

www.keu.kz

№ 3 (46) 2017

ISSN 1998-7862

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

ЖУРНАЛ

**Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

JOURNAL

**Bulletin of KEU: Economy, Philosophy, Pedagogics,
Jurisprudence**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Аймагамбетов Е. Б. [Yerkara Aimagambetov], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан), председатель;

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Сихимбаев М. Р. [Muratbay Sikhimbayev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан), заместитель председателя;

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Таубаев А.А. [Ayapbergen Taubaev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Мануэль Фернандез-Грела [Manuel Fernandez-Grela], доктор PhD, [экономика], Университет Сантьяго де Компостела, (Испания);

Шеломенцев А. Г. [Andrei Shelomentsev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Институт экономики Уральского отделения РАН (Россия);

Базилевич В.Д. [Victor Bazilevich], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Киевский национальный университет им.Т.Шевченко (Украина);

Сатубалдин С.С. [Sagyndyk Satubaldin], академик НАН РК, доктор экономических наук, профессор, [экономика] (Казахстан);

Януш Течке [Janusz Teczke], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Университет экономики г. Краков (Польша);

Алимбаев А.А. [Abilda Alimbaev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], НИИ регионального развития (Казахстан);

Сихимбаева Д.Р. [Dinara Sikhimbayeva], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан)

Азаров В.А. [Vladimir Azarov], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], Омское региональное отделение Российской академии юридических наук (Россия);

Покрытан П.А. [Paul Pokrytan], доктор экономических наук, профессор, [экономика], МГУ имени М.В.Ломоносова (Россия);

Айнабек К.С. [Kuandyk Ainabek], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Ханов Т.А. [Talgat Khanov], доктор юридических наук, доцент, [юриспруденция], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Шамурзаев Т.Т. [Taalaibek Shamurzaev], доктор юридических наук, доцент, [юриспруденция], Кыргызско-Российский Славянский университет (Кыргызстан);

Бакишев К.А. [Kairat Bakishev], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], НИИ Экономических и правовых исследований Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Муликова С.А. [Saltanat Mulikova], доктор педагогических наук, профессор, [педагогика], Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Карипбаев Б.И. [Bayzhol Karipbaev], доктор философских наук, профессор, [философия], Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова (Казахстан).

Пунтус Е.А. [Yevgenya Puntus] Эксперт ЦМР НИР, Карагандинский экономический университет, технический редактор (Казахстан)

ҚЭУ Жаршысы
Ғылыми басылым

Вестник КЭУ
Научное издание

Bulletin of KEU
Scientific publication

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации
и общественного согласия Республики Казахстан.

Свидетельство № 3672-Ж от 11 марта 2003 года.

Подписной индекс: 74106

Учредитель: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

Год основания журнала - 2003.

Периодичность издания- 4 номера в год.
Языки публикаций: казахский, русский, английский.

Ответственность за аутентичность и точность приводимых в статьях цитат, имен, названий и иных сведений, а также за соблюдение законодательства о защите интеллектуальной собственности несут авторы публикуемых статей.

© Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза. 2017

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА

Зулпаруза АБДУРАХМАНОВА, Гульмира ЗАМБИНОВА "АҚЖАЙЫҚ" ҚОНАҚ-ҮЙ КЕШЕНІН ДАМУЫ МЕН ЖАЙ-КҮЙІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ	9
Кирил Петров АНГЕЛОВ, Айдын КЕРНЕБАЕВ ЭКОНОМИКАНЫҢ КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРЫНА КІРЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК ХОЛДИНГТЕРДІ ДАМУЫ МЕН ОЛАРДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ	15
Рымгуль АНСАБАЕВА, Инкар МУСАЕВА ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ГЕРМАНИЯ МЕМЛЕКЕТІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	19
Зарема ИЛЬЯСОВА, Роза БУГУБАЕВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ДАМУЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ	22
Жанар ГУСМАНОВА, Айбота РАХМЕТОВА "ХАЛЫҚ БАНКІ" АҚ МЫСАЛЫНДА ӨЗГЕРІСТІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫНДАҒЫ НЕСИЕЛІК ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДІК САЯСАТЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ	27
Алтынай ҚОШАНОВА ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	32
Татьяна ОНИПКО АМЕРИКАНДЫҚ БӨСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ТЕОРИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МЕКТЕБІН ЗЕРТТЕУ КЛАСТЕРЛЕРІ	36
Жанна САДВАКАСОВА ІШКІ ИНДУСТРИЯ ДАМУЫ ДҮНІСІНІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ	44
Султан САЙЛАУБАЕВ, Шолпан ОМАРОВА КӘСІПОРЫННЫҢ ҚҰЖАТТАРЫН БАСҚАРУҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ	48
Гулзира СЕРИКОВА, Арайлым ТАНАШЕВА ЕАЭО ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРІНІҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІН ҮЙЛЕСТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	54
Диана СҰҢҒАТОЛЛАКЫЗЫ ҚАЗАҚСТАНДА МІНДЕТТІ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ШАРТТАРЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ	60
Януш ТЕЧКЕ, Жанна ШУГАИПОВА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНДА МИНЕРАЛДЫ-ШИКІЗАТ СЕКТОРЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ БАСҚАРУ ДҮНІСІНІҢ АСПЕКТІЛЕРІ	64

ПЕДАГОГИКА

Гулбану АУБАКИРОВА, Сымбат УСКЕНБАЕВА, Динара УРАМАЕВА
ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТЕРІНЕ ШЕТЕЛ ТІЛІНЕ КӨСБІ
БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ 68

Мадина ТУГАМБЕКОВА
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮРДІС КЕЗІНДЕ КӨПТІЛДІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 73

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Асылжан АУБАКИРОВ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДА: ЖАСАЛУ СЕБЕПТЕРІ,
ЖАҒДАЙЛАРЫ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ 78

Еркін АХТЫШХАН
МҮЛІКТІ СЕНІМГЕРЛІКПЕН БАСҚАРУ ДЫҢ ТЕОРИЯ
ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 83

Самал БАЙЖАНОВА
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ҰҒЫМЫ 87

Дилара ШАЙХИМУРАД, Галия ТАТИЕВА
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ БАСҚАРУ ДЫҢ
НАҚТЫ АСПЕКТІЛЕРІ 92

Сұлтан ӘКІМЖАН
КҮШ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТАР ДЫҢ ҰҒЫМЫ
ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ 97

Әлібек ҚАДЫРБАЕВ
ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ-ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ
БІРІ РЕТІНДЕ 103

Арайлым ҚАЛИ
КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАҢДАР ЖАСАЙТЫН МҮЛІКТІК
ҚЫЛМЫСТАР ДЫҢ ТҮСІНІГІ 107

Анес НҰРМАӨАНБЕТОВ
ПО ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ ҚАУІПСІЗДІК АУМАҒЫ ҚЫЗМЕТКЕР ДІҢ
КҮНДЕЛІКТІ ҚЫЗМЕТІНДЕ, СОНДАЙ-АҚ ӘЛЕУМЕТТІК СИПАТТАҒЫ
ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДА ҚАУІПСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНЫҢ КЕПІЛІ 112

Айтолқын ОРАЛХАН
АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК, СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ 117

Наталья САРТАЕВА, Аликжан ФЕТКУЛОВ
КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАҢДАР ДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН
ЖӘНЕ ЖАЗАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: РЕТРОСПЕКТИВТІ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ДІҢ
ҚОСЫМША КӨРІНІСІ 124

Владимир ФИЛИН, Кульбагила БАЙКЕНЖИНА,
Куралай АДІЛЬБЕКОВА, Мадина ИСКАЛИЕВА
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ 128

Ербол ШЫҢҒЫС
ТЕРГЕУШІ- ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ФУНКЦИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ
АСЫРУШЫ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ 132

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Зулпаруза АБДУРАХМАНОВА, Гульмира ЗАМБИНОВА МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО КОМПЛЕКСА "АҚЖАЙЫҚ"	9
Кирил Петров АНГЕЛОВ, Айдын КЕРНЕБАЕВ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ХОЛДИНГОВ ВХОДЯЩИХ В КВАЗИГОСУДАРСТВЕННЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ И СТРАНОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ	15
Рымгуль АНСАБАЕВА, Инкар МУСАЕВА ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В ГОСУДАРСТВЕ ГЕРМАНИЯ	19
Зарема ИЛЬЯСОВА, Роза БУГУБАЕВА ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	22
Жанар ГУСМАНОВА, Айбота РАХМЕТОВА АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КРЕДИТНОЙ И РИСКОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ПРИМЕРЕ АО "НАРОДНЫЙ БАНК КАЗАХСТАНА" В УСЛОВИЯХ МЕНЯЮЩИХСЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ	27
Алтынай КОШАНОВА ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	32
Татьяна ОНИПКО КЛАСТЕРЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ АМЕРИКАНСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ ТЕОРИЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	36
Жанна САДВАКАСОВА ИНВЕСТИЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	44
Султан САЙЛАУБАЕВ, Шолпан ОМАРОВА ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ДОКУМЕНТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ	48
Гульзира СЕРИКОВА, Арайлым ТАНАШЕВА ВОПРОСЫ ГАРМОНИЗАЦИИ НАЛОГОВЫХ СИСТЕМ СТРАН - УЧАСТНИЦ ЕАЭС	54
Диана СУНГАТОЛЛАКЫЗЫ УСЛОВИЯ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ СИСТЕМЫ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ	60
Януш ТЕЧКЕ, Жанна ШУГАИПОВА НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В МИНЕРАЛЬНО-СЫРЬЕВОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	64

ПЕДАГОГИКА

Гульбану АУБАКИРОВА, Сымбат УСКЕНБАЕВА, Динара УРАМАЕВА
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ
ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ 68

Мадина ТУГАМБЕКОВА
ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ
В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ 73

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Асылжан АУБАКИРОВ
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОНТРАБАНДА: ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНИЯ,
УСЛОВИЯ И ПРОФИЛАКТИКА 78

Еркин АХТЫШХАН
ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИМУЩЕСТВОМ: ПРОБЛЕМЫ
ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ 83

Самал БАЙЖАНОВА
ПОНЯТИЕ СОУЧАСТИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВНАРУШЕНИИ 87

Дилара ШАЙХИМУРАД, Галя ТАТИЕВА
АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В РК 92

Сұлтан АКИМЖАН
ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ
С ПРИМЕНЕНИЕМ НАСИЛИЯ 97

Алибек КАДЫРБАЕВ
НАЗНАЧЕНИЕ НАКАЗАНИЯ - ОДИН ИЗ ИНСТИТУТОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА 103

Арайлым КАЛИ
ПОНЯТИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ 107

Анес НУРМАГАНБЕТОВ
ЗОНА БЕЗОПАСНОСТИ СОТРУДНИКА ОВД КАК ОДНО ИЗ ГАРАНТИЙ
СОСТОЯНИЯ ЗАЩИЩЕННОСТИ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СОТРУДНИКА, А ТАКЖЕ ПРИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ
СОЦИАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА 112

Айтолкын ОРАЛХАН
ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ МОШЕНИЧЕСТВА 117

Наталья САРТАЕВА, Аликжан ФЕТКУЛОВ
ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: РЕТРОСПЕКТИВА И ДАЛЬНЕЙШЕЕ ВИДЕНИЕ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ 124

Владимир ФИЛИН, Кульбагила БАЙКЕНЖИНА,
Куралай АДІЛЬБЕКОВА, Мадина ИСКАЛИЕВА
ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКОГО
АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА 128

Ербол ШЫНГЫС
СЛЕДОВАТЕЛЬ-КАК ЛИЦО ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕЕ ФУНКЦИИ
УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ 132

CONTENTS

ECONOMY

Zulparuza ABDURAHMANOVA, Gulmira ZAMBINOVA METHODICAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF "AKZHAYIK" HOTEL COMPLEX	9
Kiril Petrov ANGUELOV, Aidyn KERNEBAYEV ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF STATE HOLDINGS OF THE INCOMING QUASI-PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY AND THE COUNTRY SPECIFIC FEATURES OF STRATEGIC MANAGEMENT	15
Rymgul ANSABAEVA, Inkar MUSAEVA FEATURES OF A MODERN SYSTEM OF HEALTH INSURANCE IN GERMANY	19
Zarema ILYASSOVA, Roza BUGUBAYEVA STAGES OF DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	22
Zhanar GUSMANOVA, Aibota RAKHMETOVA ANALYSIS OF THE PRESENT STATE OF CREDIT AND RISK POLICY ON THE EXAMPLE OF JC "HALYK BANK OF KAZAKHSTAN" IN THE CONDITIONS OF CHANGING ECONOMIC REALITIES	27
Altinai QOSHANOVA FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE PENSION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN MODERN CONDITIONS	32
Tetiana ONIPKO CLUSTERS IN THE STUDIES OF THE AMERICAN SCIENTIFIC SCHOOL OF COMPETITIVENESS THEORIES	36
Zhanna SADVAKASOVA INVESTMENT STRATEGY OF DOMESTIC INDUSTRY DEVELOPMENT	44
Sultan SAILAUBAYEV, Sholpan OMAROVA INFORMATION SYSTEM FOR ENTERPRISE DOCUMENTS MANAGEMENT	48
Gulzira SERIKOVA, Arailym TANASHEVA QUESTIONS OF HARMONIZATION OF TAX SYSTEMS OF THE COUNTRIES OF PARTICIPANTS IN THE EEU	54
Diana SUNGATOLLAKYZY CONDITIONS AND PRECONDITIONS OF DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN OF THE SYSTEM OF MANDATORY MEDICAL INSURANCE	60
Janusz TECZKE, Zhanna SHUGAIPOVA SOME ASPECTS OF MANAGEMENT OF INVESTMENT ACTIVITIES IN THE MINERAL RAW MATERIALS SECTOR OF THE KAZAKHSTAN ECONOMY	64

PEDAGOGICS

Gulbanu AUBAKIROVA, Symbat USKENBAEVA, Dinara URAMAIEVA PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES	68
Madina TUGAMBEKOVA FORMATION OF MULTILINGUAL PERSONALITY IN PEDAGOGICAL PROCESS	73

JURISPRUDENCE

Asylzhan AUBAKIROV ECONOMIC CONTRABAND: THE REASONS, CONDITIONS AND PREVENTION	78
Yerkin AKHTYSHKHAN TRUST MANAGEMENT OF PROPERTY: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE	83
Samal BAIZHANOVA CONCEPT OF COOPERATION IN CRIMINAL VIOLATION	87
Dilara SHAUKHIMURAD, Galiya TATIEVA THE ACTUAL ASPECTS OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	92
Sultan AKIMZHAN CONCEPT AND TYPES OF CRIMES COMMITTED WITH VIOLENCE	97
Alibek KADYRBAEV PURPOSE OF PENALTIES - ONE OF INSTITUTIONS OF CRIMINAL LAW	103
Araylym KALI THE CONCEPT OF PROPERTY CRIMES OCCURRED BY MINOR	107
Anes NURMAGANBETOV THE SECURITY ZONE OF AN ATS OFFICER AS ONE OF THE GUARANTEES OF THE STATE OF SECURITY IN THE DAILY ACTIVITIES OF THE EMPLOYEE, AS WELL AS IN EMERGENCY SITUATIONS OF A SOCIAL NATURE	112
Aytolkin ORALHAN OBJECTIVE AND SUBJECTIVE SIGNS OF FRAUD	117
Natalya SARTAYEVA, Alikzhan FETKULOV FEATURES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT OF MINORS: A RETROSPECTIVE AND FUTURE VISION OF PERFECTION	124
Vladimir FILIN, Kulbagila BAIKENGINA, Kuralai Adilbekova, Madina ISKALIEVA MAJOR TRENDS OF DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN ADMINISTRATIVE LAW	128
Yerbol SHYNGYS THE INVESTIGATOR -AS A PERSON PERFORMING THE FUNCTIONS OF CRIMINAL PROSECUTION	132

Зулпаруза АБДУРАХМАНОВА, магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры Туризм и ресторанное дело Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, Караганда, ул. Академическая, 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

Гульмира ЗАМБИНОВА, кандидат экономических наук, доцент кафедры "Туризм и ресторанное дело" Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, Караганда, ул. Академическая, 9, Gulmira6969@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО КОМПЛЕКСА "АҚЖАЙЫҚ"

В статье рассматривается оценка состояния и развитию гостиничного комплекса "Ақжайық", его организационно-управленческая структура, предоставляемая услуга (основная и дополнительная), обеспечение материально-технической базы создание репутации предприятия высокого качества обслуживания, высокое качество обслуживания гостей обеспечивающая коллективными усилиями работников всех служб гостиницы, постоянный и эффективный контроль, а также рентабельность и стабильность предприятия и его совершенствование.

Ключевые слова: гостиничный комплекс, услуга, инфраструктура, рентабельность, управление качеством, предприятие, конкуренция, гостиница, обслуживание.

Зулпаруза АБДУРАХМАНОВА, экономика ғылымдарының магистрі, Туризм және қонақ үй ісі кафедрасының аға оқытушысы, Қазтұтынуодағы Қараганды экономикалық университеті, 100009, Қараганды қ., Академическая көш. 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

Гульмира ЗАМБИНОВА, экономика ғылымдарының кандидаты, "Туризм және мейрамхана ісі" кафедрасының доценті, Қазтұтынуодағы Қараганды экономикалық университеті, 100009, Қараганды қ., Академическая көш. 9, Gulmira6969@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

"АҚЖАЙЫҚ" ҚОНАҚ-ҮЙ КЕШЕНІН ДАМУЫ МЕН ЖАЙ-КҮЙІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада "Ақжайық" қонақ үй кешенінің жай-күйін бағалау және дамыту, оның ұйымдастыру-басқару құрылымын, негізгі және қосымша қызметтерін ұсыну, материалдық-техникалық базасын қамтамасыз ету, кәсіпорынның жоғары сапа қызмет көрсету беделін құру, қонақ-үйінің берілетін кәсіпорынның қызмет көрсету сапасын қамтамасыз ететін барлық қызметтерін құру, қонақ үйдің ұжымдық күш-жігерімен қонақтарға жоғары сапалы қызметті қамтамасыз ету, сондай-ақ кәсіпорынның тұрақтылығын, тиімділігін және рентабельдігін бақылау және оны жетілдіру болып табылады.

Түйінді сөздер: рентабельдік, кәсіпорын, бәсекелестік, қонақ үй, сапасын басқару, инфрақұрылым, тұрақтылық, мейманхана кешені, қызмет көрсету.

Zulparuza ABDURAHMANOVA, master's degree of economic sciences, junior researcher at the Scientific researching institute of New economy and system analysis, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, bakbergen_2000@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

Gulmira ZAMBINOVA, candidate of Economic Sciences, associate professor "Tourism and restaurant business" Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, Gulmira6969@mail.ru, +7721244-136-32 (6500)

METHODICAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF "AKZHAYIK" HOTEL COMPLEX

The article assessment of a state and to development of "Akzhayik" hotel complex, its organizational and administrative structure, the provided service (the main and additional), providing material and technical resources creation of reputation of the quality enterprise of service, high quality of service of guests, constant and effective control and also the profitability and stability of the enterprise and its improvement providing with collective efforts of employees of all services of hotel is considered.

Keywords: hotel complex, service, infrastructure, profitability, quality management, enterprise, competition, hotel, service.

Гостиничный комплекс "Ақ Жайық" по своей организационно-правовой форме является индивидуальным предпринимательством, рас-

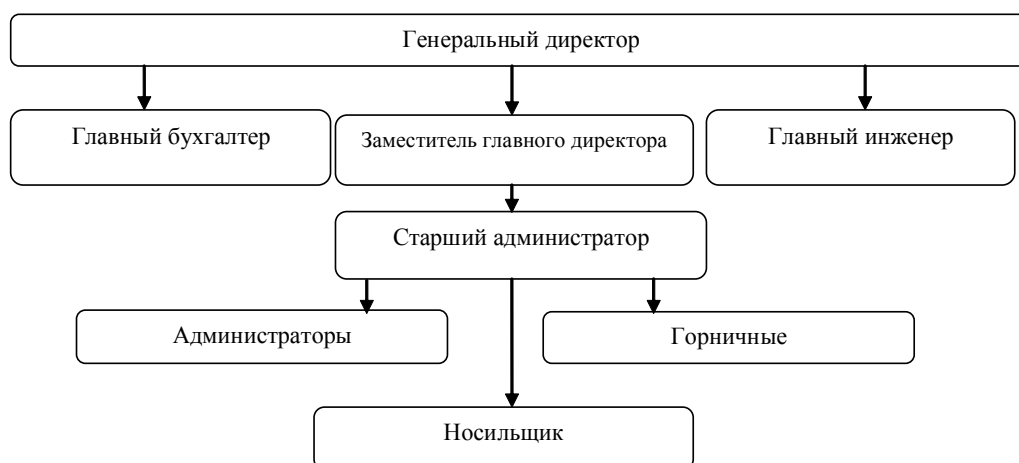
положена по адресу Карагандинская область, город Караганда, район имени Қазыбек Би, микрорайон Аэропорт, улица 1-ая, строение 12/1, где на

территории гостиничного комплекса работает ресторан и обустроена бесплатная частная парковка, в свою очередь к услугам гостей представлено 13 номеров различной ценовой категории. Материально - техническая база: все номера оснащены телевизором с плоским экраном, в некоторых из них есть гостинный уголок, в числе удобств собственная ванная комната, гостям предоставляются тапочки, халаты и бесплатные предметы личной гигиены. Инфраструктура гостиничного комплекса: недалеко от гостиничного комплекса находятся охраняемая автостоянка, супермаркет, аптека, автозаправочная станция и множество специализированных магазинов. В гостиничном комплексе дополнительно оказываются следующие услуги: в кафе клиенты могут заказать обед, ужин, прохладительные и алкогольные напитки, которые могут принести в номер; междугородный и международный телефон; услуги прачечной и мелкий ремонт одежды; заказ такси, во всех номерах прекрасно оборудованная ванная комната (душ, с/у, полотенца), телефон, цветной телевизор, холодильник, в гостиничном комплексе работает уютное кафе и ресторан с европейской и восточной кухней. [1]

В гостиничном комплексе выполняются все необходимые функции для эффективной работы, кроме того, нужно отметить, что структура

гостиничного комплекса является типовой для гостиничных предприятий с небольшим номерным фондом, "Ак Жайык" имеет линейно-функциональную структуру, предполагающую разделение функций между персоналом и свойственную многим малым предприятиям, где штат состоит из 25 человек, включая директора.

Организационно - управленческая структура гостиничного комплекса такова, что, руководит гостиничным комплексом генеральный директор, за финансовую сторону отвечает финансовая служба в лице главного бухгалтера, также, за техническую сторону обеспечения работы отеля отвечает инженерно-техническая служба в лице главного инженера, который в случае необходимости привлекает сторонние компании по договору подряда, в свою очередь служба приема и размещения возглавляется заместителем генерального директора, которому подчиняются старший администратор и администраторы, служба обслуживания номерного фонда обеспечивает работу по поддержанию порядка в номерах и их уборку, кроме того, в штате предусмотрен носильщик, подчиняющийся старшему администратору, также охрана, отвечает за порядок и безопасность клиентов - заключен договор с охранным агентством, поэтому в структуру охраны не включена (рисунок 1): [2]

Источник: Составлено автором

Рисунок 1. Организационно-управленческая структура гостиничного комплекса "Ак Жайык"

В гостиничном комплексе "Ак Жайык" во время приема гостей и клиентов, предоставляются официальные тарифы на размещение по категориям номеров:

стандартный (однокомнатный), полу люкс, люкс (однокомнатный), евро (двухкомнатный) и VIP-номера с указанием стоимости проживания, которая представлена в таблице 1:

Таблица 1. Тарифы на проживание в гостиничном комплексе "Ак Жайык"

Категории номеров	Стоимость проживания	
	24 часа	12 часов
Стандартный (однокомнатный)	9000 KZT	7000 KZT
Полу люкс	12000 KZT	10000 KZT
Люкс (однокомнатный)	15000 KZT	12000 KZT
Евро (двухкомнатный)	20000 KZT	15000 KZT
ВИП	25000 KZT	18000 KZT
Примечание: Сайт www.ak-jayik.kz		

Как мы видим в таблице 1, стоимость стандартного (одноместного) номера девять тысяч

тенге, а также есть возможность проживания двенадцати часов, где оплата за двенадцать часов

составляет семь тысяч, это касается и других номеров. Гостиница, первоначально предлагает своим гостям проживание и питание, также для более комфортного проживания в номерах имеются телевизоры, спутниковая антенна, телефон, беспроводной интернет, гостиничный комплекс предлагает размещение в номерах, оснащенных письменными столами, зеркалами, ванными комнатами с ванной или душевой кабиной, к тому же, к услугам гостей, прачечная, заказ авиа - и железнодорожных билетов. В свою очередь, к основным услугам, предоставляемым в гостиницах, относятся услуги питания и проживания, основные услуги, предоставляемые в гостиничном комплексе "Ак Жайык": питания, размещения и развлечения/досуга. Питание осуществляется в ресторане, расположенном на территории гостиничного

комплекса, в отдельно стоящем здании, где для проживающих гостей гостиницы, в ресторане предоставляется бесплатный завтрак, который входит в стоимость номера, также, по желанию гостя, можно завтрак заказать в номер, в ресторане подают блюда европейской и восточной кухни, имеется своя винная карта, детское меню, а также можно заказать еду на вынос, ко всему прочему, осуществляется доставка еды и напитков в номер, в ресторане имеется ВИП зал, танцпол, по выходным проводятся дискотеки, в ресторане играет живая музыка, есть все необходимое для приятного досуга, плюс на территории гостиничного комплекса круглый год функционирует крытый бассейн, есть сауна.

Также в таблице 2 представлены затраты гостиничного комплекса "Ак Жайык":

Таблица 2. Затраты на производство и реализацию услуг гостиничного комплекса "Ак Жайык"

Статья затрат	2015		2016	
	тг.	%	тг.	%
Затраты, всего	44425,25	100,00	53395	100,00
Переменные затраты, всего	26877,25	60,50	32462,5	60,80
Эксплуатация и ремонт номерного фонда	3465,25	7,80	3365	6,30
Отплата телефонии и Интернета	622	1,40	855	1,60
Закупка продуктов и напитков	7330,25	16,50	9130	17,10
Зарплата обслуживающего персонала	10751	24,20	13295	24,90
Налоги	2798,75	6,30	3470	6,50
Санитарно-гигиенические средства	799,75	1,80	1015	1,90
Белье	1110,75	2,50	1335	2,50
Постоянные затраты, всего	17548	39,50	20930	39,20
Административные	4176	9,40	4912,5	9,20
Энергоносители	3243	7,30	4057,5	7,60
Амортизация	1599,25	3,60	1975	3,70
Эксплуатация и ремонт зданий	2399	5,40	2830	5,30
Реклама и маркетинг	1377,25	3,10	1762,5	3,30
Прочие расходы	1555	3,50	1495	2,80
Зарплата управленческого персонала	2532,25	5,70	3097,5	5,80
СН	666,5	1,50	800	1,50
Примечание: Сайт www.ak-jayik.kz				

Как показывает анализ таблицы 2, не существенное изменение структуры затрат гостиничного комплекса в 2016 году обусловлено ростом выручки за счет привлечения клиентов, произошел структурный сдвиг в сторону снижения затрат на закупку химических средств и заработную плату, однако, при этом рост арендных ставок и

коммунальных услуг и оплаты электроэнергии привел к изменению в структуре себестоимости под влиянием кризиса. По данным таблицы 3 видно, что за 2016 год объем реализации вырос на 122,5%, рост балансовой прибыли составил 126,03%, гостиничный комплекс "Ак Жайык" повысила рентабельность своей деятельности и рентабельность продаж. [3,4]

Таблица 3. Основные показатели деятельности гостиничного комплекса "Ак Жайык"

Показатель	Ед. изм.	2015	2016	Изменение	
				+/-	%
Выручка (без НДС)	тыс.тг.	66419	81363,25	14944,25	122,50
Себестоимость	тыс.тг.	44425,25	53394,25	8969	120,19
Валовая прибыль	тыс.тг.	21993,75	27969	5975,25	127,17
Прочие расходы	тыс.тг.	422,5	783,75	361,25	185,46
Налогооблагаемая прибыль (балансовая прибыль)	тыс.тг.	21571,25	27185,5	5614,25	126,03
Налог на прибыль	тыс.тг.	5177	6524,5	1347,5	126,03
Чистая прибыль	тыс.тг.	16394	20661	4267	126,03
Рентабельность продукции	%	36,90%	38,69%	1,79%	X
Рентабельность продаж	%	24,68%	25,39%	0,71%	X
Примечание: Сайт www.ak-jayik.kz					

Приведенный финансовый отчет в таблице 3 позволяет сделать нам выводы о том, что деятельность гостиничного комплекса "Ақ Жайық" за 2016 год оказалась более успешным, чем в 2015 году с точки зрения выручки, однако снизилась балансовая и чистая прибыль, также отмечено снижение рентабельности (расчет по балансовой прибыли), таким образом, требуется повышение эффективности деятельности гостиничного комплекса "Ақ Жайық" для получения прироста не только выручки, но и прибыли.

Конкуренция на рынке гостиничных услуг основана на совершенствовании техники и технологии гостиничного обслуживания, его организации, квалификации трудовых ресурсов,

качестве сервиса, имидже гостиницы на рынке, принадлежности гостиницы к известной гостиничной марке и т.д. Согласно современным зарубежным исследованиям в настоящее время гостиничный бизнес достиг высокого уровня интернационализации при высоких темпах роста и сильной конкуренции.

Конкуренция - соперничество гостиничных предприятий как субъектов рыночных отношений за лучшие условия и результаты коммерческой деятельности.

С понятием конкуренции и ее особенностями в сфере гостиничных услуг, проанализируем конкурентов гостиничного комплекса "Ақ Жайық", который представлен в таблице 4.

Таблица 4. Сравнительный анализ гостиничного комплекса "Ақ Жайық" и его конкурентов

	«Ақ Жайық»	«Султан»	«Мерей»
Место расположения и особенности	рядом ТЦ Метро; 137-й учетный квартал, 102	За пивзаводом, ул. Космонавтов, 61	расположена в центральном парке города Караганда, ул. Мичурина, 11
Дополнительные услуги	ресторан, сауна-5000 час, бассейн, номера для некурящих, бесплатная парковочная зона	кафе, ресторан, прачечная, номера для некурящих, бесплатная парковочная зона	сауна, массаж, бильярд, конференц-зал, ресторан, номера для некурящих, бесплатная парковочная зона
Количество номеров	13 номеров, в стоимость номера включен: Wi-fi, парковка, завтрак	6 номеров, в стоимость номера включен Wi-fi, парковка, завтрак	13 номеров, в стоимость номера включен: Wi-fi, парковка, 2 часа бильярда, завтрак
Материально-техническая база	кондиционер, кровать, сейф, шкаф, телевизор, санузел, туалет, спутниковое ТВ, интернет	телевизор, кровать, холодильник, шкаф, душ, туалет, интернет	кондиционер, телевизор, телефон, интернет, мини-бар, сейф, деревянная мебель, холодильник, душ.
Расчетный час	9.00-9.00	с заезда	14:00-12:00
Прейскурант	Стандартный (однокомнатный) – 9000 KZT; 12 часов – 7000 KZT; Полу люкс - 12000 KZT; Люкс (однокомнатный) - 15000 KZT; Евро (двухкомнатный) - 20000 KZT; ВИП - 25000 KZT; 12 часов – 18000 KZT;	Стандартный (однокомнатный) – 9000 KZT, 12 часов - 6000 KZT; Полу люкс - 12000 KZT, 12 часов - 9000 KZT	Стандарт (одноместный) - 9000 KZT; Люкс (одноместный) - 17000 KZT; Люкс (одноместный) - 17500 KZT; Люкс - 24000 KZT; Люкс (с диваном) - 25000 KZT; VIP номер - 32500 KZT;
Способы оплаты	наличными, безналичный расчет, расчет картой банка	наличными, кредитные карты	наличными, безналичный расчет, расчет картой банка
Инфраструктура	Ресторан «Ақ Жайық»; Сауна «GREEN»; Ресторан и ночной клуб «ARISTA»; Кафе быстрого питания «KFS» и «HARDEES»	Хостел Салем; Ресторан Султан; Ресторан Гульжан; Кафе. Свои да наши; PUBlic Music Bar	Гостиница Чайка; Ресторан Чао-Ян; Ресторан Мерей (при гостинице)
Источник: Составлено автором			

В таблице 4 представлен анализ двух потенциальных конкурентов гостиничного комплекса, при выборе гостиниц конкурентов для анализа был выбран критерий, стоимости проживания в стандартном (одноместном) номере, во всех трех гостиницах стоимость проживания в стандарт (одноместном) номера 9000 KZT, также в таблице присутствуют такие строки как, месторасположение, дополнительные услуги, предоставляемые в гостиницах, общее количество функционирующих номеров, материально-техническая база, преysкурant за проживание в номерах за сутки, расчетный час, способы оплаты, а

также учтена инфраструктура всех гостиниц, представленных в таблице.

Анализируя показатели в таблице, можно написать о том, что гостиничный комплекс "Ақ Жайық" имеет стратегически выгодное месторасположение, находясь на равном расстоянии от аэропорта и автовокзала, в отличие от своих конкурентов, рассмотренных в таблице, строка дополнительные услуги показывает нам, что у всех трех гостиниц относительно одинаковые дополнительные услуги, в тоже время гостиница "Мерей" имеет конференц-зал, что дает ей немного преимущества перед респондентами, так как

концепция наших сравниваемых гостиниц "бизнес-отель", в плане количества номеров и материально - технической базы конкурентов, у всех равные позиции, так как в материально- техническую базу по стандарту входит относительно одинаковый набор мебели и инвентаря. По главному критерию выбора конкурентов для анализа, цене, можем отметить, что стандартные одноместные номера стоят одинаково, но в отличие от нашего объекта исследования и гостиницы "Султан", в стоимость номера гостиницы "Мерей" входит двухчасовая игра в бильярд, которая в принципе не сильно влияет на выбор гостя, стоимость остальных категории номеров разная у

всех оппонентов, в зависимости от площади номера, а также дополнительных удобств в номерах, расчетный час за номер не принципиален при выборе гостиницы, он не влияет на выбор гостя, способы оплаты за номер у всех трех гостиниц одинаковый, что касается инфраструктуры гостиниц, можно отметить, что у всех гостиниц она хорошо развита. Что в свою очередь никому из них не дает конкурентного преимущества друг перед другом.

На основе проведенного выше анализа, мы конкретно обозначим позицию гостиничного комплекса, то есть проведем "SWOT-анализ", представленный в таблице 5: [5,6]

Таблица 5. "SWOT-анализ" гостиничного комплекса "Ақ Жайық"

<p>Сильные стороны Месторасположение: недалеко от аэропорта и вокзала. Оптимальное соотношение цены и качества предоставляемых услуг Высокий уровень сервиса Широкий спектр дополнительных услуг Гибкая система скидок и индивидуальный подход к гостю Доброжелательный и ориентированный на клиента персонал</p>	<p>Возможности Расширение ассортимента предоставляемых услуг Увеличение эффективности работы гостиницы за счет инновационной деятельности Повышение качества предоставляемых услуг Повышение квалификации персонала Привлечение постоянных гостей Обновление МТБ и интерьера гостиницы, его модернизация (upgrade)</p>
<p>Слабые стороны Месторасположение: расположен на определенном расстоянии от главных дорог, нет разнонаправленных маршрутных автобусов. Плохая звукоизоляция Неквалифицированный персонал Отсутствие долгосрочных и краткосрочных стратегических планов</p>	<p>Угрозы: Усиление позиций конкурентов Появление новых гостиниц аналогов с более современной МТБ и инновационными технологиями «Текучка» кадров Неконтролируемая загрузка отеля Не стабильная экономическая ситуация в стране Не стабильность курса валют</p>
<p>Источник: Составлено автором</p>	

В таблице 5 были представлены сильные и слабые стороны, также возможности и угрозы для гостиничного комплекса.

Сильными сторонами гостиничного комплекса "Ақ Жайық" являются оптимальное соотношение цены и качества, которое отмечают гости заведения, его доброжелательный и ориентированный на клиента персонал, что, в свою очередь, означает, что персонал гостиничного комплекса, не смотря на то, что не имеет специального образования, четко понимает свои обязанности и строго придерживается принципов работы в сфере гостиничного бизнеса.

К возможностям для гостиничного комплекса, как показано в таблице относится то, что гостиница может повысить качество предоставляемых услуг и повысить уровень профессиональной подготовки своих кадров, что в свою очередь, приведет к увеличению прибыли, укреплению позиции гостиничного комплекса "Ақ Жайық", и улучшению его имиджа.

Слабыми сторонами гостиницы является ее расположение на достаточно внушительном расстоянии от главной автомагистрали и не осведомленности некоторых транспортных служб об ее месторасположении, что приводит к ее труднодоступности, еще одной слабой стороной

гостиничного комплекса "Ақ Жайық" является плохая звукоизоляция, так как, в ресторане расположенном на территории гостиничного комплекса проводятся дискотеки, собирается много народу из вне, что создает много шума, которое приводит к недовольствам со стороны проживающих гостей, а также в силу того что гостями гостиничного комплекса "Ақ Жайық" в большинстве своем являются бизнес-туристы, тишина для них немаловажный критерий при выборе гостиницы. [6,7]

Учитывая все вышеизложенное, можно сделать такие выводы:

В современных условиях система управления должна быть гибкой, чтобы быть конкурентоспособной.

Система менеджмента качества представляет собой совокупность специализированных подразделений, функций, методов и средств управления, направленных на обеспечение необходимого технического уровня и качества услуг предприятия на всех стадиях ее создания.

В современных условиях гостиничная индустрия представляет собой отрасль с высоким уровнем конкуренции. Все чаще мы становимся свидетелями того, как открываются новый ресторан или

гостиница. Новые концепции создаются с целью максимально полного удовлетворения потребностей определенных групп потребителей. Предприятия создаются, а через некоторое время часть из них не выдерживает конкуренции и выходит из бизнеса.

Важной ответственной задачей для гостиниц является создание репутации предприятия высокого качества обслуживания. Высокое качество обслуживания гостей обеспечивается коллективными усилиями работников всех служб гостиницы, постоянным и эффективным контролем со стороны администрации, проведением работы по совершенствованию форм и методов обслуживания, изучению и внедрению передового опыта, новой техники и технологии, расширению ассортимента и совершенствованию качества предоставляемых услуг. [8]

Целью исследования является рассмотрение и изучение проблем анализа и оценки качества услуг в управлении гостиничным предприятием.

Исходя из этого можно сделать вывод, что гостиничный комплекс "Ақ Жайық" является:

- индивидуальным предпринимательством, с развитой инфраструктурой, с хорошей материально-технической базой и со стратегически перспективным месторасположением, имеет линейно-функциональную структуру управления;

- в гостиничном комплексе система менеджмента качества представляет собой совокупность специализированных подразделений, функций, методов и средств управления, направленных на обеспечение необходимого технического уровня и качества услуг предприятия на всех стадиях ее создания;

- методические подходы к оценке качества обслуживания могут работать на одну цель - повышение качества обслуживания, но при этом не исключают, а дополняют друг друга по типу информации, которую предоставляют как итог.

Исследование деятельности гостиничного комплекса показало, что гостиничный комплекс является стабильным предприятием, однако, требуется совершенствование его деятельности.

Список литературы:

1. Косолапов А.Б. Практикум по организации и менеджменту туризма и гостиничного хозяйства: учебное пособие / А.Б. Косолапов. - 7-е изд., стер. - М.: КНОРУС, 2016.
2. Виноградова М.В. Организация и планирование деятельности предприятий сферы сервиса: учебное пособие. - М.: "Дашков и К", 2015.
3. Бургонова Г.Н. Гостиничный и туристский бизнес: особенности бухгалтерского учета и налогообложения / Г.Н. Бургонова, Н.А. Каморджанова. - М.: Финансы и статистика, 2014.
4. Сайт www.ak-jayik.kz
5. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания. М.: ПрофОбрИздат, 2014.
6. Котлер, Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: учебник / Ф. Котлер. - 8-е изд., испр. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017.
7. Агамирова Е.В. Управление персоналом в туризме и гостинично-ресторанном бизнесе: практикум / Е. В. Агамирова. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Дашков и К, 2017.
8. Виноградова М.В., Панина З.И. и др. Бизнес-планирование в ИГ. - М., 2014.

Kiril Petrov ANGUELOV, *Doctor of Economic Sciences, Professor, Technical University - Sofia, Republic of Bulgaria, 1000, ang@tu-sofia.bg +359889433433*

Aidyn KERNEBAYEV, *Doctoral student of Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, aidyn_kerneyev@gmail.com +7782805666*

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF STATE HOLDINGS OF THE INCOMING QUASI-PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY AND THE COUNTRY SPECIFIC FEATURES OF STRATEGIC MANAGEMENT

This article analyzes the development of a number of state holdings that are part of the quasi-public sector of the economy of different countries, where they managed to ensure effective strategic management. Also in the article the key is the answer to the question: how accurately and quickly the state can manage and realize itself as a full-fledged owner.

Keywords: state holding, quasi-public sector, strategic goals, strategic management

Кирил Петров АНГЕЛОВ, *экономика ғылымдарының докторы, профессор, София - Техникалық университеті, Болгария, 1000, ang@tu-sofia.bg +359889433433*

Айдын КЕРНЕБАЕВ, *Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің докторанты, 100009, Қарағанды, Академическая көш., 9 үй, aidyn_kerneyev@gmail.com +7782805666*

ЭКОНОМИКАНЫҢ КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРЫНА КІРЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК ХОЛДИНГТЕРДІ ДАМУЫ МЕН ОЛАРДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ

Бұл мақалада әртүрлі елдердің квазимемлекеттік секторының бір бөлігі болып табылатын, тиімді стратегиялық басқаруды қамтамасыз еткен бірқатар мемлекеттік холдингтердің дамуы талданады. Сондай-ақ, мақалада негізгі сұраққа жауап ретінде: мемлекеттің толыққанды меншік иесі ретінде өзіне тиесілі мүлікті қаншалықты нақты және тиімді басқара алатындығы көрсетілген.

Түйінді сөздер: мемлекеттік холдинг, квазимемлекеттік сектор, стратегиялық мақсаттар, стратегиялық басқару.

Кирил Петров АНГЕЛОВ, *доктор экономических наук, профессор Технический университет - София, Болгария, 1000, ang@tu-sofia.bg +359889433433*

Айдын КЕРНЕБАЕВ, *докторант Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, д. 9, aidyn_kerneyev@gmail.com +7782805666*

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ХОЛДИНГОВ ВХОДЯЩИХ В КВАЗИГОСУДАРСТВЕННЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ И СТРАНОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

В данной статье анализируется развитие ряда государственных холдингов входящих в квазигосударственный сектор экономики разных стран, где они сумели обеспечить эффективное стратегическое управление. Также в статье ключевым является ответ на вопрос: насколько четко и быстро государство может стратегический управлять и реализовать себя в качестве полноценного собственника.

Ключевые слова: государственный холдинг, квазигосударственный сектор, стратегические цели, стратегическое управление.

The policy of strengthening state regulation requires increasing the effectiveness of the management of the quasi-public sector.

Analysis of the post-privatization development of a number of investment-attractive companies in different countries that have passed into the ownership of private owners showed that most of them failed to provide effective management. On this key here is the answer to the question: how accurately and quickly the state can manage and realize itself as a full-fledged owner. In the world practice, form of corporate governance with state

participation are "state holdings" (SH), "state corporations" (GOC), "state enterprises" (SOE) and "state commercial enterprises" (GBE), which are legal entities created by the state to conduct business or business activities on behalf of the state. In Kazakhstan, all of the above forms of corporate governance are part of the quasi-public sector of the economy. In this connection, we will consider the strategic development and management of these forms in different countries [1]. In the world there are no absolutely similar holdings, they all have different structures and portfolios. Models

of the holding company - "shareholder" and holding company - "supermanager" have their own characteristics - depending on geographic, economic features, traditions that have developed in each country.

An example of a holding - "shareholder" - Shareholder Executive (UK), founded in 2003 to implement the rights of the state as a shareholder of state companies. Before the Shareholder Executive there are goals of increasing the financial results of the state company and the quality of strategic management of 26 companies - from large ones, like the Royal Mail, to not as large as the UK Hydrographic Office. It is still early to say that the holding successfully fulfills its tasks successfully, but already in the first years it significantly increased the efficiency of the companies included in its portfolio and the state received more dividends.

State Holding Khazanah Nasional Bhd - it is managed by the Ministry of Finance of Malaysia. Public shares of the 30 largest companies - such as Telecom Malaysia, Tenaga Nasional, Malaysia Airport Holdings, Malaysia Airline System - were withdrawn from the Ministry of Finance and transferred to Khazanah Nasional Bhd, which became Malaysia's largest national investment institution. In total, there are 40 national companies operating in the country, which account for 61 billion dollars of portfolio investment, which is 34% of the total capitalization on the Malaysian Stock Exchange [2].

In international practice, state holdings are increasingly seen as one of the most effective mechanisms for increasing the efficiency of state-owned companies, as evidenced by many recent examples of the creation of state holdings.

State holdings introduce in state-owned companies some of the processes and skills of boards of directors of private companies, while allowing the state to retain control over these assets. State holdings increase the efficiency of state-owned companies, causing fundamental changes in the relationship between the government and state-owned companies.

The government focuses its efforts on policy formation and regulation, transferring the exercise of its shareholder rights in state-owned companies to the state holding company, which acts as the state's principal representative on the boards of directors of companies.

The management of the company is responsible for the day-to-day management of its activities. As a result, the state, state holding and management companies appear clear and clear roles.

To obtain such an effect, the state holding should become a direct channel of corporate governance, ensuring interaction between the state and state-owned companies. He must ensure the state's exercise of its joint-stock rights through participation in the boards of directors of state companies. The main activities of the state holding should be:

- 1) agreeing the positions of the stakeholders, mainly the line ministries, on the long-term goals and objectives of the companies;
- 2) selection, motivation, assessment and development of the skills of the company executives;
- 3) the formation of clear indicators based on the objectives of the companies, their alignment with strategic plans, budgets and investment plans of

companies and sending only key decisions to the government;

4) monitoring of companies and, if necessary, taking corrective measures;

5) acting as a state adviser on issues related to corporate finance companies.

The state holding, therefore, will act as a shareholder representing the state, and a link between the government and the management of companies. Its role should be limited to the above activities. This means the following:

1. Certain policy decisions should be retained by the state, for example, the distribution of capital among companies, the formulation of long-term policies and regulatory oversight.

2. Everyday management should be managed by companies. A number of studies of many conglomerates have shown that the additional management structures that are above the generally independent and unrelated companies require costs, but do not bring real benefits, since the managers of state companies themselves are closer to their business and are not distracted by the control other companies. The state holding company's focus should be on tasks related to finding managers with the right qualities, setting the right goals, creating incentives, as well as critical evaluation of management decisions and control.

Management of companies should be engaged in day-to-day management. A number of studies of many conglomerates have shown that the additional management structures that are above the generally independent and unrelated companies require costs, but do not bring real benefits, since the managers of state companies themselves are closer to their business and are not distracted by the control other companies. The state holding company's focus should be on tasks related to finding managers with the right qualities, setting the right goals, creating incentives, as well as critical evaluation of management decisions and control. Other state holdings in different regions of the world play a very similar role and avoid the functions of the holding manager or "super manager".

Despite the fact that in the light of the above principles, decisions on such matters should remain within the competence of the government, the state holding could play a useful role as an advisor to the government using its expertise in corporate finance. A similar role is played by many state holdings, for example, Temasek in Singapore, SEPI in Spain and the Shareholder Executive in the UK.

In Scandinavia, effective regulatory bodies and a healthy political and business environment have helped transform local state-owned companies into the most successful companies in their industry. Local electricity grid companies are among the most successful in the world. The success of the use of such a lever as regulation was due to the fact that the Scandinavian states, firstly, ensured the independence of the regulatory bodies and gave them sufficient authority to implement their recommendations, and secondly, they used small highly specialized working groups in these bodies for a thorough study of industries, in which companies operate, and determine the right path for their development. Good corporate governance affects the

value of the company. The survey of 200 large institutional investors in Asia, Europe and Latin America, during which their attitude to corporate governance practices was clarified, showed that investors are ready to pay a premium to the company's share price with good corporate governance.

Below are four key processes for which the boards of directors of companies should be specially minded.

1. Setting long-term goals: conducting an organized dialogue with the management of the state company to agree on the basic goals and objectives;

2. Selection, motivation and professional development of managers: providing state-owned companies with qualified managers who are properly motivated and developed;

3. Approval of detailed plans and budgets: approval of medium-term plans and budgets of the state company, including investments;

4. Monitoring and corrective actions for state-owned companies: monitoring financial and industry key performance indicators (KPIs), assessing the effectiveness of management and taking corrective actions when necessary. Experience shows that even if a state creates a formal legal basis for replicating the processes typical for the private sector in companies, it is often not in a position to carry out the above-described key processes in practice.

Due to unstructured political interference in the company's activities, setting goals by its board of directors loses its effectiveness, since these goals can

be ignored or changed. Members of the board of directors, who usually hold high government positions, do not have enough time to work on the board, sometimes they do not have sufficient knowledge of the industry to set the right goals and oversee the activities of companies.

In addition, management does not have the opportunity to manage the company independently, as ministries tend to selectively interfere with daily activities, introducing additional confusion and creating a sense of unaccountability in all organizations.

As a rule, state holdings are focused on financial goals and the role of ensuring effective corporate governance, with final control remaining in the hands of the state, and setting the fundamental goals and the formation of regulatory environment - at the discretion of the government.

In a number of cases, other industry goals were set before the state holdings. IRI, the Italian state holding, was vested with responsibility for the industrialization of the southern regions of Italy. The result was confusion, since it was never possible to clearly delineate decisions between the state and the IRI. As a result, IRI only added complexity and after several years, during which it demonstrated low efficiency, it was eliminated. The exception is the state holding SASAC in China. He was commissioned to help consolidate the industries where extremely fragmented state companies operate and where it is necessary to overcome management resistance in order to succeed (table 1).

Table 1 - Goals of the studied state holdings

State holdings	Goals of the state holding		
	Financial Results / Corporate Governance	Privatization	Consolidation / modernization
IRI	the main objective		the main objective
OelAG	the main objective	the main objective	
Temasec	the main objective	the main objective	
SEPI	the main objective	the main objective	the main objective
Shareholder Executive	the main objective		
Khazanah	the main objective		
SASAC	the main objective		the main objective
APE	the main objective		
<i>Note:</i>	<i>Compiled by the author</i>		

A significant majority of other state holdings limit their intervention, following the classical model of participation through the board of directors.

In most cases, state holdings clearly focus on financial performance and ensure effective corporate governance. Their main role and responsibility are to realize shareholder rights, ensure achievement of goals and maximize the financial efficiency of state companies, taking into account those restrictions that are set by the state.

It is important to note that the government and regulators should ensure that companies achieve high financial performance through real productivity gains, not at the expense of infringing on the interests of the end user, for example, unjustified price increases.

Given the strong focus on financial results, state holdings often provide the state with financial adviser services. For example, they can help determine the

appropriate timing for privatization and assist in the implementation of this process, as is the case with SEPI in Spain or the Shareholder Executive in the UK, but should not make final decisions.

The state holding should have two main goals:

1. It should structure the relationship of the state with state-owned companies. Final decisions are made by the government, but it should not interfere with the day-to-day management of state-owned companies. It should influence the strategy of state companies only through an organized dialogue with the state holding.

2. It should form the behavior of the state as a private shareholder. The state holding will be the only channel of interaction between the state and state companies, serve as a center of best practice of corporate governance and apply approaches used by private shareholders to ensure achievement by state-owned companies (see table below).

In general, the existing system of corporate governance of companies requires significant improvements. Weak corporate governance by the state is one of the main barriers hindering the increase in the efficiency of companies.

Because of the existing system in the distribution of roles and responsibilities, there is no clarity. As a result, people who are the most qualified to solve tasks to improve the efficiency of companies, namely their management, do not have enough freedom to operate companies; while for them sufficient incentives are not created and there is no reliable monitoring of their activities. Before one of the companies in the portfolio of British holding Shareholder Executive - British Waterways, which on behalf of the state manages the network of waterways and docks - set goals of commercial and non-commercial nature: the first and most important goal is to provide public access to the waterways of the message, and the second goal - Achievement of financial independence by 2012.

There are other examples in the world: GLC - Dubai Holding (UAE), Future Fund (Australia), Korean Investment Corporation (South Korea), TeliaSonera AB (Finland / Sweden), etc. However, all of them are multidisciplinary and diversified, and only some of them have subsidiaries. In the practical world there are no state holdings, absolutely identical in terms of structure, form of ownership and goals.

In general, the analysis of international experience has shown that some rules play a decisive role in the success of the state holding:

1. The state should participate only in stating the fundamental goals for state-owned companies every two to three years as part of a structured process controlled by the state holding. All other issues related to the activities of companies should be left to the discretion of the state holding.

The state holding through the boards of directors of companies should manage the companies and realize the rights of the shareholder, since he is the most qualified to achieve the goals and maximize the financial results of the companies. The government and other responsible bodies should establish only general "rules of the game": the fundamental goals and regulatory framework.

2. The state holding should be an active owner, the center of the best practice of corporate governance, but not a "super manager" and not a classical industrial or managing holding.

3. The state holding should have complete freedom of appointment and dismissal from the position of company managers, including the head of the company, by making appropriate decisions through the boards of directors of the companies. Also, the state holding should be able to determine the level of remuneration of managers and determine what part of their remuneration should be tied to the results of activities.

The task of selecting and motivating managers is best solved by the boards of directors of companies whose members are well aware of the specifics of the company's activities and understand what managers it needs and how to stimulate them. Board of Directors should also have the right to dismiss managers; otherwise setting goals and monitoring will not be taken seriously.

4. The state holding must appoint a majority of the members of the company's board of directors if the state owns a large part of its shares. The boards of directors of companies should have a significant number of independent directors.

Representatives of the state holding and independent directors appointed by the state holding should form a majority on the boards of directors of state companies and make decisions taking into account the practices of the private sector. Independent members of the boards of directors will bring objectivity and international experience into its work.

List of references:

1. Development of a methodology for the evaluation and monitoring of the activities of the analytical study - Almaty, 2008
2. Thomas Keller. Conception of holding. - Obninsk: 1997
3. Amsden A. 1989 Asia s Next Giant - South Korea and Late Industrialization. - Oxford, University Press, New York and Oxford.
4. Chang, H-J. 2000. The Hazard of Moral Hazard - Untangling the Asian Crisis. - World Development - 2000. - Vol. 28.-4
5. CEPD (Council for Economic Planning and Development of the Taiwan Government) 2002 Methods for Managing Privatization.
6. De Soto, H. 2000. The Mistery of Capital, Bantam Books. - London.
7. Singapore Ministry of Finance 1993. Interim Report of the Committee to Promote Enterprise Overseas.

Рымгуль АНСАБАЕВА, магистр, аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, ansabaeva68@mail.ru

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ГЕРМАНИЯ МЕМЛЕКЕТІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Берілген мақала Германия мемлекетіндегі медициналық сақтандыру жүйесінің ерекшеліктерін қарастырады. Негізгі назар медициналық сақтандыру компанияларының негізгі ерекшеліктеріне, пайыздық мөлшерлеменің өзгеруіне, сақтандыру жүйесінің реформаларындағы нәтижелердің плюстері мен минустарына баса назар аударылады.

Түйінді сөздер: міндетті медициналық сақтандыру, сыйақы, бюргер, касса.

Рымгуль АНСАБАЕВА, магистр, ст.преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул.Академическая,9. ansabaeva68@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В ГОСУДАРСТВЕ ГЕРМАНИЯ

Данная статья рассматривает процесс реформирования страховой системы в государстве Германии. Особое внимание уделяется основным критериям медицинской страховой компании, изменение ставок, плюсы и минусы результатов реформ в страховой системе.

Ключевые слова: обязательное медицинское страхования, вознаграждения, бюргер, касса.

Rymgul ANSABAEVA, Master, Senior Lecturer. Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 10009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str.9, ansabaeva68@mail.ru

FEATURES OF A MODERN SYSTEM OF HEALTH INSURANCE IN GERMANY

The article examines the shortcomings of the system of health insurance issued in the state of Germany. Germany is one of the countries of Europe developed countries the focus deals with the peculiarities of obligatory medical insurance.

Keywords: compulsory medical insurance, remuneration, burgers, cashier.

Германия мемлекетіндегі сақтандыру компаниясы әлемдегі ең сенімді компания болып саналады. Міндетті сақтандыру жүйесі 100 жыл бұрын ең бірінші Германияда пайда болған. Сонымен қатар, ең бірінші коммерциялық сақтандыруда Германияда пайда болған.

Қаржыландырудың мақсатты түрі медициналық көмектегі қажеттіліктерге шапшаң әрекет еткізеді. Мақсатты салымдар табысы бар барлық азаматтарға міндетті және еңбек ақының белгілі бір пайызы төленеді. Мысалы Францияда міндетті медициналық салымдар жалақының 16% құраса, Италияда 13%, Нидерландыда 9% және Жапонияда 7% екен. Медициналық қызметтердің көлемі материалдық жағдай мен сақтандыру фондтардың салымдарына байланысты болады. Нәтижесінде, бай адам кедей үшін, жас кәрі үшін, дені сау адам - наукас үшін ақша төлейді, яғни әлеуметтік ынтымақтастық принципі жұмыс жасайды. Дамыған мемлекеттердің барлығында дерлік медициналық сақтандыру жүйесі халықтың 70 %-дан 100% -ға дейін қамтиды. Демек, бұл жүйе жалдамалы жұмысшыларды, зейнеткерлерді, студенттерді, шағын кәсіпкерлерді қамтиды. Халықтың қалталы бөлігі ғана сақтандыруға емес, өз қаражатына емделеді[1]. Қазіргі уақытта

Германияда міндетті медициналық сақтандыру жүйесі халықтың 90%-ын қамтиды, 8%-ы жеке медициналық сақтандыруды қаласа, қалған 2 % кедей халыққа мемлекет төлейді. Бұл жүйе науқастанған жағдайда барлық сақтандырылған азаматтарға медициналық көмек көрсетілуін қамтамасыз етеді. Еңбекақысы 48600 евро құрайтын жалдамалы жұмысшылар, студенттер, жұмыссыздық туралы жәрдемақы алатындар, зейнеткерлер мемлекеттік медициналық сақтандыру жүйесінде сақтануға міндетті. Мемлекеттік сақтандыруда бір отбасы мүшелеріне бір адамның сақтандыруын қолдануға болады. Ал жеке сақтандыруда әр тұлға өзі үшін ғана төлейді. Германияның бір жарым ғасырдай тарихы бар сақтандыру жүйесінің бір ерекшелігі - сақтанушының жеке басы ғана емес, сонымен қатар, отбасы мүшелері де оның полисін пайдалана алады. Медициналық сақтандыру құны жартылай жұмыс беруші тарапынан, жартылай жұмысшының өзінің қалтасынан төленеді. Германия үкіметі медициналық сақтандыруды мүлде мойнына алмайды. Мемлекеттің бар міндеті - жүйенің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз ету. Тек халықтың 2%-ын құрайтын белгілі бір топтың медициналық сақтандырылуы ғана мемлекеттің мойнында. Елдің

80 %-ы міндетті медициналық сақтандыруға жүгінсе, 8%-ы - жекеменшік сақтандыру компанияларының тұтынушылары. Медициналық касса сақтандыруларының Германияда екі түрі бар: мемлекеттік және жеке меншік. Халықтың екі тарапқа бөліп төлеген соммасының кірісі-54900 евро құрайды. Әлеуметтік жағдайы төмен азаматтар мемлекеттік кассаға төлесе, жоғары санатты халық жеке меншік кассаға төлейді. Жеке меншік сақтандырудың медицинада орны бөлек, және оның клиенттері кезек күтпейді. Германия халқының 90 %-ы мемлекеттің тарапынан сақтандырылған. Мемлекеттік сақтандыру мемлекеттің кассасының кірісінің 15,5 %-ын құрайды. Бұл сақтанушының (брутто) жылдық табысынан төленеді. 2016 жылдан бастап, 1,1 %-ды құрайтын үстеме ақы төлеу іске асуда[2].

Германия мемлекетінде медициналық сақтандыру қызметін, арнайы аурухана кассасы (Krankenkasse) атқарады. Міндетті мемлекеттік медициналық сақтандыруды жүзеге асыру, заңмен іске асырылады. Мемлекет тарапынан міндетті сақтандыру соммасын көбейту негізгі міндеттердің бірі. 2017 жылы шыққан заң бойынша 57600 еуродан жоғары жалақы алатындар тәуелсіз шешім қабылдай алады, яғни медициналық сақтандырудан бас тарта алады, егер келісін берсе, онда жекеменшік немесе мемлекеттік медициналық сақтандыруды таңдай алады. Халықтың қалған бөлігі жылдық кірісінің 7-8 %-ын аурухана кассасына беруіне міндетті. Осы пайыздық мөлшерлемеге сәйкес, жұмыс берушілерде жылдық кірісінің 7-8 % -ын аурухана кассасына береді. 2017 жылғы статистикалық мәліметтерге сәйкес, Германия мемлекетінде медициналық сақтандырумен айналысатын 150 -ге жуық мемлекеттік сақтандыру компаниялары бар. Ең бастысы, Германияда бюргер, яғни (сақтанушы тұлға) медициналық сақтандырудың мемлекеттік немесе жеке меншік кассасына тіркелседе, көрсетілген қызметтердің 95 %-ы бірдей болуы тиіс. Қалған 5 %-ы қосымша қызмет үшін немесе түрлі ем процесін көрсету үшін жеке төленеді. Мысалы, бюргер (сақтанушы) тісін емдеу үшін ауруханаға барса, сақтандыру шығынының 70 %-ын жабады. Егер бюргер тіс дәрігеріне жиі баратын болса, касса шығынының 90%-ын жабады. Кассаның бюргер үшін арнайы басқа да сыйақылары болады. Мысалы, сақтанушы темекі тартпайтын болса, және спортпен айналысатын болса, оған ақшаның жарты бөлігін сыйақы ретінде қайтарады. Германияда 18 жасқа толмаған балалардың медициналық шығының оның ішінде дәрі-дәрмектер мен ем-шараларды медициналық сақтандыру толықтай өтеп береді. Ал, 18-ден асқан азаматтар қосымша ақы төленуі тиіс. Ең төменгі төлемақы айына 8 еуроны құрайды, ал жоғары төлемақы клиенттің кірісінің 1,9 %-ын құрайды. Қосымша төлемақы төлеуден бас тарту мүмкін емес. Бірақ бюргердің компаниямен 2 ай ішінде келісім-шартты бұзуға құқығы бар[3].

Касса қосымша төлемақы енгізу туралы шешім шығатын болса, міндетті түрде клиенттеріне хабар беруі тиіс. Шешім туралы сақтандыру фирмасының сайтында хабарланады. Сақтандыру компанияларының тиімді келісім-шарттарын саралау үшін, Германияда арнайы электронды сайттар

қарастырылған. Аталмыш сайт ең төменгі төлемақы төлейтін қызметті тауып береді. Сақтандыру кассасы таңдалған соң, бюргер кассамен келісім-шартқа отырады. Келісім-шартқа отыру үшін сақтандыру агентін үйге шақыруға болады немесе келісім-шартты почта арқылы салуын өтінуге болады. Сақтандыру келісім-шартын бекіткен соң, тек 18-айдан кейін шартты бұзуға болады. Касса бюргерге почта арқылы сақтандыру полисін жібереді. Отбасында жалғыз жұмыс істеуші бюргер отбасы үшін кассаға төлемақы төлейді, ал отбасы мүшелері оның сақтандыру полисін қолданады.

Жұмыс беруші жұмыскері таңдаған кассаға ай сайын төлемақы аударып отырады. Жұмысшы қандай көлемде кассаға төлемақы төлейтін болса, дәл сондай көлемде жұмыс берушіде кассаға төлемақы төлеуі тиіс. Германияда бюргерлер дәрігерлерді өздері таңдай алады. Мемлекеттік аурухана кассасы мен жеке меншік аурухана кассасы ерекшеленеді. Жекеменшік сақтандыру кассасында, бюргер алдымен ем үшін төлемақыны өз қалтасынан төлейді, чекті сақтандыру компаниясына жіберіп, ақшасын қайтарып алады. Отбасының әрбір мүшесі үшін, жеке сақтандыру полисін ашып, жеке төлем жүргізуі керек. Жалақының 8,9 %-ын төлегенге қарағанда, аталмыш сақтандыру компаниясының бұл түрі Германияның бай тұрғындарына тиімді болып табылады. Қарт адамдар мемлекеттік медициналық сақтандыруға төмен көрсеткіштегі төлемақыны төлейді. Жұмыссыздар мен жағдайы төмен отбасылар үшін медициналық сақтандыруды мемлекет төлейді.

Германияда мемлекеттік сақтандыруды жүзеге асыратын 123 компания бар. Халықтың таңдауы бойынша ең белсенді компанияларға мыналар жатады: AOK, Techniker Krankenkasse, Barmer GEK и DAK-Gesundheit. Германияда жалданған жұмысскелер үшін медициналық сақтандыру міндетті сақтандыру болып саналады. Ал, штаттық жұмысскерлер үшін медициналық сақтандыру ақысын кәсіпорын өз мойнына алады. Ал жеке меншігі бар кәсіпкерлер медициналық сақтандыруды өздерінің кірісінен төлейді, оларды Selbstständige деп атайды. Мемлекеттік кірістің 15,7 %-ын жеке кәсіпкерлердің төлемдері құрайды. Заңда бекітілген жоғарғы планк бойынша ай сайын 639 еуро 38 центті құрау керек. Германияда 2017 жылғы статистикалық мәліметтерге жүгінсек, сақтандыру нарығының қоры 193,8 млрд. еуроға өскен. Жалпы сыйлық ақы барлық бағыттар бойынша 0,6%-ға өскен. 2015 жылы салық нарығының қоры 92,7 млрд. еуроға дейін түсіп кеткен. Жазатайым оқиға сақтандыру қорының саны 64,3 млрд. еуроға өскен, ал сыйлық ақы мөлшері 2,7%-ға өскен. Жеке меншік медициналық сақтандыру компанияларында сыйлық ақы мөлшерінің 1,4%-ға өскендігі байқалған. Ал қоры 36,8 млрд. еуроны құраған. Неміс сақтандыру ассоциациясының (GDV), бас Президенті Alexander Erdland айтуынша: ағымдағы жыл өткен жылға қарағанда, көрсеткіштер төмен болады деп күтілуде[4].

Қорытындылай келе, Германия мен Қазақстан мемлекетінің сақтандыру жүйесін салыстыру барысында көптеген кемшіліктер мен ұқсастықтар байқалды. Қазақстанның сақтандыру компанияларының кемшіліктерін атап өтсек: халық пен тығыз

қарым-қатынастың болмауы, сыйақылардың белгіленбеуі, жарнамалардың аздығы. Мемлекеттің тарапынан сақтандыру компанияларына арнайы жоспарлар мен бағдарламалардың жасалмауы және қолдаудың жоқтығы негізгі мәселелердің бірі. Германияның сақтандыру компаниялары клиенттерін яғни бюргерлердің санын тұрақты түрде көбейту мақсатында сыйақы санын көбейтеді. Арнайы сайттардың көмегімен халықпен тығыз қарым-қатынасты орнатады. Ең бастысы, медициналық сақтандыру компанияларымен мемлекет ортақ мәміле жасауы тиіс. Германияның сақтандыру компаниялары үшін ең маңызды пайда емес қызмет көрсету сапасы, ал қазіргі уақытта көптеген компаниялардың негізгі мақсаты пайда табу. Сондықтан еліміздің алдыңғы қатарлы мемлекеттер арасына қосылуы үшін тұғыры биік мығым сақтандыру компаниялардың санын көбейтуіміз қажет. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев

айтпақшы бәсекеге қабілетті ел болуымыз үшін барлық саланың шегіне жетіп, дамытуымыз керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Best's Insurance Reports (Life-Health United States), V.I (I-J).-The Insurance Information Source, Ed,2015.-56 б.

2. Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland. -The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 2014.-88 б.

3. Как работают немецкие государственные медицинские кассы. Как заключить государственную медицинскую страховку в Германии. -Режим доступа: <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/gosudarstvennoe-meditsinskoe-strahovanie.html>

4. Медицинское страхование в Германии.- Режим доступа: <https://ru.zuwanderer.aok.de/glavnaja-stranica/zdorove-v-germanii/vashe-medicinskoe-obslyuzhivanie-v-germanii>

Зарема ИЛЬЯСОВА, магистрант 2-ого курса, специальности "Государственное и местное самоуправление", Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, zarema.ilyas@mail.ru,

Роза БУГУБАЕВА, кандидат экономических наук, профессор, проректор по академическим вопросам и ИТ, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, prur@keu.kz

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются процессы становления системы государственного управления в Казахстане и основные этапы их развития. Особое внимание уделено вопросам формирования эффективной структуры государственного управления и соответствующего аппарата, способного профессионально действовать в новой экономической и политической среде.

Ключевые слова: государственное управление, конституционное право, политические реформы.

Зарема ИЛЬЯСОВА, "Мемлекеттік және жергілікті өзін-өзі басқару" мамандығы бойынша, екінші курс магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан республикасы, Қарағанды қ., ул. 9, Академическая көшесі, 9, zarema.ilyas@mail.ru

Роза БУГУБАЕВА, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, ИТ және академиялық мәселелер жөніндегі проректоры, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан республикасы, Қарағанды қ., ул. 9, Академическая көшесі, 9, prur@keu.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ДАМУЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ

Мақалада Қазақстан мемлекеттік басқару жүйесінің қалыптасу процестері және оның дамуының негізгі кезеңдері қарастырылады. Экономикалық және саяси саласындасындағы әрекет етуге қабілетті тиісті аппаратты және мемлекеттік басқару тиімді құрылымның қалыптастыру мәселелері ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: мемлекеттік басқармасы, конституциялық құқығы, саяси реформалар.

Zarema ILYASSOVA, postgraduate student of "Department of Economy theory and Public administration", Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya st. 9, zarema.ilyas@mail.ru

Roza BUGUBAYEVA, candidate of economic sciences, professor, prorector for academic issues and new technologies, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya st. 9, prur@keu.kz

STAGES OF DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article deals with the processes of development of public administration and main stages of this development. Special attitude is given to formation of effective public administration structure and appropriate political machinery, which can move professionally in new political and economic sphere.

Keywords: public administration, constitutional law, political reform.

Одним из важных условий реализации государством своих функций является формирование эффективной структуры государственного управления и соответствующего аппарата, способного профессионально действовать в новой политической среде. В статье рассматриваются процессы становления системы государственного управления в Казахстане и основные этапы их развития. Каждый этап характеризуется принятием законодательных актов, указов Президента, которые привели к формированию своеобразной модели реформирования государственного управления. Особое внимание уделено таким направлениям, как

подготовка и продвижение кадров, поддержание высокой репутации государственной службы, создание эффективной системы противодействия коррупции, усиление принципов меритократии, прозрачности и подотчетности обществу и государству. Все это в совокупности является важнейшим фактором в обеспечении конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению.

Ключевые слова: государство, управление, реформа, эффективность, государственный служащий. За годы суверенного развития Казахстана созданы институты государственного управления,

которые отражают суть политического устройства Казахстана. Найдено оптимальное сочетание темпов экономического и политического реформирования, позволившее без социальных потрясений осуществить процесс преобразования Казахстана в правовое, демократическое, социальное государство с рыночными основами. Ключевая роль в процессе модернизации отведена государственной службе. Модернизационные реформы государственности актуализируют проблемы становления адекватной системы государственного управления, определения параметров становления, способствующих повышению эффективности деятельности органов государственной власти. В этой связи особо востребованы и социально значимы вопросы, связанные с тенденциями развития государственного управления в Республике Казахстан.

Целью исследования является выявление тенденций в системе государственного управления в процессе реализации государственной политики.

Методологической основой исследования стали научные труды отечественных ученых в области государственного управления. В качестве методов исследования применялись общие и частные методы, включая системно-правовой и исторический. Материальной базой при написании статьи выступали нормативно-правовые акты, законодательные акты, Указы Президента Республики Казахстан.

Перед новыми независимыми государствами после распада СССР встала насущная задача нового государственного строительства. Ее успешная реализация могла состояться только при наличии квалифицированного корпуса управления, эффективной государственной службы, адекватной системы нормативных положений, соответствующих критериям современности. В странах с переходной экономикой требовалось осуществление фундаментальных преобразований, основанных на анализе функций действующей системы государственного управления, для которой необходимы профессионально-подготовленные кадры, готовые и умеющие работать в условиях трансформаций [1; с. 17].

С учетом транзитного периода и фактической трансформации политического строя, экономического уклада, социальной структуры во главу угла государственного строительства в Казахстане ставилась конституционная реформа. Важно было осмыслить новый статус государственности, определить векторы социально-политического, экономического, духовного развития и приступить к созданию организационных условий создания общественно-политической системы. В практике новейшей казахстанской государственности возник прецедент управления, не имеющий аналога в политической истории, в связи с этим появилась потребность в инновационном моделировании новой нормативной базы (с позиций возникновения новых институтов, соответствующих духу времени перемен), так и в плане новых профессиональных управленческих кадров. В социально-политической

жизни возник ряд новых проблем, связанных со становлением и функционированием системы государственного управления отраслями и сферами экономического, социального и административно-политического развития, реальной практикой разгосударствления в ситуации перехода к рыночной экономике [2; с. 44].

В развитии новой государственности совершенно необходимым условием совершенствования основ управления предстала конституционная реформа, первый этап которой начался с принятия Декларации о государственном суверенитете Республики (1990 г.) и Конституционного закона Республики Казахстан "О государственной независимости Республики Казахстан" (1991 г.), а завершился принятием Конституции Республики Казахстан 1993 г. Перед Казахстаном после обретения независимости во всей актуальности встала задача формирования новой системы государственного управления на разных уровнях.

Правящая партия сошла с политической арены, а в 1990 году в государственном управлении Казахстана был образован институт Президентства и избран первый Президент Республики Казахстан.

За годы становления суверенной государственности в Казахстане одновременно шел поиск путей конституционного строя. На раннем этапе административная реформа осуществлялась в сложной ситуации. Прежде всего в тяжелом положении находилась экономика. При этом Казахстану, как и другим странам с переходной экономикой, вместе с изменениями общественных и социально-экономических отношений предстояло определить роль государства в целом и модель развития в долгосрочной перспективе. На этапе политического транзита важным достижением стало появление Конституции Республики Казахстан 1993 года. Ее значение заключалось в том, что она:

декларировала курс на развитие демократического, светского, правового и социального государства;

заложила основы системного понимания многих ключевых проблем политического управления обществом;

выдвинула в числе актуальных проблему разработки единой трактовки сущности функционирования института государственной службы в Казахстане;

постулировала право граждан на государственную службу [3].

В Конституции Республики Казахстан 1993 года были изложены базовые конституционные принципы государственной службы: равное право граждан Республики Казахстан на государственную службу и ее прохождение; ответственность государственных служащих перед народом Республики Казахстан и ее каждым гражданином; действия государственных служащих на основе соблюдения законности и в рамках законно установленных полномочий. Переход казахстанского общества к новым приоритетам и ценностям обусловил обновление функций и задач государства, выделил проблему обеспечения государственного аппарата служащими новой

формации и квалификации. Наступившие преобразования потребовали интенсивного изменения всей государственной службы, включая формирование государственного служащего нового типа. Встали вопросы преемственности с государственным аппаратом прежней социалистической системы, воспитанным в последние десятилетия существования СССР, в традициях централизации власти, с известной консервативностью мышления и административно-командными методами управления. Возникло противоречие между несоответствием задач государственного строительства и общественного переустройства [4; с.38].

Одной из главных принципиальных проблем структуры управления государством явилось формирование демократических институтов, которые должны были положить в основу принцип разделения ветвей власти.

В Конституции Республики Казахстан 1995 года были доведены до логического конца предпосылки к созданию президентской формы правления. Для системы государственного управления в так называемый транзитный период были необходимы новые подходы, концепции, законы, специалисты, интенсивные теоретические и прикладные разработки различных аспектов госслужбы как составной части государственного управления, механизма осуществления власти как фокуса политической системы в условиях динамичного преобразования всех сфер общества [5; с.4].

Вслед за экономическими трансформациями потребовалась политическая модернизация, поэтому Конституция Республики Казахстан, вступившая в силу 5 сентября 1995 года, стала основой для осуществления политических реформ. На ее базе в конце 1995 года был издан Указ Президента "О государственной службе", имеющий силу закона.

Первый в истории Казахстана нормативный документ о государственной службе регламентировал правовые основы государственной службы в органах государственной власти и управления и формулировал целевую деятельность служащих государственных органов, которые сосредоточены на осуществлении задач и функций государства по руководству обществом.

В данном Указе Президента Республики Казахстан давалось определение современного понятия института государственной службы, значительно отличающееся от существовавшего в советское время. Современная трактовка государственной службы стала применима лишь к государственным органам, наделенным властными полномочиями, выполняющим административно-управленческие функции и осуществляющим исполнительно-распорядительную деятельность в органах, представляющих институты власти. Отныне к категории государственных служащих относятся лишь лица, непосредственно выполняющие управленческие функции на установленных законом должностях. В Указе Президента "О государственной службе" были законодательно прописаны статус, категории, квалифицированные классы

государственных служащих, что способствовало стабилизации кадров, а также проведению единой политики оплаты труда, вопросы поступления, прохождения, прекращения государственной службы, установлены меры социальной защиты для этой категории [6].

Принятие указа способствовало переопределению и повышению статуса госслужащего в условиях политического транзита, что содействовало четкому пониманию роли государственной службы в трансформирующемся обществе, в новой системе политических отношений.

Эволюция административной реформы и практика осуществления государственной службы вносили коррективы в положения Указа Президента "О государственной службе", а также требовали разработки и принятия подзаконных актов. Поэтому с середины 1990-х годов стала осуществляться интенсивная работа по реформированию государственного управления, что проявилось в частности, в появлении ряда Указов Президента РК.

29 октября 1996 года издан Указ Президента РК "О совершенствовании структуры центральных исполнительных органов и сокращении численности государственных органов".

19 ноября 1996 года утверждено распоряжение "О декларировании государственными служащими доходов и имущества, подлежащих налогообложению". Это распоряжение появилось вследствие недостаточности и несовершенства механизма действия норм закона о государственной службе, предусматривающих представление гражданином в органы налоговой службы сведений о доходах имущества, принадлежащем ему на праве собственности, являющихся объектами налогообложения, только в двух случаях - при поступлении и при продвижении по госслужбе [7; с.107].

4 марта 1997 года вышел в свет Указ Президента "Об очередных мерах по реформированию системы государственных органов Республики Казахстан", а 22 апреля - Указ "О мерах по дальнейшему реформированию системы правоохранительных органов Республики Казахстан". Эти другие правовые установления сделали возможным, во-первых, обоснование обеспечения легитимного процесса развертывания различных видов государственной службы; во-вторых, осуществление системного видения и подхода к процессу становления государственной службы в условия политического транзита.

В апреле и мае 1997 года большое число госслужащих было освобождено от работы в связи с новым административно-территориальным устройством Республики Казахстан, так как были упразднены 5 областей, произведены изменения внутри областей, упразднены и объединены районы.

10 октября 1997 года издан Указ Президента "О мерах по дальнейшему повышению эффективности государственного управления в Республике Казахстан".

Начиная с 1997 года, когда была обнародована стратегическая программа "Казахстан-2030", акцент

институциональной и правовой реформы сменился на качественное наполнение и повышение эффективности системы государственного управления. С провозглашением в 1997 году в Послании Нурсултана Абишевича Назарбаева: "Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев", в стране был взят последовательный курс на реформирование государства, включая осуществление административной реформы. Президентом было подчеркнуто, что новая роль государства заключается теперь не в том, чтобы принимать решения за людей, а в формировании условий, в которых свободные граждане и частный сектор смогут предпринимать эффективные меры для себя и своих семей [8; с.45].

Одной из главных задач Стратегии "Казахстан - 2030" является создание эффективной, современной государственной службы и структуры управления, которая была бы оптимальной для рыночной экономики, формирование Правительства, способного реализовать приоритетные цели и, в конечном итоге, построение государства, стоящего на страже национальных интересов. Таким образом, было дано концептуально завершённое понимание главной задачи государственной службы на этапе транзита [8; с.49].

Процесс трансформации прежнего сознания и переход к новым принципам профессиональной деятельности у части государственных служащих проходил противоречиво. В условиях неупорядоченности экономических отношений существовал достаточно большой соблазн протекционизма и коррупционных действий. Поэтому Указом Президента Республики Казахстан от 21 октября 1997 года было принято решение о создании Высшего дисциплинарного совета Республики Казахстан.

Процесс реформирования государственной службы в Республике Казахстан привел к потребности формирования специализированного государственного органа, призванного профессионально и устремлено исполнять роль особой структуры, ответственной за создание современной государственной службы в стране, обеспечение этапов и процессов государственного реформирования этого политического института, и за обеспечение системы эффективного социального контроля за государственной службой.

Впервые на постсоветском пространстве в сентябре 1998 года был создан специальный уполномоченный орган - Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы. В процессе становления деятельности, Агентству Республики Казахстан по делам государственной службы в первую очередь необходимо было разработать проект редакции Закона Республики Казахстан "О государственной службе" и внедрить принцип конкурсного отбора при приеме на государственную службу, благодаря которому граждане получили возможность информирования о наличии вакансий в госорганах, условиях и оплате труда служащих госорганов. Одним из современных

методов рекрутирования на госслужбу стало компьютерное тестирование кандидатов, которое позволяет более объективно и беспристрастно оценить уровень знаний законодательства Республики Казахстан, выявить мотивационную структуру стремления кандидатов на работу в государственные органы [9; с.51].

В Закон Республики Казахстан "О государственной службе" вошли положения о конкурсном отборе кадров на госслужбу, разделении всех государственных служащих на политических и административных; о стимулировании госслужащих к карьерному росту посредством принципов оплаты труда; о развитии уполномоченного органа, занимающегося вопросам госслужбы. Основная цель Закона Республики Казахстан "О государственной службе" - правовое обеспечение реформирования государственной службы, направленное на повышение профессионализма государственных служащих, их социальной защищенности.

В целях выполнения проверки и повышения эффективности обучения госслужащих за рубежом Агентством РК по делам государственной службы были разработаны, закреплены и зарегистрированы в Министерстве юстиции Республики Казахстан "Правила направления государственных служащих на подготовку, переподготовку и повышение квалификации за рубежом", которые предписывали государственным органам производить отбор госслужащих и направлять их за рубеж для повышения квалификации гласно, на конкурсной основе и с учетом личных заслуг кандидатов [10].

В 1998 году создана Академия государственной службы, что явилось фундаментом для более направленной деятельности по вопросам обучения, подбора и профессиональной переподготовки кадров государственных служащих в соответствии с современными стандартами. В начале 2000 годов были созданы региональные центры обучения, которые предоставляли возможность повышения квалификации для местных государственных органов.

За несколько последних лет проведена работа по совершенствованию и повышению оплаты труда государственных служащих. Ее модели разрабатывались и апробировались на основе тщательного изучения имеющегося зарубежного опыта.

В соответствии с особенностями казахстанской модели государственной службы были выделены следующие факторы, влияющие на оплату труда, такие как образование и подготовка (знания), опыт (умения и навыки), характер выполняемых функций, ответственность по руководству и контролю, особые условия (языковые требования).

По предложению Агентства РК по делам государственной службы введена прогрессивная система премирования работников за качественный труд за счет экономии административных расходов по смете. Соответствующий Указ Президента "О единой системе оплаты труда работников органов Республик Казахстан, содержащихся за счет

государственного бюджета", подписанный 25 марта 2001 года, во-первых, создает дополнительный источник материального стимулирования работников, во-вторых, способствует заинтересованности всех госслужащих в более экономном расходовании средств на административные расходы [11].

В ходе трансформации государственной системы в Казахстане произошел поворот от бюрократизированного администрирования тоталитарного типа к синтезу технократического и демократического управления с ориентацией в перспективе на систему общечеловеческих ценностей, которая имеет собственные ключевые элементы, объединенные единой системой, принципы и формы реализации.

Таким образом, в процессе реформирования государственного управления в Казахстане можно выделить такие этапы, как:

- институциональное становление государственного управления в период политического транзита (политологическое осмысление процесса институционализации государственной службы в условиях суверенной государственности, разработка гражданского обеспечения государственной службы в Конституции Республики Казахстан, указах Президента Республики Казахстан, законах Республики Казахстан, подзаконных актах);

- поиск и апробация модели государственного управления, адекватной задачам государственного строительства в условиях административной реформы (мониторинг практического опыта государственной службы в Республике Казахстан в условиях транзитного этапа, совершенствование действующего законодательства страны в области госслужбы);

- совершенствование механизма государственной службы на этапе политической модернизации (разработка методологии и стратегии государственного управления, приближение казахстанской модели государственного управления к соизмеримости с международными стандартами качества государственных услуг, совершенствование института государственной службы в условиях конституционной реформы).

Результаты исследования свидетельствуют, что деятельность органов государственной власти постепенно приобретает новые качества, соответствующие современным задачам и требованиям. Объективные потребности в изменении системы государственного управления в

Казахстане обуславливают необходимость разработки и внедрения механизмов, способствующих повышению управляемости и эффективности деятельности органов государственной власти.

Список литературы:

1. Уваров В.Н. Государственная служба и управление. - Петропавловск: Северо - Казахстанская юридическая академия, 2004. - 341 с.
2. Садвакасова А.К. Социологический анализ развития государственной службы в Республике Казахстан. - Астана: ЕНУ, 2008 - с.44-45
3. Конституция Республики Казахстан 1993 г. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010212
4. Конституция Республики Казахстан. Научно - правовой комментарий/ Под ред. Г.Сапаргалиева. - Алматы: Жеті жарғы, 1998. - 432 с.
5. Конституция Республики Казахстан 1995 г. с изменениями и дополнениями, внесёнными Законами РК № 284-І от 7 октября 1998 г.; № 254-ІІІ от 21 мая 2007 г. - Алматы, 2011 - с.4
6. О государственной службе: Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 1995 г. № 2730, с изменениями и дополнениями от 19 июня 1997 г. № 134-1. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004067
7. Исакулов Е.Б. Государственное управление и государственная служба в Республик Казахстан. - Астана: Академия государственного управления при Президенте РК, 2011 - 300 с.
8. Назарбаев Н.А. Казахстан - 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание Президента страны народу Казахстана. - Алматы: Білім, 1997. - 176 с.
9. Реформирование системы государственного управления: зарубежный опыт и Казахстан. Научное издание. - Алматы: КИСИ при Президента РК, 2005. - 276 с.
10. О мерах по оптимизации государственных должностей: Указ Президента Республики Казахстан от 28 декабря 2008 г. - Режим доступа: http://kazakhstan.news-city.info/docs/systemsw/dok_iegfxi.htm
11. О единой системе оплаты труда работников органов Республик Казахстан, содержащихся за счет государственного бюджета: Указ Президента Республики Казахстан от 14 марта 2008 г. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1046153

Жанар ГУСМАНОВА, кандидат экономических наук, доцент Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, *gusmanova78@mail.ru*, +77212441634

Айбота РАХМЕТОВА, доктор экономических наук, профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, *aibota@mail.ru*, +77027140567

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КРЕДИТНОЙ И РИСКОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ПРИМЕРЕ АО "НАРОДНЫЙ БАНК КАЗАХСТАНА" В УСЛОВИЯХ МЕНЯЮЩИХСЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ

В данной статье рассмотрена кредитная политика коммерческого банка на примере АО "Народный банк Казахстана". Целью статьи является изучение динамики развития основных индикаторов кредитной политики АО "Народный банк Казахстана" и на основе полученных результатов предложить меры по их совершенствованию.

Ключевые слова: банк, кредитная политика, залоговая политика, резервы, провизии, обеспечение, залог, кредит.

Жанар ГУСМАНОВА, экономикалық ғылыми кандидати, доцент Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, *gusmanova78@mail.ru*, +77212441634

Айбота РАХМЕТОВА, экономикалық ғылыми докторы, профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, *aibota@mail.ru*, +77027140567

"ХАЛЫҚ БАНКІ" АҚ МЫСАЛЫНДА ӨЗГЕРІСТІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫНДАҒЫ НЕСИЕЛІК ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДІК САЯСАТЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Аталмыш мақалада "Қазақстан Халық Банкі" АҚ мысалында коммерциялық банктің несиелік саясаты қарастырылған. Мақаланың мақсаты "Қазақстан Халық Банкі" АҚ-ның несиелік саясатының негізгі индикаторларын зерттеу және алынған мәліметтер негізінде оларды жетілдіру жолдарын ұсыну болып табылады.

Түйінді сөздер: банк, несиелік саясат, кепілдік саясат, резервтер, провизиялар, кепіл, несие.

Zhanar GUSMANOVA, candidate of economic sciences, dosent Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Rebulik of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, *gusmanova78@mail.ru*, +77212441634

Aibota RAKHMETOVA, doktor of economic sciences, proffesor, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Rebulik of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, *aibota@mail.ru*, +77027140567

ANALYSIS OF THE PRESENT STATE OF CREDIT AND RISK POLICY ON THE EXAMPLE OF JC "HALYK BANK OF KAZAKHSTAN" IN THE CONDITIONS OF CHANGING ECONOMIC REALITIES

This article examines the credit policy of commercial bank using the example of the JSC Halyk Bank. The purpose of the article is to study the dynamics of the development of the main indicators of the credit policy of JSC Halyk Bank based on the results obtained, to propose measures for their improvement. The deterioration in the quality of the credit portfolio of commercial banks in Kazakhstan against the backdrop of continued slowdown in economic growth, mistrust of the banking system, continuing decline in business activity are the main problems requiring close attention. In preparing this article, we used data from statistical analysis, systemic methods of scientific generalization, and the graphical method. The main statistical and analytical materials are displayed using tables and figures.

Keywords: bank, credit policy, pledge policy, reserves, provisions, collateral, pledge, credit.

АО "Народный Банк Казахстана" оказывает банковские услуги корпоративным и розничным клиентам в Казахстане, России, Кыргызстане и Грузии, и услуги по управлению пенсионными

активами и страхованию в Казахстане. Первичная государственная регистрация Банка была произведена 20 января 1994 г., в органах юстиции Казахстана. Банк осуществляет свою деятельность на

основании лицензии № 10 на проведение банковских и иных операций и деятельности на рынке ценных бумаг, обновленной Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций 6 августа 2008 г. Банк является членом системы обязательного страхования вкладов, предоставленной АО "Казахстанский фонд гарантирования депозитов".

Основная деятельность Банка включает выдачу займов и гарантий, привлечение депозитов, операции с ценными бумагами и иностранной валютой, осуществление переводов, операций с денежными средствами, платежными карточками и другие банковские услуги для своих клиентов. Кроме того,

Банк действует как агент Правительства по выплате пенсий и бюджетных выплат через свою филиальную сеть.

АО "Народный банк Казахстана" предлагает широкий спектр розничных банковских продуктов и услуг, включая ведение текущих счетов, срочные депозиты, потребительские кредиты, ипотеку, кредитные и платежные карты, дорожные чеки, обмен валюты, банковское обслуживание через Интернет-банкинг и мобильный банкинг, а также услуги банкоматов [1].

Одной из основных операций АО "Народный банк Казахстана" является кредитование. Проанализируем динамику кредитного портфеля банка (таблица 1).

Таблица 1. Динамика кредитного портфеля АО "Народный банк Казахстана" за 2014-2016 гг.

	Займы, представленные клиентам	Овердрафты	Резервы на обесценение займов	Займы клиентам
31 декабря 2014 г.	1931,218	2,813	286,018	1648,013
31 декабря 2015 г.	2477,685	3,498	305,114	2176,069
31 декабря 2016 г.	2344,598	0	289,452	2055,146
Примечание – составлено на основе финансовой отчетности Национального банка Республики Казахстан за соответствующие периоды				

Как видно из данных таблицы 1 общая сумма займов за вычетом резервов увеличилась на 24,7%, в т.ч. займы, предоставленные клиентам увеличилась за анализируемый период за три года на 413,38 млн.тг. или 21,4%. Резерв на обеспечение займов увеличилось на 3,434 млн. тенге или 1,2%.

На 31 декабря 2015 г. годовая процентная ставка по кредитам, взимаемая АО "Народный банк Казахстана" колебалась в диапазоне 12,5% - 22% годовых по тенговым займам, (по состоянию на 31 декабря 2014 г. - 9% - 24%, 31 декабря 2013 г. - 9% - 24%). В иностранной валюте (доллары США), ставка варьировалась в диапазоне 7% - 17% годовых (по состоянию на 31 декабря 2013 г. -7%-17%, 31 декабря 2014г. -7%-17%). Однако следует отметить, что ставки

по кредитам выросли на 0,5 процентных пункта и составила 13,0% по состоянию на 31 декабря 2016 года [3].

По состоянию на 31 декабря 2016 г. банк имел концентрацию займов в размере 515,431 миллиона тенге, что составляло 21% от совокупного кредитного портфеля. По данным займам был создан резерв на обесценение в размере 44,578 миллионов тенге (31 декабря 2015 г. - 60,784 миллиона тенге).

В целях управления кредитным риском необходимо оценивать займы с точки зрения их обеспечения. В приведенной ниже таблице 2 представлен анализ текущей стоимости займов в разрезе полученного обеспечения за 2014-2016 гг. Данных в по 2016 году пока нет [3].

Таблица 2. Анализ текущей стоимости займов АО "Народный банк Казахстана" в разрезе полученного обеспечения, млн. тенге

Вид обеспечения	31 декабря 2014 года	31 декабря 2015 года	31 декабря 2016 года
Недвижимость или права на владение недвижимостью	707, 582	738, 450	940, 171
Гарантии	378, 311	414, 847	511, 561
Денежные средства	123, 875	162, 195	192, 185
Сельскохозяйственная продукция	26, 458	1, 502	5, 742
Транспорт	24, 747	28, 958	70, 227
Оборудование	15, 984	9, 834	10, 865
Корпоративные акции	117, 658	115, 320	144, 541
Товарно-материальные запасы	31, 046	51, 501	48, 313
Смешанное обеспечение	61, 113	12, 279	48, 490
Необеспеченные займы	45, 534	68, 987	135, 877
Резерв на обесценение займов	-323,311	-286,018	(305, 114)
Займы физическим лицам в рамках зарплатного проекта	273, 248	330, 158	373, 211
Займы клиентам	1 482, 245	1 648, 013	2 176, 069
Примечание - составлено автором на основе данных финансовой отчетности АО «Народный банк Казахстана»			

Из данных таблицы 2 видно, что основным видом обеспечения по кредитам на протяжении всего анализируемого периода выступает недвижимость или права на владение недвижимостью, ее текущая стоимость за анализируемый период увеличилась на 32,9% или с 707,582 млн.тенге в 2014 году до 940,171 млн.тенге в 2016 году. Т.е., по прежнему, в структуре обеспечения займов наибольший удельный вес занимает недвижимость как наиболее стабильный вид обеспечения.

В целом, по видам обеспечения наблюдается прирост, особенно можно отметить, прирост в 3,0 раза необеспеченных займов и займов, выданных под залог транспорта - 2,8 раза. Займы в выданные под залог сельскохозяйственной продукции потеряли свою актуальность и резко снизились с 26,458 млн. тенге до 5,742 млн. тенге или 4,6 раза. Также уменьшился объем кредитов под смешанное обеспечение на 20,7%.

Следует отметить, что качество ссудного портфеля несколько улучшилось, что сказалось снижением резервов на обесценение займов на 5,6% или 18,197 млн. тенге.

Таким образом, что касается, использования форм обеспечения кредитов, то следует отметить, что банк может использовать различные формы обеспечения возвратности кредитов, но прежде всего это зависит от таких факторов как:

- 1) правовая обеспеченность применения конкретных форм;
- 2) наличия предшествующего опыта у кредитора в этой области;
- 3) использование высококвалифицированных юристов, специализирующихся на определенных формах обеспечения;

Обеспечить эффективное управление изменениями в банке позволяет трёхуровневая система защиты:

- на уровне операционных процессов - осуществление ежедневного контроля и управления рисками на основе установленных процессов и управления проектами;
- на корпоративном уровне - формирование понимания об основных областях рисков и контролей и системы мониторинга в банке;
- внутренний аудит, внешний аудит и другие системы мониторинга, которые предоставляют независимую оценку операционной эффективности процессов на первых двух уровнях защиты.

Все вышеописанные методики позволят в большей степени обеспечить возврат банковских займов, чем те методики, которые направлены на реализацию залогового имущества. В существующей практике используется ситуация, что банку абсолютно не выгодно осуществлять реализацию заложенного имущества, намного интереснее получать прибыль от работающего продукта, т.е. кредита. Безусловно риски невозврата займа существуют всегда, поэтому этот риск заложен всегда в процентной ставке, а также в сумме понижающего коэффициента,

используемого при определении оценки залоговой стоимости имущества.

Как уже отмечалось выше, основной причиной несвоевременного возврата займа является нецелевое использование банковских займов. Ведь зачастую клиент используя кредитные средства не по назначению попадает в ловушку, из которой выбраться самостоятельно чаще не под силу. В этом случае, банком разрабатывается ряд мероприятий по оздоровлению займа, а уже потом осуществляется процедура реализации заложенного имущества.

Именно на этапе мониторинга целевого использования кредита и оздоровления займа банковская система должна работать так, чтобы затраты банка были минимальны, иначе в целом необходимость оздоровления не имеет никакого смысла.

На практике выдача кредитов субъектам МСБ и корпоративного сектора - это сложный и организованный процесс, но зачастую после выдачи кредитов функциональный мониторинг выданных средств осуществляется формально и проводится, как правило, на основании поученных документов от клиента.

Здесь существует риск предоставления клиентом фальсифицированных документов, недостоверной информации.

Поэтому необходимость выезда и осмотра приобретенного актива, имущества за счет кредитных средств считаем основополагающим при осуществлении проверки целевого использования кредита.

Процедура выезда и осмотра на данный момент не регламентирована и не является обязательной при проверке целевого использования. Случаи выезда и осмотра на практике осуществляются редко и только по указанию руководства либо по инициативе самого кредитного специалиста.

Выезд и осмотр банком производится часто постфактум, после того, как сроки мониторинга проходят, чаще то происходит при обращении клиента за какими-то дополнительными услугами банка либо при проведении квартального финансового мониторинга, т.е. в тот момент, когда риск невозврата уже сформирован и может "выстрелить".

В целом, исходя из результатов анализа кредитной деятельности АО "Народный банк Казахстана" можно сделать вывод о том, что объем кредитования увеличился за анализируемый период. Наиболее используемым видом обеспечения займов являются недвижимость, гарантии и займы физическим лицам в рамках зарплатного проекта.

Так как, Народный банк является розничным банком и специализируется на обслуживании населения, целесообразно рассмотреть динамику розничных займов [3]. Динамику развития потребительского кредитования в банке можно отследить по показателям роста кредитного портфеля в разрезе программ потребительского кредитования (таблица 3).

Таблица 3. Динамика роста кредитного портфеля розничного кредитования в АО "Народный банк Казахстана", млн. тенге

Виды розничных займов	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Розничные займы всего, в т.ч.:	398,533	490,643	605,07
удельный вес, в %	26,90%	29,80%	27,80%
- потребительские займы	291,471	352,028	407,905
удельный вес, в %	16,00%	18,00%	16,00%
- ипотечные займы	107,062	138,615	197,165
удельный вес, в %	6,00%	7,00%	8,00%
Примечание - составлено автором на основе данных финансовой отчетности АО «Народный банк Казахстана»			

Как видно из таблицы 3, в АО "Народный банк Казахстана" объем розничного кредитного портфеля за три года увеличился на 51,8%, что несомненно свидетельствует о том, что банк более масштабно осуществляет потребительское кредитование физических лиц.

В разрезе розничных займов наибольшую долю занимают потребительские займы и их прирост составил или 40,0%.

Рассмотрим качество ссудного портфеля за 2014-2016 гг. (смотри таблицу 4).

Таблица 4. Сведения по кредитам с просрочкой платежей и провизиям по ним АО "Народный банк Казахстана" за 2014-2016 гг.

Всего кредитов, млрд. тенге	кредиты с просрочкой платежей		сформированные провизии		сумма просроченной задолженности по кредитам, включая просроченное вознаграждение, млрд. тенге
	сумма (млрд. тенге)	доля (в %)	сумма (млрд. тенге)	доля (в %)	
2014 год					
1 788,6	273,6	15,3	279,97	15,7	224,7
2015 год					
2 279,3	324,6	14,2	296,06	13	228,8
2016 год					
2 344,6	301,47	12,8	289,4	12,4	229,34
Примечание – Данные Комитета по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций за 2014-2016 гг.					

Таким образом, из данных таблицы 4 видно, что в целом объем выданных кредитов АО "Народный банк" за три года вырос по сравнению с 2014 годом на 556 млрд. тенге или на 31,08%.

Также следует отметить, что хотя абсолютный размер кредитов с просрочкой платежей вырос на 10,2% и составил в 2016 году 301,47 млрд. тенге, удельный вес его в общем ссудном портфеле снизился на 2,5%. Кроме того, увеличилась сумма

просроченной задолженности по кредитам, включая просроченное вознаграждение в абсолютном значении на 9,43 млрд. тенге, но удельный вес также снизился на 3,3%. Несущественно снизилась доля сформированных провизий на 2% или 4,6 млрд. тенге.

Рассмотрим качество кредитного портфеля за последние 3 года на основании выполнения коэффициентов размера риска на одного заемщика (смотри таблицу 5).

Таблица 5 - Динамика выполнения коэффициентов максимального размера риска на одного заемщика АО "Народный банк Казахстана" за 2014-2016 гг.

Наименование	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Коэф.максимального размера риска на одного заемщика, не связанного с банком особыми отношениями (к3) (нормативное значение – не более 0,25)	0,153	0,217	0,187
Коэф.максимального размера риска на одного заемщика, связанного с банком особыми отношениями (к3-1) (нормативное значение – не более 0,10)	0,059	0,056	0,008

Согласно данным таблицы 5 можно отметить, что данные коэффициенты банком выполнялись и находились в пределах нормы. Рассмотрим как АО "Народный банк" защищен от кредитного риска. Для этого используем показатель защищенности от

кредитного риска, который определяется по формуле:

$$\frac{\text{Сформированный резерв на потери по ссудам}}{\text{Объем ссудного портфеля}} \quad (1)$$

В мировой практике значение этого показателя составляет 5%. Найдем и проанализируем эти

показатели, используя данные отчетов АО "Народный банк" за 2014-2016 гг. (таблица 6).

Таблица 6 - Выполнение показателей защищенности от кредитного риска в АО "Народный банк Казахстана" за 2014-2016 гг.

Показатель	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Сформированный резерв по ссудам, млрд. тенге	99,9	95,6	64,9
Объем кредитного портфеля, млрд. тенге	714,34	843,8	809,7
Примечание – Данные консолидированной финансовой отчетности АО «Народный банк к» за соответствующие периоды			

$$2014 \text{ год } \frac{279,97}{1788,4} = 0,156 = 15,6\%$$

$$2015 \text{ год } \frac{296,06}{2279,3} = 0,13 = 13\%$$

$$2016 \text{ год } \frac{289,4}{2344,6} = 0,123 = 12,3\%$$

В 2016 году этот показатель снизился на 3,3 процентных пункта с 15,6% до 12,3%. Это говорит об усилении кредитного риска в АО "Народный банк", что хотя в банке и налажена система по управлению и минимизации кредитных рисков, однако есть определенные сигналы.

В частности, введенные новые методики оценки кредитного риска и критерии оценки кредитного ранжирования кредитов и кредитного риска, но в связи с увеличением объемов кредитования и ростом безнадежных кредитов качество кредитного портфеля ухудшилось. Следовательно, нужно активизировать работу структурных подразделений на этапе оценки кредитоспособности заемщиков, именно от этого и зависит успешность кредитования и минимизации кредитного риска.

Таким образом, можно сделать вывод, что банку необходима дальнейшее совершенствование кредитной политики. Следует особо отметить, что с 1 января 2017 года вступили в силу новые требования по капиталу, которые вынуждают банки принимать меры по повышению размера капитала через объединение с другими банками или снижение юридического статуса в сторону микрофинансовой формы организации деятельности. В этих условиях Народный банк также вынужден искать способы решения данной проблемы и одним из методов стали переговоры о покупке им акций Казкома. Пока данная операция носит необязательный характер, хотя, скорее всего, произойдет их объединение.

В ходе проведенного анализа выявлены основные проблемы кредитной и залоговой политики коммерческих банков и предложены основные рекомендации, применимые для их снижения и /или решения для того, чтобы определить дальнейшие направления совершенствования залоговой политики:

1. Дальнейшая государственная поддержка банковского сектора и экономики в целом через выдачу целевых и субсидированных ссуд на развитие различных сфер экономики.

2. Совершенствование риск - менеджмента в банковской деятельности, в частности в области кредитной политики. Одним из способов риск - менеджмента является страхование. Возникновение банковского страхования в Республике Казахстан связано с одной из наиболее рискованных банковских

операций - кредитованием. Страхование является самым слабым звеном банковско-кредитной системы Республики Казахстан, что обусловлено в первую очередь финансовой несостоятельностью отечественных страховых компаний в смысле их способности обеспечить страховое покрытие крупных банковских рисков. Выход может быть найден на пути создания специализированного страхового пула по страхованию интересов банков второго уровня. В создании такого пула должны участвовать в первую очередь страховые компании, аффилированные с банками.

3. В последнее время во многих коммерческих банках расширили штаты отделов по работе с проблемными заемщиками, что должно способствовать усилению работы по взысканию своих займов с клиентов, которые составляют проблемный портфель, увеличение предложения альтернативных способов решения проблем с погашением.

4. Гибкая схема реструктуризации задолженности заемщиков банка, в том числе, не имеющих просроченной задолженности.

5. Банкам совместно с регулятором необходимо будет продолжить снижение доли неработающих активов в балансах банков второго уровня. Решение этой задачи возможно будет при осуществлении комплекса мер по реструктуризации необслуживаемых кредитов, в том числе, рекомендованных МВФ и включающих внедрение перспективной диагностической оценки качества активов системных банков, укрепление режимов банкротства, взыскания залогового обеспечения.

6. Ужесточение требований к БВУ по предоставлению информации в Первое кредитное бюро в части своевременности, точности информации, что связано не актуальностью информации кредитного бюро, что может послужить причиной принятия неправильного решения по потенциальному заемщику.

7. Создание единообразной системы отраслевых показателей по регионам и по республике в целом, для использования и сопоставления анализа кредитоспособности потенциальных заемщиков.

Список литературы:

1 Корпоративный сайт АО "Народный Банк Казахстана" - Режим доступа: <http://www.halykbank.kz>

2 Кредитная политика АО "Народный Банк Казахстана", утвержденная протоколом заседания Совета Директоров АО "Народный Банк Казахстана" от 01.07.2009 года.

3 Официальный сайт Национального банка Республики Казахстан - Режим доступа: <http://www.nationalbank.kz>

Алтынай КОШАНОВА, магистрант, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая, д.9, altynai@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены особенности развития системы пенсионного обеспечения в современных условиях, проведен анализ пенсионной системы в Республике Казахстан, определены тенденции и перспективы ее развития.

Ключевые слова: пенсия, пенсионные взносы, пенсионные накопления, пенсионные выплаты, пенсионная система

Алтынай ҚОШАНОВА, магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, altynai@mail.ru

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада қазіргі жағдайдағы зейнетақыны камсыздандыру жүйесінің даму ерекшеліктері қарастырылған, Қазақстан Республикасындағы зейнетақы жүйесіне талдау жүргізілген, оның даму болашағы мен тенденциялары анықталған.

Түйінді сөздер: зейнетақы, зейнетақы жарналары, зейнетақы жинақтары, зейнетақы төлемдері, зейнетақы жүйесі

Altinai QOSHANOVA, magistr, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str.9, altynai@mail.ru

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE PENSION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN MODERN CONDITIONS

The article describes the features of the development of the pension system in modern conditions, the analysis of the pension system in the Republic of Kazakhstan, trends and prospects of its development.

Keywords: pension, pension contributions, pension savings, pension payments, pension system

Пенсионная система является одним из важнейших элементов в сфере социального обеспечения страны. Она играет важную роль в социально-экономической, общественно-политической, финансово-бюджетной сферах общества.

Государство возложило на пенсионную систему важные и масштабные функции по реализации национальной программы пенсионной реформы. В рамках дальнейшего совершенствования системы накопительного пенсионного обеспечения разработана новая концепция пенсионной системы с более широким использованием рыночных принципов и возможностей системы пенсионного обеспечения. Для реализации данной стратегии усилия будут направлены не только на повышение социальной защищенности граждан, но и на укрепление возможностей институциональных инвесторов, способных обеспечить долгосрочное финансирование экономики страны.

Важнейшей задачей современного периода реформирования становится выявление рычагов эффективного развития пенсионной системы.

Согласно Концепции дальнейшей модернизации пенсионной системы РК до 2030 года для участников пенсионной системы был разработан новый

механизм пенсионного обеспечения - "многоуровневый".

Первый уровень включает в себя выплаты за счет средств государственного бюджета (солидарная и базовая пенсионные выплаты/минимальная гарантированная пенсия).

Второй уровень включает в себя выплаты за счет: -обязательных пенсионных взносов, осуществляемых самим работником;

-обязательных профессиональных пенсионных взносов, перечисляемых работодателем в пользу работников, занятых на работах с вредными (особо вредными) условиями труда;

-обязательных пенсионных взносов в условно-накопительный компонент за счет работодателя".

Третий уровень включает в себя все выплаты из добровольного компонента [1].

Новый условно-накопительный компонент поддерживает как накопительный, так и распределительный принципы пенсионного обеспечения. На сегодняшний день Единый накопительный пенсионный фонд является единственной организацией, осуществляющей привлечение обязательных пенсионных взносов, обязательных профессиональных пенсионных взносов и добровольных пенсионных взносов.

На 1 января 2017 г. наблюдается уменьшение количества счетов вкладчиков (получателей) в связи с открытием счетов новым вкладчикам (получателям) по обязательным пенсионным взносам - на 94630 или -1,0%, по добровольным пенсионным взносам, включая добровольные

профессиональные пенсионные взносы, - на 2528 или -6,5% (таблица 1). По обязательным профессиональным пенсионным взносам на отчетную дату наблюдается увеличение количества счетов вкладчиков (получателей) на 27 538 единиц или 7,4%.

Таблица 1. Динамика пенсионных накоплений вкладчиков на 01.01.2017г.

Количество вкладчиков (получателей) накопительных пенсионных фондов		На 01.01.2016г.	На 01.01.2017г.	Прирост (%)
по обязательным пенсионным взносам	количество счетов вкладчиков	9 474 689	9 380 059	-1,0
	пенсионные накопления, млрд.тенге	5 762,0	6 582,9	14,2
по добровольным пенсионным взносам	количество счетов вкладчиков	39 045	36517	-6,5
	пенсионные накопления, млрд.тенге	1,7	1,7	0,0
по обязательным профессиональным пенсионным взносам	количество счетов вкладчиков	372 889	400 427	7,4
	пенсионные накопления, млрд.тенге	64,5	100,7	56,1

Примечание - составлено на основе статистических данных НБРК

В связи с закрытием индивидуальных пенсионных счетов с нулевыми остатками и осуществлением пенсионных выплат, в связи с выездом вкладчиков за пределы Республики Казахстан с начала 2015 года количество счетов вкладчиков (получателей) по добровольным пенсионным взносам, снизилось на 889 единиц или 2,2% и на отчетную дату составило 39 045 единиц.

За 12 месяцев 2016 года пенсионные накопления увеличились по обязательным пенсионным взносам на 820,9 млрд. тенге (14,2%), по обязательным профессиональным пенсионным взносам на 36,2 млрд. тенге (56,1%), по добровольным пенсионным взносам изменений не наблюдалось. Пенсионные накопления вкладчиков (получателей) на 1 января 2017 года составили 6685,3 млрд. тенге (таблица 2).

Таблица 2. Динамика пенсионных накоплений и взносов на 01.01.2017г.

Объем пенсионных накоплений	На 01.01.2016г.	На 01.01.2017г.	Прирост (%)
Пенсионные накопления, млрд. тенге	5762,0	6685,3	14,7
Пенсионные взносы, млрд. тенге	4375,2	4 927,1	12,6
«Чистый» инвестиционный доход, млрд. тенге	1751,9	2 224,3	27,0
Доля «чистого» инвестиционного дохода в сумме пенсионных накоплений	30,1	33,3	10,6

Примечание - составлено на основе статистических данных НБРК

Общее поступление пенсионных взносов, увеличившись за 2016 год на 12,6%, составило на 1 января 2017 года 4 927,1 млрд. тенге.

Сумма "чистого" инвестиционного дохода (за минусом комиссионных вознаграждений) от инвестирования пенсионных активов, зачисленная на счета вкладчиков (получателей) по состоянию на 1 января 2017 года составила 2 224,3 млрд. тенге, доля "чистого" инвестиционного дохода - 33,3%.

Пенсионные выплаты на 1 января 2017 года составили 840,4млрд.тенге, увеличившись по сравнению с 2015 годом на 25,3%.

Переводы пенсионных накоплений получателей в страховые организации в соответствии с договором пенсионного аннуитета с начала 2016 года осуществлены 16891 получателями на общую сумму 143,9 млрд. тенге, увеличившись по сравнению с 2015 годом на 18,7% (таблица 3).

Таблица 3. Динамика пенсионных выплат на 01.01.2017г.

Объем пенсионных накоплений	млрд. тенге		
	2015	2016	Прирост (%)
Пенсионные выплаты	670,7	840,4	25,3
Переводы пенсионных накоплений получателей в страховые организации в соответствии с договором пенсионного аннуитета	121,2	143,9	18,7

Примечание - составлено на основе статистических данных НБРК

В таблице 4 отражены показатели, характеризующие роль пенсионного сектора в экономике Республики Казахстан.

Таблица 4. Динамика относительных показателей пенсионного сектора РК

№	Показатели	2014	2015	
		сумма	сумма	динамика
1	ВВП, в млрд. тенге	41307,6	44354,0	3046,4
2	Отношение пенсионных накоплений к ВВП, в %	14,1	15,1	1,0
3	Отношение пенсионных взносов к ВВП, в %	10,6	11,1	0,5
4	Отношение «чистого» инвестиционного дохода к ВВП, в %	4,2	5,0	0,8
Примечание - составлено на основе статистических данных НБРК				

Доля пенсионных накоплений в величине ВВП в 2016 году достигла 15,1% против 14,1% в 2015 году, доля пенсионных взносов в величине ВВП - 11,1% в 2016 году, увеличившись на 0,5% по сравнению с 2015 годом, а отношение "чистого" инвестиционного дохода к ВВП составила 5,0%. В целом, общая положительная динамика позволяет прогнозировать существенное увеличение инвестиционной роли пенсионного сектора в ближайшей перспективе.

Результаты анализа инвестиционной деятельности ЕНПФ представлены в таблице 5.

Основную долю совокупного инвестиционного портфеля на 1 января 2017 года, по-прежнему,

занимают государственные ценные бумаги РК и негосударственные ценные бумаги эмитентов РК (46,7% и 40,5%, соответственно, от общего объема инвестированных пенсионных активов ЕНПФ).

В свою очередь, объем инвестиций в ценные бумаги иностранных эмитентов составляет 368,4 млрд. тенге (в т.ч. негосударственные ценные бумаги иностранных эмитентов, ценные бумаги международных финансовых организаций и государственные ценные бумаги иностранных эмитентов) или 6,5% от объема инвестированных пенсионных активов. На долю вкладов в банках второго уровня пришлось 6,3% или 363,9 млрд. тенге

Таблица 5. Совокупный инвестиционный портфель ЕНПФ РК

№	Показатели	2015		2016	
		млрд. тенге	доля, %	млрд. тенге	доля, %
1	Государственные ценные бумаги РК, в том числе	1967,3	45,3	2683,17	46,7
1.1	Ценные бумаги Министерства финансов	1 961,8	42,1	2328,23	40,6
1.2	Ноты Национального Банка	-	-	354,94	6,1
1.3	ценные бумаги местных исполнительных органов	5,5	3,2	-	-
2	Негосударственные ценные бумаги иностранных эмитентов	151,3	3,5	232,8	4,1
2.1	акции	9,0	0,3	13,6	0,3
2.2	облигации	142,3	3,2	219,2	3,8
3	Ценные бумаги международных финансовых организаций	82,5	1,9	84,9	1,5
4	Государственные ценные бумаги иностранных эмитентов	74,3	1,7	50,7	0,9
5	Негосударственные ценные бумаги эмитентов РК	1364,9	31,4	2325,6	40,5
6	Вклады в банках второго уровня	710,2	16,2	363,9	6,3
	Итого	4 346,0	100	5 741,1	100
Примечание - составлено на основе статистических данных НБРК					

Учитывая особенности инвестиционной деятельности накопительного пенсионного фонда, было бы целесообразным обеспечение со стороны государства условий размещения средств пенсионных фондов в высокозначимые для экономики страны инвестиционные программы. Анализ существующих нормативных документов, регулирующих деятельность организации системы пенсионного обеспечения, показывает отсутствие в них положений, способствующих стимулированию инвестиционной деятельности пенсионных фондов. В качестве системы таких мер могут рассматриваться льготное налогообложение

результатов инвестиционной деятельности НПФ, государственное страхование рисков инвестиций.

Привлечение граждан для участия в накопительных пенсионных схемах приводит к росту сбережений. Это, безусловно, представляет дополнительный инвестиционный ресурс и при инвестировании внутри страны стимулирует промышленный рост. Правда инвестиционный ресурс не всегда превращается в хорошо работающий капитал. Кроме того, дополнительные инвестиции обычно приводят к уменьшению среднерыночной ставки дохода. Все это соответственно стимулирует финансовые институты к инвестированию за границей [2, с.30].

Некоторые исследования показывают, что в случае внедрения накопительных пенсионных схем рост сбережений возможен только, если данные схемы становятся обязательными и затрагивают всех работников (в т.ч. и с малыми доходами). В противном случае происходит просто перераспределение денежных средств из обычных сбережений в накопительные пенсионные. Для большинства стран любые пенсионные схемы представляют собой схемы со льготным налогообложением. Исследования показывают, что чистая налоговая стоимость доллара инвестированного в накопительную пенсионную систему для разных стран варьируется от 0 до 40 центов (разница между доходами, полученными от инвестирования в обычные, подлежащие налогообложению, финансовые инструменты и пенсионные схемы) [3, с. 11-17]. Особую роль в успехе перехода на систему накопительного пенсионного обеспечения играет структура реформ.

Как показывает практика, пенсионные схемы с участием работодателя являются более предпочтительными, хотя эти схемы отрицательно сказываются на мобильности рабочей силы.

Большое влияние на успех внедрения накопительных пенсионных схем оказывают меры по уменьшению риска для их участников. Основной

риск в любой пенсионной схеме связан с продолжительностью накоплений. С одной стороны, очень опасно возлагать этот риск только на участника схемы, поскольку рыночный риск исключить невозможно. С другой стороны, если на рынке пенсионных накоплений возникнут проблемы, государство вынуждено будет принимать на себя обязательства по защите участников пенсионных схем. Простое страхование данных рисков приводит к увеличению расходов будущих пенсионеров. Следовательно, очень важно разработать такую структуру пенсионной реформы, при которой страхование риска будет посилено для его участников.

Список литературы:

1. Концепция дальнейшей модернизации пенсионной системы РК до 2030 года. <http://pravo.zakon.kz/>

2. Бекбердиев Б.Л. Негосударственные накопительные пенсионные фонды и перспективы их использования в финансировании экономики Казахстана. - Алматы: КазЭУ, 2001. - 140 с.

3. Самутин К.А. Экономические аспекты пенсионной реформы: опыт Запада и российские реалии // Российское предпринимательство, 2012., № 20 (218)

Татьяна ОНИПКО, аспирант кафедры экономической теории и прикладной экономики Высшего учебного заведения Укоопсоюза "Полтавский университет экономики и торговли", e-mail: tetianaonipko90@gmail.com

КЛАСТЕРЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ АМЕРИКАНСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ ТЕОРИЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

В статье освещена проблема кластеров в исследованиях ученых американской научной школы теорий конкурентоспособности. Установлено, что американские ученые определили признаки кластеров, факторы, влияющие на их формирование, типы кластеров и кластерной политики. Сделан акцент на том, что кластеры являются средством достижения страной региональных и национальных конкурентных преимуществ в условиях жесткой глобальной конкуренции.

Ключевые слова: кластер, регион, инновация, конкуренция, конкурентоспособность, кластерная теория.

Татьяна ОНИПКО, Экономикалық теория және қолданбалы экономика кафедрасының аспиранты "Полтава экономика және сауда университеті", e-mail: tetianaonipko90@gmail.com

АМЕРИКАНДЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ТЕОРИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МЕКТЕБІН ЗЕРТТЕУ КЛАСТЕРЛЕРІ

Осы мақалада американдық ғылыми мектептің ғалымдарының бәсекеге қабілеттілік теорияларының зерттеулері бойынша кластерлер мәселесі жарыққа шығады. Американдық ғалымдар кластердің белгілерін, олардың қалыптасуына әсер ететін факторларды, кластерлердің түрлері мен кластерлік саясатты анықтады. Кластерлер жаһандық бәсекелестік жағдайында еліміздің аймақтық және ұлттық бәсекелестік артықшылықтарына қол жеткізудің құралы болып табылады.

Түйінді сөздер: кластер, аймақ, инновация, бәсекелестік, бәсекеге қабілеттілік, кластерлік теория.

Tetiana ONIPKO, Postgraduate Student of the Department of Economic Theory and Applied Economics, Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade" e-mail: tetianaonipko90@gmail.com

CLUSTERS IN THE STUDIES OF THE AMERICAN SCIENTIFIC SCHOOL OF COMPETITIVENESS THEORIES

The article discusses the problem of clusters in the studies of the American scientific school of competitiveness theories. It has been established that American scientists have identified cluster signs, factors affecting their formation, types of clusters and cluster policies. The emphasis is placed on the fact that clusters are the means of achieving country's regional and national competitive advantages in a context of severe global competition.

Keywords: cluster, region, innovation, competition, competitiveness, cluster theory.

Постановка проблемы. Мировая практика поиска средств усиления конкурентоспособности национальных экономик убеждает в целесообразности формирования и развития кластеров. Усилившиеся процессы глобализации требуют эффективных методов решения проблемы кластеризации экономики на национальном и региональном уровнях. В данном контексте заслуживает внимания теоретическое наследие научных школ кластерного развития экономики. Значительный вклад в исследование проблемы кластеров и кластерной политики сделала американская научная школа, изучающая их в контексте теорий конкуренций и конкурентоспособности. Американская научная школа теорий конкурентоспособности представлена именами таких ученых как Дж. Берковиц, Э. Глейзер, М. Дельгадо, В. Керр, Дж. Кортрайт, А. Маркузен, Д. Одретч, М. Портер, С. Розенфельд, А. Саксениан, А.

Скотт, С. Стерн, М. Сторпер, Э. Фезер, М. Фельдман, И. Фрэнсис, Г. Эллисон, М. Энрайт и т.д.

Анализ последних исследований и публикаций. К работам представителей американской научной школы теорий конкурентоспособности обращались зарубежные ученые, среди которых П. Дероше и Ж. Дюрантон (Канада), Т. Андерсон и К. Кетелз (Швеция), Р. Мартин и П. Санли (Великобритания), российские авторы Ю.А. Гаджиев, Н.А. Корчагина, И.В. Пилипенко, украинские ученые - М.П. Войнаренко, Н.А. Кизим, Ю.В. Рыбак, С.И. Соколенко, В.И. Чужиков и др. Ссылки на исследования американских ученых относительно кластеров содержатся в публикациях международных организаций, в частности Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), а также Европейской Кластерной Обсерватории и Европейской Комиссии.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Однако требует более глубокого изучения позиция американских ученых относительно связей между кластеризацией экономики и конкурентными преимуществами на уровне региона и страны в целом.

Цель исследования состоит в обосновании вклада американской научной школы теорий конкурентоспособности в разработку кластерной проблематики.

Основные результаты исследования. Основоположником и популяризатором кластерной теории в экономике считается профессор Гарвардской школы бизнеса Майкл Портер - автор теории конкурентных преимуществ, корифей американской научной школы по изучению проблемы конкуренции и конкурентоспособности. Ученый обратил внимание на тот факт, что наиболее конкурентоспособные в международных масштабах фирмы отдельной отрасли имеют способность сосредотачиваться в одной и той же стране или регионе страны. В работе "Конкурентные преимущества стран" (1990 г.) [1] М. Портер выдвинул теорию национальной, государственной и местной конкурентоспособности в контексте мировой экономики. В рамках данной теории именно кластерам отведена особая роль. Преобладание в экономике кластеров, а не изолированных фирм и отраслей, подчеркивает важность понимания природы конкуренции и роли географического размещения для конкурентных преимуществ [2, с. 256].

М. Портер, по мере изучения феномена кластера, сформулировал несколько его определений, каждое из которых имеет определенную оригинальность и специфику. Одно из самых распространенных определений следующее: "кластер - это группа географически близких взаимосвязанных компаний и связанных с ними организаций, действующих в определенной сфере, характеризующихся общностью деятельности и взаимодополняющих друг друга" [2, с. 258]. Ученый также определил кластер как "систему взаимосвязанных фирм и

организаций, ценность которой, как единого целого, превышает простую сумму составных частей", тем самым подчеркивая его синергетический эффект [2, с. 275]. Следовательно, в определениях Портера сделан акцент на таких ключевых признаках кластера: географическая концентрация (локализация) участников кластера; тесные взаимосвязи между участниками кластера; сочетание в кластере конкуренции и кооперации.

Ученый пытался дать ответ на вопрос: почему экономику следует рассматривать через призму кластеров, а не через более традиционное группирование компаний, отраслей или секторов? По его мнению, кластеры лучше согласуются с самим характером конкуренции и источниками достижения конкурентных преимуществ. Кластеры лучше, чем отдельные отрасли, используют связи, взаимодополняемость отраслей, распространение технологий, опыта, информации, маркетинг, а также осознание запросов потребителей [3, с. 18]. М. Портер указывал на парадокс, который заключается в том, что наиболее важные конкурентные преимущества в глобальной экономике часто обусловлены местонахождением кластера, которые возникают благодаря концентрации специализированных навыков и знаний, институтов, взаимосвязанных видов экономической деятельности, а также потребителей в конкретной стране или регионе [2, с. 302-303].

Заслугой ученого является то, что он определил детерминанты национальных или локальных конкурентных преимуществ, которые были представлены в форме ромба (так называемый ромб Портера (рис. 1)). М. Портер сделал вывод о том, что лучше всего рассматривать кластер как проявление всех четырех граней ромба [2, с. 273]. Близость, которая возникает вследствие совместного размещения компаний, потребителей, поставщиков и других институтов, усиливает развитие инноваций [3, с. 21]. Однако, чтобы достичь реальных конкурентных преимуществ, все грани ромба должны прогрессировать [1, с. 656].

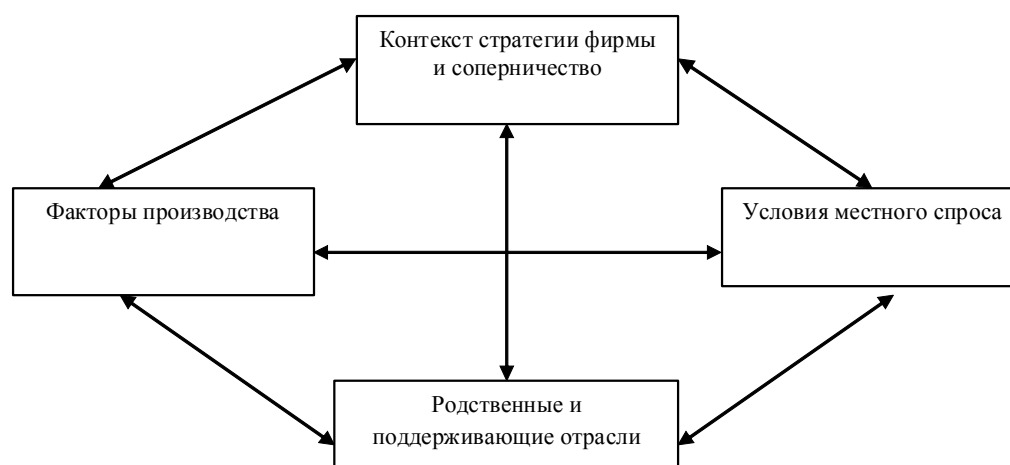

Рисунок 1. Ромб конкурентных преимуществ М. Портера [2, с. 273].

Кластеры, по мнению М. Портера, представляют собой комбинацию конкуренции и кооперации [3, с. 25]. Конкуренция и кооперация могут сосуществовать, поскольку объединение в одних сферах помогает успешно вести конкурентную борьбу в других. Кластеры влияют на конкурентную борьбу тремя способами: во-первых, путем повышения производительности фирм и отраслей; во-вторых, благодаря способности участников кластера к инновациям; в-третьих, посредством стимулирования создания нового бизнеса [2, с. 275]. Заслуживает внимания и такая точка зрения М. Портера: государство должно ориентироваться на укрепление и развитие, а также совершенствование всех без исключения кластеров, а не только избранных. Соответственно роль государства в совершенствовании кластеров должна состоять в поощрении конкуренции, а не в ее разрушении [2, с. 319]. Несмотря на то, что взгляды М. Портера нашли как сторонников, так и противников, критикующих ученого за размытость кластерной концепции, его идеи сохраняют актуальность среди ученых, консультантов, практиков, политических деятелей,

международных организаций. Портеровские теоретические разработки дали толчок к дальнейшим научным исследованиям в области конкуренции и кластеров, повлияв на практику экономического развития многих стран. Объектом исследования Майкла Энрайта, ученика и последователя М. Портера, были региональные различия конкурентных преимуществ. Развивая идеи М. Портера о кластерах, как источника конкурентных преимуществ, он выдвинул гипотезу, что конкурентные преимущества создаются не на наднациональном или национальном, а на региональном уровне, где главная роль отведена историческим предпосылкам развития региона, многообразию культур ведения бизнеса, особенностям организации производства и получения образования. Региональный кластер, согласно Энрайта, - это географическая агломерация фирм, действующих в одной или нескольких родственных отраслях экономики [4, с. 17]. Бесспорная заслуга М. Энрайта состоит в том, что он предложил ряд измерений, по которым можно охарактеризовать кластеры (табл 1).

Таблица 1. Типология кластеров, разработанная М. Энрайтом [5, с. 3–13; 6, с. 29]

Измерение	Типы кластеров
Географический масштаб	– локализованные (сосредоточены в пределах небольших географических зон); – дисперсные или рассеяные (распространены на большой регион или город)
Плотность	– плотные (кластеры с большим количеством фирм); – менее плотные (с малым количеством фирм)
Ширина или размах	– широкие (охватывают производство предприятиями широкого спектра продуктов, принадлежащих к различным, но взаимосвязанным отраслям); – узкие (сфокусированы на производстве одного или ограниченного количества продуктов либо состоят из предприятий, принадлежащих к ограниченному числу отраслей)
Глубина	– глубокие (представляют собой регион с видами деятельности, которые связаны между собой в единую цепочку поставок); – мелкие или поверхностные (фирмы, входящие в кластер, во многом зависят от внешних факторов и связей)
База деятельности	– кластеры, которые охватывают широкий круг видов деятельности, в результате чего возникает новая добавленная стоимость (не только производство продукта, но и его проектирование и дизайн); – кластеры, которые охватывают узкий круг видов деятельности (сборка продукта)
Потенциал роста	– в отраслевом контексте – это кластеры, в состав которых входят фирмы растущих, развитых и ниспадающих отраслей; – в контексте конкурентоспособности – это кластеры, в состав которых входят фирмы конкурентоспособные или неконкурентоспособные
Инновационная способность	– с высокой инновационной активностью, которые способны генерировать инновации; – с низкой инновационной активностью, природа которых тормозит инновации
Организация производства	– крупная фирма-малые фирмы (модель «ядро-окружение»); – только малые фирмы (модель «окружение без ядра»)
Механизм координации	– устойчивые рыночные связи; – краткосрочные коалиции; – долгосрочные взаимоотношения; – иерархии
Стадия развития	– работающие (сильное взаимодействие всех участников, осознание и использование преимуществ кластера: совместно производят больше, чем каждый участник отдельно); – латентные или скрытые (кластеры, в которых используются не все потенциальные возможности); – потенциальные (кластеры, в которых имеются необходимые элементы для развития, но эти элементы требуют углубления и расширения); – политически управляемые (кластеры, избраны государством для поддержки, но которые не имеют критической массы фирм или благоприятных условий для естественного развития); – кластеры, которые принимают желаемое за действительность (политически управляемые кластеры, в которых отсутствуют не только критическая масса, но и особые источники преимуществ, которые могли бы способствовать естественному развитию)

Вклад М. Энрайта в разработку кластерной теории состоит в том, что он выделил четыре типа кластерной политики в зависимости от характера государственного "вмешательства": каталитическая - государство только сводит заинтересованные стороны и предоставляет им небольшую поддержку; поддерживающая - каталитическая политика дополняется инвестициями в инфраструктуру, образование, профессиональное обучение, тем самым обеспечивая благоприятные условия для развития кластеров; директивная - поддерживающая политика с использованием кластерной программы для трансформации локальной экономической структуры или же наличие общегосударственных целевых программ; интервенционистская - директивная политика с активным использованием субсидий, средств стимулирования, защиты и регулирования, значительным присутствием в кластере и контролем за деятельностью его участников [5, с. 15].

М. Энрайт подчеркивал роль региональных и пространственных аспектов для генерирования движущих сил, которые лежат в основе конкурентоспособности. Ученый, акцентируя на парадоксе "глобализация-локализация", утверждал, что глобализация конкуренции полностью согласуется с локализацией конкурентных преимуществ в определенных отраслях и видах деятельности. Исходя из этого, те, кто исследует успешные инновационные высокотехнологичные кластеры, как правило, сосредотачиваются на преимуществах локализации и возможностях глобализации [6, с. 34].

По мнению Джозефа Кортрайта, промышленный (отраслевой) кластер - это группа фирм и связанных с ними экономических игроков и институтов, расположенных рядом и получающих при этом производственные преимущества в результате взаимосвязей [7, с. 1]. Заслуга ученого состоит в том, что он определил семь микрооснов ("microfoundations") кластеризации, то есть факторов, которые стимулируют возникновение кластера: рынок квалифицированного труда; специализация поставщиков; обмен идеями (перелив знаний); предпринимательство; зависимость от предыдущего этапа развития; культура; местный спрос. Различные кластеры отражают различные комбинации микрооснов. Важность микрооснов может меняться в зависимости от жизненного цикла кластера. Некоторые факторы являются более весомыми в процессе формирования кластера, иные же играют более существенную роль в процессе его роста [7, с. 18]. Дж. Кортрайт считал, что кластерный анализ может помочь выявить как экономические преимущества, так и проблемы региона, соответственно определив реальные пути для формирования его экономического будущего. Ему удалось выделить ключевые различия двух подходов к анализу кластеров: подход "сверху-вниз", который основан на количественных данных и отражает отраслевую структуру региональной экономики; подход "снизу-вверх", который базируется на внутренних взаимосвязях отдельного кластера в отдельной местности (табл. 2). Дж. Кортрайт был убежден в том, что для лучшего понимания кластеров надлежит использовать указанные подходы в tandem [7, с. 28].

Таблица 2. Методы анализа кластеров: «сверху-вниз» и «снизу-вверх» по Дж. Кортрайту [7, с. 28]

Критерий	Подход «сверху-вниз»	Подход «снизу-вверх»
Исследовательский вопрос	Сколько?	Как ?
Подход	Количественный	Качественный
Основные данные	Вторичные данные	Первичные данные
Методология	Статистическое моделирование	Кейсовые исследования
Отраслевая близость	Классификационная система	Дескриптивный (оценочно-описательный) метод
Масштаб	Общенациональный, многоотраслевой	Местный, отдельный кластер
Доминирующая логика	Дедуктивная	Индуктивная
Измерение	Занятость, патенты, заработные платы, продукт, продажи	Взаимоотношения, институты
Результаты	Широкое применение	Узкое, ограниченное применение

Дж. Кортрайт пришел к выводу, что различные регионы имеют различные возможности для экономического развития. К тому же невозможно создать новый кластер намеренно "из ничего" [7, с. 47]. Все более популярной моделью кластера, согласно позиции Дж. Кортрайта, становится обучающая модель, в которой некоммерческие взаимосвязи, инновации и передача знаний имеют более весомое значение для конкурентоспособности, чем торговые взаимосвязи и деловые сделки. Ученый, осуществив анализ американских кластеров, акцентировал на значимости обучения и взаимообучения для их

успешного развития [8, с. 175]. Поэтому государственные деятели и практики должны сосредоточиться на развитии условий, необходимых для формирования кластеров, включая институты поддержки создания знаний, бизнес-культуру для поддержки предпринимательства [7, с. 48].

Кластер, как считал Стюарт Розенфельд, представляет собой концентрацию фирм, способных обеспечить синергетический эффект благодаря географической близости и взаимозависимости [9, с. 2]. Вместе с тем, кластер обладает "активными каналами" для бизнес-транзакций, коммуникаций и диалога. Ученый подчеркивал, что "активные

каналы" являются такими же важными, как и "концентрация", и без них критическая масса связанных фирм не представляет собой систему, а, следовательно, не функционирует как кластер [9, с. 8].

С. Розенфельд выделил три типа кластеров: работающие или гиперактивные, скрытые или неактивные, потенциальные или подражательные. Работающие кластеры являются самодостаточными и производят в целом больше, чем сумма продукции всех участников кластеров, если бы они работали по отдельности. Соответственно скрытые кластеры не реализовали свои возможности, а потенциальные - имеют возможности, но критическая масса либо

ключевые условия отсутствуют [9, с. 8-9]. Ученый смог определить факторы, влияющие на эффективность кластера, а именно: научно-исследовательский потенциал; знания и навыки; развитие человеческих ресурсов; близость поставщиков; наличие капитала; доступ к специализированным услугам; наличие производителей техники и инструментов; интенсивность сотрудничества; социальная инфраструктура; предпринимательская энергия; инновации; общее видение и лидерство [9, с.10].

Научная новизна С. Розенфельда состояла в том, что он дополнил горизонтальные и вертикальные взаимосвязи в кластере диагональными взаимосвязями (рис. 2.) [10, с. 62-63].

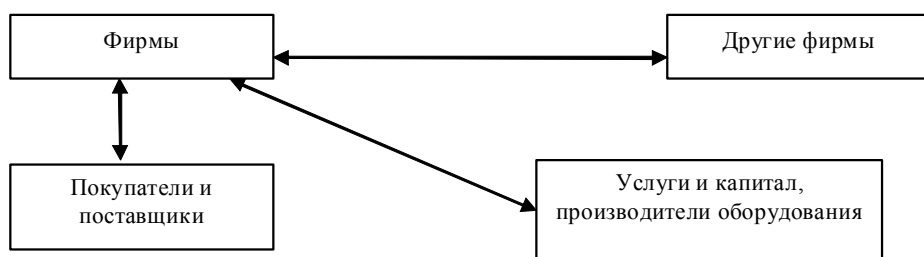

Рисунок 2. Конкурентоспособные взаимоотношения в кластере по С. Розенфельду [10, с. 63]

По мнению С. Розенфельда, взаимосвязи в кластерах отражают потоки информации, товаров, услуг, навыков, капитала, которые имеют место в

экономике региона. Заслуга ученого состоит в том, что он определил факторы, способствующие региональной конкурентоспособности (табл. 3) [10, с. 63]

Таблица 3. Динамичные потоки в региональных экономиках по С. Розенфельду [10, с. 63]

Фактор	Вклад в конкурентоспособность
Информация	Расширенные знания о рынках и технологиях
Идеи	Быстрое распространение
Товары	Цепочки добавочной стоимости между фирмами
Услуги	Дополнительная местная поддержка и экспертиза
Покупатели	Спрос на усовершенствованные и новые продукты
Люди	Квалифицированные и опытные трудовые ресурсы
Капитал	Ресурсы для инвестирования, стартапы и расширение

Основываясь на собственных исследованиях, ученый наметил идеи для кластерных стратегий:

- необходимость поддержки концептуального единства;
- зависимость кластеров от местных трудовых ресурсов, их навыков и компетенций;
- успех кластера требует определенных форм дифференциации или создание бренда;
- привлечение и поддержка "креативного класса";
- конкурентные преимущества кластера меняются под влиянием глобализации и технологий;
- кластеры требуют глобальных связей, равно как и местных [11, с. 10-11].

Отметим, что С. Розенфельд указывал на значимость внутренних взаимосвязей кластера не только на основе общих возможностей, но и совместных рисков его участников. Тем самым он усовершенствовал трактовку М. Энрайтом регионального кластера, дополнив его важным элементом - наличием коммуникаций между участниками кластера.

Исследованием динамики развития кластера занимался Майкл Сторпер. Ученый, являясь сторонником региональных кластеров, рассматривал развитие конкурентных преимуществ страны на уровне регионов. По его убеждению, именно на региональном уровне генерируются технологические синергии. Расположенные вблизи фирмы имеют доступ к тому, что он назвал "неторговыми взаимосвязями" (привязанные к определенной местности ресурсы, которые доступны только фирмам, базирующимся в данном регионе) [12, с. 3]. К "неторговым взаимосвязям", которые стимулируют развитие среды, благоприятной к инновациям, ученый отнес рынки труда, общественные организации, региональные конвенции, знания, идеи, взаимоотношения между людьми, местные правила, традиции и привычки, нормы и ценности. М. Сторпер совместно с британским ученым Э. Винеблзом интересовался проблемой межличностных контактов (face-to-face contact) в кластере как возможной модели

урбанизированной экономики [13, с. 22]. Взаимообщение способствует эффективным коммуникационным технологиям, решению проблемы стимулирования процессов социализации и обучения. В локальных кластерах происходит процесс, который исследователи назвали понятием "buzz" (англ. - жужжание, гул, гудение). То есть речь идет об эффекте общения.

Заслуживающим внимания считаем осмысление М. Сторпером конкуренции с точки зрения развитых и развивающихся стран. Он утверждал, что для поддержки высокой конкурентоспособности фирмам, работающим в кластерах, необходимо не только производить продукты, которые стоили бы меньше, по сравнению с продуктами фирм-конкурентов, но и продукты, отличающиеся более инновационными характеристиками. Ученый разделил конкуренцию на два типа: сильная (конкуренция между фирмами, базирующаяся на качестве) и слабая (конкуренция между фирмами, базирующаяся на цене). Поскольку фирмы развивающихся стран обладают преимуществами в слабой конкуренции, то фирмам развитых стран надлежит сосредоточиться на сильной конкуренции, где доходы более высокие [4, с. 19]. В целом М. Сторпер отводил важную роль "неторговым взаимосвязям" регионального кластера, то есть специфическим местным ресурсам, которые стимулируют создание среды, благоприятной для инноваций.

Научный вклад Анны Ли Саксениан состоит в том, что она исследовала и совершила сравнительный анализ развития двух высокотехнологичных конкурирующих кластеров США - "коридора высоких технологий", расположенного неподалеку от Бостона вдоль маршрута 128 и калифорнийской Кремниевой Долины. А. Саксениан пыталась объяснить почему Кремниевая Долина успешно адаптировалась к изменениям международной конкуренции, тогда как Маршрут 128 со временем потерял свои конкурентные преимущества. По мнению исследовательницы, причиной этого являются региональные различия в организации производства, различия во внутренней организации фирм, культурные различия и различия в связях фирм с региональными институтами (общественные организации, университеты, бизнес-ассоциации, местные правительства) [14, с. 7].

Успех Кремниевой Долины, как одного из наиболее инновационных кластеров в мире, она объяснила прежде всего тем, что в его сетевой промышленной системе поддерживались процессы децентрализации экспериментирования и обучения, в то время как участники системы маршрута 128 были изолированы от внешних источников информации [14, с. 9]. К тому же Кремниевая Долина включала в себя большое количество горизонтально интегрированных мелких фирм, тогда как Маршрут 128 состоял из небольшого количества более крупных фирм, вертикально интегрированных и самодостаточных. Итак, различием в организации производства двух кластеров является то, что первый основан на открытости, командноориентованности, а не иерархичности.

По мнению А. Саксениан, региональная сетевая промышленная система Кремниевой Долины способствовала коллективному обучению, гибкому регулированию взаимоотношений производителей связанных технологий. Фирмы интенсивно конкурировали между собой, но в то же время узнавали друг от друга информацию о рынках и технологиях путем неформального общения и совместных практик. Функциональные границы как внутри фирм, между самими фирмами, так и между фирмами и местными организациями (торговые ассоциации, университеты) были "пористыми" в отличие от Маршрута 128, где границы оставались гораздо выразительнее [14, с. 2-3].

Исследовательница, признавая ценность передачи знаний как основного фактора успеха Кремниевой Долины, отмечала, что "предприниматели рассматривают социальные взаимоотношения и даже сплетни как важный аспект их бизнеса" [14, с. 33]. Она обратила также внимание на тесное сотрудничество фирм Кремниевой долины со Стэнфордским университетом, что способствовало появлению новых технологических компаний. Был сделан акцент на том, что феномен Кремниевой Долины является не только значительным вкладом специалистов, ответственных за инновационную деятельность, но и результатом свободной коммуникации, включая успешное сотрудничество региональных учреждений, в частности Стэнфордского университета, торговых ассоциаций, а также ряда консалтинговых, маркетинговых, PR-фирм и венчурных компаний [15 с. 98]. Тем самым А. Саксениан подтвердила важность социальной инфраструктуры для повышения конкурентоспособности экономики [8, с.161].

Исследовательница разделяла мнение М. Сторпера, что локальные преимущества, включая процесс создания знаний в отраслевых кластерах, являются ключевой детерминантой успеха в глобальной экономике. По ее мнению, как ни парадоксально, но создание региональных кластеров и глобализация производства идут рука об руку, поскольку вся экономическая деятельность не кластеризуется в пределах лишь одной региональной экономики [14, с. 5].

Согласно позиции Марианны Фельдман и Дэвида Одретча, вопрос размещения инновационной деятельности является важным, поскольку отражает оптимальное использование имеющихся ресурсов знания. Они исследовали влияние жизненного цикла отрасли на склонность инновационной деятельности к пространственной кластеризации. Ученым принадлежат следующие выводы:

- степень подверженности инновационной деятельности к пространственной кластеризации более связана с переливами "скрытого знания", нежели с географической концентрацией производства;

- инновации более всего географически сконцентрированы на стадиях зарождения и роста отрасли и менее - на стадиях зрелости и спада;

- склонность инновационной деятельности к географической кластеризации, как правило, выше

в отраслях, где новое экономическое знание играет более важную роль;

- большая степень географической концентрации производства фактически приводит к большей рассредоточенности инновационной деятельности [16, с. 270-271]. Таким образом, склонность инновационной деятельности к пространственной кластеризации определяется стадией жизненного цикла отрасли.

М. Фельдман и Д. Одретч, исследовав распределение инновационной деятельности по штатам США, сделали вывод о том, что склонность к формированию кластера является большей в отраслях с высокой зависимостью от новых экономических знаний. Они убедились в том, что в отраслях, где наиболее распространены переливы знаний, инновационная деятельность имеет большую тенденцию к пространственной кластеризации по сравнению с теми отраслями, где эти экстерналии знаний менее важны [17, с. 511].

Исследователи пытались дать ответ на вопрос: что является более благоприятным для переливов знаний и инноваций - специализация или диверсификация экономической деятельности? [18, с. 409]. Сосредоточив внимание на инновационной деятельности отдельных отраслей в отдельных городах США, они нашли убедительные доказательства того, что специализация экономической деятельности не способствует инновациям. Диверсификация же посредством взаимодополняющих видов экономической деятельности, которые имеют общую научную базу, является более благоприятной для инноваций, чем специализация. Поэтому инновационные кластеры формируются именно на основе диверсификации, а не специализации [18, с. 427].

Авторский коллектив в составе Марианны Фельдман, Йоханны Фрэнсис и Джанет Берковиц акцентировал на том, что предприниматели являются важнейшим элементом в процессе формирования кластера как сложной адаптивной системы. Заслужив М. Фельдман и ее коллег считаем то, что они определили три стадии эволюции высокотехнологичного отраслевого кластера:

- стадия зарождения возникает тогда, когда под влиянием экзогенных явлений имеет место предпринимательское новаторство;

- на второй стадии происходит самоорганизация кластера и углубление взаимосвязей между предпринимателями, предприятиями, институтами и ресурсами;

- на третьей стадии происходит созревание отрасли и ее преобразование в хорошо функционирующую, высокоинновационную предпринимательскую систему [19, с. 132-133].

Таким образом, прежде всего предприниматели побуждают к формированию кластера и соответственно к усилению региональных конкурентных преимуществ.

Обобщая выше изложенное, констатируем, что представители американской научной школы теорий конкурентоспособности сделали весомый вклад в разработку кластерной теории. Их научные труды базируются на фундаментальных эмпирических

исследованиях. Научные идеи М. Портера, как основателя кластерной теории в экономике, были продолжены его учениками и последователями. Американские ученые акцентировали на необходимости развития кластеров как средства достижения странами региональных и национальных конкурентных преимуществ в условиях жесткой глобальной конкуренции. При этом значительное внимание американскими учеными уделялось межотраслевым связям, предпринимательству, высококвалифицированным кадрам, инновациям, переливам знаний, высоким технологиям, НИОКР. И ныне сохраняют актуальность теории конкурентных преимуществ и индустриальных кластеров М. Портера; концепция региональных кластеров и региональной конкурентоспособности М. Энрайта; микроосновы кластеризации Дж. Кортрайта; "активные каналы" кластеров С. Розенфельда; "неторговые взаимосвязи" регионального кластера М. Стоппера; информационные потоки в инновационных кластерах А. Саксениан; положение о диверсификации как основе инновационных кластеров М. Фельдман и Д. Одретча; концепция инновационного кластера как сложной адаптивной системы М. Фельдман, И. Фрэнсис и Дж. Берковиц и пр.

Список литературы:

1. Porter Michael E. The competitive advantage of nations. - N.Y.: The Free Press A division of Macmillan, 1990. - 855 p.
2. Портер М. Конкуренция. - М.: Издат. дом "Вильямс", 2005. - 608 с.
3. Porter Michael E. Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy // Economic Development Quarterly. - Vol. 14. - № 1. - February 2000. - p. 15-34. - Режим доступа: http://www.development.wne.uw.edu.pl/uploads/Courses/ied_porter_2000.pdf.
4. Пилипенко И.В. Анализ основных зарубежных теорий конкурентоспособности стран и регионов в мировом хозяйстве // Известия Академии Наук. Серия географическая. - 2003. - № 6. - С. 15-25. - Режим доступа: http://www.i-pilipenko.narod.ru/Pilipenko_Analysis_of_main_competitiveness_theories_2003.pdf.
5. Enright, M. J. Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. - Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitiveness Program, University of Hong Kong, Sun Hung Kai, 2000. - 21 p. - Режим доступа: http://www.paca-online.org/cop/docs/Michael_Enright_Survey_on_the_characterization_of_regional_clusters.pdf.
6. Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches. - Paris: OECD Publishing, 2007. - 296 p. - Режим доступа: http://www.unescap.org/tid/artnet/mtg/gmscb_regionalclusters.pdf.
7. Cortright, J. Making sense of clusters: regional competitiveness and economic development // The Brookings Institution Metropolitan Policy Program. - 2006. - 58 p. - Режим доступа: http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2006/3/cities-cortright/20060313_clusters.pdf.

8. Соколенко С. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры. - К.: Логос, 2002. - 646 с.
9. Rosenfeld S.A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development // *European Planning Studies*. - 1997. - № 5. - P. 3-23. - Режим доступа: <https://www.researchgate.net/publication/237446231>
10. Rosenfeld S.A. Industrial-strength strategies: regional business clusters and public policy. - Washington, The Aspen Institute Community Strategies Group. - 1995. - 150 p. - Режим доступа: <https://www.aspeninstitute.org/sites/default/files/content/docs/pubs/Industrial-Strength-Strategies.pdf>.
11. Rosenfeld S.A. Industry Clusters: Business Choice, Policy Outcome, or Branding strategy ? // *Journal of New Business Ideas and Trends*. - 2005. - № 3 (2). - P. 4-13. - Режим доступа: <http://jnbit.org/Images/PDF/Rosenfeld-3-2-2005.pdf>.
12. Storper M. Globalization, localization and trade / *The Oxford Handbook of Economic Geography*. - Oxford: Oxford University Press. - 2002. - P. 1 - 31. - Режим доступа: www.lse.ac.uk/.../pdf/GlobLocalization.pdf.
13. Storper M., Venables A. Buzz: Face-to-Face Contact and the Urban Economy // Working paper. - London School of Economics and Political Science. - 2003. - 35 p. - Режим доступа: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.177.5928&rep=rep1&type=pdf>
14. Saxenian AnnaLee. Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128. - Cambr.; Mass.; Lnd.: Harvard UP. - 1999. - 226 p.
15. Рибак Ю.В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби // *Формування ринкових відносин в Україні*. - 2012. - № 2 (129). - С. 94-102.
16. Audretsch D.B., Feldman M.P. Innovative Clusters and the Industry Life Cycle // *Review of Industrial Organization*. - 1996. - № 11. - P. 253 - 273. - Режим доступа: www.maryannfeldman.web.unc.edu/files/2011/11/Innovative-Clusters-Industry-life-cycle_1996.pdf.
17. Аудретш Д., Фельдман М. Перетоки НИОКР и география инновационной и производственной деятельности // *Синергия пространства: региональные инновационные системы, кластеры и перетоки знания*. Отв. ред. А.Н. Пилясов - Москва-Смоленск: Ойкумена, 2012. - С. 499-512. - Режим доступа: <http://www.ecoross.ru/files/books2012/Pelyasov,%20ed.,%202012.pdf>.
18. Feldman M.P., Audretsch D.B. Innovation in Cities and Regions: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition // *European Economic Review*. - 1999. - № 43. - P. 409-429. - Режим доступа: [http://www.spol.unica.it/.../feldman %20e%20audretsch.pdf](http://www.spol.unica.it/.../feldman%20e%20audretsch.pdf).
19. Feldman M. P., Francis J., Bercovitz J. Creating a Cluster While Building a Firm: Entrepreneurs and the Formation of Industrial Clusters // *Regional Studies*. - 2005. - Vol. 39. - № 1. - P. 129-141. - Режим доступа: www.maryannfeldman.web.unc.edu/files/2011/11/Creating-a-Cluster-While-Building-Firm_-2010.pdf.

Жанна САДВАКАСОВА, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, janna-18@mail.ru

ИНВЕСТИЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье рассматривается прогнозирование социально-экономического развития страны на пятилетний период по трем сценариям в зависимости от влияющих на развитие экономики факторов и тенденций. Направления "Национальной инвестиционной стратегии на 2018-2022 годы", целью которой является создание благоприятного инвестиционного климата и привлечение инвестиций, ориентированных на повышение эффективности приоритетных направлений промышленности. Деятельность специализированной нацкомпании по инвестициям Kaznet Invest с мировыми консалтинговыми компаниями по разработке нового инструмента по привлечению инвестиций.

Ключевые слова: индустриализация, структурная экономика, инвестиционная стратегия, инвестиционный климат, Kaznet Invest

Жанна САДВАКАСОВА, экономика ғылымдарының кандидаты, экономика және кәсіпкерлік кафедрасының доценті, Қазтұтынуодағы Қараганды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қараганды қаласы, ул. Академиялық 9, janna-18@mail.ru

ІШКІ ИНДУСТРИЯ ДАМУЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ

Мақалада экономиканың дамуына әсер ететін факторлар мен үрдістерге байланысты үш сценарий бойынша еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының болжамын бесжылдық кезеңге болжау қарастырылған. "2018-2022 жылдарға арналған ұлттық инвестициялық стратегия", қолайлы инвестициялық климат құру және басым салалардың тиімділігін арттыруға бағытталған инвестицияларды тарту". Kaznet Invest инвестициялық мамандандырылған ұлттық компаниялардың инвестицияларды тартуға арналған жаңа құралды әзірлеу бойынша әлемдік консалтингтік компаниялардың қызметі.

Түйінді сөздер: индустрияландыру, құрылымдық экономика, инвестициялық стратегия, инвестициялық ахуал, Kaznet Invest.

Zhanna SADVAKASOVA, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Karaganda Economic University Kazpotreboyoza, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academic str.9, janna-18@mail.ru

INVESTMENT STRATEGY OF DOMESTIC INDUSTRY DEVELOPMENT

The article considers the forecasting of socio-economic development of the country for a five-year period according to three scenarios, depending on factors and trends affecting the development of the economy. Directions of "The National Investment Strategy for 2018-2022", the purpose of which is to create a favorable investment climate and attraction of investments aimed at improving the efficiency of priority areas for industry. The activities of specialized national company on investments Kaznet Invest with global consulting companies concerning the development of a new tool to attract investments.

Keywords: industrialization, structural economy, investment strategy, investment climate, Kaznet Invest.

Научно-техническое и социально-экономическое состояние страны и общества в значительной степени зависит от объема накопления и структуры инвестиций, иначе говоря, от инвестиционной политики государства, под которой в широком смысле слова понимается рациональное использование капитальных вложений в объективные и субъективные элементы общественных производительных сил. Новая реальность диктует: для того, чтобы уйти от сырьевой зависимости, нам необходимо сфокусироваться на индустриализации национальной экономики. В этом контексте прямые иностранные

инвестиции вносят ключевой вклад в реализацию индустриального потенциала Казахстана.

Сравнение прогнозов экономического роста экономики Казахстана МНЭ РК, МВФ, ВБ и ЦИПЭ приведено в таблице 1. Согласно отчетным данным за 2016 год экономика постепенно перешла на путь оптимистичного сценария Центра исследования прикладной экономики (ЦИПЭ), что подтверждается оперативными данными за первый квартал 2017 года. МНЭ РК в 2017 году прогнозирует рост на уровне 2,5%, что созвучно прогнозу международных финансовых

Таблица 1. Темпы прироста ВВП Казахстана

	2016	I квартал 2017	2017
Фактические данные	1,0	3,4	-
МНЭ РК (Прогноз СЭР 2018-2022)	-	-	2,5
МВФ (WEO)	-	-	2,5
Всемирный банк (Global Economic Prospects)	-	-	2,4
ЦИПЭ			
Базовый сценарий	0,4	2,8	2,9
Пессимистический сценарий	0,1	2,5	2,7
Оптимистический сценарий	0,6	3,1	3,2
Примечание – составлено на основе источника [1].			

Согласно официальным данным экономика Казахстана в текущем году показывает некоторое оживление. Краткосрочный экономический индикатор КС МНЭ РК рассчитывается на основе шести базовых отраслей. Данный показатель за первые четыре месяца 2017 года составил 5,4%, ВВП за первый квартал вырос на 3,4%, промышленность - на 7,1%. Объем промышленности в апреле т.г. впервые с декабря 2014 года в ценах базового периода (декабрь 2013=100%) превысил 100% и составил 101,2%, причем горнодобывающая промышленность еще не достигла прежних уровней (75% к декабрю 2013г.). Обработывающая промышленность составила в ценах базового периода (декабрь 2013г.=100%) 119%, причем рост здесь обеспечен за счет производства продуктов нефтепереработки, металлургической промышленности, производства продуктов питания, машиностроения. Рост производства металлургии в последние несколько месяцев связано с ростом цен на основные металлы на мировом рынке: алюминий, железная руда, медь, цинк и титан, свинец. Однако, уровень цен на металлы еще не достиг своих докризисных уровней и увеличение производства происходит по сравнению с низкой базой. Рост инвестиции в основной капитал за январь-апрель т.г. составил 5,5%. При этом, в сравнении с базой (декабрь 2013г.=100%) это составит всего 61%.

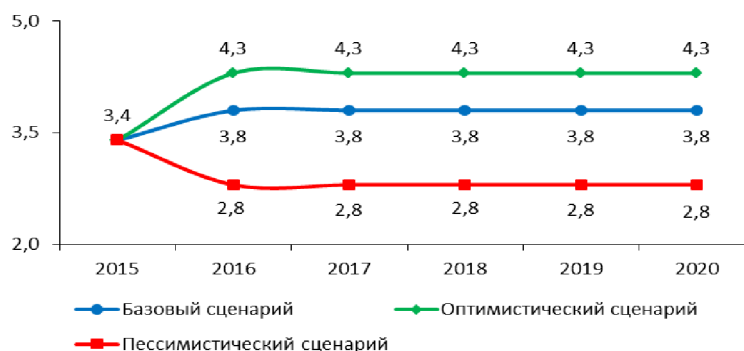
В сфере услуг также наблюдается определенное оживление: за 4 месяца т.г. перевезено груза и багажа на 2,1% больше аналогичного периода, причем железнодорожным транспортом больше на 14,3%; объем услуг почтовой и курьерской деятельности - на 19,7%, связи - на 2,3%. Как известно, среди индикаторов благополучия населения в странах мира выступает розничная торговля, объем которой в апреле 2017 года, все еще меньше базового декабря 2013г. (на 25%). Небольшое улучшение цен на биржевые товары постепенно увеличивает внешнюю

торговлю, которая выросла за I квартал т.г. на 24,2% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года, экспорт 30%; если сравнить с базовым периодом (декабрь 2013г.=100%), внешнеторговый оборот составляет только 13% от него, экспорт 14%, импорт - 12%. Еще сохраняются низкие уровни цена на основные экспортные позиции Казахстана (индекс цен на металлы составляет только 72,24% от уровня 2010 года, индекс цен на энергетические товары - только 64,28%, индекс цен на зерно - 84,46%).

Наиболее оперативным инструментом в активизации спроса в экономике, в отличие от политики государственных финансов является монетарная политика страны, которая к сожалению до сих пор не даёт действенных результатов. Тренд на снижение базовой ставки процента - 10,5% с 06.06.2017г., пока не создал прочную базу для роста кредитной активности. За первые четыре месяца 2017г. объем кредитов было выдано меньше аналогичного периода на 1,4%, а объем кредитов за апрель 2017г. меньше марта текущего года и апреля 2016г. на 13%. Денежная база постепенно расширяется - в конце апреля 2017г. больше конца 2016г. на 1,8%, а апреля 2016г. на 13% [1].

Политика дальнейшей индустриализации экономики страны предусмотрена в ГПИИР, направленной на развитие обрабатывающей промышленности в определенных приоритетных секторах с учетом региональной специфики. В зависимости от влияющих на развитие экономики факторов и тенденций прогнозирование социально-экономического развития страны на пятилетний период осуществляется по трем сценариям. Для формирования основных сценариев развития в качестве основных факторов были приняты изменения тенденций развития мировой экономики, уровня мировых цен на нефть и ситуаций на мировых финансовых рынках

Темпы прироста мировой экономики, в %

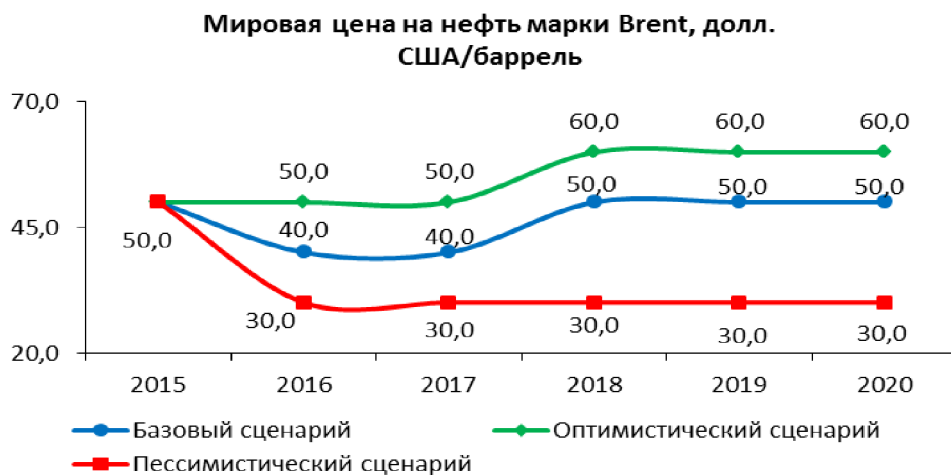

Примечание – составлено по данным [1]

Рисунок 1 - Темпы прироста мировой экономики, в %

Оптимистический сценарий подразумевает поступательное развитие мировой экономики в 2016 - 2020 гг., погашение долговых проблем стран Еврозоны. Успешная реализация планируемых мер по стимулированию экономической активности в США и других развитых странах, восстановление и роста спроса частного сектора и импорта из развивающихся стран. Прирост мировой экономики при данном сценарии составит 4,3 %. При оптимистическом сценарии в 2016 - 2017 гг., мировая цена на нефть рассчитывается на уровне 50 долларов США за баррель, в 2018-2020 годы увеличится до 60 долларов США за баррель. Базовый сценарий

предполагает постепенное увеличение темпов роста мировой экономики в 2016-2020 годах с сохранением устойчивого роста на уровне 3,8%. В периоде с 2016 до 2017 года мировая цена на нефть сложится на уровне 40 долларов США за баррель. В 2018-2020 годы она вырастет до 50 долларов США за баррель. Сценарий предполагает, что развитые страны (США, Еврозона) ввиду улучшения ситуации станут основной движущей силой глобального роста. При этом, экономики стран с формирующимся рынком и развивающиеся страны будут расти за счет увеличения объемов экспорта на фоне повышающегося спроса со стороны развитых стран.

Примечание – составлено по данным [1]

Рисунок 2. - Мировая цена на нефть марки Brent, долл.США/баррель

Пессимистический сценарий характеризуется наступлением кризисных явлений в экономике, обусловленных замедлением роста мировой экономики, влиянием неблагоприятного развития крупных экономик мира - основных торговых партнеров Казахстана, в частности Еврозоны, Китая, России. Прогнозируется более глубокое падение мировых цен на основные виды энергоресурсов и другие экспортные товары Казахстана. При этом наиболее острой проблемой останется высокая безработица, низкие доходы, и как следствие отсутствие фундаментальных факторов расширения совокупного спроса. Инвестиционные доходы сократятся, усилится их репатриация в страны-доноры. Рост мировой экономики не превысит 2,8 % в 2016-2020 годы. Цена на нефть снизится до 30 долларов за баррель в 2016-2020 годах [2].

С учетом сложившихся тенденций развития экономики страны с начала года и ситуации в мировой экономике за основу при формировании прогноза взят базовый вариант, параметры которого являются наиболее вероятными с незначительным отклонением от текущих ожиданий.

В рамках новой структурной экономики повышение эффективности реального сектора экономики будет обеспечено через поддержку ключевых отраслей со сравнительными конкурентными преимуществами, направление основных усилий на развитие нефтегазового и аграрного секторов, драйверов нашей экономики и

улучшение инвестиционного климата до соответствующего уровня стран ОЭСР.

Интерес в инвестировании в несырьевые сектора экономики Казахстана является неотъемлемым условием для осуществления взаимодействия с инвесторами в различных форматах. Для этих целей привлекают профессионалов высокого уровня, которые имеют опыт в международных компаниях в области консалтинга, продаж или инвестиционного банкинга, а также компетентны в деловом взаимодействии с хозяйствующими субъектами региона.

Правительством Республики Казахстан 15 августа 2017 года была утверждена Программа "Национальная инвестиционная стратегия на 2018-2022 годы"[2]. Основной целью стратегии является создание благоприятного инвестиционного климата и привлечение инвестиций, ориентированных на повышение эффективности.

При успешной реализации стратегии, в течении пяти лет прогнозируется поэтапный рост валового притока прямых инвестиций в экономику до 26% к уровню 2016 года, а инвестиции, ориентированные на повышение эффективности, то есть ориентированный на экспорт до 50%. Вместе с тем, ожидается рост внутренних инвестиций так, объема инвестиций в основной капитал несырьевого сектора до увеличится на 46%.

Министерство по инвестициям и развитию РК совместно с Всемирным банком определило

приоритетные отрасли, в которые наиболее выгодно привлекать новые инвестиции, направленные на повышение эффективности. Эти отрасли разделены на две группы.

Первое, это - "отрасли с действующим потенциалом", такие как пищевая промышленность, глубокая переработка нефти, газа и полезных ископаемых, а также машиностроение. Данная группа состоит из отраслей, в которых возможно продвигать ПИИ, направленные на повышение эффективности в краткосрочной или среднесрочной перспективе. Вторая группа, это - "перспективные отрасли", такие как ИКТ, туризм и финансы. Данная группа состоит из отраслей, в которых инвесторы могут быть заинтересованы в долгосрочной перспективе.

В целом реализация стратегии позволит кардинально реформировать сферы инвестиций, достичь роста притока инвестиций и обеспечит устойчивый экономический рост страны.

Согласно Стратегии к 2022 году будут достигнуты следующие целевые индикаторы:

1. Валовый приток ПИИ увеличиться в 126%
2. Соотношение объема валового ПИИ к ВВП в 2022 году увеличится до 19%
3. ПИИ, ориентированные на повышение эффективности (валовый приток ПИИ в обрабатывающую промышленность) увеличится в 1,5 раза;
4. Объем инвестиций в основной капитал несырьевого сектора экономики (за исключением государственного бюджета) увеличится в 1,46 раза;
5. Объем внешних инвестиций в основной капитал несырьевого сектора экономики увеличится 1,5 раза.

Вместе с тем, за последние годы механизм ГЧП стал одним из эффективных инструментов в мире для привлечения ПИИ, особенно в капиталоемкие инфраструктурные и социальные проекты. Поэтому ГЧП в Стратегии определен как один из основных инструментов привлечения ПИИ в экономику.

Следует отметить, что в рамках Стратегии особое внимание уделяется не только привлечению новых инвесторов, но и удержанию действующих инвесторов и стимулированию реинвестиции.

Также в Стратегии определены приоритетные страны для привлечения инвестиций. С учетом экономических возможностей было определено 36 потенциальных стран мира, из них 11 стран для нас являются самыми приоритетными (США, РФ, Великобритания, Германия, Франция, Италия, КНР, Япония, Юж. Корея, Турция, ОАЭ).

Для работы с каждой из этих приоритетных стран совместно с МИД будет разработан индивидуальный подход и конкретный план действий.

Таким образом, в рамках Национальной стратегии определены четкие отраслевые и страновые приоритеты и считаем целесообразным сконцентрировать имеющиеся ресурсы на этих направлениях. Одним из направлений является реализация эффективных операционных мер и внедрение новых подходов привлечения инвестиций[3].

В соответствии с этим создана специализированная нацкомпания по инвестициям "Kazakh Invest" с сетью зарубежных представителей и региональных филиалов. "Kazakh Invest" будет работать с инвесторами по принципу "одного окна".

В настоящее время Kaznet Invest ведет работу по реализации задач, поставленных в "Плане нации", а именно 55 и 56 шага по привлечению транснациональных компаний и якорных инвесторов. Инвестиционная стратегия государства включает следующие мероприятия для создания благоприятного инвестиционного климата, включая новый пакет стимулов и преференций в приоритетных отраслях экономики:

- освобождение от таможенных пошлин
- натурные гранты до 30% от стоимости основных средств
- безвизовый въезд для 53 стран
- разрешения для въезда иностранных работников
- освобождение от НДС
- возмещение до 30% инвестиционных затрат.
- обеспечение стабильности заключенных договоренностей при возможном изменении в законодательстве РК.
- надежная защита прав инвестора.
- преференции в специальных экономических зонах (СЭЗ).
- возмещение до 50% от расходов, связанных с экспортом отечественных обработанных товаров.

В рамках своей деятельности Kaznet Invest приступил к работе с мировыми консалтинговыми компаниями по разработке нового инструмента по привлечению инвестиций Value proposition (Инвестиционное предложение). Это позволяет выявить, перечислить и обосновывать ниши и товарные позиции в секторах имеющие конкурентоспособность на региональном и мировом рынках. Таким образом, инвестору предлагается business case для производимой продукции, включая информацию о факторах производства и экспортного потенциала.

Высокий уровень уровня благосостояния и экономической стабильности в будущем, также возможен посредством совместных усилий со странами ЕАЭС. Потенциальные выгоды от взаимного сотрудничества в стратегической перспективе стран ЕАЭС послужит значительным вкладом в улучшение инвестиционного климата и в целом для устойчивого развития национальной экономики.

Список литературы:

1. Прогноз развития экономики Республики Казахстан в I полугодии 2017 году и в целом за 2017 год, 2017-06-09
2. Правительственной Программы по привлечению инвестиций "Национальная инвестиционная стратегия на 2018-2022 годы" 15 августа 2017 г.
3. А.Жанибек. Прямые иностранные инвестиции в экономике Казахстана./Forbes kz. - 16. 12. 2016

Султан САЙЛАУБАЕВ, магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ. Академическая көш 9, e-mail: sultan_24_94@mail.ru
Шолпан ОМАРОВА, э.э.к., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ. Академическая көш 9, e-mail: sheo_1953@mail.ru

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚҰЖАТТАРЫН БАСҚАРУҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ

Бұл мақалада кәсіпорынның құжаттарын басқаруға арналған ақпараттық жүйесі қарастырылған. Бағдарламада кәсіпорындағы сметалық есептерді құрумен, сақтаумен, өндеумен және баспаға шығарумен қамтамасыз ететін бағдарламалық өнім құрылды.

Мақаланың мақсаты: кәсіпорынның құжаттарын басқаруға арналған ақпараттық жүйесін құру.

Қойылған мақсаттың шешімін тауып жүзеге асыру үшін келесідей әдістемелер қолданылады: теориялық және практикалық, жобалау процесін автоматтандыру.

Ақпараттық жүйенің деректер базасы Microsoft Visual Studio 2013 бағдарламалық құралының, SQL ДББЖ-де және .NET Framework 4.5 қосымшасында жасалған. Бағдарламалық өнімде сметалық құжаттың құрылу процесі жүргізілді.

Нәтижесінде сметалық құжаттар негізінде құжаттарды басқаруда бағдарламалық өнімінің негізгі құрылымдық бөліктері анықталып, бағдарламалық өнім құрылды. Құжаттарды басқару ақпараттық жүйесін құру кезінде басты проблема қойылды. Кәсіпорынның жобалау үрдісінде тізбекті түрде құрылыс қажеттіліктері жайлы жүзеге асыруға қажетті жобалық материалдары қарастырылды. Құжаттарды басқару ақпараттық жүйесін құру кезінде басты проблеманы шешу жолы қарастырылып нәтижесінде бағдарламалық өнім құрылды.

Бұл бағдарламалық өнім жобасы кәсіпорынның сметалық есеп жұмысын жеңілдетін жолдарының бірі. Сонымен қатар жобалық шешімдер нұсқаларын өңдеу, оларды салыстыру және минимум шығында максималды пайда алуға мүмкіндік беретін техника-экономикалық көрсеткіштері бойынша ең жақсысын таңдау әдісімен жүргізіледі.

Түйінді сөздер: ақпараттық жүйе, сметалық құжат, құжат айналымы, деректер базасы.

Султан САЙЛАУБАЕВ, магистрант, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, г. Караганда, ул. Академическая, 9, e-mail: sultan_24_94@mail.ru
Шолпан ОМАРОВА, к.э.н., профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, г. Караганда, ул. Академическая, 9, e-mail: sheo_1953@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ДОКУМЕНТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье представлена информационная система для управления документами предприятия. Создан программа, который обеспечивает хранение, обработку, создание сметных документов и расходов предприятия которое обеспечивает печать документов.

Цель статьи: информационная система для управления документами предприятия.

Для решения с поставленной целью используются следующие методы: теоретическая и практическая, автоматизация процесса проектирования.

База данных информационных систем основана на программном обеспечении Microsoft Visual Studio 2013, СУБД SQL и .NET Framework 4.5. Разработан процесс разработки программного продукта.

В результате были определены основные компоненты программного продукта, и программный продукт был создан на основе сметных документов. Основная проблема заключалась в создании информационной системы управления документами. В процессе проектирования предприятия были рассмотрены проектные материалы для реализации строительных потребностей. При создании информационной системы управления документами рассматривается решение основной проблемы, приводящее к созданию программного продукта.

Разработанный программный продукт является одним из способов, с помощью которого компания может сделать смету расходов. В то же время варианты проектирование решений осуществляется путем выбора лучших из их технических и экономических показателей, что позволяет им сравнивать и максимизировать минимальные затраты.

Ключевые слова: информационная система, сметный документ, документооборот, базы данных.

Sultan SAILAUBAYEV, master, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, e-mail: sultan_24_94@mail.ru
Sholpan OMAROVA, candidate of economic sciences, professor, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, Academicheskaya st., 9, e-mail: sheo_1953@mail.ru

INFORMATION SYSTEM FOR ENTERPRISE DOCUMENTS MANAGEMENT

The article presents an information system for the management of enterprise documents. A program has been created that provides storage, processing, creation of estimate documents and expenses of the enterprise that provides the printing of documents.

The purpose of the article: an information system for the management of enterprise documents.

To solve this problem, the following methods are used: theoretical and practical, automation of the design process.

The database of information systems is based on the software Microsoft Visual Studio 2013, DBMS SQL and .NET Framework 4.5. The process of developing a software product has been developed.

As a result, the main components of the software product were identified, and the software product was created on the basis of budget documents. The main problem was the creation of an information management system for documents. In the process of designing the enterprise, project materials for the implementation of construction needs were considered. When creating an information management system for documents, the solution of the main problem that leads to the creation of a software product is considered.

The developed software product is one of the ways by which a company can make an estimate of costs. At the same time, solutions are developed by choosing the best of their technical and economic indicators, which allows them to compare and maximize the minimum costs.

Keywords: information system, budget document, workflow, database.

Кәсіпорындар мен ұйымдарда құжаттар бірнеше кезеңнен өтеді. Олар: құрылу немесе толтырылу, есепке алыну, тексерілу және өңделу, бухгалтерлік есепте операцияларды айқындау, мұрағатқа өткізу кезеңдері. Құжат айналымы дегеніміз кәсіпорындардағы құжаттардың қозғалысы немесе басқаша түрде олардың құрылуынан, яғни толтырылуынан бастап олардың қызметінің аяқталуы және мұрағатқа өткізілу кезеңін айтады.

Құжат айналымының ережесі және есептік ақпараттың өңделу технологиясы кәсіпорынның қабылдаған есептік саясатында көрсетіліп бекітіледі.

Кәсіпорындағы құжаттардың құжат айналымы процесін жобалау сметалық бөлімдегі құжаттар негізінде құрылды. Сметалық құжаттар бұл кәсіпорынның алдағы материалдық және ақшалай қаражатының жұмсалыуына байланысты жоспарды құру арқылы кәсіпорын шығыны мен кірісін есептеп жұмсалынатын қаражаттың көлемін анықтайды. Сметалық құжаттың құрылуы атқарылар жұмыстың көлеміне байланысты құрылады. Құжатты құрудың бастапқы кезеңі жобалау болып табылады. Құрылыстың сметалық құны, тиімділігі, техника-экономикалық негіздемесі құрылатын жобалық шешім деңгейлеріне байланысты болады. Көптеген кәсіпорындар, ұйымдар мен компаниялар өндірістің шығындарына байланысты қаржылық жоспарлау жұмыстары қиындыққа әкеліп соқтырады. Сметалық құжаттарын ұйымдастыру, кәсіпорынның өндіріске жұмсалатын шығынын жоспарлау, өндіріс цехтары бойынша шығындар, арнаулы технологиялық жабдықтарға жұмсалатын шығындар, машиналар мен жабдықтарды басқаруға, коммерциялық және тағы да басқа шығындарына байланысты сметалық құжаттарды құру және басқару маманы қазіргі таңда кемде-кем. Алдағы тұрған басты проблема кәсіпорын қызметкерлерінің жұмыс қабілеттілігін арттыру үшін жұмыстың уақыттық, еңбек өнімділігі және ресурстық шығынын азайту.

"Мәдениет, демалыс саябақтары және гүлзарлар басқармасы" кәсіпорының өндірістік-техникалық

бөліміне құрылатын сметалық құжаттар процесін автоматтандыру үшін бағдарлама құрылды. Кәсіпорынның сметалық іс-қағаздарын автоматтандыру мақсатында құрылған бағдарламалық өнімнің орындалу шарты мен тағайындалуы нысаны бірнеше бөлімнен тұрады.

Кәсіпорынның сметалық құжатын бағдарламалық өнімде жүзеге асыру үшін SQL деректер базасын құру қажет. Сметалық іс-қағаздар жобаның негізгі бөлігі болып табылады және өңделген жобаға сәйкес құрылыс объектісін жүзеге асыруға қажетті ақша көлемін анықтауға негіз болып табылады [1].

SQL деректер базасы құрылғаннан кейін бағдарламаның басты интерфейсі жобаланады. Сонымен қатар бағдарламаның негізгі панелі құрастырылады және ондағы орындалатын командалар тізімі болады. Бағдарламалық өнімнің мақсаты кәсіпорындағы сметалық құжаттама құратын маманның жұмысын жеңілдету үшін сметалық есепті бағдарлама көмегімен жүзеге асыру. Бағдарлама толықтай сметалық құжаттама құруға арналған өнім. Бағдарламалау жүйесінің қызметіне мыналар кіреді:

- Бастапқы және есептік деректер.
- Деректерді енгізу.
- Файл көшірмесі.
- Ақпараттық қамтамасыздандыру.
- Сметалық құжаттар.

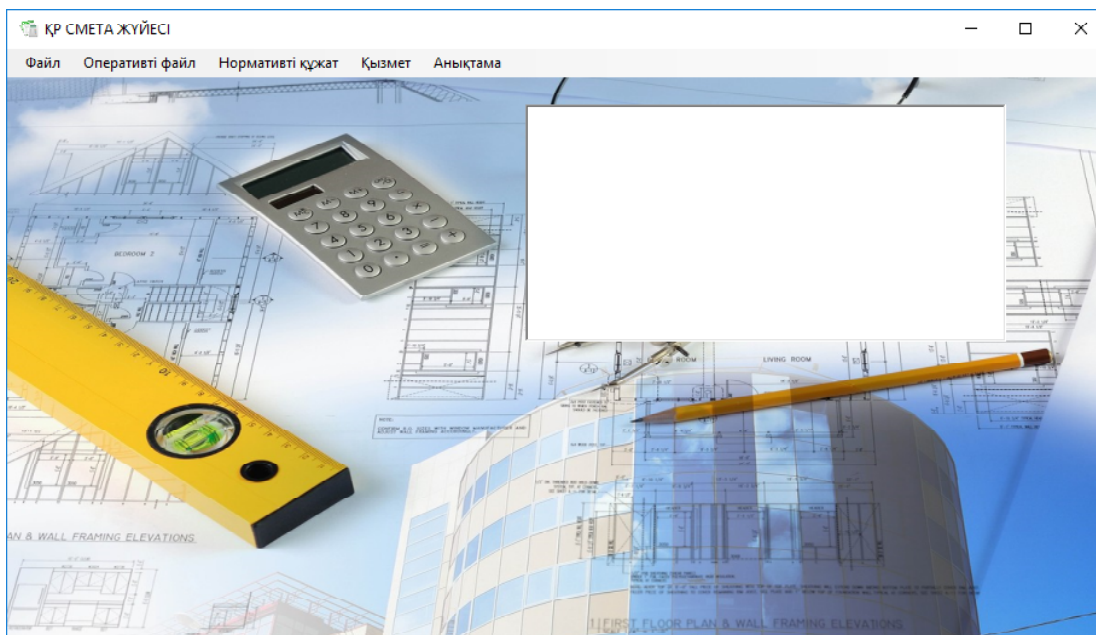
Құрылыс жобаланады және өңделген, тұжырымдалған жобалық-сметалық іс-қағаздар негізінде жетілдіріледі [2]. Жобалау үрдісіне қажетті жағдайлар:

- Фигураттар мен үймереттердің архитектуралық безендірілуін есепке алу;
- Құрылыс салынып жатқан территорияны рационалды пайдалану;
- Құрылатын сметалық құжат нормасы бекітіледі;
- Жиынтық есеп сомасы есептеледі.

Бағдарламаның орындалу процесі. Бағдарламаны компьютерге орнатқаннан кейін бағдарламаны

жүктейміз. Негізгі мәзірде файл, оперативті файл, нормативті файл, қызмет және анықтама

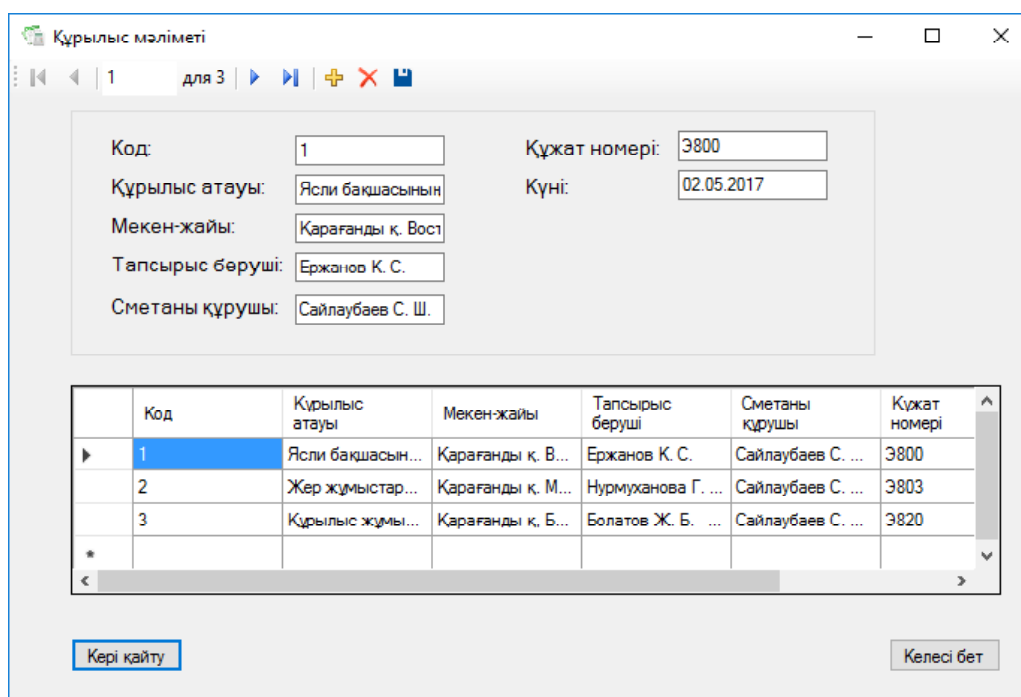
функциялары бар. 1-суретте бағдарламаның басты интерфейсі көрсетілген.

Ескерту - Автормен құрылған
Сурет 1. Бағдарламаның басты интерфейсі

Бағдарлама жүктелгеннен кейін бағдарламаның негізгі мәзірінен жаңа файл құрылады. Құрылған жаңа файлда сметалық құжаттаманың дерек базасы енгізіледі. Құрылыс мәліметі бөлімінде құрылыс атауы, мекен-

жайы, тапсырыс беруші, сметаны құрушы, құжат номері мен күні енгізіледі. 2-суретте құрылыс мәліметін енгізу формасы көрсетілген

Ескерту - Автормен құрылған
Сурет 2. Құрылыс мәліметін енгізу формасы

Құрылыс туралы мәлімет толтырылғаннан кейін бағдарламаның келесі бөліміне өтеміз. Бағдарламаның бұл интерфейс бөлімінде сметалық

құжат коды, атауы, өлшем бірлігі, саны, бірлік үшін құны, барлық құны енгізіледі. 3-суретте объектілі сметалық құжат құру формасы көрсетілген.

Объектілі смета

1 для 10

Код: 1

Атауы: Терезе блоктары ішкі үй:

Өлшем бірлігі: м2

Саны: 8

Бірлік үшін құны, мың теңге: 12300

Барлық құны, мың теңге: 98400

Сұрыптау

Код	Атауы	Өлшем бірлігі	Саны	Бірлік үшін құны, мың теңге	Барлық құны, мың теңге
1	Терезе блоктар...	м2	8	12300	98400
2	Ішкі есік блокта...	м2	24	8500	204000
3	Круге арналған...	м2	5	11500	57500
4	Боялған есіктің ...	м	20	5000	100000
5	Терезе алды та...	м	7	1500	10500

Кері қайту Келесі бет

Ескерту - Автормен құрылған
 Сурет 3. Объектілі сметалық құжат құру формасы

Бағдарлама интерфейсінен көріп отырғанымыздай сметалық құжаттардың тізімдемесі бар. Сметалық құжат реквезиттері код, тіркелу номері, күні көрсетілген. 4-суретте бастапқы және есептік деректер формасы көрсетілген.

Бастапқы және есептік деректер

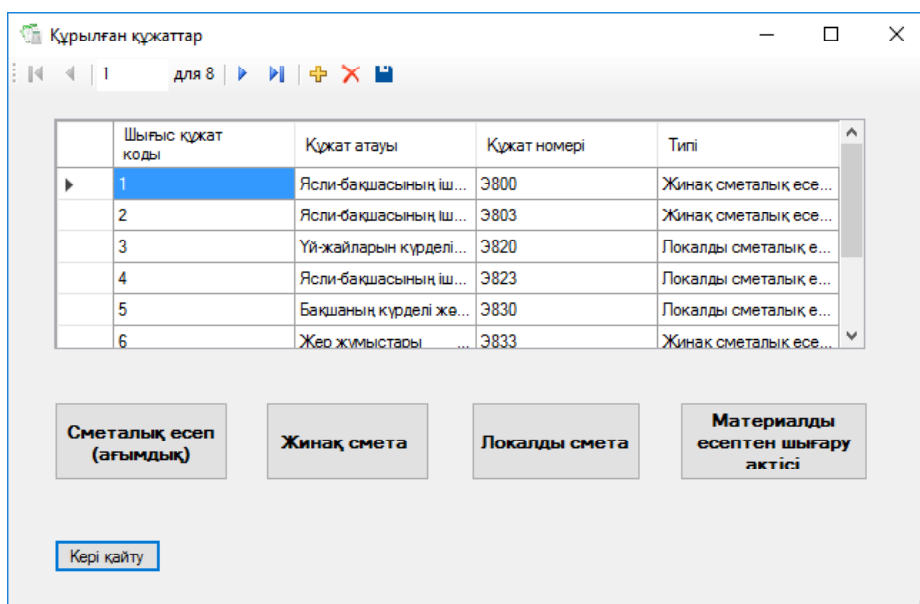
1 для 8

Код	Тіркелу номері	Күні
1	Э800	16.10.2017
2	Э803	16.10.2017
3	Э820	18.10.2017
4	Э823	18.10.2017
5	Э830	18.10.2017
6	Э833	19.10.2017
7	Э840	19.10.2017
8	Э843	19.10.2017

Кері қайту Келесі бет

Ескерту - Автормен құрылған
 Сурет 4. Бастапқы және есептік деректер

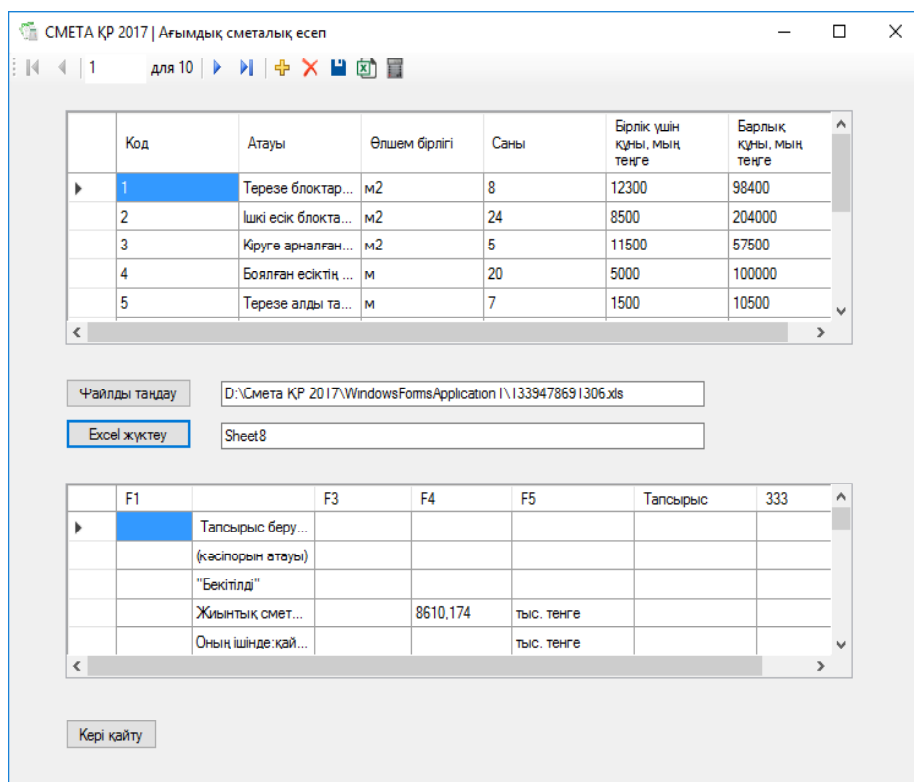
Құжат тіркелгеннен кейін, құрылған құжаттар интерфейсіне өтеміз. Бұл дерек базасында құрылған құжаттарға байланысты таңдалады. 5-суретте құрылған құжаттар формасы көрсетілген.

Ескерту - Автормен құрылған
Сурет 5. Құрылған құжаттар формасы

Бағдарламаның келесі бөлімінде жоғарыда көрсетілген әрекеттердің барлығы орындалғаннан кейін сметалық есеп (ағымдық) пернесін басу арқылы

келесі бағдарлама интерфейсіне өтеміз. 6-суретте ағымдық сметалық есеп формасы көрсетілген.

Ескерту - Автормен құрылған
Сурет 6. Ағымдық сметалық есеп интерфейсі

Ағымдық сметалық құжат туралы есеп нәтижесінде Excel бағдарламасына экспортталады. 7-суретте ағымдық сметалық есебі көрсетілген.

Ағымдық сметалық есебіс [Режим совместимости] - Excel

ФАЙЛ ГЛАВНАЯ ВСТАВКА РАЗМЕТКА СТРАНИЦЫ ФОРМУЛЫ ДАННЫЕ РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ ВИД Рабочая группа Султан Сайлаубаев

Буфер обмена Шрифт Выравнивание Число Стили Ячейки

Общий % 000 Условное форматирование Вставить Удалить Форматировать как таблицу Стили ячеек Формат Сортировка Найти и выделить Редактирование

Н8

Код	Атауы	Өлшем бірлігі	Саны	Бірлік үшін құны, мың теңге	Барлық құны, мың теңге
1	Терезе блоктары ішкі үй жай үшін	м2	8	12300	98400
2	Ішкі есік блоктары	м2	24	8500	204000
3	Кіруге арналған есік блоктары	м2	5	11500	57500
4	Боялған есіктің қорабы	м	20	5000	100000
5	Терезе алды тақталары, маркасы ПД17	м	7	1500	10500
6	Қалауға арналған ауыр цемент М-25	м3	0,00144	12465	18000
7	Қалауға арналған ауыр цемент М-100	м3	0,6432	15138	9737
8	Қалауға арналған ауыр цемент М-150	м3	608 634	16453	100141
9	Лайын ерітінді арлеу ауыр цемент-ак	м3	161 216	19126	19126
10	Құрғақ қоспалар: тегістейтін шпакле	кг	1167,84	60,55	70713

Құрылыс атауы: Ясли бақшасының ішкі үй жайының күрделі жөндеу Тапсырыс беруші: Ержанов К. С.

Ағымдық сметалық есеп №3800
Ясли бақшасының ішкі үй жайының күрделі жөндеуі

Сметаны құрушы: Сайлаубаев С. Ш. Күні: 16.10.2017

Sheet1

готово 100%

Ескерту - Автормен құрылған
Сурет 7. Ағымдық сметалық есебі

Бұл мақалада кәсіпорынның құжаттарын басқару үшін ақпараттық жүйесі қарастырылды. Құжаттарды басқаруда бағдарламалық өнімінің негізгі құрылымдық бөліктері анықталып, бағдарламалық өнім құрылды. Кәсіпорынның жобалау үрдісінде тізбекті түрде экономикалық бірмақсаттылық, құрылыс қажеттіліктері жайлы, негізгі көлемді-жобалық, технологиялық, конструктивтік, сәулет және басқа да құрылыс-монтаждау жұмыстарын жүзеге асыруға қажетті жобалық материалдарды одан ірі дамыту сұрақтары қарастырылды. Құжаттарды басқару ақпараттық жүйесін құру кезінде басты проблема қойылды. Қойылған проблеманы шешу жолдары қарастырылып нәтижесінде бағдарламалық өнім жобасы дайындалды. Бұл бағдарламалық өнім

жобасы кәсіпорынның сметалық есеп жұмысын жеңілдетін жолдарының бірі. Сонымен қатар жобалық шешімдер нұсқаларын өңдеу, оларды салыстыру және минимум шығында максималды пайда алуға мүмкіндік беретін техника-экономикалық көрсеткіштері бойынша ең жақсысын таңдау?дісімен жүргізіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Омарова Ш.Е. Базы данных в ИС Карагандинский Экономический университет Казпотребсоюза, 2014 – 195с.
2. Студенттің пәндік оқу-әдістемелік кешені. Сметалық іс пәні бойынша. – Кіру режимі: <http://e-lib.kazntu.kz/sites/default/files/books/>

Гулзира СЕРИКОВА, экономика ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Академическая, 9 көшесі, serikovaqul@mail.ru, +77212441624

Арайлым ТАНАШЕВА, магистр, аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Академическая, 9 көшесі, tab.kz@mail.ru, +77212441624, 87001070727

ЕАЭО ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРІНІҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІН ҮЙЛЕСТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада ЕАЭО қатысушы елдерінің салық салуының теориялық және тәжірибелік сұрақтары қарастырылған. Мемлекет экономикасының салық ауыртпашылығының және салықтардың мәні ашылған. Салықтардың үйлесімділігі мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: Салық салу жүйесі, салық мөлшерлемелері, салық ауыртпашылығы, үйлесімділігі.

Гулзира СЕРИКОВА, кандидат экономических наук, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, serikovaqul@mail.ru, +77212441624

Арайлым ТАНАШЕВА, магистр, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, tab.kz@mail.ru, +77212441624, 87001070727

ВОПРОСЫ ГАРМОНИЗАЦИИ НАЛОГОВЫХ СИСТЕМ СТРАН - УЧАСТНИЦ ЕАЭС

В статье рассмотрены теоретические и практические вопросы налогообложения в странах-участниках ЕАЭС. Раскрыто значение налогов и влияние налоговой нагрузки на экономику государств. Особое внимание уделяется проблеме гармонизации налогов.

Ключевые слова: система налогообложения, ставки налогов, налоговая нагрузка, гармонизация.

Gulzira SERIKOVA, Candidate of Economic Sciences, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, City of Karaganda, The street of Akademicheskaya 9, serikovaqul@mail.ru, +77212441624

Arailym TANASHEVA, magistr, Senior Lecturer, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, City of Karaganda, The street of Akademicheskaya 9, tab.kz@mail.ru, +77212441624, 87001070727

QUESTIONS OF HARMONIZATION OF TAX SYSTEMS OF THE COUNTRIES OF PARTICIPANTS IN THE EEU

In the article theoretical questions of the taxation in the countries of participants of the EEU. The importance of taxes and the impact of the tax burden on the economies of states. Special attention is paid to the problem of tax harmonization.

Keywords: Taxsystem, tax rates, tax burden, harmonization.

Әлемдік экономиканың жаһандану жағдайындағы салық жүйесінің интеграциясы салықтық-құқықтық қатынастар саласында мемлекеттік саясаттың өзекті аспектісі болып табылады. Бастапқы кезеңде мұндай үйлесудің негізі салықтық қатынастар және жаһандық салық саясаты саласында жасалған халықаралық шарттар қызмет етеді. Бірыңғай экономикалық кеңістікте интеграцияланатын қатысушы-мемлекеттердің салық жүйесінің үйлесуі мен біріздендіруі салық саласында одан әрі ықпалдасу процесстерін тереңдетуді талап етеді.

Салық жүйесінің үйлесуінің астарында кең мағынада одаққа мүше барлық жақтардың әлеуметтік-экономикалық қызулығына жауап

беретін салық жүйесінің құрылу әлеуеті мен тараптардың жалпы мақсатта өзараүйлесілген көзқарастардың келісімі жатыр.[1]

ЕАЭО мүше мемлекеттердегі ұйымдардың пайдаға салық салу жүйесінің талдауы аванстық төлемдер, түпкілікті сомасы және төлеу мерзімдері, есептеу тәртібі, қолданылатын ставкалары, "салық салу объектісі" және "салық төлеуші" ұғымдардың алшақтықтығын түсіндіруі елеулі айырмашылықтарды анықтады.

Осылайша, Беларусь Республикасының пайдаға салық төлеушілері болып ұйымдар анықталады, Қазақстанда, Ресей, Армения мен Қырғызстанда белгілі аумақ аймағындағы заңды-резиденттер

тұлғалар, бейрезидент (шетелдіктер) тұлғалар ұйым пайдасына салықты төлеушілерді анықтауды біріздендіру мақсатында Қазақстан Республикасының салық төлеушілерді резидент және резидент емес деп бөлу тәсілдерді пайдаланған дұрыс, мұндай әдіс көптеген салық жүйесін айқындау кезінде қарастырылатын табыс салығы төлеушілері қолданылады.

Беларусь Республикасының ұйымдарымен есептейтелетін дивидендтер мен оларға тенестірілген табыстар, жалпы пайда Беларусь Республикасында салық салу объектісі болып табылады. Қазақстан Республикасында ұйымның табысына салық "корпоративті табыс салығы" атауын алуда. Ал салық салу объектісі болып салық салынатын кіріс, пайда, төлем көзінен салық салынатын табысы, және де бейрезидент-заңды тұлғаның таза кірісі саналады.

Ресей Федерациясында пайдаға салықтың салық салу объектісін анықтау кезінде ұқсас тәсілдер қолданылады - резидент-ұйымдар үшін заңнамамен қарастырылған шығындар шамасына азайтылған кірістер, ал бейрезиденттер үшін - ол мемлекет аумағында көздерден алынған кірістер. Мұндай тәсіл жалпыәлемдік тәжірибеге тән, сондықтан ЕАЭО қатысушы мемлекеттерде қолдану үшін осы экономикалық одақ ішіндегі салық жүйесінің үйлесуі мақсатында тиімді. Еуразиялық экономикалық одаққа

қатысушы мемлекеттер негізінен тауар айналымы, өзге шетел адамдарының еркін жұмысын атқарылуына байланысты негізгі салықтардың түрі ҚҚС, пайдаға салық, жеке тұлғалардың табысына салық, жер салығы және мүлік салығын басты назарға ала отырып, мемлекеттердің салық салуын талдау келесі мәліметерде көрініс табады. Пайдаға салық бойынша ставкалар деңгейі саралаудың елеулі дәрежесі бойынша сипатталады. Пайдаға салық тек Қазақстан Республикасында "корпоративтік табыс салығы" болып аталды. Қатысушы-мемлекеттердің пайдаға салық (корпоративті табыс салық) мөлшерлемелері келесіндей түрде, Беларусь Республикасының мөлшерлемесі - 18%, ал дивидендтер бойынша 12% құрайды. Ресей Федерациясының аталған салық мөлшерлемесі - 20%, ал дивидендтер бойынша 9-15% құрайды. Армения мемлекетінде 20% құраса, Қырғызстан Республикасында 10%-дық және (алтын өндірушілерге 0%) мөлшерлемені құрайды. Ал, Қазақстан республикасында 20% корпоративтік табысқа салық болғанымен, еліміздегі айтарлықтай салықтық жеңілдіктерге қатысты ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерге 10% мөлшерлемені ұсынады. Бұл жеңілдік ауылшаруалық өндірісін инвесторларды және отандық өндірушілерді қызықтыратын бірден-бір жол екенін 1-кестеден байқауға болады. [2]

1 кесте. ЕАЭО мүше елдердің пайдаға салық (корпоративті табыс салық) мөлшерлемесі (%)

Беларусь Республикасы	Ресей Федерациясы	Қазақстан Республикасы	Армения Республикасы	Қырғызстан Республикасы
18%	20%	20%	20%	10%
(Дивидендтерге - 12%) 4	(Дивидендтер бойынша- 9% және 15%)	(ауылш.өнімдерін өндірушілерге 10%)		(алтын өндірушілер 0%)
Ескерту – Беларусь Республикасының Салық Кодексі, Ресей Федерациясының Салық Кодексі, Қазақстан Республикасының Салық Кодексі, Армения Республикасының Салық Кодексі, Қырғызстан Республикасының Салық Кодексі дерек көдерінен алынған мәлімет				

Көрсетілген кестедегі талдау бойынша соңғы жылдары ЕАЭО мүше елдердің ұйымдар пайдасына салығы төмен мөлшерлеме деңгейіне сайып келеді. Мұндай төмен мөлшерлемелер мемлекеттің бюджетіне өз теріс әсерін белгілеу мүмкін. Сондықтан 10 %-дық мөлшерлеме бұл анық төмен мөлшерлеме, мұндай деңгей жеке тұлғалардың табысына салықтан төмен, ал бұл өз кезегінде ғаламдық экономикалық дағдарыс жағдайында ғана жол беріледі. ЕАЭО қатысушы елдер салық жүйесіне 20%-дық пайдаға салық мөлшерлемесі ұсынылады. Қазақстан Республикасының салық жүйесіндегі осы заңды тұлғаларға пайдаға салық ең тиімді деп танылды.

ЕАЭО мүше мемлекеттердің резиденттер үшін Жеке тұлғалардың табысына салық 10-20% мөлшерлемедегі интервалды қамтиды. Аталған салық түрі кез келген мемлекеттің ең басты бюджетті қалыптастырушы болып табылады. Сонымен қатар, ЕАЭО-қа қатысушы-мемлекеттердің де бюджетін жеке тұлғалар табысына салық қалыптастырады. Талдау барысында анықталғандай, қазіргі таңда Беларусь Республикасының жеке тұлғалар табысына

салығы - 12% құрайды, Ресей Федерациясында бұл салық түрі - 13%, Қазақстан Республикасының мөлшерлемесі - 10% құраса, Армения Республикасы мен Қырғызстан Республикасында сәйкесінше 20% және 10% құрап отыр.

ЕАЭО үшін негізінен салық жүйесіне елеулі өзгерістер енгізілуі мүмкін. Өйткені, жеке тұлғалардың табысына салық 5 мемлекетте де өзіндік көрсеткішті көрсетіп отыр, ал бұл өз кезегінде шетел елдердің салықтық жүйесіне және салық салудың қағидаларының әділдік принципіне қарама-қайшы. Сондықтан, осы қауымдастыққа мүше мемлекеттердің салық заңнамаларын үйлестіру және оның ішінде дивидендтік түрде жеке тұлғалардың табысына салықты бірыңғай қылу өз алдына бір мақсат, негізгі мысал ретінде Қазақстан Республикасының және Қырғызстан Республикасының 10%-дық жеке тұлғалардың табысына салығы алынуы қажет.

ҚҚС бойынша Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы мемлекеттердің мөлшерлемесінің ерекшеліктері келесі түрде. (2 кесте)

2 кесте. Қосылған құнға салық мөлшерлемесі

Беларусь Республикасы	Ресей Федерациясы	Қазақстан Республикасы	Армения Республикасы	Қырғызстан Республикасы
0%-10%-20% (н/е босатылуы)	0%-10%-18% (н/е босатылуы)	0%-12% (н/е босатылуы)	20%	0-12%
Ескерту –ЕАЭО-қа қатысушы-мемлекеттердің Салық заңнамалары дерек көдерінен алынған мәлімет				

Көрсетілген кестеде қатысушы-мемлекеттердің қосылған құнға салық мөлшерлемесі келтірілген. Байқағанымыздай, Қазақстан және Қырғызстан Республикасында салық мөлшерлемесі қосылған құн салығына бірдей мәнге ие, екі мемлекетте де 0-12% мөлшерлемені құрап отыр. Ал Беларусь Республикасының салық мөлшерлемесі 0 %-дан 20-%ға дейінгі көрсеткішті көрсетіп отыр, әр пайыздық мөлшерлеменің кандай салық салыну объектісі екенін жоғарыда атап кеткенбіз. Ресей Федерациясының салық мөлшерлемесі сикесінше 0 %-дан 18 %-ға дейінгі мәнге ие болып отыр. Мемлекетаралық тауар-экономикалық қатынастар үшін негізінен әр мемлекеттің тиімді акциз салығының да құрылу тәсілі ретінде салық салудың үйлесуі басты рөл ойнайды. Заманауи елдердің мемлекеттік бюджетінің негізгі әрі маңызды көзі

ретінде акциздер атқарады. Жалпы, акциз салығы салынатын акцизделетін тауарлардың негізгі түрлеріне этил спирті, шарап, сыра, фильтрлі/ фильтрсіз сигареттер, бензин және дизел отынына акциз мөлшерлемесіне мемлекеттер арасында салыстырмалы талдау жасалды. 3-кестеде көрсетілгендей акциз салығының мөлшерлемесі әр мемлекетте өзінше бөлек, ең көп мөлшерлемені көрсетіп тұрған Беларусь және Ресей мемлекеттері, Қазақстан, Қырғызстан және Армения мемлекеттерінде сәйкесінше барынша төмен мөлшерлемені айқындап тұр. Төмендегі кестеде мемлекеттің евро валютасына шаққандағы мөлшерлемелері көрсетілген. Өйткені Еуразиялық экономикалық одақта тауар айналымы болсын не болмаса басқа да қатынастар осы валютада жүргізіледі.

3 кесте. ЕАЭО мүше елдердің акцизделетін тауарлардың жекелеген түрлері бойынша акциз салығының мөлшерлемелері (евро)

Акцизделетін тауар	бірл./л	Акциз мөлшерлемесі				
		Беларусь	Ресей	Қазақстан	Армения	Қырғызстан
Этил спирті	1 л	1,19	0,8	0,37	1,10	0,9
Шарап	1 л	0,11	0,12	0,17	0,18	0,12
Сыра	1 л	0,13	0,23	0,13	0,13	0,13
фильтрлі сигареттер	1000 дн.	4,34	15,03 бастап	4,9	10,11	0,9
фильтрсіз сигареттер	1000 дн.	0,4	13,15 бастап	2,8	2,8	0,19
Бензин	1 т	147,4	130,9	0,730 коэф.б/ша	49,63	38,5
Дизель	1 т	94,66	64,7	0,796 коэф.б/ша	21,14	10,3
Ескерту - Лукпанова Ж.О., Сембеков А.К., Тюпакова Н.Н., Киреева Е.Ф., Улаков Н.С., Игликова Д.Д., Танашева А.Б.: «Анализ налоговых систем стран-участниц ЕАЭС» Монография 2015; Армения Республикасы Салық Кодексі, Қырғызстан Республикасы Салық Кодексі дерек көзінен алынған.						

Көрсетілген негізгі СЭҚ КО бойынша мемлекеттердің акцизделетін тауарлардың 60-70% камтиды. Көбінесе айырмашылықты акцизделетін тауарлардың фильтрлі сигареттер, фильтрсіз сигареттер, бензин, дизель отындарында байқауға болады. ЕАЭО-қа мүше елдердің акцизделетін тауарларына мөлшерлемені әр мемлекеттің Үкіметімен жыл сайын бекітіліп отырады.

Армения мен Қырғызстан Республикаларының Еуразиялық Экономикалық Одаққа 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап қосылуына байланысты осы мемлекеттерде арнайы акцизделетін тауарларға

мөлшерлемелерді жоғарлатуға қатысты заңнамалар қабылдап бекітті. Өйткені салыстырмалы талдаудан кейін мемлекеттерде акцизделетін тауарлар мөлшерлемесі ең төменгі деңгейде екенін байқалған. Ал бұл жағдай мөлшерлемелердің сол деңгейде тұрақты болуы аталған екі мемлекеттерге тиімсіз екенін көрсетті.

ЕАЭО мүше мемлекеттердің мемлекеттік бюджетіне ҚҚС, акциз және пайдаға салықтарының түсімінің пайыздық көлемі келтірілген. Бұл талдау әр мемлекеттің бюджетіне кіріс көлеміне қатынасы ретінде анықталды. (4 кесте)

4 кесте. ЕАЭО-қа мүше елдердің кіріс бөлігінің құрылымы (%)

Атауы	2011	2012	2013	2014	2015
Беларусь Республикасы					
Пайдаға салық	11,7	5,2	5,8	4,9	5
(кіріс)					
ҚҚС	38,9	34,5	33,9	37,2	37,6
Акциздер	14,4	10,3	11,8	16,6	16,6
Ресей Федерациясы					
Пайдаға салық (кіріс)	3,1	3	2,9	2,7	3,6
ҚҚС	30,1	28,6	27,6	27,2	31
Акциздер	1,7	2,4	3,1	4	4,3
Қазақстан Республикасы					
Пайдаға салық(кіріс)	23,1	23,6	21,9	19,9	30,3
ҚҚС	18,7	19,4	19,2	25,6	22,3
Акциздер	1,9	2,4	1,5	2,6	2,9
Армения Республикасы					
Пайдаға салық (кіріс)	11,1	12,5	11,6	9,05	11,5
ҚҚС	37,3	39,0	37,5	38,5	39,1
Акциздер	4,5	5,2	4,9	4,4	4,7
Қырғызстан Республикасы					
Пайдаға салық(кіріс)	3,7	6,4	4,2	3,6	3,2
ҚҚС	26,3	40,3	29,6	27,4	25,9
Акциздер	2,8	4,4	4,0	5,3	6,1
Ескерту – Беларусь Республикасы Қаржы Министрлігі; Ресей Федерациясы Қаржы Министрлігі; Қазақстан Республикасы ҚМ; Қырғызстан ҚМ, Армения ҚМ сайттары негізінде алынған мәліметтер – 2011-2015ж [8]					

Келтірілген мәліметтер негізінде қатысушы-мемлекеттердің пайдаға салық көлемінің 2011-2015 жылдар аралығында жалпы бюджет көлеміндегі үлес салмағы көрсетілген. Салыстырмалы талдау кезінде аталған пайдаға салық үлесі (корпоративті табыс салығы) Қазақстан Республикасында өте жоғары. 2015 жылы Қазақстан Республикасының салықтық түсімдерінің құрылымы Қосымша Ә-де көрсетілген. Соңғы жылы барынша үлесі азайғанмен өзге елдермен салыстырғанда, 2015 жылы 19,8% көрсетті. Дегенмен де, 2011 жылы 23,1% салыстырғанда 2015 жылы көрсеткіш төмен, ал бұл өз кезегінде нарықтық жағдайда салықтық қатынастардың кедергілердің бірі-көлеңкелі экономиканың кең етек жаюында. Барлық шаруашылық объектілердің жасырын немесе жалған кәсіпкерлікпен айналысуына қатысты туындап отырған мәселе. Салыстырмалы талдауда ең кейінгі қатарды алып отырған Қырғызстан Республикасы. Соңғы 5 жыл көрсеткіштеріне қарасақ, көбіне пайдаға салық үлесі төменгі көрсеткішті көрсетеді. Тұрақты үлес салмағына ие болып отырған мемлекеттерге Ресей Федерациясы мен Армения Республикасы. 2015 жылы сәйкесінше Ресей (3,6%), Армения (11,5%).

ҚҚС бойынша жағдай келесідей, 2015 жылы бюджет көлеміндегі жоғары үлесті Армения Республикасы алып отыр 39,1%. Беларусь Республикасы 37,6%, Ресей Федерациясы 31%, Қырғызстан Республикасы 25,9% құрайтын болса, Қазақстан Республикасы ең төмен көрсеткішті көрсетіп отыр 20,3%. 2014 жылмен салыстырғанда Қырғызстан Республикасында 1,5%-ға төмен, Арменияда 0,6%-ға жоғары, Қазақстан Республикасында 5,3%-ға төмен, Ресейде 3,8%-ға жоғары болса Беларусь Республикасында 0,4%-ға жоғары болып келеді. Бұл көрсеткіштер 2011-2015жж

аралағында Беларусь пен Армения мемлекеттерінде мейлінше тұрақты болып келсе, қалған үш мемлекетте бірнеше көрсеткішке өзгеріске ұшырағанын байқаймыз. Жалпы ҚҚС жоғарғы мөлшерде болуы мемлекеттердің салықтық әкімшілендірулерінің қандай деңгейде жұмыс атқаруына байланысты екенін көрсетеді. Салықтан жалтарыну себептері өз кезегінде әр салық түрінің бюджетке түсім көлемін азайтады.

Енді бюджеті қалыптастырушы негізгі салық түрі акциз болып табылады. ЕЭО шеңберінде келісім жобалары жақын арадағы 5 жыл бойы алкоголь және темекі өніміне деген акциздік мөлшерлемелердің үйлесуі (жақындасуы) жолымен ЕАЭО-ның акцизді өнімдерінің ортақ нарығын қалыптастыру үшін тиісті жағдайлар жасауға негізделген. Бұндай халықаралық құқықтық келісімдер жоспарланған шектеулер аясында ауытқулар диапазоны мен жалпы индикативтік мөлшерлемелерге қатысты алкоголь мен темекіге негізделген акциздеу мөлшерлемесінің жақындасуы, сондай-ақ, жалпы индикативтік мөлшерлемелердің тиісті деңгейге жету мерзімі туралы Одақ елдерінің арасындағы келісімдерді нығайта түседі. Нәтижесінде акциздер мөлшерлемесі елдер бойынша ерекшеленеді, алайда бұл ретте қазіргі таңда кездесетін тез арада теңгерімсіздікке ұшырау қаупін тудырмайды. Мөлшерлемені үйлесімдеу үрдісі және олардың түсімінің артуы барлық тараптармен бірауыздан мақұлданған. Осы салық түрі бойынша қатысушы-мемлекеттердің бюджеттегі кіріс көлеміндегі үлес салмағы 16-суретте көрсетілен. Негізгі жоғарғы көлемді Беларусь Республикасы алып отыр 2015 жылы 16,6%. Одан кейінгі 6,1%-ды Қырғызстан Республикасы, 4,7% Армения Республикасы, 4,3% Ресей Федерациясы, 2,9%

Қазақстан Республикасы көрсетіп отыр. Бұл дегеніміз Одаққа мүше елдердің салық жүйесінің салық салуындағы акциз мөлшерлемесі деңгейі әр түрлі.

Талдау барысында көріп тұрғанымыздай, әр мемлекеттің салық мөлшерлемелерінің әр түрлі деңгейіне байланысты, бюджет құраушы салықтардың түсім көлемі де әр қилы. 2015 жылдың қорытындысы бойынша Акциз салығы бойынша ең

көп мөлшерді Беларусь Республикасы - 16,6% (бюджет кірісінің бөлігі ретінде) алып отыр, ҚҚС бойынша 39,1% Армения болатын болса, пайдаға салынатын салық бойынша- 19,8% Қазақстан алады.

Аталған салық түрлерінің мемлекеттер бойынша ЖІӨ көлеміндегі үлес салмағын анықтайық. 2011-2015 жылдар аралығындағы ЕАЭО-қа қатысушы мемлекеттердің ЖІӨ көлемі келесідей. (5 кесте)

5 кесте. 2011-2015жж Одаққа мүше елдердің ЖІӨ көлемі млрд. АҚШ доллары

	2011	2012	2013	2014	2015
Армения	9,3	10,1	9,9	11,1	11,6
Беларусь	54,9	58,8	63,4	72,4	75,9
Қазақстан	148,1	200,4	215,9	243,8	227,4
Қырғызстан	4,8	6,2	6,6	7,3	7,4
Ресей	1525,3	1906,9	2001,2	2080,1	1880,6
Ескерту - Евразийская экономическая комиссия: «Государства – члены Евразийского экономического союза в цифрах», Статистический ежегодник Москва, 2015[9]					

2011-2015жж аралығындағы ЖІӨ көлемі 5 мемлекетте әр түрлі деңгейді көрсетіп тұр. Еуразиялық экономикалық Одаққа мүше елдердің экономикасы, әлеуметтік жағдайы әр түрлі болғандықтан, ЖІӨ көлемі де барынша айырмашылықты тудырады. Ең жоғарғы көлемді Ресей Федерациясы алып отыр, ол дегеніміз, көптеген факторлардың әсерінен, оның

ішінде, халық саны, географиялық орны, орналасқан жері, даму деңгейі. 2015 жылы ЖІӨ көлемі Ресейде 1880,6 млрд. АҚШ долларын, құраса, Қырғызстанда ең төменгі көрсеткіш 7,4 млрд. АҚШ долларын құрайды. Аталған мемлекеттер бойынша қосылған құн салығы, акциз және пайдаға салықтардың ЖІӨ көлеміндегі үлес салмақтарын талдайық.(6 кесте)

6 кесте. 2015 жылы ЕАЭО-қа мүше елдердің ҚҚС, акциз және пайдаға салықтың ЖІӨ-гі үлес салмағы (%)

Салық түрі	Беларусь	Ресей	Қазақстан	Армения	Қырғызстан
Пайдаға салық	5,0	3,8	6,8	1,9	0,8
ҚҚС	6,3	4,8	5,0	6,5	7,0
Акциз	3,4	7,9	6,5	0,9	1,5
Ескерту - Беларусь Республикасының, Қазақстан Республикасының, Ресей Федерациясының Қаржы Министрліктері, Армения және Қырғызстан Республикасының Ұлттық статистикалық қызметі сайты дерек көзінен алынған					

Кестеден көретініміз пайдаға салық мөлшерлемесі бойынша ең жоғарғы үлесті 6,8% ЖІӨ-ге қатысты Қазақстан Республикасы алып отыр, Беларусь Республикасы 5,0%, Ресей 3,8%, Армения 1,9%, Қырғызстан 0,8% құрайды. Бұл көрсеткіш ең алдымен мемлекеттердің ЖІӨ көлеміне және пайдаға салық (корпоративті табыс салығы) қатысты деңгейді көрсетіп отыр, сәйкесінше Қазақстан Республикасында корпоративті табыс салығы ең жоғарғы салық болып табылады. ЕЭО қатысушы мемлекеттер арасында акциз бойынша жоғарғы үлесті тиісінше Ресей Федерациясы 7,9% құрайды. Ал, ҚҚС бойынша үлес салмағы жоғары 7,0% Қырғызстан құрайды. Бұл көрсеткіштің әртүрлілігіне себеп біріншіден, Ресейдің халық санының ең көп үлесі, екіншіден, экономикалық дамуына қатысты, үшіншіден өндіріс пен өнеркәсіптің негізгі көзі болып табылады. Ал, Қырғызстан ҚҚС бойынша жоғарғы үлесті алу себебі, ДСҰ-на алдыңғы қатарлы мүше болған мемлекеттердің бірі болуы және жеңіл өнеркәсіптің дамуында бастапқы ролді алуында

Сонымен, Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы мемлекеттердің заңды тұлғаларға салық салуын талдай келе, әр елдің өзіндік қалыптасқан

салық жүйесі мен салық салу механизмі әр түрлі болып келеді. Талданған салық түрлерінің салық мөлшерлемесінің деңгейлері де әр қилы. Салық жүйесінің үйлесуін салық салынатын объектілері мен салық салу базасында көруге болады. Қазіргі таңда ЕАЭО мүше елдердің салық жүйесінің, салық заңнамаларының үйлесуі көптеген сұрақтар мен мәселелерді туындатуда. Еуразиялық экономикалық одақ жаңа экономикалық кеңістікте жаңадан құрылған одақ болғандықтан, салық жүйесінің үйлесуі, салық заңнамаларының бірегейленуі мүше елдердің экономикасының дамытуына оң немесе теріс әсерін тигізетіні әлі нақты белгілі емес.

Еуразиялық экономикалық одақтың көлемінде тауар, қызмет, капитал мен жұмыс күшінің еркін айналымы артықшылығына қарамастан, салықтық процедуралардың үйлесуіне негізделген, ЕЭО-тың нормативті-құқықтық базасының кодталуы мәселері де шығып жатыр. Ең алдымен, көп мәселелердің туындау себебі Еуразиялық экономикалық одақтың қатысушы мемлекеттердің заңнамаларына бекітетін күші бар салық ставкалары болып отыр, себебі қазіргі таңда олар айтарлықтай ерекшеленеді.

Жоғарыда зерттеліп кеткен мемлекеттердің көрсетілген мөлшерлемелері салықтың нақты шығын сапасын көрсетпейтінін айта кету керек. Мемлекеттер арасында салық салу негіздерінің түрлеріне байланысты айтарлықтай айырмашылықтар болуы мүмкін оларға келесідей факторлар тікелей әсер етеді ол:

- амортизациялық саясатын ұстану;
- салық салу кірісі көлемі және түрлі жеңілдіктер;
- шаруашылық жүргізуші субъектілердің шығындары мен кірістерінің есебі т.с.с

Қорыта келгенде, өзара тиімді сауда қарым-қатынастарының белсенділігіне ықпал ететіні мәселенің бірі болып шаруашылық жүргізуші субъектілерге салық салудың әртүрлілігі, сонымен қатар Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің салық заңнамасының айырмашылығы болып отыр.

Сонымен қатар, Еуразиялық экономикалық одақтың қатысушы мемлекеттерінің салық заңнамасындағы бәсекеге қабілеттілікке әсерінің мәселесін айрықша айта кету керек.

Әдебиеттер тізімі

1 Зиядуллаев Н. "ЕАЭС: между политической и экономикой // Проблемы теории и практики управления", 2015. - № 9

2 Алисенов А. С. "Налоговое стимулирование инноваций в экономике России". Монография. - М.: изд-во Проспект, 2015.

3 Қазақстан Республикасының "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Кодексі;

4 Лукпанова Ж.О., Сембеков А.К., Тюпакова Н.Н., Киреева Е.Ф., Улаков Н.С., Игликова Д.Д., Танашева А.Б.: "Анализ налоговых систем стран-участниц ЕАЭС" Монография 2015;

5 Ресей Федерациясының Салық Кодексі;

6 Беларусь Республикасының Салық Кодексі (Жалпы бөлім) - Электрондық ресурс: www.ncpi.gov.by

7 Беларусь Республикасының Салық Кодексі (Ерекше бөлім) - Электрондық ресурс: www.ncpi.gov.by

8 Қырғызстан Республикасының Салық Кодексі (31.12.2015ж өзгертулері мен толықтыруларымен) Электрондық ресурс

9 Беларусь Республикасы Қаржы Министрлігі; Ресей Федерациясы Қаржы Министрлігі; Қазақстан Республикасы ҚМ; Қырғызстан ҚМ, Армения ҚМ сайттары негізінде алынған мәліметтер - 2011-2015ж

10 Евразийская экономическая комиссия: "Государства - члены Евразийского экономического союза в цифрах", Статистикалық жылнама, 2015;

Diana SUNGATOLLAKEYZY, *master's student specializing in State and local government, Karaganda Economic University of Kazpotreboysuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str 9, Diana-94.01@mail.ru, 87787297420*

CONDITIONS AND PRECONDITIONS OF DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN OF THE SYSTEM OF MANDATORY MEDICAL INSURANCE

This article considers the main aspects of health of Kazakhstan in regulation of the government. Nowadays, state regulation of market relations is an integral part of the activities of the Government of any state whose economy is based on market relations, and it (government regulation) covers all sectors of the economy, including social sphere.

Keywords: health care, government regulation, social services, health insurance.

Диана СҰҢҒАТОЛЛАҚЫЗЫ, *Мемлекеттік және жергілікті басқару мамандығының магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, Diana-94.01@mail.ru, 87787297420*

ҚАЗАҚСТАНДА МІНДЕТТІ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ШАРТТАРЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аталмыш мақала Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын қалай мемлекет реттейтіні жайында, қандай мемлекеттік бағдарламалар бар екені көрсетілген. Бүгінгі күні мемлекеттік реттеу нарықтық қарым-қатынастардың ажырамас бөлігі болып табылады Үкімет қызметінің кез-келген мемлекеттің, нарықтық қатынастарға негізделген экономиканы және экономиканың барлық саласын, оның ішінде әлеуметтік саланы мемлекет реттейді

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау, мемлекеттік реттеу, әлеуметтік сала, медициналық сақтандыру.

Диана СҰҢҒАТОЛЛАҚЫЗЫ, *магистрант по специальности Государственное и местное управление, Карагандинский Экономический Университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, Diana-94.01@mail.ru, 87787297420*

УСЛОВИЯ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ СИСТЕМЫ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ

Данная статья рассматривает основные аспекты здравоохранения Казахстана в регулировании государством. На сегодняшний день государственное регулирование рыночных отношений является неотъемлемой частью деятельности Правительства любого государства, экономика которого основана на рыночных отношениях, и оно (государственное регулирование) охватывает все сферы экономики, в том числе социальную сферу.

Ключевые слова: здравоохранения, государственное регулирования, социальная сфера.

The Constitution says: "the Republic of Kazakhstan proclaims itself a democratic, secular, legal and social state whose highest values are an individual, his life, rights and freedom." The concept of "social state" is pleasant in the Constitution and is actively used in political and legal bypass. It means working the state for redistribution existing in a society the aggregate of material and other benefits in accordance with the principles of "social justice", which requires to provide everyone a "decent standard of living", to eliminate or minimize "unjustified social differences" between people to help the needy. It is connected with the experience of implementing nursing the role of the state, which suggests both advantages and disadvantages, inevitably accompanying the state to fulfill such a role [1].

The free market and concrete are the basic elements that form the foundations of a market economy of any state. In this regard, the allocation of resources and production of goods are based on prices arising from

free exchange that occurs between producers, consumers and owners of the means of production.

In order to address the shortcomings of market relations, measures of state regulation of economy aimed to stimulate social and economic stability, the prevention of development of crisis phenomena in the economic system and the development of monopolies and oligopolies.

To date, state regulation of market relations is an integral part of the activities of the Government of any state whose economy is based on market relations, and it (government regulation) covers all sectors of the economy, including social sphere.

As we know social regulation is an integral part of state regulation of the economy. It is associated with state policy in the field of health, education, pensions, environmental protection, etc. Carrying out the above directions of the state policy, social regulation ensures the achievement of quality of life of citizens defined by the state standards.

The government's active participation in activities aimed at social welfare of citizens can be seen as a process of formation of a government of a socially oriented economy. This process is directed at increasing the utilization of internal resources of the country and ensures the competitiveness of goods and services through the development of features of a market economy in the social sphere.

Social regulation is mainly due to appointment of the minimum size of pensions, wages, compliance of food quality, volume and quality of public healthcare services, social benefits granted to the population certain standards.

Thus, state regulation of social sphere in modern conditions is one of the main functions of the government of our state. As noted, one of the priority directions of state regulation of the social sphere is to protect the health of citizens. Control by the state over the state of the health sector, including medical services market due to the following:

1. Managing healthcare cannot be accomplished solely by market mechanisms, because the health status of the population belongs to the category of public goods, and the health care system requires a level of funding that can be secured only by market relations in the field.

2. The state is interested in regulation of health care in order to avoid some of the negative consequences inherent in market relations.

Since most of the healthcare institutions of our country is the property of the state and municipal authorities, the cost of medical organizations covered by, the funds of the Republican and local budgets. This shows the special role of fiscal policy in the system of state regulation of the health sector. Overall, fiscal policy in the healthcare sector, acting as the main instrument of state regulation is directed to the implementation of state policy in health care and solves the following tasks:

- Satisfaction of needs of population in medical services;
- Ensure compliance of volume and quality provided to the population of medical services to established standards;
- Control over the rational use of health resources allocated from the state budget;
- Creation of favorable conditions for development of priority areas of healthcare and medical science;
- The alignment of the volume of medical services provided to the population in the regions.

The main directions of state regulation of health related to the solution of topical problems related to legal, organizational, economic and other issues. These include the following areas:

First, one of the main conditions for effective functioning of health care institutions is the provision of budget financing of the sector. In recent years, it is planned to increase the financial resources allocated from the state budget to the health sector of the country. However, in comparison with the financing of the sphere recommended by the world Health Organization (at least 5% of GDP) the level of ensuring protection of health of citizens of our country financial resources is very low (2.5 to 2.7 % of GDP). In this regard, of particular relevance are issues of increasing health financing from

state budget and the formation of additional sources of financing of the sphere [2].

Secondly, it is necessary to regulate the control of the state authorities over the activities of health care institutions. In our country, control over the activities of medical organizations in several aspects. First and foremost, this is due to the control of a private property owner. In connection with the aspect of control in practice at a sufficient level of control over financial and economic activities of medical institutions. However, today it has become impossible granular control because of the diversity of medical services and the scale of their production. Along with this, the control function of the controlling bodies to check the activities of medical organizations, needs to monitor the medical organizations of socially important services with a high level of knowledge and skills. As the main tool for carrying out such control, you can use the licensing activities of health care institutions.

Thirdly, it is necessary to specify the vicarious liability of an owner for obligations of a medical organization. In most cases, it does not stimulate health organization the rational use of allocated funds, because in such cases, any obligation of medical institutions repaid tarp funds or other funding parties. In turn, this situation requires strict control over the obligations of medical organizations by the owner. This procedure (i.e. rigid control without the use of stimulus) inhibits the introduction of new economic mechanisms and effective use of resources allocated to the financing party.

Fourth, any changes occurring in the health sector should be provided with legal and regulatory frameworks. In this regard, it should be noted that the activities of the health system of our country has a sufficient level of provided normative and legal acts. The main ones include the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Law "About health protection of citizens of the Republic of Kazakhstan". In the Annex to the act various orders, resolutions, regulations of the Ministry of health. However, the majority of the above-mentioned legal acts are not fully reveals the issues concerning activities of healthcare institutions. Along with this, most legal acts regulating the activities of the health sector is characterized by the following deficiencies: most of these acts (mostly software development) does not have sufficient financial support and has a declaratory nature; some provisions contradict each other; lack of transparency in the distribution of powers between different levels of government, etc. In this regard, there is a need for periodic revision of the regulatory legal acts operating in the health care system with the involvement of highly qualified specialists in the field of jurisprudence. Such measures would have a huge impact on the continuous improvement of the regulatory framework of the industry.

The state of human health is determined by many factors, or rather the system of factors, encompassing the factors and conditions that depend on the health system (health care can influence), and on those factors that health care may not have a modifying effect.

Health through the continuous efforts of all state and public institutions, citizens participating in the public process. In fact we are talking about the relationship

between state (municipal) authorities, health care (as part of the public authorities), public and individual health. The nature of these relationships defines or determines the state of health of the individual and society.

From 1 January 2018, the population of the Republic of Kazakhstan will have the right to medical care and choice of health organization through the system of mandatory social health insurance (OSMS). The collection of contributions and deductions to separate categories of payers to the social health insurance Fund (FSS) will start in July 2017. Early next year FSMS will begin to serve as a financial operator for the guaranteed volume of free medical care (SBP) and Strategic purchaser of medical services in the framework of the OSMS.

Today the Ministry of health together with NAO "FSM" has the development and approval of normative legal acts of key business processes, information systems designed to ensure full functioning of system of obligatory medical insurance.

Currently a draft Law "On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on health care", provides amendments to change the rates and objects of calculation of deductions and contributions, as well as the introduction of new categories of payers, expanding the list of persons for whom contributions by the state.

However, proposed legislative reforms include amendments on conceptual approaches financial sustainability of the system OSMS in obtaining the rights to health care in the system OSMS, drug supply, as well as the definition of social health insurance Fund a single payer guaranteed volume of free medical care.

It is worth noting that the new system of purchasing health services the Strategic buyer in the face of the social health insurance Fund at the expense of long-term Contracting and the common tariff policy envisages curbing the growth of prices for medical care and medicines. Thus, OSMS is designed to ensure the availability of medical care for all categories of the population in the desired quantity.

In this respect, from the Code "On health of nation and healthcare system" is proposed to be deleted function the implementation of the purchase of services to provide guaranteed free medical care and pharmaceutical services to provide guaranteed free medical care from the jurisdiction of local government health management of regions, cities of Republican significance and the capital.

It contributes to the consolidation of costs at the national level through increased expenditures of the Republican budget and the reduction (withdrawal) of the expenses of the regional budgets and budgets of cities of Republican significance, the capital in the part of the SBP. Thus, it is expected for effective utilization of funds through vertical control over the achievement of indicators is fragmented at different levels (national, regional).

In the implementation of the OSMS, the Ministry developed and tested with the participation of representatives of authorized body in the field of information information system "the register of the consumers of medical services" and "payments

processing", which contain information on contributions and deductions in Fund of social health insurance and the status of the population (insured/not insured).

The aforementioned activities the Ministry planned integration of information systems of the Ministry with information systems of other state bodies (Ministry of justice, Ministry of national economy, Ministry of Finance, the Ministry of internal Affairs, the Supreme court of the Republic of Kazakhstan). Work is underway to finalize is "resource management System" in the module "Register of suppliers" to automate the business process of procurement of medical services ("Choice of provider" and "Contracting"). Planned integration with 8 information systems of State bodies through the gateway of "electronic government".

The implementation of the OSMS is carried out in conjunction with the reform of the entire health system of Kazakhstan.

Global challenges for the health system (an increase of non-communicable diseases, the carrying capacity of the system by introducing new technology, increasing elderly population) lead to increases in health care costs.

In international practice, introduction of compulsory medical insurance meets the above challenges and ensuring the sustainability of the system.

With the introduction of mandatory social health insurance total health expenditure will increase, which will help to ensure the highest level of quality and accessibility of health services.

The purpose of the introduction is to create a balanced and sustainable system of providing guarantees and obligations of medical assistance based on the solidarity of the state, employers and citizens.

Thus, it will be clearly defined responsibility and level of participation of each in the health system.

Compared to the current budget model, the system OSMS has the following advantages: joint and several liability in the field of public health (state, employer, employees), social orientation, mandatory nature of the OSMS, equality of access (regardless of income and payment, receive the necessary medical care as part of a package OSMS), competition between healthcare organizations, improving the quality of health services strategic purchasing, additional funding to build a health system that meets the needs of the population, decrease in informal and private payments [3].

These days, the development of the health system is the main characteristics of state regulation. These are the following:

- systemic health as the object of regulation, because of the internal structure, the unity of relations between the elements and the presence of a certain isolation from the external environment.

- the priority role of the state as the principal entity regulating, organizing, directing and controlling the joint activities and relationships of people on health protection of citizens;

- the establishment of state-public health management;

- implementation of the regulation through legal, institutional and economic mechanisms, as well as the

formation of professional human resources and social information mechanisms.

Summing up the aforesaid it should be noted that the experience of many countries with developed market economies proved the impossibility of the harmonious development of market relations without the participation of the state. Health care, which is a sector of the economy with a more public character, especially in need of state intervention in market relations arising in the field. In this regard, the role of the state in regulating the sphere of health especially strongly

reflected in the implementation of measures aimed at the modernization of the sector.

References:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan / "Egemen Kazakstan" from 5 September 1995
1. Statistical compilation of Republic of Kazakhstan. - 2015. - p. 353-356.
2. On compulsory social health insurance Law of the Republic of Kazakhstan dated November 16, 2015 No. 405-V SAM.

Janusz TECZKE, Dr. PhD, professor of the Cracow University of Economics, Republic of Poland, +48 12 293536, elteczke@cyf-kr.edu.pl

Zhanna SHUGAIPOVA, PhD student: Karaganda Economic University of Kazpotreboyozyuz, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, +77212441624, dzheyn.byutiful@mail.ru

SOME ASPECTS OF MANAGEMENT OF INVESTMENT ACTIVITIES IN THE MINERAL RAW MATERIALS SECTOR OF THE KAZAKHSTAN ECONOMY

The article considers the mineral and raw materials sector of the Republic of Kazakhstan for the years of independence, as well as the features of the management system for investment activities in the mineral and raw materials sector of the economy of the Republic of Kazakhstan, and it also considers the attraction of foreign investments.

One of the most important areas for attracting investments in Kazakhstan is the mineral and raw materials complex, at the same time, today it is necessary to attract investments not only to finance finished mining projects, but also to form complex high-tech industries that ensure effective exploration and exploration of new deposits, complex enrichment of raw materials and production of high conversion products.

In general, the comprehensive development of Kazakhstan's mineral resource base implies a critical review of regional mineralogical concepts, the development and implementation of new methods for forecasting, prospecting and evaluation of deposits, the study of the factors of the formation of deposits, the solution of technological and geo-ecological aspects of development of deposits and, of course, ensuring sufficient funding for all these activities

Keywords: the mineral and raw materials sector, innovation, investment, economic, finance, development, mineral resource base.

Януш ТЕЧКЕ, PhD докторы, Краков қаласындағы Экономика Университетінің профессоры, Польша Республикасы, elteczke@cyf-kr.edu.pl, +48 12 293536

Жанна ШУГАИПОВА, Қарағанды экономикалық университетінің PhD докторанты, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ-сы, Академическая к-сі, 9, dzheyn.byutiful@mail.ru, +77212441624

ҚАЗАҚСТАНҒЫ ЭКОНОМИКАСЫНДА МИНЕРАЛДЫ-ШИКІЗАТ СЕКТОРЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ БАСҚАРУДЫҒЫ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада тәуелсіздік жылдардың барысындағы Қазақстан Республикасының минералды-шикізат секторы мен Қазақстан Республика экономикасының минералды-шикізат секторындағы инвестициялық қызметін басқару жүйесінің ерекшеліктері, шетел инвестицияларды тарту үдерісі қарастырылды. Минералды-шикізат кешені - Қазақстандағы инвестицияларды тарту бағыттарының ең маңызды бағыты болып танылады. Қазіргі таңда, инвестициялардың тартылғаны дайын өндіру жобалардың қаржыландыруын ғана талап етпей, сонымен бірге, жаңа кенорындардың тиімді іздестірілгенін және барланғанын, олардың кешенді игерілгенін, шикізаттың кешенді байытылғанын және табиғи ресурстар өнімдерінің өндірілгенін қамтамасыз ететін кешенді жоғары технологиялы өндірістердің қалыптасқанын талап етеді.

Тұтас алғанда, Қазақстанның минералды-шикізат базасының кешенді дамуы аймақтық минерагениялық тұжырымдамалардың сыни қайта қарастырылғанын, кенорындарды болжайтын, іздестіретін және бағалайтын жаңа әдістерінің әзірлегенін және енгізілгенін, кенорындардың қалыптасу факторларының зерттелгенін, кенорындар игеруіндегі технологиялық және геоэкологиялық аспектілерінің шешілгенін және, сөзсіз, барлық осы іс-шаралардың қажетті мөлшерінде қаржыландырудың қамтамасыз етілгенін талап етеді.

Түйінді сөздер: минералды-шикізат сала, инновациялар, инвестициялар, экономика, қаржы, даму, минералды-шикізат база.

Януш ТЕЧКЕ, доктор PhD, профессор Университета Экономики в г. Краков, Республика Польша, elteczke@cyf-kr.edu.pl, +48 12 293536

Жанна ШУГАИПОВА, докторант PhD, Карагандинского экономического университета Казпотребсоюз, Республика Казахстан, г. Караганда ул. Академическая 9, dzheyn.byutiful@mail.ru, +77212441624

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В МИНЕРАЛЬНО-СЫРЬЕВОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

В статье рассмотрены минерально - сырьевой сектор Республики Казахстан за годы независимости, а также особенности системы управления инвестиционной деятельности в минерально-сырьевом секторе экономики Республики Казахстан, привлечение зарубежных инвестиций.

Одним из важнейших направлений привлечения инвестиций в Казахстане остается минерально-сырьевой комплекс, при этом, сегодня, требуется привлечение инвестиций не только для финансирования готовых добычных проектов, но и на формирование комплексных высокотехнологичных производств, обеспечивающих эффективные поиски и разведку новых месторождений, комплексное их освоение, комплексное обогащение сырья и производство продукции высоких переделов.

В целом комплексное развитие минерально-сырьевой базы Казахстана подразумевает критический пересмотр региональных минерагенических концепций, разработку и внедрение новых методов прогнозирования, поисков и оценки месторождений, изучение факторов формирования месторождений, решения технологических и геоэкологических аспектов освоения месторождений и, безусловно, обеспечение достаточного финансирования всех этих мероприятий.

Ключевые слова: минерально-сырьевая отрасль, инновации, инвестиции, экономика, финансы, развитие, минерально-сырьевая база.

Modern Kazakh economics with the prevailing minerals and raw materials - this is the reality and the basis for the modernization of the economic relations. At this day, this economy is allotted an important place. Due to the inclusion of this investment in the economic circulation, under the conditions of a strong international competition, it has succeeded in bringing the country to the state of a certain economic, political and social stability. The natural resources of our country play an important role in the sustainable development of the political system and the economy of the country, and also form a broad spectrum of international political and economic relations.

Until the 1990s, the country's natural potential was concentrated in the hands of the government of the USSR. With the fallout of the Soviet Union and the formation of an independent Kazakhstan, a new political and economic system was set up in the country that enabled the transfer of non-core use facilities to the management of private companies with the participation of the state. Thus, the international and national private business entities, as the business partner of the state, received administrative and economic freedom on the objects of subsoil use, which were the state's property, and the right to receive profits and expand their assets. The State provided for regulatory and control functions, in particular, for the establishment of conditions for the use of mineral resources and control over the implementation of contractual obligations by subsoil users.

On October 25, 1990, the Statute of the Supreme Council of the Kazakh SSR adopted "Declaration on the state sovereignty of the Kazakh Socialist Republic". It was proclaimed that "the territory of the Kazakh SSR in the current borders is ineligible and irrelevant and can not be used without its consent". And it was also said that "in the exceptional nature of the Republic, the basis of the environment is the earth and its subsoil, water, air, animal and plant life, other natural resources, cultural and historical values, as an economic, scientific and technical potential - all national richness, which is on its territory." So it has begun a new era of formation of a sovereign state, a political, legal and economic system. On December 16, 1991, the Supreme Council of the Kazakh SSR has been adopted the Constitutional Law "On the State Independence of the Republic of Kazakhstan". It was also said that in the property of the Republic Kazakhstan, there are an earth and its subsoil, waters, air space, other natural resources, economic, scientific and technical potential.

It should be noted, that one of the most important directions for attracting investment in Kazakhstan remain mineral resources sector. At the same time, it is necessary to attract investments not only for financing of ready mining projects, but also for formation of the complex hi-tech productions, which will provide the effective search and investigation of new mine fields. In order to increase the investment attractiveness of the economic sector, it is carried out the active work, within the implementation of the 74th and 75th steps of the Plan of the Nation.

Kazakhstan, at the present time has sufficient investment potential for the implementation of structural transformations. The aggregate assets of thirty-five second-tier banks exceed 2.3 trillion tenge, deposits of residents, in the banking system, coming to 1 trillion tenge. Total amount of bank loans approximates 1 trillion tenge. The volume of pension accumulations of 16 pension funds has increased to 484 billion tenge, high levels of development we see on the insurance market. Develops a new direction - industrial insurance.

Among the creditors of the domestic economy play a leading role the banks of Germany, the financial institutions of the Netherlands, the USA, Switzerland, France and Austria. In the financial market of the country there is a growing interest from the banks of the Persian Gulf countries, other Arab financial institutions. The net inflow of funds from abroad is approximately one quarter of the total net worth of Kazakhstani banks.

In the strategy of the forcible industrial-innovative development of Kazakhstan, the most important task is to create science-intensive, export-oriented production, based on the effective interaction in the market conditions of science and production. This requires the following changes of the domestic economy proportions, most of all between extracting and processing industries.

Despite the growing volume of accumulation the interplay of financial and real sectoral issues, especial in the field of implementation innovation. Introducing the practice of project financing by attracting significant funds from the insured pension funds for investment of long-term projects, undoubtedly, will solve the problems accumulated by the problem.

It should be noted that the opacity of business and the scale of the shadow economy, as well as a rigid fiscal policy, cause the vigilance of the banking sector. In 2002, at the Summit on Sustainable Development in Johannesburg, the Prime Minister of the United Kingdom launched an initiative to increase the level of

transparency in the mining industry and called on the government of all countries with meaningful natural resources to voluntarily join it. Mining companies need to disclose information about the size of their tax and non-tax payments to the government and the state-owned companies in which they provide their services. These reports, as well as the data on income received by the government, should be published. The absence of reliable information, unreliable transparency of incomes will lead to the development of corruption, the emergence of a negative public opinion in relation to these companies.

Many countries have integrated into this initiative of transparency and have decided to provide all kinds of support in this matter. These countries are like Great Britain, USA, Germany, France, Belgium, Japan, Norway, Indonesia, Niderland, Congo, Azerbaijan, Kyrgyz. By the way, Kazakhstan does not participate in this initiative. In the meantime, transparency of information on the size of the revenues received, civil control will be more effective in the active attraction of direct foreign investments. Mining companies only benefit from greater transparency.

Amendments to the legislation regulating the activities of the Development Bank of Kazakhstan, as well as the subsequent increase of its authorized capital by at least 15 billion tenge to the existing 30 billion tenge, credit resources, reduction of the interest rate, crediting of investment projects aimed at technical re-equipment and modernization the real sector and, above all, the processing industry, should provide targeted structural changes, the creation of intellectual and infrastructural conditions for the formation of a new economy.

The economy of Kazakhstan, has growth prospects. This is evidenced by optimistic forecasts of the UN Economic Commission of Experts, developed for the East European and CIS countries. The creation of favorable conditions for development provides the world's foremost investors with the means to break through the world market, although in the context of globalization it is difficult for them to curb the pressure of the international competition. Their positions should be strengthened. If you are guided by the implementation of the industrial-innovative policy, the introduction of new technologies, training of specialists, the effective use of financial resources, the creation of reliable mechanisms for the introduction of innovations, you can make a survey in the region where the most important production is most prepared to carry out these real tasks.

Nowdays the mineral resources base of the Republic of Kazakhstan occupies one of the leading places in the world. The amount of stocks of mineral raw materials, in market conditions, is not competitive but decreases the quality of raw materials. In the meantime, as the quality of Kazakh minerals is reduced, the amount of minerals that can be extracted is not sufficient. This all leads to an increase in their consumption over the natural resource. The question of the improvement of the existing enterprises of the segregated reserves and the organization of new production organizations is acute. The share of Kazakhstan in global explored reserves is: fuel and energy resources: oil - 3.2% (7 places in the world), gas - 1.5%; coal - 3.1% of the world (6 places in the world); Uranium - 18.9% (2 places in the world);

solid fossil: gold - 2.7% (8 places in the world); grains - 16% (2 places in the world); medicine - 7.1% (3 places in the world); lead - 22% (1 place in the world); zinc - 15.2% (1 place in the world); nickel - 1.4% (12 places in the world); cobalt - 3.9% (5 places in the world); bauxite - 1.4% (10 places in the world); 6% (5 places in the world); manganese - 30% (2 places in the world); chrome ore - 37.6% (1 place in the world); barite - 47.2% (1 place in the world); phosphorites - 4.5% (6 places in the world).

In terms of mining and (or) production of raw materials, Kazakhstan occupies the world: chromites - 2 places, titanium - 2-3 places, zinc - 6, manganese-8, lead-6, silver-9, uranium -5, mass - 10, oil, gas, coal and iron - is included in the 20 leading countries of the world. The positive dynamics of the last years in the production of copper, lead and zinc is due mainly to the intensive exploitation of the most rich and long-developed care.

There are 866 subsoil use contracts in Kazakhstan, which accounted for the inflow of investments into the mining and non-oil sector of the country. Over the last 10 years, the inflow of direct investments into the materials sector amounted to 132 billion dollars, which is about 60% of the total volume of investments to Kazakhstan. About 90% of open deposits are involved in subsoil use. All these plants bring the state income and increase the employment of the population.

It should be mentioned that the costs of exploration are becoming increasingly large, which implies in the future, the recoverable reserves put on the state balance, will also grow. From the total investment in the mineral and raw materials complex, more than 70% have been invested specifically in production, and approximately 11-12% accounted for geological exploration costs.

Using the funds of the republican budget in 2016, has also been completed the drilling of a stratigraphic well in the territory of the Kyzylorda region with a depth of 3,500 meters. About 200 structures were determined on the Kazakhstan sector of the Caspian Sea, they were considered as long-term structures for the extraction of hydrocarbon raw materials. All of them require large expenses for geological exploration. These issues are being resolved. At present, of that the Caspian hydrocarbon reserves exceeds the figure of 13 billion tons of conventional fuel, of which more than 8 billion tons are "associated with the Kazakhstan sector of the Caspian Sea." The work on the geological study of the methanonicity of the Karaganda coal-mining field continues with the calculation of methane reserves in coal seams. The completion of these works is expected in 2017.

Within the budget program of the Republic of Kazakhstan, geological exploration work was carried out for an amount of about 6 billion tenge at 58 facilities, not counting the Akbulak deposits. Thus, for the present day, Kazakhstan has implemented the identification of solid, practically in all regions of the republic.

It should be noted that in Kazakhstan, systematic work is carried out to develop the public information systems. A reference-analytical system of the mineral-raw base for hydrocarbonaceous raw materials, subterranean waters and 35 main types of solid polar ones was created. Of course, all this is done to facilitate the work of potential investors and non-users. In order

to use online data not only for non-use, report cards, but also the resulting cartographic materials were available for them.

Kazakhstan became the 10th member of the Committee CRIRSCO (Committee for Mineral Reserves International Reporting Standards) in June 2016. The transition to international standards for accounting for mineral resources, as noted, will ensure transparency, reliability of the information provided for access to international exchanges. The leading stock exchanges and banks around the world recognize the accounting standards for mineral reserves CRIRSCO.

The rate of consumption in the industrial mineral raw material, however, the quality of mineral-raw fish is decreasing and their depletion is observed. There is a need for a comprehensive development of the mineral and raw base in the area of new large and rich deposits, and involvement in the exploitation of non-traditional types of fully mobile vehicles for Kazakhstan. And also it is necessary to use technologies to get involved in the development of ores of low quality and to solve ecological problems.

The complex development of Kazakhstan's mineral resource base implies a critical review of regional mineralogical concepts, the development and implementation of new methods for forecasting, prospecting and evaluation of deposits, the study of the factors of the formation of deposits, the solution of technological and geoecological aspects of development of deposits and, of course, ensuring sufficient funding for all these activities.

At present, the role of the state in resolving the issues of geological prospecting is significantly strengthened. The National Geological Prospecting Company Kazgeologia was set up, one of the main tasks of which is the reproduction and strengthening of the mineral and raw materials base, and for this purpose the advanced equipment is being purchased, and a multiple increase in funding is planned.

At the plenary session of the Majilis of the Parliament of the RK, in the first reading the deputies approved the draft of a new Code "On Subsoil and Subsoil Use" and a package of amendments to it aimed at removing barriers in the work of subsoil users.

The Code provides for increased transparency, predictability of the subsoil use sector through the introduction of the international system of reporting standards for solid mineral reserves and hydrocarbon reserves. A simplified method for concluding contracts has been introduced for all minerals using the best world practice. The document is aimed at removing barriers in the work of subsoil users, as well as improving the sectoral legal framework, improving the investment climate and attracting foreign direct investment into the industry.

The simplicity of procedures for granting subsoil use rights is a benchmark for investment attractiveness in the global mining sector. The introduction of the best approaches should be the impetus for Kazakhstan's breakthrough into the global exploration market, attraction of modern technologies of exploration and production, creation of new jobs in remote regions. It should be noted that the Australian experience has spread around the world, especially in Canada, Peru, Chile. All these countries have the highest rating of attractiveness of investments in subsoil use.

Kazakhstan needs to further attract investments for the discovery of new projects, which ensure the implementation of the country's mineral resource base. To implement the mineral and raw base for geological study from the state budget for the last 5 years, were directed the 43 billion tenges. As a result of these works, which were carried out through budgetary funds and investments by subsoil users, for 5 years has been received the growth of reserves of priority types of complete excavators. The adoption of the Code will allow to apply the principle of "The first came - the first received" (Austrian method). The cessation of the time limits for granting use rights up to 3 days (today, 18 months), the implementation of international CRIRSCO standards will provide free access to the geological information.

List of references:

1. Law "On Foreign Investment" dated 27 December 1994 // Collected Legislative Acts of R.K.T1.-Almaty, 1999.
2. Application of the President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 31, 2017 "Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness".
3. A.A Golub, Strukova E.B. Economics of natural resources: Text edition for universities.-M: Aspect Pr. 2001.
4. R.A. Alshanov Kazakhstan on the world mineral and raw market. Almaty, 2011.
5. R.A Alshanov, Economics of Independent Kazakhstan, textbook for universities. Almaty, 2012
6. O.C., Sabden, N.K Nurlanova, B.D. Khusainov Sustainable development of Kazakhstan in conditions of globalization: models, strategies, priorities and implementation mechanisms. The teacher. Almaty, 2008.
7. M.R. Sikhimbayev Innovative system of the mineral-raw complex of Kazakhstan. LAR LAMBERT Academic Publishing. 11/28/2012
8. M.R. Sikhimbayev Industrially-innovative development of the fuel and energy complex of the Republic of Kazakhstan. Monograph. Publisher: Latviad Assademy of Sciences. International agriculture. - Rembate, Latvia, 2014. - 225c.
9. Journal of Ecology and Industry of Kazakhstan №2 (54) 2017

Gulbanu AUBAKIROVA, candidate of Philology, Professor of the Department of Foreign and Russian Languages, Karaganda Economic University, 100009, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya street, 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956

Symbat USKENBAEVA, candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Karaganda Economic University, 100009, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya street, 9, 100009, Symbat_uskenbaev@mail.ru +77004076515

Dinara URAMAЕVA, graduate student, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya street, 9, 100009, gazzimova@mail.ru, +77012275450

PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

This article is devoted to the professional focused training in a foreign language of students of non-linguistic specialties. In modern society there is a need for highly qualified specialists who are capable to carry out cross-cultural communication in the professional environment. The state educational standard of the higher education demands accounting of professional specifics when training in a foreign language, his aiming at realization of tasks of future professional activity of students. The foreign language occupies a special role in the system of higher education when training students of non-linguistic specialties.

Keywords: professional, a foreign language, non-linguistic specialties, a socio-cultural component, competence, motivation, knowledge, technologies.

Гулбану АУБАКИРОВА, филология ғылымдарының кандидаты, Шетел және орыс тілдер кафедрасының профессоры, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956

Сымбат УСКЕНБАЕВА, педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, Symbat_uskenbaev@mail.ru +77004076515

Динара УРАМАЕВА, магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, gazzimova@mail.ru, +77012275450

ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНЕ ШЕТЕЛ ТІЛІНЕ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ

Берілген мақала тілдік емес мамандық студенттеріне шетел тілін кәсіби бағытталған білім беруіне арналған. Қазіргі кезде кәсіби ортада мәдениаралық қарым-қатынас құра алатын жоғары білікті мамандар қажеттілігі туындайды. Мемлекеттік білім беру жоғары білім беру стандарты шет тілін оқыту кезінде кәсіптік ерекшелігін есепке алуды талап етеді. Тілдік емес мамандықтардың студенттерін дайындауда жоғары кәсіби білім беру жүйесінде шет тілі ерекше рөлі алады.

Түйінді сөздер: кәсіби бағытталған білім беру, шетел тілі, тілдік емес мамандықтар, әлеуметтік-мәдени компонент, басқа тілдік коммуникативті құзырет.

Гулбану АУБАКИРОВА, кандидат филологических наук, профессор кафедры иностранных и русского языков, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, gulbanu@bk.ru, +77017146956

Сымбат УСКЕНБАЕВА, кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, Symbat_uskenbaev@mail.ru +77004076515

Динара УРАМАЕВА, магистрант, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, gazzimova@mail.ru, +77012275450

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Данная статья посвящена профессионально-ориентированному обучению иностранному языку студентов неязыковых специальностей. В современном обществе возникает потребность в высококвалифицированных специалистах, которые способны осуществлять межкультурное общение в профессиональной среде. Государственный образовательный стандарт высшего образования требует учета профессиональной специфики при обучении иностранному языку, его нацеленности на реализацию задач будущей профессиональной деятельности студентов. Иностранный язык занимает особую роль в системе высшего профессионального образования при подготовке студентов неязыковых специальностей.

Ключевые слова: профессиональное, иностранный язык, неязыковые специальности, социокультурный, иноязычная компетенция, коммуникативная, знание, мотивация, технологии.

Foreign language communication in the modern world is an important component of future professional activity of specialist. State educational standard of higher professional education requires taking into account the professional specifics when you study a foreign language, its focus on the implementation of the tasks of future professional activity of graduates. Professionally-oriented approach to foreign languages teaching at non-linguistic faculties of universities, now gets the particular relevance, it provides for the formation of students' ability for foreign language communication in specific professional, business, scientific spheres and situations considering the features of professional thinking at the organization of the motivational and incentive-based and exploratory activities.

Professionally-oriented teaching means training based on the needs of students in learning a foreign language, dictated by the characteristics of the future profession or specialty. It involves the combination of mastering professional-oriented foreign language with the development of personal qualities of students, knowledge of the culture of the country of studied language and the acquisition of special skills based on professional and linguistic knowledge. The essence of professionally - oriented foreign language teaching lies in its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and formation of professionally significant qualities of personality. Foreign language in this case acts as a means of enhancing professional competence and personal professional development of students of non-linguistic specialties and is a necessary condition of successful professional activity of a specialist [1, p.50].

Currently, the task is not only in mastering of communication skills in a foreign language but also in acquiring of special knowledge in the chosen specialty. Unfortunately, foreign language teaching considering the professional orientation of students is still unsatisfactory. This is evidenced by the acute deficiency of specialists in a specific register of foreign language knowledge necessary for professional communication. To teach students a foreign language in the extent necessary for them in their future occupational activity, it is necessary to abandon the traditional approach, to rethink its purpose and content.

The modern professional focused approach to training in a foreign language assumes formation at students of ability of foreign-language communication in concrete professional, business, scientific spheres and situations taking into account features of professional thinking, at the organization of motivational and incentive and approximate and research activity. In it his main difference from training in language for the general education purposes and socialization seems (colloquial communication, survival abroad, etc.). Nevertheless, the professional focused training in a foreign language at non-linguistic faculties of higher education institutions doesn't come down only to studying of "language for the special purposes". There are some features characteristics of a specific context of use of language which students will probably meet in real situations of communication. At the same time, it is necessary to consider that knowledge of professional lexicon and grammar can't compensate lack of knowledge

and abilities allowing to carry out him, i.e. not formation of communicative competence.

A significant contribution to the development of the theory of professionally-oriented teaching a foreign language was made by M.V. Lyakhovitsky. He justified the principle of professional orientation of educational material in teaching foreign language students of non-linguistic specialties. The author stressed that learning a foreign language should be not an end in itself but a means to achieve the goal of improving the level of education, erudition within their specialty. Accounting for the specifics of the key specialties, according to the author, should be conducted in the following areas: working with special texts; the study of special topics for the development of oral speech; the study of the dictionary-minimum in the relevant specialty; creation of teaching workbooks to enhance grammatical and lexical material for students [2, p.76].

The technologies of training in a foreign language used today at non-linguistic faculties of higher education institutions, as a rule, are focused on the identity of the student, on his active participation in self-development, obtaining qualitative knowledge, professional skills, including skills of collective work and the creative solution of specific problems. Now creative technologies of active training were widely adopted (A.V. Alferov, S. Brumfit, G.A. Kitaygorodskaya, E.A. Maslyko, E.I. Passov, V.V. Petrusinsky, G.V. Rogova, etc.). Use of creative technologies provides development of creative abilities of future experts that is especially important in connection with growth of a share of brainwork and creative decisions in all spheres of professional activity. Active methods of work with a training material in educational group become leaders. According to it the type of activity and a role, both the teacher, and students who act as full-fledged subjects of activity in the solution of professional tasks changes, getting the necessary help and support from the teacher. The carried-out analysis of scientific and scientific and methodical sources has shown that the term "the professional focused training" is used for designation of process of teaching the foreign language in non-linguistic higher education institution focused on reading literature in the specialty, studying of professional lexicon and terminology, and recently and on communication in the sphere of professional activity.

The entity of the professional oriented training in a foreign language consists in its integration with special disciplines for the purpose of obtaining additional professional knowledge and formation of professionally significant qualities of the personality. And here the teacher-linguist meets certain difficulties as he owing to the linguistic or pedagogical education does not own special professional lexicon. Respectively the teacher shall study bases of this or that specialty, basic and professional lexicon, be able to be guided in terminology. As marks T.L. Kucheryavaya, there are several methods of the solution of originating difficulties:

- to use on classes in a foreign language the materials acquainting with basic concepts of specialty as often teachers-subject teachers don't pay enough attention to profession bases;

- on classes in a foreign language to create situations in which students could use the gained theoretical

knowledge in the specialty for the solution of practical problems;

- to use the materials already known to students, but presented from a different perspective;
- to be ready to the fact that students can correct the teacher's errors;
- to use the help of the teacher-subject teacher, both for preparation for occupations, and during their carrying out ("teaching in team") [3].

In English teaching methodology, in accordance with the European system of levels for non-language universities there are distinguished - the B2 level and a full course of LSP (professional program) for graduate - level C1 for non-linguistic universities; LSP (language for specific purposes) - for the specialized master's degree program; LAP (language for academic purposes), LSP - for research.

For achieving by students of non-linguistic universities of predetermined international standard parameters, foreign language study should be carried out in two stages: the first stage (1 course) assumes the mastering by students of level B2 (European level).

Foreign language skills on the B2 level mean the ability of the student to understand difficult information on topics of personal, social, academic, and professional areas of life to mark the allocated position in the argument and in General terms to understand implicitly, and openly declare the provisions in the texts and direct messages; to use the language fluently, grammatically correct and effectively in conversation on personal, general and professional topics, noting the connection of expressed provisions to communicate without visible suppression when trying to express yourself, highlight the personal significance of events to express position clearly by providing relevant explanations; to produce clear, systematically developed text with adequate extraction of significant provisions necessary parts, developing their ideas and positions.

In the second stage (for 2nd course), it assumes teaching a professionally-oriented communication within a particular specialty using the foreign language for specific purposes (LSP).

Foreign language education of master's training in higher educational institutions meets the requirements of the European standard level C1. Training programs of foreign language level training vary, depending on the direction of the master's training: in-depth professional and research.

The task of the foreign language training of specialists in the master profile direction is mastering the advanced level of language for specific purposes (LSP) for its further use in professionally-oriented oral and written communication according to the profile of a particular specialty in engineering-technological, social - humanitarian, scientific, technical or economic and business spheres of operating activities. Objectives of foreign language training in graduate research direction is the continued development of professionally-oriented foreign language proficiency (LSP) and mastery of advanced level of foreign language for academic purposes (LAP) that will allow you to freely operate the scientific-conceptual apparatus of the specialty, to expand the scientific information base, acquire the skills of interpreting scientific information, argument,

persuasion, scientific debate, academic writing. This will ensure a free interchange of views at the international level in discussions, conferences and forums, as well as conducting classes with students in a foreign language on specialization [4, p.130].

Professionally-oriented foreign language teaching in non-linguistic universities requires a new approach to content selection. It needs to be focused on the latest achievements in the sphere of human activities, in a timely manner to reflect scientific advances in areas directly affecting the professional interests of students, to provide them with the opportunity for professional growth.

Thus, it would be legitimate to consider the contents of foreign language teaching in universities as the totality of what students should learn in educative process so that the quality and level of foreign language skills were consistent with their needs and goals, and the goals and objectives of this level of training. The content selection aims to promote a holistic and versatile personality formation of student, preparing him for professional work.

Mastering by students of professional communicative skills is impossible without the purposeful formation of the definitions of the specialty, increasing the information base on the material of authentic texts, learning strategies, teaching skills to interpret, to debate, to argue, to solve the common standard and professionally - oriented tasks.

Content of foreign language teaching shall include:

- sphere of communication activities, topics and situations, speech actions and speech material, taking into account the professional orientation of graduate students;

- language material (phonetic, lexical, grammatical, spelling), the rules of its design and skills of operating it;

- a set of special (speech) skills that characterize the level of practical mastering of a foreign language as a communication vehicle, including intercultural situations;

- system of knowledge of national cultural characteristics and realities of the country of the target language [1, p.48].

The ability to work with literature in a foreign language becomes increasingly important, as this is a basic professional activity of the expert. Students shall speak the language of scientific and reference literature, to be able to find the required literature in a foreign language, understand important information, and shall be aware of advances in their field of study. Neither reading of foreign language literature or oral communication with foreign experts is impossible without mastery of terminological lexis in the specialty, so mastery by students of terminological lexis in the specialty is one of the main tasks. The mastery of terminological units is a process gradual and prolonged in time. There are the following structural elements of a substantial component model of professionally-oriented foreign language teaching:

- 1) Communication skills for the types of speech activity (listening, reading, writing) on the basis of general and professional vocabulary. The ultimate goal of professionally-oriented teaching of dialogical speech

is the development of ability to converse purposefully to exchange information of a professional nature for a specific topic. Teaching monologue is the formation of skills to create different genres of monologue texts: the communication of information of a professional nature, presentation, extended remarks in the discussion, discussion as with preliminary training, as without it. The purpose of professionally oriented listening teaching is the formation of abilities of perception and understanding of the interlocutor's statements in a foreign language generated in the form of monologue or dialogue process, in accordance with certain real professional sphere, the situation. The result of learning to read is the formation of skills of all types of reading publications of different functional styles and genres, including literature. The eventual purpose of writing teaching is the development of communicative competence necessary for professional written communication, manifested in the abstract skills of presentation, annotation and translation professionally meaningful text from a foreign language into Russian and from Russian to foreign;

2) Language knowledge and skills, which include knowledge of phonetic phenomena, grammatical forms, rules of word formation, lexical units, terminology, specific for particular profession. Considered knowledge and skills represent an integral part of complex skills - speaking, listening, reading, writing;

3) Socio-cultural knowledges are aimed at familiarizing students not only to the new way of verbal communication, but also to the culture of the people speaking the target language;

4) Learning skills, rational methods of mental work, leading to a culture of language acquisition in the educational conditions and culture of communication with native speakers [5, p.7].

The result of profession-oriented foreign language teaching appears to be professionally-oriented foreign language competence, which includes the following types: information - thematic (subject plan); conceptual; conceptual; voice (the ability to construct a coherent sentence in oral and written forms to express their thoughts in the process of communication); sociolinguistic (the possession of speech registers according to the situations of communication); country specific - cultural (knowledge of traditions, customs, way of life). These types of professionally oriented foreign language competence are successfully implemented in interdisciplinary teaching foreign language based on socio - pedagogical, psychological, didactic-methodical and general methodological principles.

Analysis of scientific-methodological and scientific sources led to the conclusion that until now a unified, acceptable by all scientists, scientific positions on the definition of criteria, indicators and levels of proficiency in a foreign language at non-linguistic faculties of universities has not developed. Therefore, for example, M.V.Masoc offers the following levels of formation of communicative competence of students:

1) Source - personal-significant sense of knowledge acquiring with the goal of applying them in their own practice is missing; the motives of learning are situational; knowledge is not systematized.

2) Systemic - knowledge is systematized; the aspects of learning are extracted.

3) Productive - a process of acquiring knowledge is perceived as a significant personal need; knowledge is a profound, multidimensional nature; the desire to realize themselves most adequately is embodied in the author's system of work [6, p.32].

The model of training in the professional focused foreign language represents the didactic system directed to realization of the mechanism of language vocational training of students of non-linguistic specialties of higher education institutions and assuming scientific justification of organizational approaches to definition of the purposes of training, to selection and structuring content of foreign-language training, the choice of forms, methods and tutorials, control of results of training and its correction. The model includes psychological, pedagogical and linguistic levels.

The realization of this model is enabled by means of specially designed technology of training which is considered as set of means of educational activity for the guaranteed achievement of results of training in the professional focused foreign language of students of not language specialties of higher education institutions.

Levels of proficiency in a foreign language within the professional focused training are defined by the following criteria and indicators revealing them:

- possession of language professional knowledge (possession of grammatical structures; lexical units of professional orientation);

- readiness for speech professional interaction (possession of different types of speech activity on the basis of the professional focused lexicon; ability to realize the professional needs for foreign-language professional communication with the help of various language means);

- readiness for independent professional activity in the conditions of foreign-language professional communication (motivation, informative and creative activity of students).

Communicative, social and cultural development of students by means of academic subject "foreign language" is largely through proper implementation of linguistic-cultural approach. Such approach delivers language learning in close connection with the foreign language culture, which includes a variety of cognitive information about the history, literature, architecture, life, manners, and way of life of the country of the target language. Language acquisition and its use require the knowledge of social and cultural characteristics of native speakers of the target language, a wide range of verbal and non-verbal communication. In non-linguistic universities, it is connected primarily with the study of modern life and the history of the country of studied language, art and literature, customs and traditions of the people. Socio-cultural component in the content of learning a foreign language plays a significant role in the development of student's personality, as it gives the opportunity not only to see the heritage culture of the country of the studied language, but also to compare it with the cultural values of their country that contributes to the formation of the general culture of the student. This component aims to expand the general, social, and cultural horizons of students, to stimulate

their cognitive and intellectual processes. Socio-cultural knowledges include cultural and linguistic knowledge. Cross-cultural also include encyclopedic background knowledge as well as knowledge of the realities of the country of the target language. The second group includes the students' knowledge of the vocabulary that expresses the culture of the country of the target language in the semantics of linguistic units. Socio-cultural knowledge helps to adapt to a foreign environment, following the canons of courtesy to other-cultural environment. It should be noted that the main is not education from the perspective of the norms and values of the country of the target language and not overlearning of facts, and the ability to compare socio-cultural experience of the people speaking the target language with their own experiences [1, p.52].

Thus, by professionally-oriented is meant the training based on the needs of students in learning a foreign language, dictated by the characteristics of the future profession or specialty, which, in turn, requires its learning. It involves the combination of mastering professional - oriented foreign language with the development of personal qualities of students, knowledge of the culture of the country of target language and the acquisition of special skills based on linguistic and professional knowledge.

List of references:

1. Obraztsov P.I., Ivanova O.Y. Professionally-oriented foreign language teaching at non-linguistic faculties of universities: Teaching guide / under the editorship of Obraztsov P.I. - Orel: OGU, 2005. - 114 p.
2. Lyakhovitsky M.V. Methodology for foreign language teaching. - M.: Highest School, 1981. - 160 p.
3. Kucheryavaya T. L. Problems of the professional focused training in a foreign language of students of non-linguistic specialties [Text]//The theory and practice of education in the modern world: materials of the international scientific conference (St. Petersburg, February, 2012). - SPb.: Reputation, 2012. - Page 336-337.
4. Kunanbaeva S.S. Modern foreign language education: methodology and theory. - Almaty: Edelweiss, 2005. - 262 p.
5. Matuhin D.L. Professionally-oriented foreign language teaching for students of non-linguistic professions// Language and culture. - 2011. - No. 2 (14).
6. Maso M.V. Pedagogical technology of formation of communicative competence of students (on the material of foreign language learning): Dis.c.p.s. - Saratov, 200

Мадина ТУГАМБЕКОВА, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, Қазақстан Республикасы, 100009, Қарағанды қаласы, Академическая көш., 9, *mad_rat_2008@mail.ru*, +77015961335

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮРДІС КЕЗІНДЕ КӨПТІЛДІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Берілген мақалада педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлғаны қалыптастыру зерттелген. Сонымен қатар педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлғаны қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерін, педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлғаны қалыптастыру пішімін жүзеге асыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік іс-әрекеттері мен педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлғаны қалыптастыру бойынша тәжірибелік-педагогикалық жұмыстар нәтижесі көрсетілген.

Түйінді сөздер: көптілділік, көптілді тұлға, педагогикалық үрдіс, көптілді білім, үштілділік.

Мадина ТУГАМБЕКОВА, магистр педагогических наук, преподаватель, Карагандинский Экономический Университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, 100009, город Караганда, ул.Академическая, 9, *mad_rat_2008@mail.ru*, +77015961335

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

В данной статье рассматривается формирование полиязыковой личности в педагогическом процессе. В то же время получены результаты научно-педагогической работы по формированию полиязыковой личности в педагогическом процессе, практические экспериментальные действия по реализации полиязычной формы формирования педагогического процесса, формирование полиязычной личности в педагогическом процессе, а также педагогический процесс.

Ключевые слова: полиязычие, полиязыковая личность, педагогический процесс, полиязычное образование, трехязычие.

Madina TUGAMBEKOVA, Master of Education, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, The Republic of Kazakhstan, 100009, Karaganda, Akademicheskaya street, 9, *mad_rat_2008@mail.ru*, +77015961335

FORMATION OF MULTILINGUAL PERSONALITY IN PEDAGOGICAL PROCESS

In this article, the formation of a multilingual personality in the pedagogical process is considered. At the same time, the results of scientific and pedagogical work on the formation of a polylinguistic personality in the pedagogical process, practical-experimental actions for the realization of the multilingual form of the formation of the pedagogical process, the formation of a polylingual personality in the pedagogical process, and the pedagogical process are obtained.

Keywords: multilingualism, multilingual personality, pedagogical process, multilingual education, trilingualism.

Қазіргі замандағы қазақстандық қоғам бүгінгі күнде қоғамдық модернизация және әлемдік интеграциялық үрдістерге талпынумен сипатталады, бұл жерде модернизация үрдісі ретінде жетекші ұстаным білім беру болып табылады. Өз азаматтары үшін сапалы және заманауи білім алудың беделді жағдайын жасай білетін қоғам ғана жетекші елдер қатарына үйлесімді түрде кіре алады және ойдағыдай дамиды.

Қазақстан әлемдік кеңістікте бәсекеге сай мемлекет болуға талпынуда, жаңа білім беру модернизациясын жүзеге асыра отырып, біріктірілген әлемде беделді орынды иеленуге тырысып жатыр. Сонымен бірге, ұлттық білім беру дамуының негізгі басымдылығы көптілді білім беруден көрінеді. Қазақстан Республикасында көптілді білім беру бүгінгі таңда орта және жоғарғы білім беру жүйесінде негізгі бағыт болып табылады.

Қазақстан Республикасының тіл саясаты аумағында іс жүзінде көптеген құжаттарында ортақ пікір болып, бірнеше тілді меңгеру қажеттілік екенін айта кеткен жөн.

Көптілді білім беру мәселелерін үйрену, оны жүзеге асыру - көп қырлы және көп аспектілі. Көптілді білім - бұл бірнеше тіл құралдарымен әлемдік мәдениетке қатынасудың мақсатты үрдісі, бұл жерде меңгеріліп отырған тілдер арнайы тілдер ортасын ұғыну әдісі, әр мемлекет пен халықтардың мәдени-тарихи және әлеуметтік тәжірибесін меңгеру ретінде пайдаланылады. Қазіргі заманғы кезеңде білім берудің мақсаты тек қана білім емес, сонымен қатар жастарды қоғамдағы келесі өмірлеріне қаруландыру үшін кілттік құзыретті қалыптастыру болып табылады.

Көптілді білімнің өзектілігі экономикалық, мәдени және саяси ортадағы жалпы әлемдік үрдіспен анықталады.

Қазақстан Республикасының білім жүйесі қостілді білім жүйесі ретінде сипатталады, ол тез арада көптілді білімге ауысады. Республикадағы қазіргі заманғы білімнің тілдік мақсаттары көптілділік пен көп мәдениеттілікке түйістіріледі; әр алуан тілдер мен мәдени топтар арасындағы түсіністік және үйлесім; басқа тілдерді жетік меңгеру; халықаралық деңгейде білім алып жатқандардың кәсіби мүмкіндіктерін жоғарылату.

Қазіргі кезде Қазақстанда білім жүйесінің жаңа түрі пайда болуда, ол дегеніміз әлемдік білім кеңістігіне кіруге бағытталған. Бұл үрдіс педагогикалық теорияда және оқу-тәрбиелік тәжірибеде пайда болған өзгерістермен сүйемелденеді. Білім парадигмасының ауысуы болады: басқа амалдар, басқа құқықтар, басқа қарым-қатынастар, басқа тәртіптер, басқа педагогикалық менталитет жоспарланады.

Қоғамға болашақта өмірлік іс-әрекетке дайын болатын тұлғалар, олардың алдында кезітетін өмірлік және кәсіби мәселелерді тәжірибе жүзінде шеше алатын тұлғалар қажет және ол алған білімдері, дағдылары, икемдеріне байланысты емес, басқа да қосымша қасиеттерге де байланысты болады, оны анықтау үшін "құзырет" және "құзыреттілік" ұғымдары қолданылады, олар білім берудің қазіргі заман мақсаттарына ең сәйкес келетіндері болып табылады. Мұндай білімнің мақсаты - барлық өмірлік жағдайларда коммуникативті-әрекеттік операцияларды еркін түрде жүзеге асыра алатын көптілді тұлғаны қалыптастыру.

Полиэтникалық ортада көптілді білім жүйесін құру немесе сол жүйені өзгерту - нақты жоспарлау арқылы жүзеге асырылатын күрделі іс-әрекет болып табылады.

Оқу орындарындағы көптілділікті жүзеге асыру мақсаты - білім сапасын жоғарылату мақсатында педагогикалық ұжым жігерін психологиялық-педагогикалық ғылым және жаңа білім үлгілерінің оқу үрдісіне көптілділікті енгізу үшін шетел ұстаздарының озат педагогикалық тәжірибелерін қолдану арқылы біріктіру.

Қоғамда мынандай қажеттілік туындаған - байланысты өз тілінің және мәдениетінің аясынан асып түсіп, толық түрде жүзеге асыра алатын көптілді тұлғаны қалыптастыру. Ең бірінші кезекте мәселелер тілді ресми және ресми емес қарым-қатынаста заңды түрде мектептерде, жоғарғы оқу орындарында, барлық халық арасында қолдануды қамтамасыз етеді.

Осылайша, бүгінгі таңда көптілді білімнің өзектілігіне күмән жоқ, оның өсіп келе жатқан жас ұрпақ арасындағы теория және тәжірибеде қалыптасуы лайықты екенін атап кеткен жөн, отандық білім арасында мақсат-міндеттердің, тапсырмалардың, қызметтерінің, мазмұнының белсенді өзгерістері тәрізді маңызды компоненттердің қажеттілігі. Жаңартылып отырған бір-бірімен білім жүйесінің ізгілендіруі және гуманитарлануы байланысқан әлем және қоғам білім парадигмасының өзгерістеріне, оның идеясына әкеліп соқтырады: "білімді адамнан" "мәдениетті адамға". Сондықтан барлық білім деңгейлерінде көптілді тұлғаны қалыптастыру мәселелерін педагогикалық түрде зерттеу қажеттілігі туындайды.

Осылайша, Қазақстандағы көптілді білім жүйесінің тиімді үлгісі құрылатын берік тұғырнама құру үшін жаңа типті мектеп тәжірибелерін оқып үйрену қажеттілігі пайда болады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау және көптілді тұлғаны қалыптастыру мәселелерін меңгеру оқу үрдісінде көптілді тұлғаны қалыптастырудың ғылыми дәлелденген педагогикалық әдістеме болмысының арасындағы қарама-қайшылықтарды орнатуға мүмкіндік бере отыр және педагогикалық ғылым мен тәжірибеде отандық өңделуі жеткіліксіз болуда.

Әлеуметтік-тарихи дамудың қазіргі замандағы кезең сипаты олардың диалектикалық бірлестігін тануда, этноәлеуметтік және жалпы қоғамдағы құндылықтарды қайта ойлау үрдісін анықтау, жағымды тұлғалық және қоғамдық қарым-қатынастың қажетті әдісіне айналады. Олардың жағымдылығы сұхбат және серіктестік қағидасы арасындағы кроссмәдени байланыста басым жағдайлар тудыруға байланысты болады. Мәдени плюрализмді қалыптастыруда маңызды рөлі білімге тиесілі.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдауында: "Бәсекеге қабілетті Қазақстанда, бәсекеге қабілетті экономикаға, бәсекеге қабілетті халыққа!" мемлекет дамуының басым бағыттары ретінде "әлемдік білім кеңістігіне толықтай бірігу" болып саналады, ол дегеніміз "білім жүйесін халықаралық деңгейге жоғарылатуды" талап етеді, себебі халықтың бәсекеге қабілетті болуы білім деңгейіне байланысты. Сонымен қатар, Президент Жолдауында қазақ тілі мен басқа тілдерді игеру "біздің әлемге кіруіміз бен біздің балаларымыз ағылшын тілі мен Интернет тілін жақсырақ игеруі үшін, және де ең бастысы - бұл қазақ тілін жаңғыртуға қозғау салады. Қазіргі кезде біздің балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін белсенді түрде оқығаны үшін жағдайлар жасау бойынша біз белсенді шараларды қолданамыз" және де көптілді тұлғаны қалыптастыру мәселесі салдары ретінде полилингвистикалық білімі бар педагогикалық кадрларды даярлауды өзектендіреді [1].

Қазақстан көп ұлтты мемлекет. Оның аумағында 130-дан астам ұлт мекендейді. Бұл жерде әр түрлі ұлт тілдері мен мәдениеті дамуының тепе-тең жағдайлары жасалған. Этника аралық қарым-қатынас мәдениеті даму үстінде. 2011-2020 жылғы тілдердің дамуы және қызмет көрсетуінің мемлекеттік бағдарламасында былай делінген: "... Қазақстанда мекендейтін халық тілдерін мемлекеттік қолдаудың тиімді жүйесі құрылған (7516 жалпы білім беретін мектептердің 1524 орыс мектебі, 58 өзбек, 14 ұйғыр, 2 тәжік, 2097 аралас) [2].

Э.Д. Сүлейменова айтқандай, көптілділік Қазақстандағы тілдер жағдайының болмысты және даусыз сипатына ие болады. Ол қазақ тілі, орыс тілі, шетел және басқа да тілдердің белсенді қатысуының көмегімен құрылады. Қазақ, орыс және шетел тілдерінің құзыреттілігі қоғамда ең мәртебелі әлеуметтік және кәсіби жағдайды иелену мүмкіндігіне қол жеткізу үшін бірнеше тілдерді тәжірибелі және кәсіби меңгеру табиғи көрініс болып табылады [3, 117 б.]. Қазақстандағы тілдік жағдайға ішкі

факторлардан басқа, жағандану процессі де әсерін тигізеді. Қазіргі заманғы қазақстандық қоғам әлемдік интеграциялық процесстерге қоғамдық жаңғырту және ұмтылысымен сипатталады, бұл жерде жаңғыру процессінде жетекші рөлді білім атқарады.

Көптілділік мәселесінің өзектілігі білім парадигмасының іштей ауысуымен байланысты, бірақ маңызды әлеуметтік-саясаттық және этномәдени мәселелер деңгейіндегі тілдік оқыту қызығушылықтар шеңберінен шығып кетеді. Әлемдік тәжірибеде мультилингвизм термині/ұғымы (көптілділік, политілділік) бір тілге қарағанда үнемі негізде жүзеге асырылатын қоғамның, институттардың, топтың және индивидуум қабілеттілігі ретінде түсіндіріледі. Басқа жағынан мультилингвизм - бұл индивидтің психикалық жағдайы, ол тілдерді меңгеру әдісіне және сөйлеудің лингвистикалық жетілуіне қарамастан оның қарамағындағы лингвистикалық кодтары болатын қарым-қатынас үрдісін баламалы түрде қолдануға мүмкіндік береді.

Тұлғаның мультилингвалық жағдайының негізгі сипаттамасы металингвистикалық санасының болуы [4, 245 б.]. Көптілділік - бұл бірнеше тілдер қатарында адамның қарым-қатынасқа деген негізгі қажеттілік өнімі. Көптілділік құбылысын меңгеру оның ортасына тек мемлекеттің ресми (ұлттық) тілдері ғана емес, сонымен қатар аймақтық тілдер, халықтық азшылық, көшіп келушілер тілдері және кең мағынада диалект тәрізді тілдер вариациясы. Әлеуметтік, институттық, дискурсивтік және жеке көптілділік болады [5, 68 б.]. Осылайша, "мультилингвизм" ұғымы қоғамдық дискурста жалпы термин ретінде кең түрде қолданылады. Ол келесі шетел тілдеріне оқытатын билингвизм және трилингвизм зерттеулерінде лингвистикалық термин ретінде қолданылады. Сәйкесінше, көптеген қатынастарда "мультилингвизм" зерттеудің тым жаңа саласы болып табылмайды, эмпирикалық сұрақтарды шешу және құру үшін әрекеттің кең ауқымды өрісін көрсетеді. Лингвистика облысында мультилингвизм ұғымын енгізу, сонымен басқа пәндерде тәрізді - ең маңыздысы, әлеуметтік лингвистикада, лингвоәдістемеді, психиколингвистикада және аудару теориясында - тілді оқыту тәжірибесі және теорияда келешектік ауысуын түсіндіреді. Тілдер облысында, лингвистика мен педагогикада жаңа болашақпен жұмыс істейтін маңызды қозғалыс күші мыналар: әлеуметтік-мәдени ерекшелігі жоғарылайтынын ұғыну (және де зерттеуге сүйенсек, қоғамның бірегейлігін көрсетудің дәстүрлі қалдығы); миграциялық процесстер негізінде әлеуметтік лингвистикалық мәселелер алуандығының кеңдігі.

Қазіргі заманғы қазақстандық қоғам бүгінгі таңда қоғамдық модернизация және әлемдік интеграциялық үрдістерге деген ұмтылысымен сипатталады, бұл жерде модернизация үрдісінде жетекші рөлді білім жүйесі атқарады. Өз азаматтарына сапалы және жаңа түрдегі лайықты білім жағдайын жасап бере алатын қоғам ғана ойдағыдай дамып және әлемнің жетекші елдер қатарына кіре алатыны бәрімізге белгілі.

Мемлекет президенті Н.Ә. Назарбаев ұлттық білім жүйесі алдында жеткілікті жоғары қақпаша

қойды. Білім бәсекеге сай, жоғары сапалы болуы керек, қазақстандық мектеп түлектері шетел мемлекеттеріндегі жоғарғы оқу орындарында білім алуларын жалғастыра алулары керек. Жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбиелік процесске үш тілде оқытуды енгізу керек - бұл Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға арналған білім жүйесін дамыту мақсатында құрылған Мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асырудың маңызды бағыты болары сөзсіз, бұл бағдарлама үш тілділікті, еуразиялық мәдениетті және коммуникативтілікті жүзеге асыруға бағытталған. Мемлекеттік бағдарламаның негізгі қосымшаларында жаңа заман мектептерінің түлектері шетел тілін сапалы меңгеру қажеттілігі жайлы айтылған, - бұл мерзімі жеткен өмірлік қажеттілік, сондықтан әлемдегі ғылым мен техниканың қарқындылығы мен даму деңгейі жоғарылаған сайын қажетті білім, дағдыларды және тәжірибелік білімдерді сапалы және толық түрде алу үшін шетел тілдерін еркін түрде меңгеретіндей болу керек. Бұл қосымшалар оқыту қазақ, орыс және шетел тілдерінде жүргізілетін мектептерде ойдағыдай жүзеге асырылуы керек. Бұл оқушылардың коммуникативтік дағдылануына жағдай жасайды. Бұдан басқа үш тілде оқыту және оларды тәжірибе жүзінде аса жетік меңгеру оқушыларды мәдениетке және әр түрлі халықтардың дәстүрлеріне араласуына септігін тигізеді [2].

Үштілділік - бұл мемлекет басшысы өз жолдауында айтып кеткендей қажеттілік. Іс жүргізуді толық түрде мемлекеттік тілге аудару терең білімді қажет етеді, Қазақстанды әлемдік кеңістікке интеграциялау - шетел тілін білу, ал орыс тілі ұлттар арасындағы қарым-қатынас тілі ретінде керек. Ол дегеніміз көп тілді тұлғаны қалыптастыруды білдіреді [2].

Көптілді тұлға - бұл бірнеше тілдерді белсенді тасымалдағыш, ол дегеніміз: сөйлеу тұлғасы - психофизиологиялық қасиеттер кешені, ол индивидке сөйлеу әрекетін бір уақытта бірнеше тілде жүргізуге мүмкіндік туғызады; коммуникативті тұлға - вербальді тәртіпке деген мүмкіндіктер жиынтығы және бірнеше тілдерді әр түрлі әлеуметтік орта өкілдерімен қарым-қатынас кезінде қолдану құралы ретінде; сөздік тұлға - дүниеге деген көзқарас орнатулардың, мақсаттық бағыттардың, тәртіптік тәжірибелер жиынтығы, олар бірнеше тілдердің лексикалық жүйесінде көрсетіледі [6, 71 б.].

Өз кезегінде, көптілді білім - бұл мақсатты түрде бағытталған, ұйымдастырылған, "үзінді" ретінде бірнеше тілдерді меңгеру негізінде поли тілдік тұлға ретінде индивидті оқытудың, тәрбие мен дамытудың шамаланған үш текті процессі, адамзаттың әлеуметтік мағыналы тәжірибесі, ол тіл білімі мен дағдысында, сөйлеу және тіл әрекеттерінде, сонымен қатар тіл мен мәдениетке деген эмоционалды-мақсатты қарым-қатынаста іске асырылады [6, 73 б.].

Баланың көп тілді білімін дамыту, рухани-адамгершілік міндеттерін шешу барлық оқытушылардың жұмысы болып табылады. Біз өз жұмысымызда келесілерге басшылық етеміз: "Сен қандай ұлт өкілі болсаң да, кәсібің, дәрежең қандай болса да, сен Қазақстанда өмір сүресің және өз

мемлекетінің ойларын және істерін жоғарылату үшін ата-баба тілінде сөйлеуге міндеттісің, оны түсінуің керек, ежелгі халықтың ең жақсы деген дәстүрлері мен салттары аясында біліп және ойлауың керек". Көптілділіктің қиыстырулары ана тілі болуы керек, өз этносына деген қатыстылықты бекітеді, қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде, оны меңгеру ойдағыдай азаматтық интеграцияның дамуына септігін тигізеді, орыс тілі ғылыми-техникалық ақпарат көзі ретінде, ал шетел тілі және басқа да халықаралық тілдер әлемдік қауымдастықта адамзаттың өздігінен даму мүмкіндіктерін дамытады [7, 84 б.].

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында тәрбиені дамыту барлық типтегі және түрдегі білім беру мекемелері, субъектінің білімін басқарудың басым бағыттарының бірі болып отыр. Білімді, өнегелі, әрекетшіл, таңдауға дайын шешім қабылдай алатын, мәдениет аралық өзара қарым-қатынаспен байланыса алатын, елдің тағдыры үшін жауапкершілігі бар тұлғаны тәрбиелеуге мемлекеттен әлеуметтік сұраныс Президенттің Қазақстан Халқына жыл сайынғы Жолдауында, Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттық тәрбиелеу мемлекеттік бағдарламасында және т.б. құжаттарда көрсетіледі. ҚР Конституциясында тәрбиеге тікелей байланысты негізгі құқықтар бекітілген.

Тәрбие берудегі негізгі жетекші қағида болып үзіліссіздік ережесі болып табылады, оны сақтау білім беру нысандары арасында үздіксіздікті қамтамасыз етеді. Бұл көзқарас негізінде мақала Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие Тұжырымдамасы талданылды.

Бұл тұжырымды құрастыру қажеттілігі зайырлы Қазақстанның бүгінгі таңда дамындағы жастардың ролі мен орынының маңыздылығымен айқындалады.

Тұжырымдама мазмұнында мақсат, қағида, негізгі басым бағыттар анықталды. Оның ішінде екібағытқа айрықша басымдық бердік:

" Азаматтық-патриоттық құқықтық және көп мәдени тәрбиелеу, гуманизмге, қазақ халқының ұлттық салт-дәстүріне, тарихына, тіліне деген махаббат пен сыйластыққа негізделген азаматтық ұстаным мен патриоттық сана-сезім, құқықтық және саяси мәдениетті, ұлттық сана-сезім, ұлт аралық қарым-қатынас мәдениеті, әлеуметтік және діни тұрақтылық және Қазақстандағы өзге де ұлттардың мәдениетін меңгеріп, қабылдайтын ұлттық салт-дәстүрді сақтаудан тұру керек;

" Рухани-өнегелік тәрбие қоғам өмірінің дәстүрі мен нормаларымен келісілген тұлғаның моральдік қасиеттері мен әдеп қағидаларын қалыптастыру, сана-сезімді дамыту үшін қолайлы жағдай жасау;

" Эстетикалық тәрбие, жақсылармен араласу арқылы, көркемөнер арқылы, ұлттар мен әр түрлі кезеңдердегі әлемдік өнер туындыларымен танысу арқылы, ұлттық және жалпы адамгершілік құндылықтар арқылы, өнегелік-рухани құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған, өнер арқылы адам бойында сана-сезімді, концептуалды ойлау қабілетін, әлемді тұтастай қабылдауды, өзінің шығармашылық әрекетінің құнды түсініктерін қамту, ұжымда өмір сүре білуді қалыптастыру және адамдар және мәдениет әлемімен қарым-қатынас жасау дамудың жаңа кезеңінде басты міндет болып табылады [8, 179 б.].

Тұжырымдама авторлары берілген бағыттардың басымдығын былай негіздейді: "Тек білімді адам ғана

тарихи мәдени дәстүрлерге қатысты бола алады. ...Уақыттың басқа білім талабы - өзге мәдениетті түсіну және қабылдау. Мәдениеттің өзара әрекеті және байланысында ғана әрбір жеке мәдениеттің ерекшеліктері мен қағидалары көрінеді". Біздің идеямен көптілді тұлға қалыптастыруда анықталған түйісуді байқаймыз [9, 184 б.].

Педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлға қалыптастыру мәселесі отандық педагогикалық теория және практикада өзекті мәселелердің бірі, себебі өзге мәдениет және әлемді толықтай оң көзқараспен қабылдай алу негізінде тұлға әлемдік мәдени өркениетке кіріге алады.

Көптілді тұлға қалыптастыру мәселесін теориялық зерттеу барысында және осы салада тәжірибелік-педагогикалық жұмыс нәтижесі бойынша мынадай қорытындыға келдік:

1. Тұлғаны, мәдениеттануды, аксиологияны, психологияны және педагогика теориясының ережелерін меңгеру компонентінде көптілді мәдениет категориясын көптілді тұлғада негізгі компоненті ретінде бөліп алуға мүмкіндік берді және соның негізінде оның құрылымдық компоненттерін анықтадық: когнитивті, аффективті, немесе бағалаушылық, мінез-құлық, немесе әрекеттік.

2. Көптілді тұлға құрылымдық мазмұны толықтай оның моделін құру үшін үлгі болды, мәдениет аралық коммуникация, тілдік мәдениет тасымалдаушысы, жалпы адамгершілік құндылықтардың субъектісі ретінде көптілді тұлға кейпін анықтауға әсер етті.

3. Тілдік мәдениет пен жалпы адамгершілік құндылықтардың ара қатынасы көптілді тұлға қалыптастыру үшін негізгі өзек болды, мұнда соңғысы тілдік мәдениеттің өзара араласуы және интеграциясы негізінде әмбебап кешенді білдіреді. Оның ішінде маңыздылары адамдар қоғамында бар және шекарасына енетін тарих, мәдениет, тіл болып табылады.

4. Педагогикалық үрдіс кезіндегі педагогикалық жағдайдың жиынтығын сипаттай келе көптілді тұлға қалыптастыру мақсатын, міндеттерін, әдістерін, мазмұнын, формасын, қағидаларын және тәсілдерін анықтауға септігін тигізді. Аталмыш үрдісті ғылыми-әдістемелік және оқу-әдістемелік қамтамасыз етті.

5. Көптілді тұлға қалыптастыру моделін іске асыру теориялық-қолданбалы білімді тереңдетуге, мәдениет диалогы және интеграциясы үрдісі барысында оқушылардың тәрбиелік көзәрастарын және ұстанымдарын нығайтуға ықпал етті.

Мақала көптілді тұлғаны қалыптастыруда келесідей ұсыныстарды алға тартады:

- сыныптан тыс шараларда (үйірмелер, клубтар, дөңгелек столдар, кураторлық сағат циклы) тілдік мәдениет пен жалпы адамгершілік құндылықтарды нақты және мақсатты түрде қолдану;

- педагогикалық үрдіске "Қазақстан және ағылшын тілінде сөйлейтін мемлекеттерде тілдік елтану" элективті курсы бағдарламасын енгізу және сынау.

Зерттеу аясында тәжірибелік-педагогикалық жұмыс жүргізу құрастырылған модель білім алушының педагогикалық үрдіс жағдайында көптілді тұлға ретінде қалыптасуына тиімді ықпал етеді деген болжамымызды дәлелдеді, себебі оны іске асыру нәтижесі көптілді тұлғаның когнитивті, аффективті және мінез-құлық компоненттерінің қалыптасу деңгейінің жоғарылағанын

көрсетті. Алайда, алынған нәтижелер мен біздің қорытындыларымыз педагогикалық үрдіс кезінде көптілді тұлға қалыптастыру мәселесінің барлық аспектісінде шешім бола алмайтындығын ескеру керек.

Бұл мәселенің әрі қарайғы теориялық және практикалық құрастырылуы келесідей бағыттарда жалғасын табуы мүмкін:

- көптілді тұлға қалыптастыруда білім беру жүйесінің барлық бағыттарына басымдық беру;
- білім беру жүйесін жетілдіру, оның ішінде жалпы білім беретін оқу орындарында білім алушылардың ұлттық мәдениет пен жалпы адамгершілік құндылықтармен танысуына мүмкіндік беретін жағдай жасау;
- тұлғаны тәрбиелеу мәселесінде аксиологиялық тәсіл мағынасын және мазмұнын құрастыру;
- мегаполис жағдайында болашақ ұрпақ тәрбиесінде табиғи өркениет және мәдени өркениет идеясын іске асыру;
- қазақстандық ұлттық элита қалыптастыру мәселесінің шешімін табу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Послание Президента РК - Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия "Казахстан-2050". Новый политический курс состоявшегося государства. 14 желтоқсан 2012 ж.

2. Государственная программа развития образования Республики Казахстана 2011 - 2020 жж.

3. Сулейменова Э.Д. Языковые процессы и политика. - Алматы, 2011. - 117 б.

4. Щепилова А.В. Теория и методика обучения французскому языку как второму иностранному. - Москва: Владос, 2005. - 245 б.

5. Халыпина Л.П. Ключевые категории когнитивной лингвистики как основа формирования поликультурной языковой личности в процессе обучения иностранным языкам. - Вестник Новосибирского гос. университета. - 2006. Т. 7, вып. 1. - 68-73 б.

6. Жетписбаева Б.А. Теоретические истоки научной разработки проблематики полиязычного образования//Совет ректоров. - М., 2008. - № 11. - 71-74 б.

7. Курманаева Д.К. Формирование поликультурной личности//Менеджмент в образовании. - 2007. - 84-88 б.

8. Глеужанова Г.К. Полиязычие как условие успешной интеграции в Германии. Полиязычное образование в системе высшей школы: проблемы и перспективы: Материалы Международной научно-практической конференции. - Караганда: Изд-во КарГУ, 2008. - 179-181 б.

9. Шаханова Н. Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки). - Алматы: Казахстан, 1998. - 184с.

Асылжан АУБАКИРОВ, Ю-12П тобының магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. 100009. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Ганеев көшесі 1-61., aubakirov1988@yandex.kz +7013875630

ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДА: ЖАСАЛУ СЕБЕПТЕРІ, ЖАҒДАЙЛАРЫ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ

Бұл мақалада экономикалық контрабанда қылмыстарымен күрес жүргізу бүкіл әлем бойынша әлеуметтік және экономикалық тұрғыда өзекті мәселелердің бірі екендігі туралы жазылған. Экономикалық контрабандамен күресте экономикалық, қылмыстық-құқықтық және арнайы криминологиялық іс-шаралар жүргізуді жетілдіруге қатысты ұсыныстар жасалған.

Түйінді сөздер: экономика, контрабанда, қылмыспен күрес, экономикалық контрабанда.

Асылжан АУБАКИРОВ, Магистрант гр. Ю-12П, Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. 100009. Республика Казахстан, г. Караганда., ул.Ганеева1-61., aubakirov 1988 @yandex.kz +7013875630

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОНТРАБАНДА: ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНИЯ, УСЛОВИЯ И ПРОФИЛАКТИКА

В статье показано, что борьба с экономической контрабандой является одной из наиболее острых социальных и экономических проблем мирового общества. Разработаны рекомендации и предложения по усовершенствованию ряда экономических, уголовно-правовых и специальных криминологических мер борьбы с экономической контрабандой.

Ключевые слова: экономика, контрабанда, борьба с преступностью, экономическая контрабанда.

Asylzhan AUBAKIROV, Student gr. Yu-12P, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. 100009. The Republic of Kazakhstan, Karaganda., St. Ganeeva1-61., aubakirov 1988 @yandex.kz +7013875630

ECONOMIC CONTRABAND: THE REASONS, CONDITIONS AND PREVENTION

The article demonstrates that fighting against economic smuggling is one of the most acute social and economic problems of the global society. Recommendations and propositions concerning the improvement of economic, criminal legal and special criminological measures for fighting against economic smuggling are carried out.

Keywords: economy; smuggling; crime fighting; economic smuggling.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің экономикалық контрабандамен бірге айналыстан алынған заттардың немесе айналысы шектелген заттардың контрабандасын (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 234-бап) жекеше құрам ретінде бөлген, онда "кедендік бақылаудан тыс немесе одан жасырын не құжаттарды немесе кедендік сәйкестендіру құралдарын алдап пайдалану арқылы жасалған не декларациялаусыз немесе анық емес декларациялаумен ұштасқан, ірі мөлшерде тауарларды немесе өзге де заттарды, оның ішінде қылмыстық кодекстің 286-бабының нормасында көрсетілгендерін коспағанда, кедендік шекара арқылы өткізуге тыйым салынған немесе өткізу шектелген, кедендік шекара арқылы өткізудің арнайы қағидалары белгіленген тауарларды, заттар мен құндылықтарды Кеден одағының кедендік шекарасы арқылы өткізу" көрсетілген.

Контрабанда қылмысы пайдақорлық қылмыстық құқықбұзушылықтар қатарына жатады. Пайдақорлық қылмыстық құқықбұзушылықтар-ол құқыққа

Есірткі заттардың контрабандасы үлкен масштабқа жетті, қарсы қайтарымсыз пайда табу мақсатымен

жасалған қылмыстық құқықбұзушылықтардың жиынтығы.

Бұл қылмыстық құқықбұзушылықтың саралану белгілері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 234-бабындағы қылмыстың белгілеріндей. Заң шығарушымен қылмыстық кодекстің 286-бапты қылмыстың жеке құрамы ретінде бөлу өте мәнді, себебі қазіргі кезде барлық дүние жүзінде есірткі заттардың, қару-жарақтың, атыс-қаруы мен оқ-дәрілердің контрабандасы қарқынды таралып жатыр.

Ол еліміздің құқықтық тәртіп пен қоғамның әлеуметтік-психологиялық атмосферасына әсер етеді, сонымен бірге ол ұлтымыздың әлеуметтік-адамгершілік, халықтың генетикалық болашағына өз зиянын тигізеді [1,96.].

Есірткіні тарату, ең біріншіден, мемлекеттік және оның халқына зиянды салдарымен қауіп келтіреді. Наркобизнеске магниттік материалдарды қызуғышықпен тартылу себебінен басқа ішімдік факторлық себептермен жатады. Сонымен бірге бұл заттарды тек тұтынушы пайдаланушылардың санының өсуі ғана емес, дайындаушы мен есірткіні

жөнелтушілердің санының өсуі де үлкен қауіп төндіріп тұр.

Уәкілетті органдар соңғы 10 жылда есірткілі заттардың айналымы Қазақстанда 12 есе өскенін анықтағандықтан, бұл мәселемен күрес жүргізуге үлкен көңіл бөлу қажеттілігі туындап отыр. Бұл қылмыстық құқықбұзушылықтың объектісі-айналыстан алынған заттардың немесе айналысы шектелген айналысы заттардың контрабандасына қатысты қоғамдық қауіпсіздік. Бұл қауіпті ескере отырып, бұл заттардың тізімін мемлекет нақты анықтап, бақылауда жататын есірткі заттар, прекурсорлармен психотроптық заттар тізімін бекітті. Ал, қалған субъективті және объективті белгілері экономикалықлық контрабандамен бірдей. Бірақ, бұл қылмыстардың құрамдарының объектісі мен затынан басқа да айырмашылықтар бар. А.Ералин және Қ.Бакишевтің пікірінше "Экономикалық контрабандаға қарағанда Қылмыстық кодекстің 234-бабы бойынша жауапкершілік контрабанда заттарының өлшемі мен санына тәуелсіз болады" [2,91-93бб].

Себебі ҚР ҚК-нің 296-бабына сәйкес есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды сату мақсатынсыз көп мөлшерде заңсыз иеленіп алу, тасымалдау немесе сақтау үшін қылмыстық жауапкершілік бұл заңсыз әрекеттер ірі мөлшерде жасалған жағдайда ғана туындайды. "Есірткі заттар, психотропты күшті әсер етуші және улы заттардың", (заңсыз айналыммен байланысты заңнамалардың қолданылуы) туралы 14.05.1998 жылғы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот Пленумының №3 қаулысының 11 тармағына сәйкес: "есірткі заттардың, психотроптық, күшті әсер етуші, улы заттардың мөлшерін, атын, нақты түрін анықтау үшін, сонымен бірге оларды дайындауға арналған құралдар мен жабдықтардың жарамдылық фактісін анықтау үшін үшін криминалистикалық сараптама өндірісі қажет..." [3].

Сарапшы криминалистикалық сараптама өндірісі кезінде, сонымен сот кінәлі тұлғаны жауапкершілікке тартқан кезде Қазақстан Республикасының есірткілерді бақылау туралы Мемлекеттік комиссияның ұсынылған есірткі заттар, психотроптық күшті әсер етуші және улы заттардың, прекурсорлардың заңсыз айналымы үшін қылмыстық жауапкершілік тізімі 1998 жылы 9 наурызда Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бекітілген.

Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 234 және 286 баптарының тағы бір айырмашылығы, ол еркін экономикалық зоналардың периметрі және еркін кеден қоймасы арқылы тауарлар мен заттарды өткізу экономикалық контрабанда болады, себебі Қазақстан Республикасының кедендік шекарасынан өтеді. Ал, осы экономикалық зонаның периметрлері мен еркін қоймалардың Қылмыстық кодексінің 286-бабында көрсетілген есірткі және өзге де заттарды өткізу, бұл жағдайда айналыстан алынған заттардың немесе айналысы шектелген заттардың контрабандасы құрамы болмайды. Бұл жағдайды кінәлі тұлға Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 286-бабымен қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Жоғарыда көрсетілген жағдаяттар жалпы контрабанданың және экономикалық контрабанданың жалпы түсінігі мен криминологиялық сипаттамасын ашады да, ішкі заңнамамен реттелу ретін көрсетеді.

Қазіргі кезде осындай жағдайда ерекше теориялық және тәжірибелік қызығушылықты экономикалық контрабандамен күреске бағытталған шаралар туғызады, себебі олар құқықтық мемлекетті құру, қоғам мен тұлғаның мүдделерін қорғау аспектілерімен экономикалық және әлеуметтік тұрғыда байланысты. Экономикалық контрабандамен байланысты қылмыстардың қауіптілігі соңғы жылдары өсті, себебі ол ұйымдастырушылық және масштабтық сипатқа ие болып, қоғам мүдделеріне едәуір зиян келтіруде.

Әсіресе, мемлекеттің экономикалық мүддесіне зиян келтіретін қауіпті қылмыстық құқықбұзушылықтың бірі - экономикалық контрабанда. Оның салдары да бізге анық:

а) бюджетке баж салығы, салықтар мен жиналымдар түспейді;

б) контрабанда қамқырумен байланысты болғандықтан болғандықтан, өте үлкен көлемді тауарларды, шикізатты ұрлау, салық төлеуден жалтару, қызмет бабындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау арқылы нұқсан келтіреді.

Ал, осы салдарға әкеп соғатын себептерді тауып, сол себептерді жою немесе азайту үшін әдістер табуымыз керек. Әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүргізген кезде қоғам қылмыстылықты кез келген қоғам мен бүкіл адамзаттың мәңгі серігі ретінде қабылдап білу керек. Мемлекет пен қоғамның дамуына байланысты қылмыстылықтың әр түрлі нысандары дамиды және өседі, сонымен бірге қылмыстылық, ол-әлеуметтік патология.

Қылмыстылықпен, әсіресе ұйымдасқан және жемқорлық қылмыстылықпен күрес соңғы кездерде өзекті болып келеді. Мемлекет пен қоғамға аса қауіпті жеке немесе делдалдар арқылы жасалатын мүліктік қылмыстарды жасау көбінесе мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын тұлғалар арқылы жүзеге асырылатын болғандықтан, олардың мемлекеттің экономикалық мүдделері мен стратегиялық тұрақтылығын әлсіретеді. Мұны 2015 жылы 18 қараша күні енген Қазақстан Республикасының "Сыбайлас жемқорлыққа күрес туралы" заңы куәландырады.

Біз, білетіндей сыбайлас жемқорлық қылмыстылық сияқты әлеуметтік болмыс және онымен күресуді құқық қорғау органдарының репрессивті әдістермен ғана емес, сонымен қоғамға жеткілікті әлеуметтік-экономикалық әдістерді қолдану керек, себебі құқық қорғау органдары қоғамның экономикалық, саяси және әлеуметтік мәселелерін шешуге құқылы емес және тікелей шешпейді.

Экономикалық контрабандамен айналысатын қылмыстық қоғамдастықтардың сипаттаушы ерекшеліктері оларда контрабандалық каналының болуы. Ал, контрабандалық канал ұғымы күрделі мағына, ол-мемлекеттік және кеден шекарасынан кеден бажын төлемей жүктерді өткізуге мүмкіндік тудырушы байланыстар мен шаралар жүйесі. Бір

сөзбен айтқанда, осындай канал бар жерде, ұйымдасқан қылмыстылық бар.

Экономикалық контрабандамен байланысты қылмыстардың алдын алуды жетілдіру үшін құқық қорғау органдарының қызметкерлері контрабандистермен пайдаланатын әдістерді білу керек. Сондықтан кеден органдарымен және өзге де құқық қорғау органдарымен (Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Ішкі істер министрлігі, салық полициясы және т.б.) өзара әрекеттесуі мен ынтымақтастығы экономикалық контрабандамен күресуде сапалы нәтижеге жетудің бір белгісі. Елімізде ол ең алдымен жеке салық түрлері мен баждардың есебінің жоғарлығы. Жоғары салықтар ұсақ және орташа бизнесті көлеңкелі экономикаға апарды, ал кеден ставкаларының жоғары болуы шынайы импортерлерді контрабандистер болуға итермелейді. Себептері:

- кеден және салық бақылауының төмен деңгейлігі

- құқық қорғау және бақылаушы органдардың жемқорлығы

- салық және кеден ставкаларының деңгейлері сәйкес келмеуі, сонымен бірге Қазақстан мен көршілес "ашық шекаралармен" мемлекеттердің экономикалық жағдайларының келіспеуі. Бұл сұрақ көршілес мемлекеттердің жоғары басшыларының құзыретінде. Қазақстан Республикасының қаржы министрлігі біріншіден, Ресеймен кеден баждарының ставкалары мен салықтарды есептеу тәртібін унификациялауға байланысты шаралар пайдаланып жатыр. Бірақ әртүрлі объективті себептермен екі мемлекеттер арасындағы келісім кезекті түрде бұзылып жатыр. Бұл аядағы бәріне мәлім мысал, ол екі реттік салық салынуға бас тартпау үшін, ал Қазақстан онымен келісіп, сол тәртіпке көшуге мәжбүр болады.

Тағы бір себеп-азаматтардың ауқаттылығының төмен деңгейлігі. Себебі аш адам бір тілім нан үшін өз патриоттық сезімдерінен бас тартуы да мүмкін. Қазіргі кезде посткеңестік мемлекетте нақ осы жағдайы болып жатыр, онда көптеген аз қамтамасыздандырылған адамдар контрабандалық және аз бизнеске қатысуға мәжбүр болып отыр. Бұл жағдайда ұтатын-көлеңкелі контрабандалық патшалар. Әрине контрабандалық шарттарды жасаушы қарапайымдардан жауапкершілікті алмау керек, бірақ ұйымдастырушыларға жауапкершіліктің көп үлесі тиесілі болу керек.

Келесі бір фактор, ол халықтың құқықтық мәдениет деңгейінің төмендігі болмыс сананы анықтайды, сондықтан өз қажеттіліктерін қанағаттандырумен қолы бос емес адамнан жоғары мінез-құлық пен құқықтық мәдениетті күту қиын.

Сонымен бірге кеден органдарының бақылауға өкілі бар органдардың қызметкерлері кеден органдарының қызметін реттейтін нормативті және өзге де құжаттарды білу керек. Контрабанданы табу үшін сәйкес қызметтің жұмыскерлері контрабандалық тауарды анықтаудың минималды тактикалық әдістерін иеленуі керек, мысалы жолдама құжаттарды толтыру тәртібін және бірінші қатарда кеден декларациясын толтыруды білу қажет. Осы категориядағы бұзушылықтарды табу үшін

органдардың қызметкерлері кедендік бекеттерде минимум таразы болу керек, ол арқылы өткізіліп жатқан жүктің жолдама құжаттардағы салмақтың фактілі салмақпен сәйкестігін анықтауға болады. Қазіргі кезде контрабандистер көптеген контрабанда тауарларын транзит ретінде рәсімдейді, бұл контрабанданы табуға қиындық келтіреді, себебі транзиттік жүк ашылмайды. Сондықтан шекарашы өз тәжірибесін пайдаланып, тауардың салмағы мен жолдама құжаттарды салыстырып, екеуінің сәйкесіздігін байқауы керек.

Мысалы: Қытайдан контрабандалық жомен тауар әкелуге қылмыскерлермен жиі қолданылатын әдіс азық-түлікке арналған жалған құжаттармен спиртті тасымалдайды, бірақ азық-түліктің салмағы мен көлемі спиртке қарағанда азырақ. Тағы бір мысал түсті металды өткізу, онда металлопрокатты тығу арқылы, бұл жағдайда таразы арқылы контрабанданы табу оңайырақ, себебі лом прокатқа қарағанда жеңіл және көлемді.

Бірақ кейбір жағдайларда контрабандистер дұрыс рәсімделген құжаттарды пайдалануы мүмкін, мұнда олар контрабанда тауарын құпия орындап немесе "таза жүк" арасына тығады. Бұл жағдайда контрабанда салмағы аз болады да, таразы арқылы оны анықтау мүмкін емес. Мұнда түсті металдарды анықтайтын құралдарды пайдаланған жоқ, ол алтын, платина, күмістен жасалған бұйымдарды табуды жеңілдетеді.

Экономикалық контрабанда мен коррупция, ұйымдасқан қылмыстың алдын алудың тиімді жүйесі ретінде елімізде бірінғай информациялық кеңістіктің құрылуы мүмкіндік туғызатын еді. Тұтас информациялық жүйеге көшуіміздің қажеттілігі, республиканың құқық қорғау және бақылаушы органдардың қызметін ұйымдастыруда негізгі базаға айналуы мүмкін. Ал, құқық қорғау және фискальды органдар арасындағы ведомстволық қайшылықтарға тап болмауы үшін көрсетілген ақпарат орталығын қандай да бір ведомстволықтың құрамында құрамай, оны Үкімет немесе Қазақстан Республикасының Президенті жанында және ақпарат (ведомствоаралық) орталығын ұйымдастырып, құруға болады және қылмыспен күресі жүргізетін барлық мемлекеттік органдармен, әділ сот органдарының көрсеткіштерін жинақтап, реттеу өкілеттігін оған беруі керек.

Орталықты құрудың бір нұсқасы ретінде мынаны ұсынуға болады: Бас прокуратура жанындағы құқықтық ақпарат орталығын қазіргі жаңа дамыған аппаратурамен жабдықтап, Қазақстанның бүкіл аймағын қамтып, аудан, облыс, республика схемасымен жұмысын бастауға болды және де қажет ақпаратқа орталық ведомстволардың лауазымды тұлғаларымен бірге, аудандық және облыстық деңгейлерінде қол жеткізу керек (белгілі бер пароль мен кілттерді пайдалану арқылы). осындай ақпараттық орталықтар көптеген шет ел мемлекеттерінде бар және ұйымдасқан нысандағы қылмыстылық пен жемқорлыққа қарсы тиімді күрес жүргізіп жатыр. Бізде әр құқық қорғау органы мен бақылау органдарында өз ведомстволық ақпарат орталығы бар (анализ және статистика бөлімі, информатика және статистика басқармалары және т.б.) бірақ олар

толық көлемде Бас прокуратураның құқықтық ақпарат орталығына ақпаратты, көрсеткіштерді бермейді. Ал, "егер осы ведомстваралық орталықты қажетті офиспен, сәйкес есептеуіне техникамен, қажетті бекілімдермен, мамандармен қамтамасыз етсек, барлық мемлекеттік құрылымдар қолданатын тәуелсіз мекеме болатын еді..." [4,326]. Экономикалық контрабандамен күресуді жетілдірудің тағы бір жолы, ол оперативті және процессуалды қызметке көңіл бөлі, контрабанданы табу, қылмыстық істі қорғау, әсіресе алдын ала тергеу кезеңінің ерекшеліктерін ескеру.

Осы кезеңдерде қылмыстық құрылымдардың істің объективті ақиқатын анықтайтын қылмыстық тергеу органдары максималды түрде қарсылық көрсетеді, дәлелдеу әрекеттерін жүзеге асыратын субъектілерге өз ықпалын, қысымын көрсетіп, криминалды құрылымдарға байланысты оперативті және іс жүргізушілік қызметті жүзеге асыратын лауазымды тұлғаларға зиян келтіреді және жемқорлығына мемлекеттік қызметкерлердің, депутаттардың, бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінің қылмыстық істерін тергеудің нәтижелі болуының алдын алу үшін әртүрлі бөгеттерді жасайды.

Осы категорияға жатқызылған істердің іс жүргізушілік қызметінің ішіндегі дәлелдеу кезеңі қиындықты көріп отыр. Экономикалық контрабанда ұйымдасқан криминалдық құрылымдармен жасалса, ол өте кәсіпқой, алдын ала жоспарланып жасалады, ал контрабанданы мұндай жағдайда ашу, табу және сәйкес деңгейде тергеу оңай емес. Заңнама осы қиындықтарды жою үшін барлық құралдармен жабдықтау керек, әсіресе алдын ала тергеуде. Сондықтан осындай істерді тиімді тергеу үшін жоғары мамандырылған қызметкерлер, әсіресе тергеушілер қажет.

Ол экономикалық контрабанданың ерекшеліктерін ескере отырып, тергеудің тактикалық әдістерін іскер және біліктілігін пайдалану керек, адамдармен психологиялық байланыстың бағытын тандап, қосымша жағдайды жібермей, ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерінен қызмет бабына қажеттіліктерін алдын алуды білу керек. Қылмыстылықпен күрестің тиімділігі тергеушінің тұлғасы мен қызметінің ұйымдастыруымен анықталады.

Экономикалық контрабандамен күресуде салыстырмалы анализ жасау кең қолданылады, яғни пәндік салыстырмалы анализ, модельді, аралас салыстырмалы анализ түрлерін пайдалануды жақсы білу қажет.

Контрабанданы зерттеушілер кеден органдарының анықтаушыларынан, тергеушілер мен судьялардан құқық қолдану туралы мәселелер жөнінде сұраулар жүргізгенде көбінесе қиындық тудыратын мәселе ол-ұқсас құрамдарды ажырату. Нәтижесінде "контрабанда құрамының идеалды немесе реалды жиынтығына байланысты және ұқсас құрамдарды ажыратуға байланысты (мысалы кеден төлемдерін төлеуден жалтару), саралаушы шешімдердегі қателіктер деңгейінің өсуі сақталап отырғаны бекітілген. Осы екі элементті, яғни контрабандамен кеден төлемдерін төлеуден жалтару қылмыстарының басты біріктіру белгілері-объективтік жағы, тәсіл. Бұл

тәсіл-декларациялау немесе жеткілікті емес декларациялау. Осы әрекеттер біріктіруші саралауда қиындықтар туғызатын фактор болып табылады. Бірақ ажыратылатын да факторлар бар:

а) кеден шекарасынан тауарлар мен көлік құралдарын өткізу тәсілі заңсыз болуы контрабандаға тән, ал жалтару кезінде мемлекеттік шекараны өту заңи түрде болуы мүмкін;

б) контрабанда объектісі-кеден шекарасының қол сұғылмаушылығы, ал жалтаруда-қаржы аясы; контрабанда заты-тауар мен көлік құралы, ал екінші қылмыста-кеден төлемдері;

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Пленумының "Контрабанда үшін жауапкершілікке тарту заңнамасын қолдану тәжірибесі туралы" 18.1.2009 жылғы №10 қаулысына сәйкес "Контрабанданы жасау объективті түрде міндетті кеден органдары алатын төлемдер мен салықтарды төлеу, жалтару және ол кінәлімен тікелей қасақаналықпен салынып, бір уақытта тауарларды және өзге құндылықтарды өткізу, яғни өткізу мақсатында сондықтан бұл қылмыстық, әрекеттер бюджетке төленетін міндетті төлемдер мен салықтан жалтару деп қосымша саралануға жатпайды. [5]

Соңғы кездегі статистикалық көрсеткіштерге сәйкес көптеген қылмыстық құқықбұзушылықтар логикалық нәтижесіне толықтай жеткізілмегендіктен ашылмай қалады, оның себебі бір жағынан қылмысты ұйымдастырушылардың кәсіпқойлығы, олардың жоғарғы техникалық жабдықтауы, құқық қорғау органдарының оперативті қызметі туралы жоғарғы мәліметтер, ал екінші жағынан- экономикалық қылмыстарға қарсы тұруға қылмыстық ізге түсу органдары қызметкерлерінің дайын болмауы. Қылмыстар ұйымдастыру мен жасау кезінде ұйымдасқан қылмыстық топтардың басшылары отандық заңнаманың жетіспеушіліктерін, олардың қызмет бақылаудың кез келген әлсізденуін пайдаланады да, лауазымды тұлғаларды сатып алу арқылы құқық қорғау органдарының қызметіне әсер есерін тигізеді. Соның әсері әсіресе әділ сот органдары, заңи және атқару биліктің лауазымды тұлғаларына әсер етеді. Осындай жағдайда жүргізіп жатқан реформаларды мемлекетпен саралаушы заң қамтамасыз ету талаптары пайда болады, бір ҰҚК органдарының қызметкерлеріне кеден органдарының және өзге экономикалық контрабандамен күресті жүзеге асыратын лауазымды тұлғалардың кәсіпқойлығы мен құқықтық мәдениетінің сапалы жағдайына қойылатын талаптар тізімін жетілдіруді енгізуді қажет етеді.

Қазіргі кезде құқық қорғау органдарының ҰҚК, Кеден комитеті, Мемлекеттік кірістер министрлігі органдарының біреуіне де экономикалық қылмыстармен, әсіресе экономикалық контрабандамен күресуді жүзеге асыратын кәсіпқой қызметкерлерді дайындайтын, арнайы орташа немесе жоғарғы оқу орны жоқ. Осының нәтижесінде экономикалық контрабанданы уақытында ашпауынан және сапасыз тергеуден мемлекет бюджетіне заңмен белгіленген кеден төлемдері мен салық төлемдері түспейді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіпқойлық, іскерлік

және адамгершілік мінезіне байланысты халықтың арасындағы олардың беделдігі қалыптасады, ал ол экономикалық контрабандамен күресуде маңызды факторлар болып табылады. Құқықтық мемлекет құру жағдайында бұл мәселені шешуде бірінші қатарда, Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен халық арасындағы сенімділік қатынастардың экономикалық қылмыстар мен кеден және сыртқы экономикалық, құқықтық қатынастар аясындағы қылмыстарды алдын-алу жағдайы тәуелді және осы қылмыстарды ашуда да халықтың көмегі зор. Осы мәселені шешу үшін көптеген субъектілердің құқықтық және экономикалық мәлімдену деңгейінің төмендігіне көңіл бөлуіміз керек.

Сәйкесінше әр түрлі информациялық шараларды қолданған жөн болар. Осы шаралардың мақсаты:

- құқықтық актілер мен нормаларды түсіндіру;
- ішкі экономикалық қызметке қатысушылардың құқықтық санасын арттыру;

- насихаттау арқылы экономикалық саладағы құқық бұзушылықтарға әсер етіп, нәтижеге жету.

Осы шараларды тек мәлімдендіру ғана емес, сонымен бірге құқық бұзушылықтарды ашу мен анықтауға адамдардың жәрдемдесуі. Ол үшін жақсы ойластырылған жоба, жолдау қажет, яғни қылмыстармен тек құқық қорғау органдары емес, сонымен бірге халық пен бұқаралық ақпараттық құралдарымен қатынасы жақсы нәтижеге ие болып, қылмыстарды ашуға жағдай жасайды. Онда криминалдық тақырыпқа арналған бағдармалар орын алып, басты мақсат халықпен тіл табысу еді. Яғни біз де осындай саясат арқылы экономикалық қылмыстармен, әсіресе экономикалық контрабандамен күресудің эффектілігін жоғарылатамыз.

Сот практикасына сәйкес "күшті куәлік базасыз қылмыстық істерді уақытылы ашу мен сәтті тергеу мәселесі жағдайы болып тұр, нәтижесінде экономикалық контрабанда жасаған кінәлі тұлғаны сотпен соттау да мәселелі жағдай. Құқық қорғау органдары мен халық арасындағы идеалды қатынастарды бекіту үшін сәйкесінше заңи база, әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайы қажет, ал ең бастысы-құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің ұзақ және сапалы жұмысы қажет. Осы шарттарсыз экономикалық контрабанда қылмысымен күрес нәтижесіз болады.

Негізгі мәселе болып табылатын, ол-кадрлық таңдау. Ішкі экономикалық қызметтегі құқық бұзушылықтармен күресуді жетілдіру үшін жаңа формация кәсіпқойлар қажет екені айқын, яғни

экономикалық қауіпсіздік мәселелерімен айналысатын маман экономика және құқық аясындағы жан-жақты болып, осы салалардағы білімді шетел тілінде меңгеру қажет. Осыған байланысты заңи дайындық бағдарламасы өте тығыз байланыста болу деген

Экономикалық контрабандамен күресетін қызметкерлер практикалық тәжірибеге ие болуға тиіс. Яғни, кедендік техникалық заттарды сәйкесінше кәсіпқой пайдаланады. Қазіргі кезде контрабандистер көптеген контрабанда тауарын транзит ретінде рәсімдейді, себебі транзит тауарлары ашылмайды. Сондықтан шекарашы тауардың салмағы мен құжаттарды салыстырып, екеуінің сәйкессіздігін байқауы керек. Мысалы, Қытайдан контрабанданы әкелуге қылмыскерлермен жиі қолданылатын әдіс-азық-түлікке арналған жалған құжаттармен спиртті тасымалдайды, бірақ азық-түліктің салмағы мен көлемі спиртке қарағанда кіші. Осының негізінде шынында қандай тауар өткізіліп жатқанын көруге болады.

Осы аталған тәсілдерді, ұсынылған шешу жолдарын жүзеге асыру арқылы кедендік іс аясындағы қылмыстардың өсуіне жол бермейді, құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың ашылу деңгейін жоғарылатады, экономикалық контрабандамен күрестің тиімділігіне қажет нормативтік құқықтық базаны қалыптастырады, қоғам мен кеден органдары арасындағы қарым-қатынасты жақсартады. Яғни экономикалық контрабанда қылмыстарын жасау көрсеткіштері едәуір азайып, осы қылмысты ашу дәрежесі артып, осы аяда жетістіктер көбейеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ералин А.Н, Бекишев К.А. Ответственность за контрабанду по новому уголовному законодательству Республики Казахстан. Караганда. 2008. 9б
2. Алиев М.М. Некоторые аспекты борьбы с экономической контрабандой. Алматы. 2008., 91-93бб
3. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот Пленумының 14.05.1998 жылғы №3 қаулысы
4. В.Бертовский., В.А.Образцов. Выявления и расследования экономических преступлений. М. 2013., 32б
5. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Пленумының "Контрабанда үшін жауапкершілікке тарту заңнамасын қолдану тәжірибесі" туралы 18.11.2009 жылғы №10 қаулысы

Еркін АХТЫШХАН, аға оқытушы, құқық магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009 Қазақстан республикасы, Қарағанды қ, Академическая көш.9, yerkin_75@mail.ru, +77212441578

МҮЛІКТІ СЕНІМГЕРЛІКПЕН БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Осы мақалада мүлікті сенімгерлікпен басқарудың негізгі құқықтық мәселелері, теория және практикалық сұрақтары, құқықтық реттеудегі ҚР азаматтық заңнамасындағы қайшылықтар мен қиындықтар қарастырылды. Сол сияқты Қазақстан Республикасының азаматтық құқық теориясында сенімгерлікпен басқару құқығының заттық құқықтарға жатқызылатындығы, мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты нақты шарт болып табылатындығына назар аударылады.

Түйінді сөздер: сенімгерлікпен басқару, траст, құрылтайшы, пайда алушы, сенімгер басқарушы.

Еркін АХТЫШХАН, ст.преподаватель, магистр права, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009 Республика Казахстан, ул.Академическая 9, yerkin_75@mail.ru, +77212441578

ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИМУЩЕСТВОМ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Данной статье автором рассматриваются некоторые теоретические и практические аспекты такого вида гражданско-правового договора, как доверительное управление имуществом. На основе зарубежного опыта предложены возможные направления совершенствования законодательство доверительного управления имуществом. Приоритеты связаны обеспечением более эффективной и прозрачной работы управляющих, дифференцированным регулированием различных типов управления.

Ключевые слова: доверительное управление, договор доверительного управления имуществом, траст, учредитель, выгодоприобретатель.

Yerkin AKHTYSHKHAN, senior lecturer, master of science Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya 9, yerkin_75@mail.ru, +77212441578

TRUST MANAGEMENT OF PROPERTY: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

This article examines some theoretical and practical aspects of civil law such as trust management of property. On the basis of foreign experience, possible ways of improving the legislation of trust management of property are proposed. Priorities are related to ensuring more efficient and transparent operation of managers, differentiated regulation of various types of management.

Keywords: trust management, trust management agreement, trust, founder, beneficiary.

Қазақстан Республикасының Конституциясында жеке және мемлекеттік меншік нысандарының бекітілуі, мемлекеттік экономиканың ішкі тұйық жүйесінің қатынастарына қолданылатын жедел (оралымды) басқару мен шаруашылықты жүргізудің, мемлекеттік меншіктің жеке тұлғалардың қолына берілуі тиіс болған кездегі қатынасты теңдей (бірдей) реттей алмаушылығына әкеліп соқты. Қазақстан Республикасының азаматтық заңдары жаңа институтты талап етті. Мүлікті сенімгершілікпен басқару осындай институт болып саналды.

Мүлікті сенімді басқару қатынасы ҚР Азаматтық кодексінің нормаларымен реттеледі (44-тарау). Кейбір заң актілері мүлікті сенімгершілікпен басқаруға қатысты нормалардан тұрады. Атап айтқанда, бұл 1995 жылдың 17 сәуіріндегі Қазақстан Республикасының "Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы" Заңы

(ақшалармен трасталық операциялар), 1997 жылдың 20 маусымындағы Қазақстан Республикасының "Қазақстан Республикасындағы зейнеткерлікпен қамтамасыз ету туралы" Заңы (зейнетақы активтерін басқару) және өзге заң актілері. Бірқатар заңға сәйкес актілер бар, мысалы, 2000 жылдың 20 қаңтарындағы №99 ҚР Үкіметінің Қаулысымен бекітілген, мемлекет қызметшілерінің мүліктерін сенімгерлікпен басқару тәртібі туралы Ереже және т.б.

Қазақстан республикасының заңдары мүлікті сенімгерлікпен басқару түсінігіне анықтама бермейді. Алайда, сенімгерлікпен басқару туралы жалпы ережелер негізінде мынадай анықтама беруге болады: мүлікті сенімгерлікпен басқару - заңмен немесе шартпен белгіленген өкілеттіктер шеңберінде берілетін тұлғаның мүдделерін немесе өзге заңдастырылған тұлғаның (пайда алушының) мүдделері үшін жүзеге асырылатын оның билік

етуіне, пайдалануына және басқаруына берілген мүлікті өз атынан басқару жөніндегі сенімгерлікпен басқарушының қызметі.[1,191 б]

Мүлікті сенімгерлікпен басқару міндеттемелік құқықтың басқа да институттарынан әр қилы пайда болу негіздерімен ерекшеленеді. Мүлікті сенімгерлікпен басқару меншік иесі емес тұлғамен құрылған жағдайда құқықтық коллизиялар кездеседі. Бұл көбінесе аталмыш құқықтық институттың жаңаша қолданылуымен, АҚ-тің ережелерін ары қарай дамытатын арнайы заңдардың жоқтығымен түсіндіріледі.

Қ.Р АҚ-тің 883-бабы 2-тармағына сәйкес мүлікті сенімгерлікпен басқару мына негіздер бойынша пайда болды.

1. Мәміле (атап айтқанда, шарт бойынша, өсиет орындаушы тағайындалған өсиет бойынша);

2. Сот шешімдері (банкроттық, әрекетке қабілетсіз, хабар-ошасыз кеткен немесе қайтыс болады деп жарияланған азамат мүлікіне қорғаншылық белгіленген кезде және заң актілерінде көзделген басқа жағдайларда);

3. Әкімшілік акт (кәмілетке толмаған, қайтыс болған адамның мүлікіне қорғаншылық белгіленген; кәсіпкер мемлекеттік қызметке кірген кезде және заң актілерінде көзделген басқа жағдайларда).

Мұндай жағдайларда, мүлікті басқаруды жүзеге асырушы тұлғаға, мүлікті сенімгерлікпен басқару құрылтайшысының ерекше сенім білдіруіне құрылатын қатынас туындайды. Өйткені сенімгер басқарушы басқарманы құрған тұлғамен бағыныштылық байланыста болмауы тиіс, ол сенімгер басқарушы оның мүдделерін немесе ол белгілеген (тағайындаған) тұлғалардың мүдделерін, пайда алушының мүдделері үшін басқаруға қажетті өзге сапаларды, құпиялықты, жауапкершілікті, тәртіпті жақсы қорғауға қабілетті екеніне сенімді болуы тиіс.

Мыналар мүлікті сенімгерлікпен басқару субъектілері болып саналады:

1. Құрылтайшы - бұл меншік иесі, сондай-ақ өзге заттық құқық субъектісі немесе сенімгерлікпен басқаруға мүлікті беруге уәкілетті құзырлы орган (нотариус - мұрагерлік мүлікті басқаруға; қамқоршылық және қорғаншылық органы - көмелетке жасы толмағандардың мүлкін басқаруға; сот - банкроттық кезінде және т.б.).

2. Сенімгер басқарушы - өз атынан мүлікті басқаруды жүзеге асыратын тұлға, мүлікті басқаруды жүзеге асыруға келісетін, кез келген әрекетке қабілетті тұлға сенімгер басқарушы бола алады.

3. Пайда алушы - мүлікті басқару соның мүдделері үшін жүзеге асырылатын тұлға. Сенімгер басқарушы болып саналмайтын кез келген тұлға, мемлекет немесе әкімшілік-аумақтық бірлік пайда алушы бола алады. Егер сенімді басқаруды құру кезінде, пайда алушы атап көрсетілмесе, сенімгерлікпен басқару құрылтайшысының өзі пайда алушы болып саналады.

Егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, ақша, бағалы қағаздар, мүліктік құқықтарды қоса отырып, кез келген мүлік сенімгерлікпен басқару объектісі болуы мүмкін.[2] Басқаруды жүзеге асыру кезіндегі сенімгер басқарушының негізгі міндеттері болып мыналар саналады: өз меншігі сияқты,

құрылтайшының мүлкін басқаруды қамтамасыз ету; өзінің меншікті мүлкінен мүліктің есебін бөлек жүргізу, ал басқару процесінде сатып алынған мүлікті сенімгерлікпен басқару мүлкінің құрамына енгізу; мүліктің сақталуын қамтамасыз ету; бөтеннің заңсыз иелігінен мүлікті алу туралы сотқа талап білдіру, сондай-ақ мүлікті басқару бойынша кедергілерді жоюды талап ету.

Ол қайтыс болғаннан кейін және құрылтайшы банкроттыққа ұшырағаннан кейін мұрагерлікті берушінің борыштары бойынша кредиторлардың талаптарын қоспағанда, сенімгерлікпен басқаруға берілген мүлікке құрылтайшының борыштары бойынша өндіріп алуға рұқсат етілмейді.

Сенімгер басқарушының оған берілген мүлікке қатысты кез келген мәміле жасауға, оның ішінде кепілдікке беруге құқығы бар, алайда пайда алушының мүдделерін қорғау оның іс-әрекетінің негізгі принципі болуға тиіс.

Кей жағдайда сенімгерлікпен басқарудың жекелеген түрлерін реттейтін арнайы заңдардың нормалары АҚ-те бұндай қатынастар үшін белгіленген оның туындау (белгілеу) жолдарына сәкес келмей жатады. Мәселен Қ.Р "Мемлекеттік қызметкерлердің мүлікті сенімгерлікпен басқаруға беру тәртібі туралы Ережесі" 2000 жылғы №99 Қаулысымен бекітілген. Мемлекеттік қызметкерлердің мүлікті сенімгерлікпен басқаруға берудің негізі оның өз қызмет бабын жеке пайдасы үшін қолдануын шектеу қажеттілігі болып табылады. Бұл мынадай схема бойынша жүргізіледі. Мысалы, қызметкер өзінің мүлкін мемлекеттік қызмет ісі бойынша арнайы органға береді, ал ол өз кезегінде қызметшіге белгісіз сенімгер басқарушыны тағайындайды.

АҚШ азаматтық құқығында жанадан сайланған ел Президентінің мүлкі трастың сенімгерлік меншігіне өтеді. Ал меншік иесі өз мүлкіне бақылу жасай алмайды және өз мүлкінің табыстылығына ықпал етуі шектеледі. Сондықтан мемлекеттік қызметшінің мүлкін басқаруға берудің негізгі әкімшілік акт болып отыр. Елімізде мүлікті сенімгерлікпен басқарудың институты пайда болғанға дейін траст англо-американдық құқығында болып келді.

"Траст" ағылшын тілінен аударғанда "сенім" деген сөзді білдіреді. Траст бұл сеніммен басқаруға берілген мүлікке деген құқықты анықтайтын және меншікті иеленудің ерекше нысаны. Мүлікті меншіктенуші оны басқа тұлғаға (сенімгерлікпен басқарушыға) табыстайды. Мүлікті сенімгерлікпен басқаруға беру меншік құқығының сенімгерлікпен басқарушыға ауысуын туғызбайды және трастылық шартпен, яки мүлікті сенімгерлікпен басқару шартымен рәсімделеді, бұл шарт бойынша бір тарап (басқарудың құрылтайшысы) өзінің мүлкін сенімгерлікпен басқарушыға сенімгерлікпен басқаруға береді, ол осы мүлікті басқару құрылтайшысының немесе ол көрсеткен үшінші тұлғаны (бенефициардың - пайда алушының) пайдасына басқаруға міндеттенеді.

Қ.Р Үкіметі Ережесінде басқа схеманы қолданады. Ережеде сенімгер басқарушы мемлекеттік қызметшінің таңдауымен тиісті шарт негізінде мүлікті сенімгерлікпен басқаруды жүзеге асыратын кез

келген тұлға ретінде анықталады.[3] Сол себепті, әкімшілік актіден туындау негізі келсім-шарттық негізге ауысып кетіп отыр. Бұл мәселенің құқықтық сипатынан, экономикалық сипаты басым.

Мүлкікті сенімгерлікпен басқару белгіленуінің негізі ретінде әкімшілік актінің қарастырайық. Мүлкікті сенімгерлікпен басқаруға берудің бір жағдайы қайтыс болушының мүлкін беру болып табылады. Бұл әрине, өсиет болмаған немесе өсиетте оның орындаушысы болған жағдайда орын алады. Қ.Р АҚ-нің 1071-бабы бойынша сенімгер басқарушыны нотариус заң бойынша мұрагерлердің өтінішімен мұралық ашылу орны бойынша тағайындайды.

Сенімгер басқарушыны тағайындау механизімі және нотариустың рөлі заңды анықталмаған. Қ.Р Әділет министрілігі нотариалдық іс-әрекеттер жасау тәртібі туралы нұсқаулыққа өзгерістер мен толықтырулар енгізеді. Ол нұсқаулыққа сенімгер басқарушыны тағайындаудың мынадай механизімі қарастырылады: мұрагердің немесе жергілікті атқарушы органның өтініші қажет (егер заң бойынша мұрагерлер жоқ болса немесе белгісіз болса), мұраға қалған мүлкіктің тізімі жасалады, егер де басқаруды қажет ететін мүлік болса, сол сияқты мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін мұра қалдырушыға несие берушілердей талабы білдірілсе нотариус сенімгер басқарушы тағайындайды және ол жөнінде мүлік тізімі актісінде оның аты-жөні, тұрғылықты жері, егер сенімгер басқарушы қол қояды, нотариус сенімгер басқарушыны тағайындағаны жөнінде қаулы шығарады. Ал заң бойынша мұрагерлер келген жағдайда, олардың талап етуі бойынша мұраны сенімгерлікпен басқарушы мұраның есебінен оған қажетті шығындар өтеліп, қисынды сыйақы төлене отырып кері шақырып алынуы мүмкін. Сөйтіп, Қ.Р АҚ-нің 1071-бабына сәйкес нотариусқа сенімгер басқарушыны тағайындау қызметі жүктеледі. Осыған байланысты мынандай сұрақтар туындайды:

1. Нотариус сенімгер басқарушыны қалай таңдауы тиіс?
2. Ненің негізінде, нотариус құрылтайшы болуға құқылы?
3. Нотариустың қандай дәрежеде жауапкершілігі бар?
4. Сенімгер басқарушының құқықтарымен міндеттерін белгілуде оның өкілдігі қандай?

Бірінші сұраққа жауап беру қиындық туғызады. Азаматтық кодекстің ерекше бөлімі қабылданғанға дейін мұраға қалған мүлкікті сақтау мен басқару функциясы әдетте, мұрагерлердің біріне жүктелетін. Қазір мұрагерлердің бірін сенімгер басқарушы ретінде тағайындау ҚР АҚ-нің 884- бабына қайшы келеді,

Себебі:

1. Меншік иесі, сондай-ақ өзге де заттық құқық субъектісі немесе мүлкікті сенімгерлікпен басқаруға беруге уәкілетті құзыретті орган құрылтайшы бола алады.
2. Егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, кез келген адам сенімгер басқарушы бола алады. Сенімгер басқарушы тек оның келсімімен тағайындалуы мүмкін.
3. Сенімгер басқарушы болып табылмайтын кез келген адам, сондай-ақ мемлекет немесе әкімшілік

аумақтық бөлініс пайда алушы (мүддесі үшін мүлкікті басқару жүзеге асырылатын тұлға) бола алады.

4. Егер заң актілерінде немесе мүлкікті сенімгерлікпен басқару шартында өзгеше көзделмесе, мүлкікті сенімгерлікпен басқару құрылтайшысы пайда алушы болып табылады.

Осыған сәйкес сенімгер басқарушы мен пайда алушы бір адам бола алмайды. Жекелеген жағдайларда, басқаруға мүдделі адам болса, сенімгер басқарушыны таңдау оңай болады. Бұған мысал ретінде ЖСШ-нің екі құрылтайшысының бірі қайтыс болып, ЖСШ-дағы үлеске сенімгер басқарушы тағайындалғанға дейін банк ЖСШ есеп шоты бойынша операцияларды тоқтатқан Қарағанды облысында болған оқиғаны айтуға болады. Мұрагерлердің келісімі бойынша және құрылтайшының өзінің де келісімімен нотариус басқарушы ретінде екінші құрылтайшыны тағайындайды. Сонымен бірге Қазақстанда сенімгерлікпен басқару қызметін жүргізуге кәсіби дайындалған белгілі бір тұлғалардың болмауынан мұраға қалған мүлкікті қорғауға 2010 жылы небәрі 19 жағдайда ғана (ал 2009 жылы 1144 шара қолданылған) шаралар қолданылған. Соған байланысты бұл мәселенің шешімін табу үшін АҚ-нің 884-бабының 3-тармағына сенімгер басқарушы бір мезгілде пайда алушыда (мұраға қалған мүлкікті басқару жағдайында) бола алады деп өзгеріс енгізу қажет: "сенімгер басқарушы болып табылмайтын кез келген адам (мұра қалған мүлкікті басқару жағдайын қоспағанда), сондай-ақ мемлекет немесе әкімшілік-аумақтық бөлініс пайда алушы (мүддесі үшін мүлкікті басқару жүзеге асырылатын тұлға) бола алады".

Енді, мүлкікті сенімгерлікпен басқару субъектілерін анықтайтын АҚ-тің 884-бабына тоқталайық. Бұл бапта меншік иесі, сол сияқты басқа да заттық құқықтың субъектісі немесе мүлкікті сенімгерлікпен басқаруға беруге уәкілетті құзырлы орган құрылтайшы бола алатындығы айтылады. Бұл анықтамаға сәйкес нотариус сенімгерлікпен басқарудың құрылтайшысы болуға құқығы жоқ, өйткені ол меншік иесі де, қандайда бір заттық құқықтың иесі де, құзырлы орган емес. Бұл мән-жай бір жағынан, Азаматтық Кодекстің 1071-бабы мен 884-баптары арасында өзара қайшылықтар туғызады. 1071-бап нотариусқа құрылтайшы рөлін жүктесе, 884-бап оны құрылтайшы болу құқықтары бар тұлғалардың арасынан шығарады. Келесі жағынан, нотариус бұл жағдайда құрылтайшы емес, тек заңға сәйкес сенімгер басқарушыны тағайындауға уәкілетті тұлға болып табылады. Нотариус сенімгер басқарушы тағайындауда оның жауапкершілігі де артады.

Егер нотариусты басқару құрылтайшысы деп санасақ, онда АҚ-тің 884-бабының 1-тармағында ол жеткілікті көрініс таппаған. Ресей заңында, атап айтқанда РФ АҚ-нің 1014-бабына сәйкес "сенімгерлікпен басқару құрылтайшысы мүлкіктің меншік иесі, ал 1026-бапта көзделген жағдайда басқа тұлға болып табылады". 1026-бапта "басқару құрылтайшы құқығы тиісінше қорғаншылық және қамқоршылық органына, өсиетті орындаушыға немесе заңда көрсетілген басқа да тұлға тиесілі болады" делінген.[4]

Нотариус міндеттеме субъектісі ретінде басқарудың құрылтайшысы бола алмайды. Өйткені нотариусқа басқарушы тағайындағаннан басқа ешқандай функция заңды бекітілмеген, сонымен қатар ол міндеттеме тарабының белгілеріне ие емес (ол талап ету құқығына және міндеттемеге ие болмайды), Нотариус басқарушыны тағайындап қана қоймай, одан оның уәкілеттігі көрсетілген құжаттар талап ете алады. Өзінің құқықтық мәні бойынша тікелей "Әкімшілік актілерден туындайтын міндеттемелер тиісті акт міндеттеме субъектілерімен қатар, оның орындалу шарттарын да анықтайды". Нотариус мұралық мүлікті сенімгерлік басқарудың орындалу талабын анықтауға міндетті болғанымен, сенімгер басқарушының өкілеттігін азайтып емесе көбейтіп белгілеуге құқығы жоқ. Сенімгер басқарушының құқығын куәландыру үшін нотариус қаулы қабылдайды және оның "мұраны сенімгерлікпен басқарушының уәкілеттігін түсіндіру туралы жазба" бөлімінде басқару сол шарт жөніндегі жалпы ережелермен қолданылатын заңға сәйкес жүзеге асырылады және АҚ-нің 1059-бабына сәйкес орындалады деп көрсетілуі тиіс. Мүлікті сенімгерлікпен басқару, жоғарыда атап өткендей, әртүрлі негіздер бойынша туындайды. Егер ол сот шешімі немесе әкімшілік актісі негіздерінде туындаса, онда сенімгерлікпен басқару субъектілерінің міндеттері арнайы нормативтік актімен реттеледі, яки сенімгерлікпен басқаруға мүлікті беруге уәкілетті тұлға нұсқау береді.

Мәмілелер негізінде туындайтын мүлікті сенімгерлікпен басқару, мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты түрінде (формасында) қатысады.

Мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты бойынша бір тарап (сенімгерлікпен басқару құрылтайшысы) екінші тарапқа (сенімгер басқарушыға) мүлікті сенімгерлікпен басқаруға береді, ал екінші тарап құрылтайшы атаған тұлғаның (пайда алушының) мүдделері үшін осы мүлікті басқаруды жүзеге асыруға міндеттенеді (ҚР АҚ 886-бабы).

Меншік иесі сенімгерлік басқаруға мүлікті бере отырып, басқарушыға иелік ету, пайдалану және билік жүргізу құқығын бермейді, бар болғаны сенімгер басқарушыны осы құқылылықты өз атынан жүзеге асыру құқығымен бөледі. Сонымен бірге меншік иесінің өзі, сенімгершілікпен басқару шарты

қолданылып тұрған кезде, өзіне жататын сенімгерлікпен басқаруға берілген мүлікке иелік ету, пайдалану және билік жүргізу құқығын жүзеге асыра алмайды.

Мүлікті сенімгерлікпен басқару заңға қайшы келмейтін кез келген мақсаттар үшін құрылған болуы мүмкін. Осы мүліктен табыс алу ғана емес, сонымен бірге мүлікті көбейту немесе оны тиісті дәрежеде жай ұстап тұру мүлікті сенімді басқарудың мақсаты болуы мүмкін.

Мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты нақты шарт болып саналады, мүлікті басқарушыға сенімгерлік басқаруға берген кезден шарт жасалған болып есептеледі. Егер мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты мемлекеттік тіркеуге жататын болса, осындай тіркеуден өткен кезден ол жасалған болып саналады.

Мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты тапсырма және комиссия шарттарына ұқсас, алайда өзіндік ерекшеліктері де бар. Атап айтқанда, мүлікті басқару (мүліктік құқықты), кейбір жағдайларда құрылтайшының өзі болып саналса да, үшінші тұлғаның - пайда алушының мүдделері үшін жүзеге асырылады. Сенімгерлікпен басқару шарты мәмілелер негізінде туындайтын мүлікті сенімгерлікпен басқару формасының бірі болып саналады, ал соттардың шешімдері мен әкімшілік акт сенімгерлікпен басқарудың өзге негіздері болып саналады.

Акцияларды, өзге бағалы қағаздарды, мемлекеттік қызметкерлердің мүлкін басқару олар туралы арнайы нормативтік актілермен қосымша реттеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Витрянский В. В. Договор доверительного управления имуществом. М.: Статут, 2002. 191 с.
2. ҚР Азаматтық Кодексі(ерекше бөлім) 1999 ж. - Режим доступа: www.zakon.kz
3. ҚР Үкіметінің "Мемлекеттік қызметкерлердің мүлкін сенімгерлікпен басқаруға беру тәртібі туралы Ережесі" 2000 жылғы №99 Қаулысы www.zakon.kz
4. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть вторая): Федеральный закон от 26.01.1996 № 14-ФЗ. - Режим доступа: http://kodeks.systems.ru/gk_rf/

Самал БАЙЖАНОВА, Ю-12П тобының магистранты. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. 100009. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Ганеев көшесі 1-61., aubakirov1988@yandex.kz +7013875630

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ҰҒЫМЫ

Бұл мақалада бүгінгі таңдағы құқықтық тәжірибеде жиі кездесетін өзекті мәселелердің бірі - қылмыс жасауға сыбайлас қатысу туралы айтылады. Онда соттардың қылмыс жасауға сыбайлас қатысуға қатысты қылмыстық істерді қарау және үкім шығару барысында туындайтын мәселелері және оларды шешу жолдары қарастырылады.

Түйінді сөздер: сот, үкім, сыбайлас қатысу, өзекті, қылмыс.

Самал БАЙЖАНОВА, Магистрант гр. Ю-12П, Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. 100009. Республика Казахстан, г. Караганда., ул. Ганеева 1-61., 1988 @yandex.kz +7013875630

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ҰҒЫМЫ

В данной статье поднимается тема, которая очень актуальна на сегодняшний день, и которая порождает много вопросов в правоприменительной практике. В ней будут рассмотрены проблемы, с которыми чаще всего сталкиваются суды при разрешении уголовных дел и вынесении приговоров лицам, совершившим преступление в соучастии, и пути решения этих проблем.

Ключевые слова: суд, приговор, соучастие, проблемы, преступление.

Samal BAIZHANOVA, Student gr. Yu-12P, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. 100009. The Republic of Kazakhstan, Karaganda., St. Ganeeva 1-61., aubakirov 1988 @yandex.kz +7013875630

CONCEPT OF COOPERATION IN CRIMINAL VIOLATION

This article raises a topic that is very relevant to date, and which raises many questions in law enforcement practice. It will address the problems that courts most often encounter when deciding criminal cases and passing sentences to persons who committed crimes in complicity and ways to solve these problems.

Keywords: court, verdict, complicity, problems, crime.

Қатысып жасалатын қылмыскерлік мемлекет пен қоғам үшін анағұрлым талқандаушы қылмыс түрі. Ол өзінің басқа құрылымды элементтеріне басқарушы ықпал етеді, қоғамдағы тек экономикалық ғана емес, әлеуметтік, моральдық-психологиялық, әлеуметтік-мәдени процестерге де айтарлықтай әсер етеді. Қатысып жасалатын қылмыскерлікке қоғамның түрлі әлеуметтік жіктері араластырылған. Қатысып жасалатын қылмыскерліктің мемлекетпен де, қоғаммен де бақланбайтын қаржылай және экономикалық зор мүмкіндіктері бар. Оның мемлекет пен қоғамға ірі көлемдегі табыс табу мақсатында түрлі қылмыстар жасау арқылы әсер ететін құрылымы және ішкі басқару жүйесі бар.

Қылмыскерлік қоғамдастықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, қазіргі заманға сай материалдық-техникалық құралдармен жабдықталған жауынгерлік құрылымдары, өзгешіл күш құрлымдары құрылған. Қылмыстық құрылымдар экономикалық және ғылыми қызметтің түрлі саласындағы білікті мамандарды, құқықтық және басқа да мәселелер бойынша нақты біліктілігі жоғары кеңесшілерді

ұстауға қабілетті. Қазіргі уақытта Қатысып қылмыс жасайтындардың мемлекеттік органдарда, оның ішінде құқық қорғау органдарында мықты және ықпалды позициялары, уәкілетті құрылымдарда өз мүдделерін қорғайтын қуатты мамандары бар.

Қатысып қылмыс жасау - қазақстандық криминология үшін әзірше жаңа зерттеу нысаны болып табылады. Оның кешенді талдауы 80-ші жылдардың соңында ғана басталды. Осы келеңсіз құбылысты анықтауға қатысты бірнеше әдістемелер мен нұқсаулар әзірленген. Сонымен қатар қатысып жасалатын қылмыскерліктің мәнін түсіну үшін осы тақырыпқа қатысты халықаралық зерттеудің тәжірибесі мен нәтижелеріне де назар аудару тиімді.

Осы бағыттағы анағұрлым қарқынды жұмыс Біріккен Ұлттар Ұйымының 8 Қылмыскерліктің алдын алу және құқық бұзушыларға шара қолдану бойынша конгресіне дайындық кезеңі ішінде жүргізілді. БҰҰ хатшылығымен дайындалған құжатта көрсетілгеніндей, қатысып жасалған қылмыскерліктің түрлі факторларымен, оның ішінде этностық, экономикалық факторларымен шартталған көптеген түрлерін бір тұжырыммен анықтауға болмайды.

Алайда, жалпы алғанда, бұл құбылыс заңсыз тауарлар мен қызметтер нарығын құру және пайдалану жолымен қаржылай табыс және билікке қол жеткізетін, ішкі құрлым ұйымдарымен және басқа да топтармен кең көлемде жүзеге асырылатын күрделі қылмыстық қызмет түрлері ретінде сипатталған.

Бұл қылмыстар көбінесе мемлекеттік шекаралардың шегінен шыққан, қоғамдық және саяси қайраткерлердің сыбайлас жемқорлығымен, пара алумен немесе құпиялы мәмілелерімен және үркітумен, қорқытумен, зорлық-зомбылығымен өте тығыз байланысты. Сонымен бірге қатысып жасалған қылмыс нарықтағы заңды кәсіпкерлік қызметке ұқсас қылмыстық дүниені оңтайлы ұйымдастыру үрдісі ретінде анықталады. Бірақ қылмыстық кәсіпкерлік қызмет өз мақсаттарына қол жеткізу үшін заңсыз тауарлармен және қызметтермен мәмілелер жасау, нарықта монополия орнату, соттық қудалау тәуекелдігін азайту үшін бәсекелестерге және құқық қорғау органдарына қатысты сыбайлас жемқорлықты және қорқытуды пайдалану секілді өзгешілі заңсыз қызмет түрлеріне қатысады [1, 7-8 бб].

20 ғасырдың соңғы онжылдықтары ішінде әлемдегі қатысып жасалатын қылмыстылықтың тез өркендеп дамуы байқалуда. Бұл қатерлі үрдіс технологиялар мен байланыс құралдары дамуындағы жетістіктер мен және халықаралық коммерциялық және экономикалық қызмет, тасымалдаулар, туризм аясы кеңеюіменде тығыз байланыста болып отыр. Трансұлттық қылмыстық ұйымдар қалыптасқан халықаралық жағдайды өз мақсаттарына қол жеткізуде өте тиімді пайдаланып отыр, соның нәтижесінде қатысып жасалатын қылмыстар саны көбейіп, табыстылығы да арта түсуде.

Қатысып жасалатын қылмыстың бүкіл әлемге таралауы нәтижесінде есірткі дәрілерді, ұрлаған заттарды, қару-жарақты және басқа да заңсыз тауарлар мен қызметтерді сату нарықтарының арнасы кеңейіп, олар бүкіл әлемде қаптаған қылмыстық топтар мен қылмыстық ұйымдар жүйесі арқылы жеткізіліп, жүзеге асырылып отыр. Осы бағытта жасалып отырған мәмілелердің көлемі жүздеген миллиард долларды құрап, ол көптеген елдердің ұлттық бюджетінен де асып түсуде. БҰҰ-ның қатысып жасалатын қылмыскерлікпен күрес жүргізу мәселелері бойынша халықаралық семинарында қатысып жасалатын қылмыстардың дамуының екі негізгі жолдары белгіленді:

- тыйым салынған қызмет түрлері (мүліктік қылмыстар, ақшаны жуып шаю, есірткі заттарының заңсыз айналысы, валюталық операциялар ережелерінің бұзылуы, қорқыту, жезөкшелік, құмарлық ойындары, қару-жарақ және антиквариат саудасы)

- экономика саласында жасалатын қылмыстарға қатысу тікелей немесе қиянат көрсету құралдарын қолданумен.

Заңды экономикалық қызметке қатысудың осындай түрі үнемі бәсекелестіктің құқыққа қарсы әдістерін қолдануға итермелейді. БҰҰ құжаттарында қатысып жасалатын қылмыс ретінде қылмыскерлікті кәсіп қылған және зорлық-зомбылық, қорқыту, сыбайлас жемқорлық, ірі көлемді зиян келтіретін

ұрлықтар секілді заңсыз құралдар қолданылуымен әлеуметтік қадағалаудан қорғану жүйесін құрған қылмыскерлердің тұрақты және басқарылатын қоғамдастықтарының бұқаралық жиынтықтары ретінде түсіндіріледі. БҰҰ сарапшылары қатысып қылмыс жасаушыларды бірнеше түрге бөледі. Олардың дәстүрлі түрін, иерархия принципі бойынша құрылған мафиялық жанұя құрайды. Олардың өзіндік ішкі тіршілік ережелері, мінез-құлық қағидалары және олар құқыққа қайшы әрекеттердің көптеген түрлерімен ерекшеленеді. Басқа түріне кәсіпқойлар жатады.

Осындай ұйымдардың мүшелері белгілі бір қылмыстық ой жоспарды орындау мақсатында бірігеді. Осындай түрдегі қылмысқа қатысушылық тұрақты емес және олардың құрылымы дәстүрлі түрдегі қылмысқа қатысушылықтай қатаң емес. Кәсіпқойлар тобына жалған ақша жасаушылықпен, автокөлік ұрлаумен, қарақшылық пен қиянат жасаумен және т.б. айналысатын жасақтар жатады. Кәсіпқой қылмыстық ұйымның қатысушылары құрамы үнемі өзгеріп тұруы мүмкін және оның мүшелері түрлі бірқилы қылмыстық әрекеттерге қатысуы мүмкін. Оған қоса белгілі бір аймақтарды бақылайтын көптеген ұйымдасқан топтар бар.

БҰҰ экономикалық және әлеуметтік кеңесі қылмыскерліктің алдын алу және қылмыстық сот төрелігі бойынша комиссиясының екінші сессиясындағы БҰҰ бас хатшысының "Ұйымдастырылған қылмыстық қызметінің жалпы қоғамға әсері" атты баяндамасында ұйымдастырылған қылмыстық қызметке жалпы сипаттама берілген. Оның ішінде осы құбылыстың сипатын түсіндіретін көрсеткіштер тізімі берілген:

- ұйымдасқан қылмыскерлік-экономикалық негізде біріккен қылмыстық тұлғалар құрылымдарының әрекеттері. Осы топтар орта ғасырлық Еуропада болған феодализм дәуіріндегі бандаларға өте ұқсас. Олар экономикалық пайданы заңсыз қызметтер мен тауарларды ұсыну арқылы немесе заңды қызметтер мен тауарларды заңсыз формада ұсыну арқылы табады;

- ұйымдасқан қылмыскерлік құпиялы қылмыстық қызметке ниеттенеді, оның барысында иерархиялы құралған құрылымдар көмегімен заңсыз әрекеттердің жоспарлануы және жүзеге асырылуы немесе заңсыз құралдар арқылы заңды мақсаттарға қол жеткізу реттеледі;

- ұйымдастырылған қылмыстық топтардың заңмен тыйым салынған тауарлар мен қызметтерді ұсыну бойынша қызметі айтарлықтай дәрежедегі бірлесуді және ұйымдастыруды талап етеді.

Бірқатар жағдайлар ұйымдасқан қылмыскерлік иерархиялық көрсеткіш бойынша құрылған ірі ұйымдар түрінде көрініс алады, олардың құрылымы дәстүрлі кооперативтік бірлестіктерге ұқсас. Бірақ ұйымдасқан қылмыскерлік ұйымдардың нақты белгілі бір құрылымы болмайды, олар көлемі бойынша айтарлықтай ірі емес болғанымен де, икемділігімен, авантюризммен, тез дағдылану қабілетімен ерекшеленеді.

Қатысып жасалатын қылмыстардың шынайы күші және тиімділігі оның тұрақтылығымен, беріктілігімен көрінеді. Рәсімделген кооперативтік құрылымдарға

қарағанда қатысып жасалатын қылмыс қоғамдағы әлеуметтік байланыстар желісіне ұқсайды. Қатысып жасалатын қылмыстық ұйымдардың құрылымдарын нақтырық білу үшін оларды шағын немесе ірі ұйымдарға, рәсімделген құрылымдарға не бейресми желілерге бөлу емес, шағын құрылымдарды ірі құрылымдарға, ал бір желідегі барлық ұйымдарды бюрократиялық құрылымдарға айналуы тұрғысынан қарастырған жөн. Кейбір қылмыстық топтар бір деңгейдегі қалыптасқан қылмыстық құрылымның элементтерін анағұрлым төмен деңгейлеріндегі қарым-қатынастардың икемді жүйесімен алмастыра алады. Жоғарыда көрсетілген халықаралық әдістемелерге қатысып жасалатын қылмыстар әлеуметтік дамудың жоғарғы деңгейін иеленгендігін көрсетеді.

-қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар, күрделі әлеуметтік өзін-өзі басқаратын және өзін-өзі өндіретін құбылыс бола тұра, қылмыстық әдет-ғұрыппен, қылмыстық актілермен қатар өз қызметтеріне құқық бұзушылармен де, заңға бағынышты азаматтармен де жасалатын құқыққа қайшы, қоғамға қауіпті және заңды әлеуметтік әрекеттердің көп деңгейлі және тармақталған жүйесін де кіргізеді;

-қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар әлеуметтік институттардың дамуымен, өзгеруімен тікелей байланыста дамып, тарихи кезеңде нақты аймақта заңсыз (қылмыстық немесе басқа да құқыққа қайшы) және заңды жолдармен белгілі бір объективті қоғамдық қажеттілікті қамтамасыз етеді. (халыққа қажетті тауарларды өндіру және бөлуден бастап ұлттық және діни қақтығыстар жағдайындағы қорғаныс функцияларына дейін);

-қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар қоғамдық қатынастарды реформалау кезеңі қылмыстық немесе қылмыстық болып табылмайтын белгілі бір әлеуметтік топтардың нақты, саяси және экономикалық мақсаттарына қол жеткізу құралы ретінде құрылуы мүмкін.

Қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар қызметі кеңеюінің өзі қоғам үшін ең қатерлі қауіпті тудырып отыр, өйткені қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдасқан қылмыстық топ қоғамның түбегейлі негізі ретінде қызмет ететін құқықтық және саяси сипаттағы негіз қалаушы құндылықтарды бұзып, ел экономикасына елеулі зиян келтіруде, ол қоғамның осы құндылықтар сүйенетін қағидаларын жоққа шығарып, өзінің "антиқұндылықтарын" құрып, оның пайдалы деген тұстары бар екендігін дәлелдеп отыр.

Қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдасқан топтардың жұмыс орындарын және адамдардың ауқаттылығын қамтамасыз ететін күш ретінде және билік құрылымдардың басқару, заң шығару және құқықтық тәртіпті қолдау бойынша өзіне алуға қабілетті күш ретінде имиджі кез келген қоғамға, оның даму деңгейіне және мәдени негіздеріне қарамастан, әсер етуі мүмкін. сыбайлас жемқорлық немесе заңды билік өкілдерін қорқыту көмегімен ұйымдасқан қылмыскерлік негіз қалаушы институттарды бұзып, оларды әрекеттілігінен айырады, олар тиімділігін жоғалтқандықтан ғана емес, ұзақ мерзімді болашақта

олардың қызметі негізделетін құндылықтардың беделін түсіру арқылы.

Бірқатар жағдайларда қылмыстық ұйымдар қатарлас экономикаға немесе айтарлықтай көлемдегі "қара нарық экономикасына негізделген бәсекелесуін билік құрылымдарын құрайды (кейде мемлекет ішіндегі мемлекет ретінде қарастырылатын феномен). Олардың мемлекетке және оның өкілдеріне қарсы күш қолдануға дайындығы күш жұмсауға заңмен қарастырылған мемлекеттік монополияға таласатынын білдіреді және олармен келтірілетін заңның көлемі көптеген ланкестік топтардың қызметінен пайда болатын зиян мөлшерінен айтарлықтай артады. Қатысып қылмыс жасау үшін құрылған қылмыстық ұйымдар азаматтық қоғамды бұзып, ішкі саясаттың қалыптасуына кедергі келтіреді, мемлекеттік басқару мен құқықтық тәртіптің сақталуына қатер төндіреді. Егер үкімет әлсіреген немесе даму жолына жаңа ғана түскен тұрақсыз болса, онда қылмыстық топтардың әрекетінің қауіптілігі өте жоғары деңгейде болып табылады. Мемлекеттік басқарудың әлсіздігі, дәрменсіздігі немесе қылмыстық топтар мен қылмыстық ұйымдармен күрес жүргізу бойынша толықтай күш салу мүмкіндігінің жоқтығы жағдайында қылмыстық ұйымдар өз ықпалының көлемін артып және өз күшін сезінген сайын, осындай топтардың үкіметтік құқық қорғау шараларын бейтараптандыруға ғана бағытталған жігерден үкіметтің орнын басып алуға күш салуға көшуі байқалады.

Қылмыстық ұйымдар мемлекетпен тікелей тайталасуға бара бермейді. Баламалы жолдардың бірі-қоғамда күнделікті жүргізілетін қылмыстың алдын алуға қатысты құқық қорғау органдарының іс-шараларын бейтараптандыру мақсатында мемлекеттік билік органдарына ену немесе оларды сыбайлас жемқорлыққа тарту. Жалпы мақсат-үкімет бетімен жіберуші позицияға тұрып, осындай ұйымға қатысты немесе оның қызметін жою үшін күрделі шаралар қолданбайтындай жағдай жасау[2,266].

Қатысып қылмыс жасаудан түсетін табыстар үнемі экономиканың басқарылуын қиындатады, себебі олар қоғам шеңберінде түрлі ресурстар анағұрлым кең таратылуын қажет ететін жағдайларда түрлі қысым жасап, оның асқинуына әсер етеді, экономиканың көптеген секторлары өз дамуында заңды тұлғалардың түрлі сәндік заттарды өндіруге қатысты шығындарының көлемін ұлғайтуы мүмкін.

Оған қоса "қара" нарық экономикасы салық базасының қысқаруын негіздеген сайын, ол заңды экономикаға залалды әсер тигізіп, экономиканы дамыту саласындағы жігерді әлсірете алады. Қатысып қылмыс жасау нәтижесінде алынған көптеген миллиондық, миллиардтық табыстар заңсыз жолмен алынған ақшаларды жуып-жою жүйесі арқылы заңды кәсіпорындарға кең көлемде салынуда. Осындай әрекеттердің бірнеше мақсаттары бар, олардың ішінде ең көзге көрінетін заңсыз алынған ақшаны заңдастыруға тырысу. Соңғы онжылдықтар ішінде ұйымдастырылған қылмыстық қызметтің нәтижесінде пайда болған ірі көлемдегі табыстар осындай әрекеттер жасауды міндеттеп отыр.

Заңсыз алынған құжаттар заңды түрде экономикаға енуі үшін осы қаражаттардың пайда

болуының ашылу тәуекелдігін азайту және осыған қатысты түрлі операциялар (әсіресе шетелде жүзеге асырылатын операциялар, құрылған тасымалдау және тарату арналарын ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдардың билігіне беру арқылы) жүргізілуін жеңілдету мақсатын көздейді.

Онымен бірге, заңсыз алынған қаражатты заңды түрде экономикаға салу барысында құқық қорғау органдарының араласуымен тұтқындалуы немесе тауарлар тәркіленуі нәтижесінде жоғалып пайдаға аспай кетуі де мүмкін. Осы орайда ұйымдастырылған сыбайлас жемқорлық әрекеттері қауіпті инвестициялар шеңберінен заңсыз алынған қаражаттарды шығарып, оларды заңдастыруға мүмкіндік береді. Заңсыз жолмен алынған қаражаттарын заңды экономикаға бағыттау жолымен қылмыскерлер сырттан қарағанда кәдімгі заңға бағынышты азаматтарға арналғандай болады.

Қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық топтардың қылмыстық қоғамдастықтарға кіретін тұлғалардың иелігіндегі кәсіпорындардың заңға бағынышты бәсекелестеріне қарағанда артықшылығы зор, себебі соңғылары қылмыстық жолмен алынған табыстардың мөлшерін, қылмыстық топ өндіріс шығындарын, банкттерден алынған қаржыларды өтеу жолдарын ойлану керек. Оған қоса, қатысып қылмыс жасау үшін ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар, қажет болса жағдайда зорлық жасау, күш көрсету әдістерімен қажеттілігін өтеу арнасын кеңейтуге тырысады.

Осындай әдістердің көмегімен қатысып қылмыс жасаушылардың жаңа құрылымдары пайда болады да, ондағы қылмыс жасауға қатысушылар бұрынғыдан да жоғары табыстар табу үшін түрлі әрекеттер жасап, сол уақытта олардың адал бәсекелестері здерінің банкроттығын жариялауға мәжбүр болады. Осылайша қатысып қылмыс жасау нәтижесінде заңды экономиканың дамуының кері кетіп, құлдырау жағдайы орын алады. Ең соңында, осылардың бәрі тұтынушылардың шығындарына әсер етеді, себебі олар қалай болса да жоғары баға бойынша ақы төлеуге мәжбүр болады.

Сонымен бірге, қатысып қылмыс жасаушылар ұлттық және халықаралық деңгейлерде қаржылық және коммерциялық мекемелерге де өз қатерін төндіреді. Заңды қызмет түрімен айналысатын мекемелерге еніп, олардың иелеріне қорқыту, күш қолдану арқылы қызмет ету мақсаттарын әлсіретіп, жойып не қоғамның, не акционерлер мүдделеріне қызмет ете алмайтындай дәрежеге дейін жеткізу және осындай мекемелердің басқарылуын әлсірету қоғамдық қаражаттардың теріс пайдаға асуына әкеліп соғуы ықтимал[3,25-26 бб.

Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару жүйесіне ұйымдасқан қылмыскерлер тобы мүшелерінің ену үрдісі қылмыстық ұйымдардың заңды бизнеспен айналысатын іскерлермен және елдердің саяси қызметкерлерімен өзара пайдалы қарым-қатынастар орнатуына негіз болады. Егер осындай үрдіс нәтижесі сәтті аяқталса, үкімет пен құқық қорғау органдарының осындай қылмыстық ұйымдармен, қылмыстың алдын алу мақсатында үрес жүргізу бойынша әрекеттері айтарлықтай

қиындай түсіп, еш нәтиже бермейді. Қылмыстық топтардың дайындаған және жасаған қылмыстары бойынша тергеп- тексеру жұмыстарын жүргізумен ашуды ұйымдастырудың ерекшеліктері ең алдымен, орын алған қылмыстық істің тікелей мазмұнымен анықталады.

Сонымен қатар қылмысты жасаған қылмыстық топтар, олардың алдын ала ұйымдастырылуы, ұйым мүшелерінің тұрақтылығы қылмыстық істі тергеп- тексеру процесіне әсер етеді, ал кейбір жағдайларда қылмыстық істерді ашу мен тергеуде басым фактор болып табылады. Мысалы, бірнеше адамнан тұратын қылмыстық топтың мемлекеттік немесе басқа да мекемелерге, ұйымдарға болмаса жекеленген адамдарға шабуыл жасау үшін қарулы топтың ұйымдасуы банды құрамында болуы қылмыстық әрекеттер немесе шабуыл жасау үшін құрылуы бандитизм деп аталады да ерекше тергеп-тексеру жұмыстарын ұйымдастыруды талап етеді.

Криминалды немесе қылмысты топтар туралы түсінік екі немесе одан да көп тұлғалардың, яғни алдын ала ойластырылған ұйымдасқан қылмыстық әрекетке қылмыстық құқықтық санат бойынша қатысуы. Сот статистикасының мәліметтері бойынша қылмыс әлемінде топтасқан түрде қылмыс жасау кең тараған форма екендігі дәлелденіп отыр. Мұндай қылмыстардың көпшілігі жай қатысу түрінде болады да, олар алын ала келісіп бір ғана қылмыс жасауға бірігеді, тек 3 пайызы ғана функционалдық белгілері бойынша қатысушыларға бөлінеді.

Қылмыстық заң нормалары қылмысқа қатысушыларды әр түрлі терминдермен "жекеленген қылмыстық топтар", "қылмыстық топ", "банда" және т.б. деп атайды. Осы түсініктердің барлығына ортақ белгі, ұйымдасқан қылмыстық топтардың ең маңызды ерекшелігі болып табылатын қылмыстық істі жасауға бірнеше адамдардың бірігіп қатысуы болып табылады. Мұндай қылмыстық топтардың құрамында болушылардың саны екі жүз немесе одан да көп болуы мүмкін. Қылмыстық топтар туу, қалыптасу және ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай: -кездейсоқ, -компания типтес, -ұйымдасқан, - қылмыстық ұйымдар немесе қауымдастықтар болып бөлінеді.

Кездейсоқ топтар қылмыс жасауды алдын ала ұйымдастырып, ойластырмаған, табан астында қалыптасқан жағдайға, ситуацияға байланысты қылмыс жасауға біріккен тұлғалар тобынан тұрады. Мұндайда бұл қылмысқа қатысушылар қатарында таныс адамдар, бір мекен-жайда тұратын, оқу, жұмыс барысындағы адамдар, ортақ көзқарастағы адамдар ұйымшылдық танытып, бір сәттік ашудың күшімен ұйымдасып, қылмыстық әрекет жасауға барады. Мұндай топтар кішігірім қылмыстық әрекеттер жасап, адамның денесіне жеңіл жарақаттар салып, заттарын бүлдіріп немесе басқа да мүліктік тұрғыдағы залалдар келтіруі мүмкін, бірақ олар алдын ала ұйымдасып қылмыстың қай түрін, кімге қатысты жасайтындығы туралы ештеңе жоспарламайды.

Компания тектес қылмыстық топтар көп жағдайда біріккен құрамы тұрақты, қоғамға қарсы пікірлері қалыптасқан адамдар тобынан тұрады. Олардың өмірінде қылмыстық әрекетпен одан туындаған зардап ең маңызды орын алады. Олардың қылмыстық

зардапқа қатысты психологиялық ойы қалыптасып, қылмыстық құрылым ұру туралы ниеттері пайда бола бастайды. Компанияда әдетте лидер (көсем) болмайды, бірақ міндеі түрде белсенді әрі беделді мүшесінен сайланған жетекшісі болады.

Ұйымдасқан қылмыстық топ-бұл тұрақты қылмыстық қауым, оның құрамы нақты тұлғалардан тұрады. Топтың ішінде өзіндік ерекше жүйесі, тәртібі, өзін ұстау ережесі болады және топ ережесіне қайшы әрекет еткендер жазаланып, топтан қудалануы да мүмкін. Ұйымдасқан қылмыстық топтың әрекеті де мақсаты да қылмыс жасау жолымен табыс табуға бағытталған. Құрамдас ұйымдасқан қылмыстық топты міндетті түрде жетекші басқарады. Ұйымдасқан қылмыстық топтың тұрақтануына қарай онда өзінің ерекше қабілетін, жетекші бола алатынын көрсеткісі келетіндер шығуы мүмкін; және ол жүре келе топты ұйымдастырушының бәсекелесі болып табылады.

Мұндай топ мүшелері іс-қызметіне, бағытына қарай бөлінуі мүмкін. Олар, ұйымдастырушылар: қылмысты дайындауға, қылмыс объектісіне қатысты барлау жасауға, қылмыс жасаудың жоспарын құруға, топ мүшелерін қару-жарақпен қамтамасыз етуге қатысады; ал басқалары қылмыс жасайды; ал үшіншілері алынған құнды, бағалы заттарды алып кетуді, автокөлік ұйымдастыруды және қылмыстық жолмен алынған сақтауды жүзеге аырады. Бірнеше ұйымдасқан топ мүшелерінің бір-бірімен қарым-қатынасы жасырын түрде болады.

Қылмыстық жолмен алынған табысты иемдену қылмыстық ортада қалыптасқан ережеге сәйкес жүзеге асырылады; ал топтың өмір сүруі үшін оны қамтамасыз етуге арнайы ақшалай қорлары (общак-ортаққазан) құрылады; оны осы қылмыстық ұйымдардың ұйымдастырушылары ұстайды. Қылмыстық ұйымдардың ішіндегі ең қауіптісі-қылмыстық қауымдастықтар. Іс жүзінде бұлар да қылмыстық топтар, бірақ олардың ұйымдастырылуы жоғары дәрежеде, нақты топтасқан, бірнеше буынға бөлініп тармақталған, жүзеге асырылатын тұрақты қылмыстық әрекеттің бәрін үнемі бақылауда ұстайды. Көбінесе, қылмыстық қауымдастықтар ауыр және өте ауыр қылмыстар жасайды және олардың

өмір сүру уақыты ұзаққа созылады, себебі, олар жекеленген кшігірім топтарға, буындарға бөлінеді.

Сондықтан ұсталған бір буын арқылы бүкіл қауымдастықты жою мүмкін емес, әрі буын өкілдері өзінен жоғары тұрған орган туралы ешқандай мәліметтер білмейді. Қылмыстық топтардың кішігірім топтары мен звенолары автономия сипатында болады да, оларды өз лидерлері басқарады, бірақ топтың қатардағы мүшелері, барлық жүйені, қылмыстылық жағдайды біле бермейді. Қылмыстық қауымдастықты кішігірім топтар мен звенолардың жетекшілерін өзіне бағындыра алатын күшті лидер басқарады. Қауымдастықтың ішінде қатаң нормалар, қатаң тәртіп сақталады, бағынғысы келмегендер немесе тәртіпті бұзғандар олардың алдында өз заңдары негізінде жауап береді. Қылмыстық әрекетті сәтті өткізу үшін қылмыстық топтардың ішінде топ мүшелерінің жұмысын бақылап отыратын, қауымдастық мүшелерін қорғап отыратын арнайы топтар құрылады.

Қылмыстық қауымдастықтар өте үлкен ауқымдағы қылмыстық формаға жете алады. Қылмыстық топтардың бірнеше түрлерінің болуы соңғы уақытта біздің елімізде сыбайлас жемқорлық тектес сапалы қылмыстық топтардың қалыптасуының белсенді үрдісінің жүріп жатқандығын көрсетеді, бұған мысал ретінде әсіресе кәсіби қылмысты айтуға болады. Кәсіби қылмыс қылмыстық әрекеттің, тәсілдің жоғарғы деңгейге жеткендігін және қылмысты әшкерлеу үшін арнайы мамандардың біліктілігін талап етеді [4, 12-14 бб].

Әдебиеттер тізімі:

1. Е.И.Каиржанов. Как нам улучшить законодательство? Алматы. 2008. 7-8бб.
2. Ж.А.Туякбаев. Актуальные проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией. Алматы. 2006.26б.
3. Б.М.Нурғалиев. Организованная преступность и меры борьбы с ней-Алматы. 2008. 22-26бб.
4. Н.М.Абдиров. Стратегия с наркобизнесом, борьба с преступностью в Казахстане. Алматы.2008. 12-14бб.

Дилара ШАЙХИМУРАД, магистрант, Карагандинский экономический университет
Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9, Dilara9407@mail.ru,
87011767991

Галия ТАТИЕВА, кандидат экономических наук, доцент, Карагандинский экономический университет
Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая 9, Amandyk.galiya@

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В РК

В статье рассматриваются актуальные аспекты управления финансами в РК. Особенность организации и функционирования финансового менеджмента на микроуровне.

Ключевые слова: управление финансами, финансовый менеджмент.

Дилара ШАЙХИМУРАД, магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш 9, Dilara9407@mail.ru,
87011767991

Галия ТАТИЕВА, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды
экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш 9,
Amandyk.galiya@mail.ru, 87029301109

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ НАҚТЫ АСПЕКТІЛЕРІ

Мақала Қазақстан Республикасының қаржы менеджментінің нақты аспектілеріне арналады. Микро деңгейде қаржы менеджментін ұйымдастыру мен жұмыс істеу ерекшеліктері.

Түйінді сөздер: қаржыны басқару, қаржылық менеджмент.

Dilara SHAUKHIMURAD, graduate student Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009,
Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str 9, Dilara9407@mail.ru 87011767991
Galiya TATIEVA, associate professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of
Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str 9, Amandyk.galiya@mail.ru, 87029301109

THE ACTUAL ASPECTS OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article is devoted to the actual aspect of financial management in the Republic of Kazakhstan. Peculiarity of the organization and functioning of financial management at the micro level.

Keywords: financial management, actual aspect.

Современное рыночное хозяйство любой страны представлено четырьмя основными секторами: домохозяйствами, коммерческими структурами, государственным сектором и соответствующими финансовыми институтами (посредниками). Главным представителем реального сектора экономики выступают коммерческие предприятия (фирмы, компании). Принимая известное представление о компании(предприятии) как объективном живом организме вполне допустимо образное сравнение ее финансов с кровеносной системой. Это сравнение не только позволяет развеять любые сомнения по поводу объективного характера финансов компании, но и признать ту огромную значимость, которую имеют финансы в жизнедеятельности любой компании. В динамично развивающихся рыночных условиях необходима реализация новой концепции финансовой деятельности коммерческих структур, базирующейся на формировании оптимальной системой управления финансами или финансового менеджмента

Управление финансами или финансовый менеджмент в наиболее общем виде, представляет собой специфическую систему управления денежными потоками, движением финансовых ресурсов и соответствующей организаций финансовых отношений.

Обобщение опыта отечественных компании (предприятий) в управлении финансами позволяет сделать вывод, что на современном этапе происходит переход от решения простых задач(планирование и анализ движения денежных средств) к более сложным, комплексным(бюджетирование, планирование и управление капиталом, разработка и реализация финансово-экономической стратегии).

Внедрение качественно новых рыночных методов управления финансами позволяет снизить дефицит денежных средств, эффективно управлять капиталом, осуществлять анализ и управление ассортиментом продукции, проводить эффективную финансовую политику. Бесспорно, для того, чтобы финансовый менеджмент в полной мере выполнял свою миссию

в РК, необходимы соответствующие условия и профессионально-подготовленные специалисты. Что касается первого, то финансовый менеджмент, как вид деятельности, требует комплекса социальных условий - экономических, правовых, организационных. На сегодня, экономические и правовые условия для осуществления финансового менеджмента в Казахстане в основном созданы.

Тем не менее, организационные цели, задачи финансового менеджмента Казахстанских предприятия резко отличаются от финансового менеджмента крупных западных компании и соответственно сам финансовый менеджмент трактуется как, система управления финансами ("необходимый набор методов" - у Стояновой Е.С), направленное на достижение корпоративных целей. При этом по мере развития экономики и ее корпоративного сектора, цели и задачи компании становятся все более сложными. Перед финансовым менеджментом, как и в других сферах деятельности казахстанских компании стоит задача скорейшего развития и повышения конкурентоспособности.

Повышение конкурентоспособности национальной экономики невозможно без вложений (инвестиции) в интеллектуальную сферу, поднятия на должный уровень проблемы интеллектуального капитала, что в свою очередь выступает необходимым условием экономического роста всех секторов экономики. И как следствие требует увеличить расходы на образование государством, подготовку и переподготовку кадров предприятиями.

Но все же наиболее важной приоритетной задачей для финансового менеджмента является подготовка квалифицированных специалистов по управлению финансами корпорации. Речь идет не только о качественной вузовской подготовке, а скорее послевузовской, так как внедрение кредитной технологии бакалавра несколько "обезличила" подготовку таких специалистов.

Тем не менее, современное состояние и тенденции изменении, как в мировой, так и отечественной экономике, позволяют сделать вывод о том, что это направление имеет не только определенные традиции, но и хорошие перспективы в будущем.

"Синтез теории управления, теории финансов и аналитического аппарата бухгалтерского учета",- по мнению российского ученого Ковалева В.В, в финансовом менеджменте "вполне объясним и ...не является чем-то абсолютно уникальным" [1, с. 43-44].

Тем более, уникален новый подход, новые аспекты в управлении финансами в условиях рыночной экономики Казахстана.

На рубеже XX и XXI веков процесс интернационализации национальных экономических систем стал настолько стремительным и всеобъемлющим, что получил название глобализации экономики. Широкое активное внедрение отечественных национальных компании на мировом рынке, позволило говорить о специфике финансового менеджмента в условиях международного бизнеса.

Таким образом, международный финансовый менеджмент-это еще одна разновидность и специфическая особенность современного финансового менеджмента в рыночной экономике РК.

В тоже время, формируется национальная модель финансового менеджмента, приобретают особые черты и формы проявления в условиях всесторонней модернизации национальной экономики.

Сегодня с уверенностью можно заявить, что финансовый рынок Казахстана в своей основе сложился и он достаточно емкий по объему сформированных финансовых ресурсов. Тем не менее, особо важной, приоритетной задачей на государственном уровне остается эффективное управление финансами на микроуровне. А здесь картина выглядит неутешительно. Так, большинство функционирующих предприятия страны, как правило, работают "на себя", извлекая поспешно доходы и не имея соответствующей стратегии. Это позволяет сделать вывод, что сфера финансов предприятия, корпоративные финансы в Казахстане еще не достигли уровня всех принципов финансового менеджмента. Исследуя финансовые ресурсы на микроуровне и выполняя достаточность финансового обеспечения производственного потенциала в стране, а также эффективность использования в целях денежных средств всеми предприятиями убеждаешься в присутствии многих негативных проявлениях: в сфере денежных потоков, выполнении обязательств по платежам, в целевом использовании денег и обеспечении рентабельности и так далее [2, с. 147-148].

Исследование аспектов функционирования финансового менеджмента в различных сферах и отраслях экономики, позволяет говорить, что финансовый менеджмент, рассматриваемый как система, должен объединить в единую цепочку как концептуальные подходы к обоснованию финансовых решения, процедуры их осуществления вплоть до разработки и использования необходимых показателей результативности предприятия, так и стратегии предприятия. Современный мир за последние 20-25 лет прошел ряд этапов в развитии таких целостных систем управления финансами корпорации, что позволяет выявить уроки из этого опыта.

Мировой опыт позволяет выявить два типа устаревших систем финансового управления:

- система с внутренним конфликтом принципов принятия финансовых решений с одной стороны, и требованиями среды-с другой.

- система, содержащие конфликт между принципами принятия решений и механизмами воплощения их в жизнь.

Первый тип устаревших систем свойственен компаниям, где в процессе становления финансового управления не были преодолены противоречия подходов к анализу операции компании и формулированию ее цели, задачи, а вместе с ними и к выбору необходимого набора инструментов финансового управления, возникающие между традиционной, бухгалтерской и противоположное ей-финансовой моделям компании.

Отмеченные конфликты вытекают из смещения противоположных подходов к анализу компании. Между тем различия бухгалтерского и финансового подходов к анализу компании очень существенны. Бухгалтерское видение операции компании основано на фактически проведенных операциях, исключая из анализа альтернативность возможных действий и практически игнорирует вариантность развития.

Финансовая модель компании, опирается не на бухгалтерские, а на альтернативные издержки. Используя в анализе бухгалтерские данные. Финансовый менеджер не может ограничиваться ими. Существенное отличие двух видении одной и той же компании-бухгалтерского и финансового-связано с тем, какая группа показателей-масса дохода, доходность или рентабельность реализации, прибыль на одну долю в собственном капитале. Внимание финансового менеджера сформулировано на показателях потоков денежных средств.

Второй тип системы финансового менеджмента компании - это системы, содержащие конфликт между принципами принятия решений и механизмами их воплощения в жизнь.

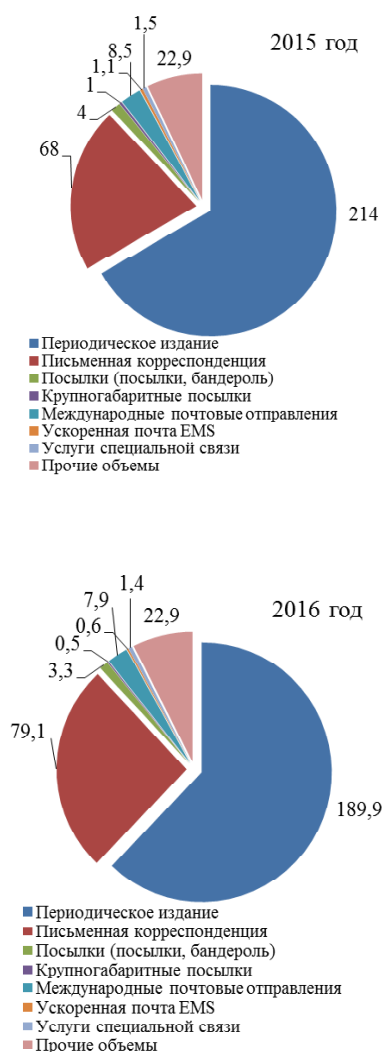
Во многом второй тип выглядит более продвинутым, так как отмеченные противоречия в нем уже ликвидированы. В этом типе процедуры принятия финансовых решений соответствуют принципам именно финансовой модели компании, опираются на более представительный ряд аналитических приемов, выходя за рамки упрощенных бухгалтерских трактовок количественных показателей компании. Тем не менее, и в нем, как следует из опыта западных крупных корпорации, обнаруживаются внутренние несоответствия, снижающие эффективность не только собственно финансовых (решений об инвестициях, источниках финансирования, о реструктуризации), но и всех управленческих решений. В частности, финансовому менеджменту данного типа свойственен конфликт между долгосрочными задачами развития, выдвигаемый перед менеджментом компании и интересами развития выдвигаемыми в применяемых методах обоснования стратегических вариантов развития.

Рассмотренные выше особенности управления финансами предприятия и организация финансового менеджмента трансформируется в практическую деятельность отечественных предприятия крупного и среднего бизнеса. Данная проблема исследована в деятельности крупной Казахской компании "АО Казпочта". АО "Казпочта" - оператор почтовой связи РК, представляет Почтовую администрацию Казахстана во Всемирном почтовом союзе, участником международных платёжных систем VISA International и MasterCard Worldwide, а также является одним из базовых элементов общегосударственной инфраструктуры.

АО "Казпочта" несет ответственность за обеспечение экономической, социальной, экологической стабильности, оказывая общедоступные услуги на всей территории Республики Казахстан. Осознавая свою ответственность за вклад в устойчивое развитие общества, АО "Казпочта" принимает обязательства по социально-ответственному взаимодействию со всеми заинтересованными сторонами. Преимущество АО "Казпочта" в том, что компания представлена в самых отдаленных населенных пунктах страны, и в сложившихся условиях отделения почтовой связи смогут выступить центром экономической активности на селе, и для этого руководством АО

"Казпочта" прилагаются все усилия. В компании активно идет процесс модернизации и перехода к качественному предоставлению услуг, что означает не только улучшение обслуживания, но и технического, операционного, технологического, информационного обновления почтовой сети. АО "Казпочта" поддерживает инициативы, направленные на расширение своего участия в правительственных программах и проектах развития АО "Самрук-Қазына". На сегодняшний день казахстанская почта - это около 21 000 человек персонала, свыше 3200 отделений связи по всей стране, 14 областных и 4 филиала республиканского значения, оказывающих населению и бизнесу страны почтовые, финансовые и агентские услуги.

За 2016 год объемы почтовых услуг составили 304 млн. единиц, уменьшились на 17 млн. единиц или на 5,3% по сравнению с аналогичным периодом (рисунок 1).

Примечание - Годовой отчет АО "Казпочта" за 2016 г.

Рисунок 1. Объемы почтовых услуг АО "Казпочта" за 2015-2016 гг., млн. единиц

Как видно из рисунка 1, объемы почтовых услуг за 2016 год снизились на 17 млн. единиц по сравнению с 2015 годом. Данное снижение связано с уменьшением доли охвата рынка

письменной корреспонденции с 85% в 2015 году до 76% в 2016 году, а также снижение доли на рынке посылок с 65% до 62% за 2015 и 2016 годы аналогично.

Объемы финансовых услуг представлены на рисунке 2, за 2016 год составили 905 млрд. тенге, в 2015 году 874 млрд. тенге увеличившись на 31 млрд. тенге или 3,5%. Исходя из рисунка, наблюдается рост объемов финансовых услуг АО "Казпочта".

Примечание - Годовой отчет АО "Казпочта" за 2016 г.

Рисунок 2. Объемы финансовых услуг АО "Казпочта" за 2015-2016 гг., млрд. тенге.

АО "Казпочта" остается крупнейшим игроком на этом рынке с общей долей около 85%. Однако, во многих сегментах конкуренция уже существует и продолжает развиваться. В наиболее привлекательных под сегментах B2C, таких как Direct Mail, согласно экспертным оценкам, доля Компании не превышает 30%. Сдерживающими факторами развития услуги Direct Mail являются высокая себестоимость оказания услуг (в части переменных затрат) и отсутствие сегментированных баз данных для рассылки, что снижает эффективность проведения рекламных мероприятий для клиентов. Также ожидается снижение общего объема рынка вследствие развития интернета и переключения на электронные каналы связи. Сегмент посылочных отправок является быстрорастущим, доля рынка АО "Казпочта", согласно экспертной оценке, с учетом всех участников рынка по простым посылочным отправкам составляет более 60%. Более половины (55%) приходится на B2C сегмент - в основном, это каталожные продажи и онлайн-торговля. Доля B2B-сегмента составляет порядка 30%. При этом, шире всего АО "Казпочта" представлена на этом рынке в отдаленных регионах, то есть в наименее привлекательных сегментах.

В наиболее привлекательном городском сегменте у АО "Казпочта" сильная конкуренция как местных, так и международных компаний. АО "Казпочта", чтобы составить сильную конкуренцию, необходимо соответствовать уровню основных игроков рынка, в том числе и признанных мировых лидеров, как по цене, так и по качеству оказываемых услуг. Высокие издержки, и как следствие - невозможность оперативно предложить рынку продукт с требуемым соотношением цены и качества создает риски потери наиболее привлекательных сегментов рынка. За 2016 год доходы составили в сумме 15,45 млрд. тенге, что выше уровня 2015 года на 17,1% или на 2,26 млрд. тенге. Объемы за 2016 г. составили 0,91 млрд. тенге, что выше уровня 2015 года на 4,6% или на 0,04 млрд. тенге (таблица 2). Анализ основных финансовых коэффициентов, характеризующих эффективность финансовой деятельности АО "Казпочта" представлено в таблице 1.

Показатели	Целевые ориентиры показателей	Анализируемые годы		
		2014	2015	2016
Показатели платежеспособности				
Коэффициент текущей ликвидности	$\leq 0,3$ $\geq 1,5$	0,47	0,45	0,64
Коэффициент быстрой ликвидности	$\leq 0,4$	0,4	0,67	0,97
Коэффициент абсолютной ликвидности	$\leq 0,2$	0,35	0,66	0,94
Коэффициент платежеспособности	$\leq 0,5$	3,28	2,88	2,06
Показатели финансовой устойчивости				
Коэффициент финансовой независимости	$\leq 0,5$	0,26	0,28	0,31
Коэффициент достаточности собственных средств	$\geq 0,12$	0,2	0,26	0,3
Коэффициент соотношения заемных и собственных средств (финансовый леверидж)	$\leq 0,2$	0,67	0,62	0,54
Коэффициент финансовой устойчивости	$\geq 0,75$	0,30	0,31	0,36
Коэффициент текущей задолженности	$\leq 0,1$	0,77	0,74	0,67
Показатели рентабельности				
Рентабельность продаж по чистой прибыли	$\geq 8\%$	4%	4%	57%
Рентабельность собственного капитала по чистой прибыли	$\geq 15\%$	1%	1,7%	13%
Рентабельность активов	Динамика роста	0,3%	0,3%	4%
Примечание - составлено автором на основании Консолидированной финансовой отчетности АО «Казпочта» за 2014-2016 гг.				

При сопоставлении фактических значений финансовых коэффициентов АО "Казпочта" их целевому уровню, все полученные отклонения от нормы не являются критичными, в частности, коэффициенты платежеспособности и финансовой устойчивости, что обусловлено небольшой долей краткосрочных обязательств предприятия, а по некоторым показателям эффективности прослеживается положительная динамика.

Для достижения высоких темпов роста оборота нужно повышать возможности увеличения рентабельности собственных средств. Рентабельность - в общем смысле, это отношение результатов к затратам.

Проведенный анализ АО "Казпочта" показал, что предприятие находится достаточно в устойчивом финансовом положении и имеет достаточную ликвидность активов. У предприятия в 2016 году наблюдаются положительные тенденции: рост валюты баланса, то есть увеличение суммы активов, а также улучшились показатели рентабельности за год, что свидетельствует о повышении эффективности управления финансами.

Вывод:

Показатели платежеспособности свидетельствуют о том, что АО "Казпочта" имеют среднюю платежеспособность, то есть активы, выпущенные в оборот, не приносят достаточной прибыли.

По коэффициенту платежеспособности наблюдается снижение показателей, в связи с увеличением обязательств предприятия. В связи с этим руководству предприятия необходимо заострить свое внимание на обеспечение повышения показателей платежеспособности. В этом направлении следует обратить внимание на поиск путей сокращения краткосрочных и долгосрочных обязательств.

А также исходя из проведенного анализа показатели финансовой независимости и финансовой устойчивости не в достаточной мере достигают нормативных значений, которые отражают недостаточность покрытия обязательств за счет собственных средств. Руководству предприятия АО "Казпочта" необходимо укрепить свою финансовую независимость за счет надежных и долгосрочных источников.

Рентабельность собственного капитала по чистой прибыли рассчитанный в анализе показывает отклонение от нормативных значений, который отражает долю чистой прибыли в собственном капитале предприятия. В данном направлении следует увеличить собственный капитал для укрепления финансового положения и устойчивости предприятия на рынке.

Таким образом, на основе проведенных расчетов можно сказать, что при увеличении выручки от оказания услуг, и снижение своих обязательств, предприятие свою прибыль, пройдет порог рентабельности и увеличится запас финансовой прочности.

Повышение эффективности деятельности зависит от лучшего использования основных фондов. Необходимо интенсивнее использовать созданный производственный потенциал, добиваться ритмичности деятельности. Важное место в повышении эффективности деятельности предприятия занимают организационно-экономические факторы.

Таким образом, руководство АО "Казпочта" должно уделить больше внимания на отчисления в фонд накопления: на развитие производства, на увеличение оборотного капитала, в фонд потребления, на социальные выплаты. Если увеличение средств, направленных на потребление, сопровождается ростом производительности труда, снижением коэффициента текучести кадров, повышением уровня квалификации работников, то использование прибыли на потребление является экономически эффективным.

Рыночные условия хозяйствования определяют приоритетные направления собственной прибыли. Развитие конкуренции вызывает необходимость расширения оказываемых услуг, его совершенствование, удовлетворение материальных и социальных потребностей трудовых коллективов.

Список литературы:

- 1 Ковалев В.В.-Введение в финансовый менеджмент М: Финансы и статистика, 2001-с.43-44
- 2 Исакова З.Д Финансово-кредитная система Казахстана в условиях рыночной экономики. Алмата,2001-с. 147-148.

Сұлтан ӘКІМЖАН, Ю-12П тобының магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті.100009.Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Керамическая көшесі 11. Akimzhan @yandex.kz +7011321137

КҮШ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Бұл мақалада күш қолдану және күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтардың анықтамасы шетел заңнамаларының осы түсінікке берілген анықтамасымен салыстыра отырып беріледі.

Түйінді сөздер: күш қолдану, қорқыту, мәжбүрлеу, жәбірленуші.

Сұлтан АКИМЖАН, магистрант гр.Ю-12П Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. 100009. Республика Казахстан, г.Караганда, Керамическая көшесі 11. Akimzhan @yandex.kz +7011321137

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ С ПРИМЕНЕНИЕМ НАСИЛИЯ

В этой статье дается понятие преступления совершаемых с применением насилия и угрозы, а также уголовная ответственность в сравнении с зарубежным законодательством.

Ключевые слова: применение насилия., угроза, принуждение., потерпевший

Sultan AKIMZHAN, Student gr. Yu-12P, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. 100009. The Republic of Kazakhstan, Karaganda., St. Ganeeval-61., Akimzhan @yandex.kz +7011321137

CONCEPT AND TYPES OF CRIMES COMMITTED WITH VIOLENCE

This article gives the notion of a crime committed with use of violence and threats, as well as criminal liability in comparison with foreign legislation.

Keywords: the use of violence, the threat of, coercion, the victim

Қазіргі таңдағы қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар түсінігі аз зерттелген, сондықтан осы тақырып бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізген кезде қазіргі қолданыстағы қылмыстық заң нормаларын басшылыққа ала отырып зерттеу жұмыстарын жүргізген заңгер ғалымдар Е.О.Алауханов, Л.Д.Гаухман, П.А.Дубовец, К.Ш.Жайынбаев, Л.Д.Кругляков және басқаларының ғылыми еңбектеріне жүгінуге тура келді. Осы еңбекті жазу барысында күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар түсінігіне анықтама беру үшін теориялық және практикалық зерттеулер қорытындысына, заңгер ғалымдардың бұдан бұрын да берген анықтамаларына, қолданыстағы заң нормаларында берілген анықтамаларға сүйенуге тура келді.

Қылмыс жасаудағы күш қолдану тәсілін зерттеу өзекті мәселелердің бірі және осы тәсілді қолданудың нақты себебін тапқан жағдайда қабылданатын шешім қылмыстық құқық және сот ісін жүргізуде маңызды рөл атқармақ. Бұл ғылыми еңбектің негізі - зорлық арқылы жасалатын қылмыстармен күрестің өзектілігі және осы тәсілді пайдаланып қылмыс жасауға байланысты туындайтын сұрақтардың шешімін табу, "қорқыту" және "күш қолдану" ұғымына түсінік

беру. Сондықтан да зерттеуге негіз болып отырған көптеген жайларға, ол үшін алдымен күш қолданып жасалатын қылмыстарға түсінік беріп және оған ұқсас қылмыстық әрекеттерді тауып оларды ғылыми негізде ажыратуға болатын белгілерді нақты көрсетуге тура келеді. Бұл ұғымға бұған дейін қылмыстық құқық та, құқықтың басқа салалары да зкүш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар түсінігіне нақты анықтама берген жоқ, осы тәсілді пайдаланып жасалған қылмыстар төңірегінде бірыңғай пікір қалыптаспаған.

Қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығынан кейбір топтарды жекелеп бөліп алуға болады, оның негізінде өмірге, денсаулыққа, тәнге қолсұғылмаушылыққа, жеке тұлғаның бостандығына деген адамгершілік нормаларынан өзара көзқарас онда адамдардың өзара қарым-қатынасы және қоғаммен қарым-қатынасын реттеу арқылы адамдардың қалыпты өмір сүруін қамтамасыз етуге болады. Жоғарыдағы келтірілген қарым-қатынастарды бұзу мемлекетке орасан зор көлемде зардап келтіреді. Сондықтан ол қарым-қатынастар қылмыстық заң нормалары арқылы қорғалады.

Жеке тұлғаның өмірі және басқа да мүдделерін қорғауға Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңында және Қазақстан Республикасының Конституциясында ерекше көңіл бөлінген. Жеке

тұлғаның өміріне, денсаулығына зиян келтірмеу және бостандығына қол сұғылмаушылығын реттейтін қоғамдық қатынастарға қарсы жасалатын қылмыстар әр жағдайда күш қолдану арқылы жүзеге асырылады.

"Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар" термині қылмыстық құқық, криминология және қылмыстық атқару құқығындағы теориялық жұмыстарда ғана қолданылады, сонымен қатар олардың барлығында бұл терминнің мазмұны бірдей емес. Мысалы, қылмыстық құқық пен қылмыстық процестік құқығында күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарға, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарды жатқызады; криминологияда күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың жасалу себебіне тоқтала отырып анықтама береді.

Сөйтіп, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар түсінігіне заңгерлердің бір тобы қылмыс жасауда қолданылатын күш қолдану әрекетінің жиынтығы немесе қылмыс жасау тәсілінің жиынтығы деп қарастырса, екінші бір тобы қылмыстық заңда көрсетілген күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар жиынтығы деп қарастырады. Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтарды саралау және оларға жаза тағайындау қылмыстық заң нормаларында қарастырылғандықтан, күш қолдану түсінігін де қылмыстық заң нормаларынан іздестіру қажет деп білеміз. Сондықтанда бұл түсініктің анықтамасын беру қылмыстық құқықтың міндеті болып табылады. Қылмыстық-құқықтық түсінік бойынша күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар өзара ортақ белгілерімен сипатталады, сол белгілер арқылы бір топқа біріктіріледі. Бұл қылмыстардың барлығына бірдей ортақ белгі қылмыс жасау тәсілінің бірдейлігінде, яғни екінші тұлғаға қарсы күш қолдану арқылы қылмыс жасауы. Қылмыс жасаудағы бұл тәсіл қылмыс құрамының объективтік жағының белгісін құрайды және қылмыстық заң нормаларының көптеген диспозицияларында көрсетілген.

Әртүрлі қылмыстық-құқықтық нормаларда күш қолданудың түсінігі әртүрлі берілген. Кей жағдайларда күш қолдану әрекеті немесе жағдайы, күш қолданудан туған денсаулыққа ауыр зиян келтіру немесе кісі өлімі деп зардабы атап көрсетіледі. Бұл нормалар қылмыстық заңның ерекше бөлімінің түрлі тарауларында келтіріле отырып, қоғамдық қатынастарды түрлі әдістермен қорғауды қамтамасыз етеді. Заңда келтірілген күш қолдану әрекетін суреттейтін терминдер бірдей емес. Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар үшін жауаптылықты белгілейтін нормалар жиынтығына талдау жасау, қылмыс жасаудың осындай тәсілімен қылмыстық-құқықтық күрес ұйымдастыруды өз алдына өзекті мәселе етіп қарау керек екендігін білдіреді.

Бұл мәселенің маңызы ең алдымен, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтарды бір-бірінен және өзара ұқсас қылмыс құрамдарынан ажырату үшін қолдануға болатын мазмұны мен құрылымы жағынан заңдылыққа сай келетін критерийлері бар қылмыстық-

құқықтық нормаларды табу. Көтеріліп отырған мәселенің өзектілігі тек қана жоғарыда келтірілген және соған байланысты шешімін таппаған жағдайларда ғана емес, қылмыстық жауаптылыққа тартуда туындаған күрделі сұрақтардың шешімін табу, мұндай тәсілмен жасалатын қылмыстардың соңғы кезде кең етек алғандығынан, алдын ала тергеу және сот тергеуін ұйымдастыруда көптеген қиыншылықтарға әкеліп соғады. Бұл топтағы қылмыстармен қылмыстық-құқықтық күрес мәселесі жалпы қылмыспен күрес мәселесінің бір бөлігін құрайды. Ол өз кезегінде көп жоспарлы, қылмыстық-құқықтық жоспардан басқа: криминологиялық, пенитенциарлық, қылмыстық іс жүргізушілік, криминалистикалық, азаматтық-құқықтық, сот-дәрігерлік, сот-психиатриялық, сот-психологиялық бағыттарды да қамтиды.

Мұның ішінде қылмыстық-құқықтық бағыт негізгі бағыт болып табылады, өйткені басқа бағыттар қылмыстық заңда көрсетілген материалдарға негізделіп жүргізіледі. Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар түсінігі қылмыстық-құқықтық тұрғыда да, криминологиялық тұрғыда да күрделі ұғымды білдіреді. Қазіргі таңда күш қолданумен күш қолданаумен деп қорқытуға айырықша көңіл бөліп, оны зерттеумен айналысуды арнайы ғылым саласы вайоленсологияға жүктенді және оған бұл тәсілдің түрлерін зерттеумен айналысу міндеттелді. Қылмыстық құқықта күш қолдану ұғымы әртүрлі мағына береді; ол қылмыс құрамының негізгі белгісі де, қосымша, факультативтік белгісі де бола алады. Дж. Лоуренс оған былайша анықтама береді "Төтенше мінез-құлық салдарынан жеке тұлғаға немесе өзге де қоғамдық қатынастарға елеулі зардап келтіру. Бұл зардап түрліше дәрежедегі дене жарақаттары немесе мүліктік, моралдық болуы мүмкін" [1, 57 б.].

Бұл жөнінде Ш.Волин: "Күш қолданумен күш қолданаумен деп қорқыту әр уақытта жеке тұлғаға қарсы бағытталады"-, дейді, бұл пікірмен келісе отырып Пауль Вольф "қорқыту мен зорлық қолдану қылмыстық мақсатқа жетуді жүзеге асыру құралы"-, деп көрсетеді. Басқа да көптеген авторлардың пікірі бойынша "күш қолданумен күш қолданаумен деп қорқыту" жеке тұлғаның құқығына қайшы организмне әсер ету [2, 66.]. Бірақ басқа да заңгерлердің пікірі бойынша бұл анықтама күш қолданудың толық мәнін аша алмайды дей келе бұл жөнінде В.И.Симонов пен В.Г.Шумихин "еркінен тыс", "еркіне қарсы" деген сөздерді қоса қолдану керектігін айтады, өйткені жәбірлеуші әрекет еткен тұста әрекетінің зардабын толықтай түсінеді және оның жәбірлеушінің құқығына қайшы, заңға қарсы екендігін біледі [3, 61 б.].

Қылмыстық құқық теориясында күш қолданудың екі түрін ажыратады: физикалық және психикалық. Оларды бір-бірінен әсер ету формасына қарай ажыратады. Көптеген авторлардың пікірі бойынша физикалық күш қолдануды, жеке тұлғаның организмне оның құқығына қарсы еркінен тыс әсер ету деп тануды ұсынады [3, 8-9 б.]. Заңдық әдебиеттерде келтірілген анықтамаларға сүйенсек, жоғарыда берілген анықтама толық анықтама болып табылмайды, өйткені күш қолдану адамның еркінен

тыс қана емес оның еркіне қарсы да бағыттала отырып жүзеге асырылады [4, 6 б.].

Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, қылмыстық-құқықтық тұрғыдан физикалық күш қолдануды қоғамға қауіпті, құқыққа қайшы адамның организмне оның еркінен тыс немесе еркіне қарсы әсер ету деп тануды ұсынамыз. Қылмыстық құқықта сонымен қатар психикалық күш қолдану ұғымы да келтірілген. Психикалық күш қолданудың табиғатын түсінуді кейбір авторлар түрліше ұсынады. Бірі психикалық күш қолдануды қорқытумен салыстыра отырып түсіндірсе, екінші біреуі физикалық күш қолданамын деп қорқыту немесе жағдайға байланысты жарақат келтіру, азаптау қолданатынын айту, балағаттау арқылы адамға әсер ету деп түсіндіреді.

Адамның психикасына әсер ету әртүрлі болғандықтан қылмыстық әрекетті саралаған кезде әсер етудің қоғамға қауіптілік дәрежесін міндетті түрде есепке алу керек. Заңдық әдебиеттерде күш қолдану арқылы қылмыс жасауға түрліше анықтама береді, мысалы: мәжбүрлеу, үрей тудыру, жан дүниесіне әсер ету. Қылмыстық құқық теориясында "күш қолдану әдісін қолданамын деп қорқыту" ауызша, жазбаша, басқадай түрлі әрекеттер жасау арқылы жүзеге асырыла отырып, жеке тұлғаға, қоғамдық мүддеге зардап келтіретіндіктен, ондай әрекеттерді саралау өте қиынға түседі. Күш қолданамын деп қорқытуды саралауда оның жүзеге асырылу жағдайын есепке алу керек деген пікір айтады-Гаухман Л.Д. [3, 12-13 б.]. "Күш қолдану, күш қолданамын деп қорқыту термині" қылмыстық құқықта, криминологияда, қылмыстық-атқару құқығында және қылмыстық процестік құқығында кездеседі. Айта кеткен жөн кейде ғылыми әдебиетте, оқулықтарда немесе құқықтық нормаларда екі түрін ажыратпай жалпылай зорлыққолдану деп айтыла салынады.

Бірақ бұл түсініктің мазмұны әрқайсысында әртүрлі, атап айтқанда, қылмыстық құқық пен қылмыстық процестік құқығында зорлық жасау тәсілін білдірсе, қылмыстық - атқару құқығында күш қолданып немесе күш қолданамын деп қорқытып қылмыс жасаушылардың жазасын өтеу тәртібін, ал криминологияда- жеке тұлғаларға қарсы жасалған қылмыстар, бұзақылық, қарақшылық т.б. күш қолданып немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстар ұғымын білдіреді. Сонымен, авторлардың бір тобы қарастырылып отырған мәселеге, байланысты қылмыстық әрекеттер жиынтығына кең және тар көлемде түсінік бере отырып күш қолданып жасалған барлық қылмыстарды бірдей жатқыза бермейді, ал екінші бір тобы керісінше барлық күш қолдану арқылы жасалған қылмыстарды жатқызады.

"Күш қолдану" терминін көптеген монографиялық және басқадай ғылыми еңбектерде қолданудың өзі күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстармен күрестің құқықтық ғылымның әр саласы бойынша өзекті мәселе екендігін көрсетеді. Бұл терминге әртүрлі авторлардың түрліше анықтама беруі қылмыс жасауда күш қолдануды қылмыс жасау мәселесіне қажетті көңіл аударылмағандығын көрсетеді. Бұл әсіресе криминология ғылымына тән,

өйткені көптеген авторлар зорлық қолданумен қорқыту терминінің мазмұны мен түсінігін ашып көрсетпей-ақ, қажет деп білген жерінде қолдана береді. Сондықтан да ең маңызды мәселе күш қолдану ұғымына нақты түсінік беріп және бұл тәсілді қолданып жасалатын қылмыстық әрекеттер шеңберін анықтау. Күш қолдану арқылы қорқыту ұғымы қылмыстық құқыққа ғана тән болғандықтан, бұл терминге анықтама беру, бұл өзекті мәселені шешу қылмыстық-құқықтық нормалар арқылы жүзеге асырылу керек және ол қылмыстық құқық ғылымына қажетті болып табылады.

Қылмыстық заңның ерекше бөлімінде қылмыстарды топтарға бөлу қылмыстық әрекет бағытталатын объектілерге қарай жүзеге асырылған, онда күш қолдану арқылы, жыныстық қатынастарға бағытталған т.б. қылмыстар тобы қарастырылмаған. Күш қолдану арқылы жасалған қылмыстар деп топқа бөлу және зерттеу жүргізу күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың себебін анықтап, қылмыстық құқық және өзге де құқық салалары бойынша қылмысқа қарсы күрес жүргізуді ұйымдастыру үшін өте маңызды. Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар түсінігін және әрекеттер шеңберін анықтауда қоғамның табиғи даму заңдылығын, жеке тұлғалардың мүддесін қорғауды жүзеге асыратын қоғамдық қатынастарға байланысты қылмыстық заңның даму тенденциясын және қылмыспен күрес жүргізуді ұйымдастырудың перспективалық бағыттарын есепке алу керек.

Қоғамдық қатынастардың дамуына байланысты әрбір адам көптеген қоғамдық қатынастардың субъектісі болып табылады да, сөйтіп жеке тұлғаның мүддесі мен қоғам мүддесі бір-біріне жақындай түседі. "Демократиялық қоғам құру заңдылықты сақтау, қоғамдық тәртіп пен қоғамды басқаруды жүзеге асыруда заң талаптарын бұлжытпай орындау, қылмыспен күрес жүргізуді күшейту арқылы жүзеге асырылады"-, деп атап көрсетті Н.Ә. Назарбаев өзінің "Қазақстан-2030" атты стратегиялық бағдарламасында [4].

Орыс тіліндегі "Насильственная преступность" терминінің түбірі "насилие" сөзінің өзін екі мағынада түсінуге болады. Оның бірі-заттың аты ретінде, ал екіншісі-әрекет ретінде. Осы айтылған "зорлық" (насилие) ұғымының айналасында қылмыстық құқықта сан түрлі пікірлер бар. Бірі оның белгілерін анықтау барысында тым көлемін кеңейтіп жіберсе, келесілері тым тарылтып тастайды.

В.Н.Кудрявцев пен А.В.Наумовтың айтуынша ол "еркін ерік білдіруге тікелей қатысты бағытталған белсенді әлеуметтік қызмет". Осындай пікірлердің жақтастарына А.А.Пионтковский мен В.М.Артемовты қосуға болады. Ал М.Д.Шаргородский мен Н.А.Беляев болса, тіпті де тар мағынада түсінеді. Олардың ойынша зорлық қолдану ол "қоғамға қауіпті, құқыққа қарсы адам организмне оның еркіне қарсы ықпал ету." Осылай дей отырып, автор оның екі түрін (адамның тәніне және оның ішкі органдарына ықпал) ажыратады. Осындай олқылықтарды айта келіп, М.И.Ковалева "күш қолданудың" белгілерін ажыратады да, оған анықтама береді, яғни "күш қолдану-ол өзге тұлғалардың тарапынан болатын қасақана немесе

заңға қайшы адамға (немесе адамдар тобына) оның еркіне қарсы немесе еркінен тыс күйде жүзеге асырылатын және оған органикалық, физиологиялық немесе психикалық жаракат салуға және оның ерік білдіру, не әрекет ету бостандығын шектеуге қабілетті ықпал ету" [5, 65б.]. Осы соңғы анықтама күш қолданудың қырларын аша алатындықтан, біз де осы ұсынысты қолдаймыз.

Сонымен, күш қолдану арқылы жасалатын әрекетке, физикалық күш қолдану арқылы немесе қолданамын деп қорқыту арқылы жасалған әрекетті жатқызуға болады. Мұндай қылмыстардың қоғамға қауіптілігі сонда, ол қылмыстар мемлекеттің ең жоғарғы байлығы жеке тұлғаларға бағытталатындығы. Жоғарыда келтірілген ғалымдардың анықтамаларына сүйене отырып, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың жалпы белгілері болып табылады деп атап көрсетуге болады: қылмыстық әрекетті жүзеге асырудың тәсілі- зорлық қолдану; бұл тәсілді зардап туғызу үшін қолданудың қасақаналығы; күш қолдану қолданудың жеке тұлғаға (өміріне, денсаулығына, бостандығына, жыныстық еркіндігіне) қарсы қасақаналықпен бағытталуы.

Сондықтан да қылмыстық заңның нормаларын күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарға қарсы қолдану үшін, осы тәсілді пайдаланып жасалатын қылмыстардың жүйесін жасау орынды секілді. Қылмыс жасауда күш қолдану түсінігі қылмыстық заң нормаларында бұрын бері-ақ қолданылып келеді. Күш қолдану түсінігі Совет мемлекетінің алғашқы жылдары шыққан жарлықтары мен декреттерінде де көрсетілген. Жеке тұлғаларға қарсы күш қолданып немесе күш қолданамын деп қорқытып жасалатын қылмыстар туралы РСФСР-дың 1922, 1926, 1960, ал Қазақ ССР-ның 1959 жылдары шыққан қылмыстық кодекстерінде де орын алған, сондай-ақ, басқадай одақтас республикалардың да қылмыстық кодекстеріндегі баптардың диспозицияларында зорлық қолданып немесе зорлық қолданамын деп қорқытып жасалатын қылмыстардың анықтамасы берілген.

М. Д. Шаргородский, М. И. Ковалев, Г. А. Мендельсон, Ш. С. Рашковская, Ю. И. Ляпунов, П. Ф. Тельнов сол кездегі РСФСР ҚК-нің, қазіргі ҚР-ның ҚК-нің 178 баптың 2-тармағы мен 179 баптың 1-тармағында зорлық қолданудың физикалық түрі де, психикалық түрі де туралы айтылды десе, керісінше, Н. И. Загородникова мен С. В. Бородин бұл қылмыстарда Ресей ҚК-нің 161 бабы зорлық қолданудың тек қана физикалық түрі туралы айтылған деп есептейді. 1960 жылғы РСФСР Қылмыстық кодексі түсініктемесінің авторларының бірі Б. В. Здравомыслов, қылмыс құрамдарындағы зорлыққолданумен қорқыту тек қана физикалық болуы керек деп жазады.

Теорияда зорлыққолданамын деп қорқытудың қоғамға қауіптілігі мен келтіретін зардабы туралы бірыңғай пікір айтылмаған, мысалы ҚР ҚК-тің 104 бабының 1-тармағында, адамның өміріне қауіпті емес күш қолдану арқылы денсаулыққа зиян келтіру туралы айтылса, кейбір қылмыс құрамдарының күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалуы мүмкін болғанымен, ол туралы диспозицияда айтылмаған (мысалы: ҚК-тің 131, 165,

171, 237, 241, 257, 210 баптары). Заң шығарушы "қорқыту", "физикалық зорлыққолдану", "психикалық зорлық қолдану" терминдерінен басқа, осы түсінікке жуық мағына беретін "азаптау", "ұрып-соғу", "шабуыл жасау", "қауіп төндіру", "мәжбүрлеу", "қауіпті жағдайда қалдыру" терминдерін де қатар қолданады.

Келтірілген ғалымдардың анықтамасына талдау жасай отырып, біздің пікіріміз бойынша, күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалған қылмыс құрамының объективтік жағының қажетті, сараланған немесе факультативті белгісі ретінде көрініс табуы керек, өйткені бұл күрделі қылмыстық-құқықтық түсінік және терең зерттеуді талап етеді. Физикалық күш қолдану проблемасын зерттеуде, ең алдымен осы түсінікке анықтама беру, оның қылмыстық құқық жүйесіндегі маңызын, орнын анықтаудан бастаған жөн, өйткені ол, объективтік жақтың факультативті белгісі бола тұра, осы қылмыс құрамын саралауға қатысты басқа да белгілерді анықтауға, сөйтіп алдын ала тергеу жүргізуде қателік жібермеуге көмегін тигізеді.

Физикалық күш қолдану күш қолданудың нақты формасымен тікелей байланысты. Сондықтан да физикалық күш қолдануды "жалпы күш қолдану", "ерекше күш қолдану", "күш қолданудың жекелеген тәсілін пайдалану" деп жіктеп қарастыруға болады. "Жалпы күш қолдану" күш қолданудың жекелеген тәсілдерін пайдалану арқылы жүзеге асырылады, сондай-ақ жекелеген күш қолдану да топтастырыла отырып жалпыны құрауы мүмкін. Бұдан жалпы күш қолдану жекелеген күш қолдану тәсілдерінің негізгі белгілерін қолдану арқылы жүзеге асырылады деп түсіну керек.

Физикалық күш қолдану түсінігіне анықтаманы қылмыстық-құқықтық теория мен сот тәжірибесіне сүйене отырып беруді жөн көріп отырмыз. Жеке тұлғаны оның өз еркінсіз әрекет етуге көндіру мәжбүрлеу болып табылады.

Сондықтан да, күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқыту көндіру мен зорлықтың түрлері. Физикалық күш қолдану жеке тұлғаға дене жаракатын салу арқылы жүзеге асырылатындықтан, мәжбүрлеудің ең соңғы формасы деп те қарастыруға болады. Күш қолдану эгоистік сезімін қанағаттандыру мақсатында басқа қоршағандарды қорқыту үшін жүзеге асырылатындықтан бұл жерде мәжбүрлеу туралы сөз қозғау мүмкін емес. Күш қолдану бір уақытта жеке тұлғаның күш көрсетушінің еркіне бағынбағандығына қарсы жасалған әрекет түрі болса, екінші жағынан басқаларға жасалған ескерту ретінде жүзеге асырылады. ("Егер бағынбасандар, сендер де осындай күй кешесіңдер -", деген сияқты).

Әдебиеттерде "күш қолдану тәсілін қолданамын деп қорқыту" терминдеріне әртүрлі анықтама беріледі. В. И. Дальдің сөздігінде "күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқыту", "мәжбүрлеу, еркінен айыру, ұят әрекет жасау, ренжітіп алу, заңсыз әрекеттерге итермелеу" деп көрсетілсе, С. И. Ожегов "күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқытуға" төмендегідей анықтама береді "мәжбүрлеу арқылы жеке тұлғаны еркінен тыс әрекеттер жасауға итермелеу". Философия тұрғысынан "күш қолдану

мен күш қолданамын деп қорқытуға" басқаша анықтама беріледі. А.Гусейновтің анықтамасы бойынша "күш қолдану тәсілін қолдану-бір адамның пайдасы, екінші адамның күйзелісі, қиналысы арқылы жүзеге асырылатын адамдар арасындағы қарым-қатынастың бір түрі."

"Күш қолдану" терминіне анықтаманы "тек қана жеке тұлғаға қарсы күш қолдану тәсілін қолдану әрекеті" деп бағалаумен шектелуге болмайды -, деп жазады Р.Клитгард. Бұл анықтамамен келісе отырып Г.Ньютон өзінің "Роль насилия в истории" деген еңбегінде былай деп жазады "Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту бір-бірімен қатарласып жүретін және кең тараған процесс және бұл барлық адамның ұғымында осылайша әрекет ету керек деген дәстүрге айналған. Көптеген жағдайларда бұл екі ұғым бірін-бірі толықтырып тұратын синонимдер секілді.Әдетте алдымен қорқытып, сонан соң барып күш қолданады. Күш қолдану арқылы қорқытудағы ең маңызды орын алатын- әрекет, ол жеке тұлғаны адамның өміріне, денсаулығына, ар-намысына, бостандығына қарсы еркінен тыс әрекет етуге мәжбүрлеу". Жоғарыда келтірілген анықтама кең көлемде берілген анықтама деп есептесек, тар көлемде "Күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту қылмыс жасаудың тәсілі болып табылатындығы".

Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сәйкес "күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту" қылмыстық зардап туғызу үшін адамға қарсы қолданылатын қылмыстық тәсілдердің түрі деп нақты қорытынды жасауға болады. Заңдық әдебиеттерде де "күш қолдану мен қолданамын деп қорқытудың" өзіне тиісті анықтамасы берілген және ол анықтамалар түрлі қылмыс құрамдарын саралауға байланысты әртүрлі болып келеді (қарақшылық, тонау, зорлау т.б). Сондықтан да "күш қолдану мен қолданамын деп қорқытуға" берілген анықтамалар бұл ұғымның түсінігін жан-жақты ашып көрсете алмайды. Заңдық әдебиеттерде келтірілген "күш қолдану мен қолданамын деп қорқытудың" анықтамасын үлкен төрт топқа бөліп қарастыруға болады. Авторлардың бір тобы "күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқытуды" қылмыс жасаудың тәсілі деп анықтама берсе, екінші бір тобы кез-келген жеке тұлғаның еркінен тыс оның организміне, жан дүниесіне әсер ету деп көрсетеді [6, 250 б.], үшінші біреулері түрліше дәрежедегі дене жарақаттарын салып тән азабын келтірудің түрі десе, төртінші тобы, кез-келген жеке тұлғаның ерік-жігері жоқ адамға өз айтқанын орындату, қорқыту, сендіру, т.б. әрекеттер арқылы оның жан дүниесіне әсер ету деп көрсетеді.

Жоғарыдағы келтірілген "күш қолдану мен қолданамын деп қорқытудың" анықтамасы әлі де болса бұл ұғымды толықтай ашып отырған жоқ. Түрліше берілген анықтамалар нақты қылмыс құрамдарын да түрліше саралауға негіз болып отыр."Күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқыту" қылмыс жасаудың объективтік жағының факультативті белгілеріне жататындықтан, қылмыс жасау тәсілдерінің түрі деген анықтамамен келісуге болғанымен, бұл анықтама ұғымның түсінігін нақты ашып көрсете алмайды. "Күш қолдану мен күш қолданамын деп қорқыту" кез-келген жеке тұлғаның еркінен тыс оның организміне, жан дүниесіне әсер

ету деп көрсетілген анықтамаға, И.Г.Филановскийдің - жәбірлеушінің жәбірленушіге қарсы күш қолдануы мен қорқытуында көңіл аударылатын басты мәселесі - күшті тек бір бағытта, бір мақсатта ғана қолдануы,- деп, қарама-қарсылықты пікірін білдіреді [7, 174 б.].

Бұл анықтама жалпылама берілген анықтама деп түсіну керек, өйткені, күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту еркінен тыс жүзеге асырылғанымен, барлық жағдайда бірдей қылмыстық зардап туғызу мақсатында жүзеге асырылмайды, керісінше игі мақсатта да болуы мүмкін, мысалы, аса қажеттіліктен туған қорғануды жүзеге асыру, қылмыскерді ұстау т.б. "Күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту" түрліше дәрежедегі дене жарақаттарын салып, тән азабын келтіру деген анықтамамен келіспеуге болмайды, өйткені бұл жағдайларда күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту жәбірленушіге әсер ету тәсілі болып табылады да, белгілі бір зардаптың тууына әкеліп соғады, сондықтан да зардап күш қолдану мен қолданамын деп қорқыту арқылы туған зардап болып есептеледі. "Күш қолдану мен қолданамын деп қорқытудан" зардаптың тап сол әрекетті жүзеге асырған сәтте туындамауы да мүмкін, туындауы да мүмкін, бірақ заң жүзінде формальды құрамды қылмыстар үшін қылмыс деп тануға тек қана әрекет ету де жетіп жатыр.

ГФР-да криминалдық статистика жинағында күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар деп аталатын арнаулы тарау бар, онда қылмыстық заңға кіргізілген күш қолдану арқылы жасалатын барлық қылмыстар тізімі бар, олар: қасақана кісі өлтіру, зорлау, қарақшылық, денсаулыққа зиян келтіру, уландыру, мүгедектікке жеткізу, адамды кепілге алу және адамды ұрлау арқылы алаяқтық жасау.

Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарға Англияда өте үлкен жауапкершілікпен қарайды. Ол елдің статистикалық бюллетенінде тіркелген күш қолдану арқылы жасалған қылмыстардың тізімі беріледі, одан соң ол тізім бірнеше топтарға бөлінеді "жеке тұлғаларға қарсы күш қолдану", "нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану" және "тонау" т.б.

Шведтердің криминалдық статистикасы бойынша, 1950 жылдан бастап күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар басқа қылмыстардан бөлініп алынбайды, бірақ барлық қасақаналықпен жасалған адам өлтіру, қарақшылық әрекеттер; түрліше дәрежедегі денсаулыққа зиян келтіру; ұрып-соғу; зорлау; нәпсіқұмарлық сипаттағы жыныстық қатынастарға итермелеу; тонау күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар болып есептеледі. Ғылыми әдебиеттерінде бұл топқа барлық қасақаналықпен және қасақаналықсыз жасалатын адам өлтіруді, түрліше қарақшылық әрекеттерді жатқызады. Бұл келтірілген қылмыс түрлерінің барлығы Швецияның Қылмыстық кодексінің 3-тарауында көрсетілген. Нәпсіқұмарлық сипаттағы қылмыстар бұл тарауға енгізілмеген. Сондай-ақ, бұл кодексте лауазым иелеріне қарсы күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар тізімі бөлек көрсетілген.

Францияның қылмыс және құқық бұзушылық жөніндегі статистикалық жиынтығында "күш қолдану арқылы қылмыс жасау" деген термин мүлдем жоқ. Жиынтықта жеке тұлғаларға қарсы қылмыстар бөлек

топқа кіргізіліп, ол топқа 20-ға жуық қылмыс құрамы енгізілген, олар: адам өлтіру, адам өлтіруге оқталу, қасақана денсаулыққа және зиян келтіру, ұрып-соғу, адамды кепілге алу, тұрғын үйге баса-көктеп кіру т.б. Адамгершілікке қарсы қылмыстар тобына: зорлаудан басқа, адамды азғындату, жеңгетайлықты кіргізсе; отбасы және кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстарға: балаларға дұрыс қарамау және басқа да күш қолдану тәсілін пайдаланбай жасалатын қылмыстарды кіргізеді.

Жапондықтардың қылмыс туралы Ақ кітабында күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың құрамы баптар мен тарауларда көрсетілген. Бұрынғы Советтер Одағы, қазіргі Ресейде күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар жеке топқа бөлінбеген. РСФСР-дың 1960 жылы қабылданған кодексінде жеке тұлғаның өмірі, денсаулығы, бостандығы мен адамгершілігіне қарсы қылмыстар бір үлкен топқа топтастырылған, оның ішінде 13 бап бойынша қылмыс күш қолдану арқылы жасалады.

Аталған кодекстің басқа тарауларында да күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар кездесетіндіктен, мысалы: мемлекетке қарсы қылмыстар (террорлық акт, бандитизм, үкімет өкілдеріне қарсылық көрсету, халық жасақшылары мен милиция қызметкерлерінің өміріне қауіп төндіру); қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар (бұзақылық, дене жарақатын саламын немесе өлтіремін деп қорқыту); әскери қылмыстар- (бастыққа қарсы күш қолдану, әскери қызметшіге тіл тигізу, бұйрыққа бағынбау т.б).

Жоғарыда келтірілген БҰҰ-ның және басқа да мемлекеттердің күш қолданып жасалатын қылмыстарды топқа бөлу тәжірибесіне қарай отырып, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыс құрамдарынан күш қолдану арқылы жасалатын тонау мен қарақшылықты толықтай алып тастауға болмайды. Қазіргі Ресейдің Қылмыстық кодексінің Ерекше бөліміне 1960 жылы қабылданған Қылмыстық Кодекспен салыстырғанда онша көп өзгеріс енгізіле қойған жоқ. Жаңа Кодексте күш қолдану арқылы жасалатын 55-ке жуық қылмыс 6 -бөлімнің 13 тарауында көрсетілген.

Ресейдің ПМ-нің қылмыскерлік жөніндегі мәліметтерінде де күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар түрлі топтарға бөлінген: күш қолданып жасалатын ауыр қылмыстар; күш қолданып көшеде жасалатын қылмыстар; топ болып күш қолданып жасалынатын қылмыстар; қару қолдану арқылы күш қолданып жасалатын қылмыстар т.б.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың барлық елдерде де өзекті мәселе екендігін көруге болады, бірақ соған қарамастан күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар құрамына,

түріне және тобына қарай топталып, бір ретке келтірілмегендіктен, шын мәніндегі қылмыстардың әлеуметтік-криминологиялық жағдайын білу мүмкін болмай отыр.

Тек қана жеке тұлғаларға қарсы қылмыстар ғана күш қолданудың себебі, тәсілі, орны, құралы, жағдайы сияқты жекелеген мәліметтерді көрсете алады. Ал, басқару тәртібіне қарсы, жеке мүлікке қарсы, қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстардың бір бөлігі күш қолдану арқылы жасалғанымен олардың криминологиялық маңыздылығын көрсететін мәліметтер еш жерде көрсетілмеген. Негізінде күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың себебін анықтауда ең алдымен қылмыскердің мінез-құлқындағы ниетті анықтаған жөн тәрізді, өйткені, ниет: күш қолдану, саяси, кек алу, мақсатқа жету, пайдакүнемдік т.б. болуы мүмкін.

Күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарды екі үлкен топтарға бөлуге болады: ниетінің мазмұнына қарай; таңдап алынған объектінің маңыздылығына қарай. Күш қолданып әрекет етуді таңдап алған субъектілер қылмыс жасаудың бұл әдісін тек қана зардап тудыруда қосымша әрекет ету ролі ретінде пайдаланады. Қылмыс жасаушы қылмыстық ниетін кез келген жағдайда, кез келген уақытта жүзеге асыруы мүмкін. Сондықтанда қылмыс жасаудың бұл тәсілін толықтай зерттеп, оған талдау жасау үшін, әрекет ету объектілерінің түрлері әр түрлі болғанымен, бір ғана ниетпен жасалатын қылмыстарды, немесе ниеттері өзара байланысты қылмыстарды іріктеп алу керек, өйткені мұндай жағдайларда субъектінің әрекетінің субъективтік және объективтік жақтары біртектес болады. Міне, осы белгілеріне қарай отырып, талдау жасап, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстар туралы болжау айтып және қылмыстың алдын алу шараларын ұйымдастыру жұмыстарын жүргізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Денисов В.В. Социология насилия. -М., 2005. 576
2. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. -М., 2009.66
3. Симонов В.И., Шумихин В.Г. Квалификация насильственных посягательств на собственность. - М., 2003. 616
4. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы: проблемалар және оларды шешудің жолдары. ?Алматы, 1997.
5. Уголовное право. Особенная часть /под ред.И.Ш.Борчашвили., Астана., 2009. -.656
6. Смагулов А.А. Физическое насилие в уголовном праве. Астана., 2011.250б
7. Филановский И.Г. Преступная жестокость. ?М., 2004.174б

Әлібек ҚАДЫРБАЕВ, Ю -12П тобының магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. 100009. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Сатыбалдин көшесі 11-41., Alibek7@yandex.kz +7752486681

ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ-ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Бұл мақалада жаза тағайындау институтының маңызы мен мақсаттарына қол жеткізу және қылмыс жасаудан сақтандырудың түрлеріне тоқталады.

Түйінді сөздер: жаза, сақтандыру, сот үкімі, қылмыс санаты, мәжбүрлеу шарасы.

Алибек КАДЫРБАЕВ, магистрант гр.Ю -12П Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. 100009. Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Сатыбалдина 11-41. Alibek @yandex.kz +7752486681

НАЗНАЧЕНИЕ НАКАЗАНИЯ - ОДИН ИЗ ИНСТИТУТОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА

В этой статье дается понятие института наказания, его цели и значение, а также роли в предупреждении преступности.

Ключевые слова: наказание, предупреждение, приговор суда, категория преступлений, предупредительные меры.

Alibek KADYRBAEV, Student gr. Yu-12P, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. 100009. The Republic of Kazakhstan, Karaganda., St. Satybaldin 11-41., Alibek @yandex.kz +7752486681

PURPOSE OF PENALTIES - ONE OF INSTITUTIONS OF CRIMINAL LAW

This article gives the notion of the institution of punishment, its goals and significance, as well as its role in preventing crime.

Keywords: punishment, Warning, court verdict, Crime category, Preventive measures.

Барлық мемлекетте және соның ішінде біздің елімізде де заңдылық пен құқық тәртібіне байланысты тәжірибелік міндеттерді шешуде аса маңызды рөл атқаратын мемлекетіміздің құқықтық жүйесінің бір тармағы-қылмыстық заңның, ол - заң бұзушылықтың қылмыстық құқық бұзушылық сияқты аса қауіпті түрімен күресуге бағытталған және сол заңда көрсетілген талаптар бұзылған жағдайда, құқық бұзушыны жауаптылыққа тарту туралы мәселені де шешеді.

Бұл заңнамада қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға, оның жасаған қылмыстық құқық бұзушылығының санаты, яғни қоғамға қауіптілігі мен құқыққа қайшылығына қарай жаза тағайындалады. Жаза дегеніміз - соттың үкімі бойынша жасаған қылмысының қауіптілігіне қарай қылмыс жасаушыға тағайындалған мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Жаза тек қана қылмыс жасауға кінәлі деп танылған, яғни кінәсі дәлелденген адамға ғана қолданылады және Қылмыстық заңнамда көрсетілген талап бойынша қылмыс жасаған адамдарды құқықтары мен бостандықтарынан айыру немесе оларды шектеу түрінде тағайындалады. Жаза қылмыстық құқық бұзушылық жасаған тұлғаға мемлекеттік ерекше орган - сот үкімі негізінде ғана қолданылады.

Қылмыстық құқық бұзушылық пен оған тағайындалатын жаза бір-бірімен өзара өте тығыз

байланысты. Мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде жаза тек қылмыстық құқық бұзушылық жасап, кінәсі дәлелденген тұлға үшін қолданылады.

Қылмыстық жазаның өзіне тән ерекшелігі-жазалаудың міндетті түрде орын алуы. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды жазалау дегеніміз - оны тағайындалған адамға қатысты мәжбүрлеу, зорлау сипатында орындалысқа түсуі, сонымен қатар, ол жазалардың күш қолдану, моральдық, материалдық және басқа да ықпал ету түрлері арқылы жүзеге асырылуы.

Соттың үкімі шығарылуы арқылы тағайындалатын жазаның ауыр-жеңілдігі жасалынған қылмыстың сипатына, қоғамға қауіптілігіне, қылмыс жасаушы тұлғаның жеке бас ерекшелігіне және қылмыстық құқық бұзушылық жасалғанға дейінгі және жасалғаннан кейінгі орын алған жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларға тікелей байланысты.

Қылмыс жасауы тұлғаға тағайындалатын әрбір мемлекеттік мәжбүрлеу арасының өзіне тән міндеті, мақсаты болады және оны қолдануды іске арысудағы мемлекеттің алға қойған бір ғана мақсаты тағайындалған жазаның нәтижесі жетуі, яғни қылмыс жасаған тұлғаның дұрыс жолға түсуіне әсері.

Қазіргі кездегі соттардың қолданып жүрген жазаларының мақсаты Қазақстан Республикасы

Қылмыстық кодексінің 2-бабында көрсетілген міндеттердің туындайды[1].

Жазаның мақсатын анықтаудың, бәрінен бұрын, соттың заң қолдану қызметінде маңызы зор жазаның түрін, мөлшерін анықтай отырып сот жазаның заңда белгіленген мақсаттарын басшылыққа алуға тиіс. Бұл талапты ескермеу заңсыз, нақты дәлелсіз жаза тағайындауға, әділетсіз үкім шығаруға әкеп соғуы мүмкін.

Жазаның мақсаты ҚР Қылмыстық кодексінің 38 - бабында былай көрсетілген: "Жаза әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сондай-ақ сотталған адамды түзеу және сотталған адамның да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстар жасауынан сақтандыру мақсатында қолданылады", яғни жазаның негізгі мақсаты: әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру; сотталғандарды түзеу; сотталған тұлға тарапынан жаңа қылмыстың орын алмауын қадағалау; басқа да қоғам мүшелері тарапынан жасалуы мүмкін қылмысты болдырмау.

Сондықтан да әрбір қылмыстық құқық бұзушылық бойынша сот жаза тағайындағанда жоғарыда келтірілген жазаның мақсаттарын есепке алып отыруы керек. Негізінен сот қылмыс жасаған айыпкерге жаза тағайындағанда тек жәбірленушіге ғана қатысты емес, сонымен қатар, жалпы қоғамға қатысты әлеуметтік әділеттіліктің орындалуына қатысты әрекеттерді де жүзеге асыруы керек, олай болмаған жағдайда қоғам мүшелерінің сот жүйесіне деген сенімі кетеді.

Заң шығару институты жалпы қылмыс жасаушыларға тағайындайтын жазаны үлкен үш топқа бөліп қарастыруды жөн санайды: негізгі, қосымша және әрі негізгі, әрі қосымша.

Жалпы қылмыстық құқық бойынша қылмыс жасаған тұлғаға тағайындалуға тиісті жазаны осылайша бөліп қарастырмаса, және ол жазаларды қылмыс жасаушы тұлғаның жасаған қылмысының қоғамға қауіптілігі мен келтірген зиянының сипатына, сондай-ақ, қылмыс жасаушының жеке бас ерекшелігіне қарай тағайындамаса, онда қоғамда әлеуметтік әділетсіздік орын алар еді, яғни қылмыс жасаушылардың әрекетіне тиісті жаза тағайындалмас еді, сондықтан да жазаны үш үлкен түрге бөліп қарастырудың маңызы өте зор екендігі сөзсіз"- деп жазады з.ғ.д., профессор Н.Дулатбеков[2, 28-29бб].

Бұл пікірмен басқа да заңгер ғалымдар келісе отырып, жазаны осылайша үш түрге бөле отырып және оны қылмыс жасаушыға тағайындаған кезде қылмыс жасаушының жасаған қылмысының санаты ескерілетіндігі сөзсіз, олай болмаған жағдайда заң нормаларында көрсетілген қылмыстық заңның мақсаты орындалмас та еді, деп ойын түйіндейді А.Н.Ағыбаев[3,101-103бб].

Сонымен қылмыс жасаушыға тағайындалатын жазаның негізгі түрлеріне тек өз алдына жеке жаза ретінде тағайындауға болатын жазалар жатады және оларға айыппұл, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу; бас бостандығынан айыру, өлім жазасы жатады.

Ал, қосымша жазалар - негізгі жазамен салыстырғанда қосалқы сипатта тағайындалатын жаза, ол тек негізгі жазаны қолданған кезде заңда көрсетілген жазалау мақсатын қамтамасыз ете

алмайтын жағдайда ғана қолданылады және жазаның бұл түріне: арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградалардан айыру және мүлкін тәркілеулер жатады.

Әрі қосымша әрі негізгі жазалар қатарына айыппұл салу және белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру жазасын жатқызады, яғни бұл жазаларды жаза ретінде жеке дара қолдануға болмайды, оларды тек заң нормаларында көрсетілген жағдайларда ғана жазаның басқа түрлерімен де бірге қолданады.

Жаза - мемлекет қолындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қарсы қолданылатын маңызды құрал, яғни мәжбүрлеу шарасы, ол арқылы мемлекет адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін, мемлекеттік және меншікі ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, еліміздің конституциялық құрылысымен аумақтық бүтіндігін, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін, адамзаттың бейбіт өмірі мен қауіпсіздігін қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғайды және ондай әрекеттердің алдын алуға қатысты іс-шаралар ұйымдарып жүзеге асырады. Жаза-қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың басты формасы және қылмыскерліктің алдын алу шараларының негізгі шараларының бірі.

Осы орайда еліміз өз алдына тәуелсіздік алып, демократиялық, құқықтық мемлекет болып қалыптасу кезеңдерінде адамадар мен азаматтардың құқықтыры мен бостандықтарын қамтамасыз етуге қатысты көптеген заңнамалар жарық көрді.

Сонымен қатар, қазіргі таңдағы еліміздегі заң талаптарына сәйкес қылмыстық құқық бұзушыларға жаза тағайындау кезінде туындайтын өзекті мәселелер мен оларды шешу жолдары қылмыс жасаудан жалпы және арнайы сақтандыру шараларын жүзеге асыру жолымен атқарылады.

Жалпы сақтандыру- қылмысты жасауға тек жазамен қорқыту немесе басқа адамды нақты жазалау арқылы қоғамдағы тұрақсыз адамдарды жаңа қылмыстан сақтандыру дегенді білдіреді. Олардың "тұрақсыздығын қылмыстың алдында ?кімшілік, азаматтық, т?ртіптік құқық бұзушылықтарды жасау фактілерімен анықталады. Профессор М.Д.Шаргородскийдің айтуы бойынша"жазаның жалпы сақтандырушылық ?сері біріншіден, қылмыстық заңның жариялану фактісімен ж?не ?рбір нақты қоғамға қауіпті ?рекет үшін қарастырылатын нақты жазалардан, екіншіден, қылмысты жасауға кін?лі деп танылған адамға соттың жазаны тағайындауында, үшіншіден, тағайындалған жазаның орындалу процесінде көрінеді [4,198б].

Ал арнайы сақтандыру сотталған адамды жаңа қылмыс жасаудан сақтандыру дегенді білдіреді, яғни тікелей қылмыс жасаған адамға қатысты, соған бағытталады. Жазаның арнайы сақтандыру мақсатына мына жолдармен қол жеткізуге болады:

1). Сотталған адам жаңа қылмыс жасау мүмкіндігінен іс жүзінде айрылады. Мысалы, бас

бостандығынан айыру, қамау, белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру жазаларында мүмкін болады;

2). Жазамен қорқыту арқылы, яғни сотталған адамды белгілі бір мүмкіндіктерден айыру, қылмысты қайталаудан бас тартуға итермелеу;

3). Жазаны өтеу барысындағы сотталған адамның психикасына тәрбиелік әсер ету арқылы оны жаңа қылмыстан сақтауға мүмкіндік туады. Яғни бір сөзбен айтқанда, арнайы сақтандыру мақсатына сотталған адам өзінің рецидив қауіптілігін жоғалтқан кезде қол жеткізіледі.

Жалпы, жазаның сақтандыру мақсаттары жөнінде айтқанда, қылмыстылықпен күрес кезінде жаза ең негізгі құрал болып табылмайтынын есте ұстау қажет. Өйткені, жаза қылмысқа және оның себептеріне қатысты екінші орында екендігі белгілі.

Барлық мемлекетте және соның ішінде біздің елімізде де заңдылық пен құқық тәртібіне байланысты тәжірибелік міндеттерді шешуде аса маңызды рөл атқаратын мемлекетіміздің құқықтық жүйесінің бір тармағы-қылмыстық заңның, ол - заң бұзушылықтың қылмыстық құқық бұзушылық сияқты сияқты аса қауіпті түрімен күресуге бағытталған және сол заңда көрсетілген талаптар бұзылған жағдайда, құқық бұзушыны жауаптылыққа тарту туралы мәселені де шешеді.

Бұл заңнамада қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға, оның жасаған қылмыстық құқық бұзушылығының санаты, яғни қоғамға қауіптілігі мен құқыққа қайшылығына қарай жаза тағайындалады. Жаза дегеніміз - соттың үкімі бойынша жасаған қылмысының қауіптілігіне қарай қылмыс жасаушыға тағайындалған мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Жаза тек қана қылмыс жасауға кінәлі деп танылған, яғни кінәсі дәлелденген адамға ғана қолданылады және Қылмыстық заңнамда көрсетілген талап бойынша қылмыс жасаған адамдарды құқықтары мен бостандықтарынан айыру немесе оларды шектеу түрінде тағайындалады. Жаза қылмыстық құқық бұзушылық жасаған тұлғаға мемлекеттік ерекше орган - сот үкімі негізінде ғана қолданылады.

Қылмыстық құқық бұзушылық пен оған тағайындалатын жаза бір-бірімен өзара өте тығыз байланысты. Мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде жаза тек қылмыстық құқық бұзушылық жасап, кінәсі дәлелденген тұлға үшін қолданылады.

Қылмыстық жазаның өзіне тән ерекшелігі-жазалаудың міндетті түрде орын алуы. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды жазалау дегеніміз - оны тағайындалған адамға қатысты мәжбүрлеу, зорлау сипатында орындалысқа түсуі, сонымен қатар, ол жазалардың күш қолдану, моральдық, материалдық және басқа да ықпал ету түрлері арқылы жүзеге асырылуы.

Соттың үкім шығарылуы арқылы тағайындалатын жазаның ауыр-жеңілдігі жасалынған қылмыстың сипатына, қоғамға қауіптілігіне, қылмыс жасаушы тұлғаның жеке бас ерекшелігіне және қылмыстық құқық бұзушылық жасалғанға дейінгі және жасалғаннан кейінгі орын алған жауаптылықты ауырататын және жеңілдететін мән-жайларға тікелей байланысты. Қылмыс жасауы тұлғаға тағайындалатын әрбір мемлекеттік мәжбүрлеу

арасының өзіне тән міндеті, мақсаты болады және оны қолдануды іске арысудағы мемлекеттің алға қойған бір ғана мақсаты тағайындалған жазаның нәтижеге жетуі, яғни қылмыс жасаған тұлғаның дұрыс жолға түсуіне әсері.

Қазіргі кездегі соттардың қолданып жүрген жазаларының мақсаты Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 2-бабында көрсетілген міндеттердің туындайды. заң нормасының талабына сай.

Жазаның мақсатын анықтаудың, бәрінен бұрын, соттың заң қолдану қызметінде маңызы зор жазаның түрін, мөлшерін анықтай отырып сот жазаның заңда белгіленген мақсаттарын басшылыққа алуға тиіс. Бұл талапты ескермеу - заңсыз, нақты дәлелсіз жаза тағайындауға, әділетсіз үкім шығаруға әкеп соғуы мүмкін.

Жазаның мақсаты ҚР Қылмыстық кодексінің 38 - бабында былай көрсетілген: "Жаза әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сондай-ақ сотталған адамды түзеу және сотталған адамның да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстар жасауынан сақтандыру мақсатында қолданылады", яғни жазаның негізгі мақсаты:

-әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру;

-сотталғандарды түзеу;

-сотталған тұлға тарапынан жаңа қылмыстың орын алмауын қадағалау;

-басқа да қоғам мүшелері тарапынан жасалуы мүмкін қылмысты болдырмау.

Сондықтан да әрбір қылмыстық құқық бұзушылық бойынша сот жаза тағайындағанда жоғарыда келтірілген жазаның мақсаттарын есепке алып отыруы керек. Негізінен сот қылмыс жасаған айыпкерге жаза тағайындағанда тек жәбірленушіге ғана қатысты емес, сонымен қатар, жалпы қоғамға қатысты әлеуметтік әділеттіліктің орындалуына қатысты әрекеттерді де жүзеге асыруы керек, олай болмаған жағдайда қоғам мүшелерінің сот жүйесіне деген сенімі кетеді.

Заң шығару институты жалпы қылмыс жасаушыларға тағайындайтын жазаны үлкен үш топқа бөліп қарастыруды жөн санайды: негізгі, қосымша және әрі негізгі, әрі қосымша.

Жалпы қылмыстық құқық бойынша қылымыс жасаған тұлғаға тағайындалуға тиісті жазаны осылайша бөліп қарастырмаса, және ол жазаларды қылмыс жасаушы тұлғаның жасаған қылмысының қоғамға қауіптілігі мен келтірген зиянының сипатына, сондай-ақ, қылмыс жасаушының жеке бас ерекшелігіне қарай тағайындамаса, онда қоғамда әлеуметтік әділетсіздік орын алар еді, яғни қылмыс жасаушылардың әрекетіне тиісті жаза тағайындалмас еді, сондықтан да жазаны үш үлкен түрге бөліп қарастырудың маңызы өте зор екендігі сөзсіз"-, деп жазады з.ғ.д., профессор У.С.Джекебаев [5,211-213бб].

Бұл пікірмен басқа да заңгер ғалымдар келісе отырып, жазаны осылайша үш түрге бөле отырып және оны қылмыс жасаушыға тағайындаған кезде қылмыс жасаушының жасаған қылмысының санаты ескерілетіндігі сөзсіз, олай болмаған жағдайда заң нормаларында көрсетілген қылмыстық заңның мақсаты орындалмас та еді, деп ойын түйіндейді И.С.Рогов[6,56-57бб].

Сонымен қылмыс жасаушыға тағайындалатын жазаның негізгі түрлеріне тек өз алдына жеке жаза ретінде тағайындауға болатын жазалар жатады және оларға айыппұл, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу; бас бостандығынан айыру, өлім жазасы жатады.

Ал, қосымша жазалар - негізгі жазамен салыстырғанда қосалқы сипатта тағайындалатын жаза, ол тек негізгі жазаны қолданған кезде заңда көрсетілген жазалау мақсатын қамтамасыз ете алмайтын жағдайда ғана қолданылады және жазаның бұл түріне: арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградалардан айыру және мүлкін тәркілеулер жатады. Әрі қосымша әрі негізгі жазалар қатарына айыппұл салу және белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру жазасын жатқызады, яғни бұл жазаларды жаза ретінде жеке дара қолдануға болмайды, оларды тек заң нормаларында көрсетілген жағдайларда ғана жазаның басқа түрлерімен де бірге қолданады.

Жаза - мемлекет қолындағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қарсы қолданылатын маңызды құрал, яғни мәжбүрлеу шарасы, ол арқылы мемлекет адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін, мемлекеттік және меншікі ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, еліміздің конституциялық құрылысымен аумақтық бүтіндігін, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін, адамзаттың бейбіт өмірі мен қауіпсіздігін қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғайды және ондай әрекеттердің алдын алуға қатысты іс-шаралар ұйымдарып жүзеге асырады. Жаза-қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың басты формасы және қылмыскерліктің алдын алу шараларының негізгі шараларының бірі.

Осы орайда еліміз өз алдына тәуелсіздік алып, демократиялық, құқықтық мемлекет болып қалыптасу кезеңдерінде амадар мен азаматтардың

құқықтыры мен бостандықтарын қамтамасыз етуге қатысты көптеген заңнамалар жарық көрді. Осы мақсатты жүзеге асыруда Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың "Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына арнаған жолдауында "Біздің қалалардың көшелері мен ауылдардағы тыныштық сіздерге байланысты. Қылмыспен, сыбайлас жемқорлықпен, алаяқтықпен, заңдардың бұзылуымен табанды да қатал күрес жүргізу керек. Осы қиын кезде біздің азаматтардың, бүкіл қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін бәрін де істеу керек" деген талаптарына сай, ойымызды тұжырымдай келе, Құқық қорғау органдары тарапынан қылмыстылыққа, құқық бұзушылыққа қарсы күрес бағытында атқарылып жатқан шаралар аз емес екендігін атап көрсеткіміз келеді.[7]. Алайда қоғамға жат қылықтармен барлығымыз жұмыла күрескенде ғана оң нәтижелерге қол жеткізеріміз кәміл, сонда ғана еліміздің экономикасы алға қарай қарышты қадам басып дамып, дағдарыстан шығудың нақты жолдары табылады, елдің еңсесі көтеріліп, халықтың әл-ауқаты жақсарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР қылмыстық кодексі. 04.07.2014ж.
2. Дулатбеков Н.О. Жаза тағайындау. Астана, 2003., 28-29бб
3. Ағыбаев А.Н. Индивидуализация наказания в уголовном праве РК. Алматы. 2011., 101-103бб
4. Шаргородский М.Д. Наказание по уголовному праву. М. 2008. 198 б.
5. Джекебаев У.С., Судакова Р.Н., Шапинова С.А. и др. Криминологические и уголовно - правовые проблемы наказания. Алматы. 2003., 211-213бб
6. Рогов И.С. Гуманизация уголовной политики Республики Казахстан. Алматы, 2004., 56-57бб
7. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың "Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына арнаған жолдауы.

Арайлым ҚАЛИ, Ю-11НП тобының магистранты. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. 100009. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Гүлдер 2-18-22., Araika@yandex.kz +77756471734

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖАСАЙТЫН МҮЛІКТІК ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандар жасаған мүлдіктік қылмыстардың құрылымы мен өсуі жайында баяндалады. Кәмелетке толмағандардың Қазақстанда жасаған мүлдіктік қылмыстарының сипаттамасы беріліп, талдау жасалынады. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының негізгі себептері анықталады және олардың алдын алу жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: құрылым, өсу, қылмыстылық, жағдай, себеп.

Арайлым ҚАЛИ, магистрант гр. Ю-11НП Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. 100009. Республика Казахстан, г.Караганда., Гүлдер 2-18-22., Araika@yandex.kz +77756471734

ПОНЯТИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

В статье рассматриваются состояние, структура и динамика имущественной преступности несовершеннолетних в Республике Казахстан. Проведен анализ и сравнение полученных результатов с данными, характеризующими преступность несовершеннолетних в целом по Казахстану. Рассматриваются основные причины, влияющие на подростковую преступность. Предложены пути выхода из сложившейся ситуации.

Ключевые слова: структура, динамика, преступность, ситуация, причина.

Araylym KALI, master student of the Yu.-11NP class of the Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuza. 100009. Republic of Kazakhstan, Karaganda., Gulder 2-18-22., Araika@yandex.kz +77756471734

THE CONCEPT OF PROPERTY CRIMES OCCURRED BY MINOR

The article discusses the state of the structure, dynamics property of juvenile crime in the Republic of Kazakhstan. The analysis and comparison of the results with data characterizing juvenile delinquency in the whole of Kazakhstan. The main reasons influencing teenage crime are considered. The ways out of this situation.

Keywords: structure, Dynamics, crime, Situation, reason.

Соңғы уақыттарда кәмелетке толмағандардың жасайтын қылмыстары, оның ішінде мүлдіктік қылмыстарының сандық жағы ғана емес, сапалық жағы да күн сайын артып бара жатқандықтан, бұл мақалада кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстар түсінігіне қылмыстық-құқықтық тұрғыда сипаттама беріледі.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің 2009 жылдың 28 тамызындағы Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында "Қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуге тиіс. Ізгілендіру - ең бастысы, алғаш рет ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай-ақ халықтың әлеуметтік әлсіз топтары - жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, кәмелетке толмай қылмыс жасағандарға, жасы ұлғайған адамдарға қатысты болуға тиіс.

Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қуғындаудан жасырынып

жүрген адамдарға қатысты, сондай-ақ қылмыстар кәнігілігі кезінде қатал қылмыстық саясатты алдағы уақытта да жүргізу қажет" - дей келе, қазіргі таңдағы кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы өткір әрі әлеуметтік сипатқа ие болып отырғандығына басты назар аударады[1].

Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандар қылмысы барлық қылмыстар құрылымында айрықша орын алады. Өткен ғасырдың 2005 жылдары кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстың үлес салмағы 8-12%-ды, 2015 жылдары 16,4%-ды, ХХІ ғасырдың басында орта есеппен 10%-ды құрады. [2]. Осы қылмыстың статистикалық тұрақтылығы қылмыс субъектісінің кәмелетке толмаған жасы ретінде осындай критерий негізінде бөлінетін кәмелетке толмағандардың қылмысы жалпы қылмыстың біртұтас және дербес түрі болып келеді.

"Кәмелетке толмағандар қылмыстылығы" түсінігінің қалыптасуы барысында "қылмыстылық" түсінігі оған қатысты ұғымдардың барлығы назарда болуы керек. Кәмелетке толмағандардың қылмысы - жаппай құбылысқа қатысты әлеуметтік-құқықты

білдіретін, қылмыстық заңда тыйым салынған кәметке толмағандар жасаған қоғамға қауіпті іс-әрекеттердің жиынтығы, яғни қылмыс жасау барысында 14 жасқа толған тұлғалар, бірақ 18 жасқа толмағандар (ҚР ҚК 80-бабы 1-тармағы), белгілі бір уақыт кезеңі ішінде белгілі бір аумақта және оларды жасағанда кәметке толмаған тұлғалар деп айтуға болады.

Статистикалық деректерді зерттеу нәтижесі кәметке толмағандардың жасайтын қылмыстарының басым көпшілігін мүлтік қылмыстар, оның ішінде меншікке қарсы жасалатын қылмыстар екендігін көрсетті. Кәметке толмағандардың жалпы қылмыстық құрылымында бұл қылмыстардың үлес салмағы әр жылда әртүрлі 68,1%-дан 91,5%-ға дейін артты, сонымен 2005 жылдары кәметке толмағандардың жасаған қылмысының екіден үші ұрлықты құрады, олардың арасында азаматтардың жеке меншігіне қол сұғушылық, сондай-ақ автокөлік ұрлау және тонау басым. 2015 жылдары кәметке толмағандардың қылмысының "ядролық" құрылымы 2/3-ін тонау, ұрлау, қарақшылықтан құрылды [3, 280-б.].

Көріп отырғандай, кәметке толмағандардың қылмысының құрылымы толық, меншік иесіне (заңды иесіне) мүлтік зиян келтіретін немесе оған қауіп төндіретін көптеген теріс әлеуметтік-құқықтық қоғамға қауіпті іс-әрекеттерден тұрады. Бұларды көп деп айтуға болады (сол немесе өзге бір аумақта сол немесе өзге уақыт кезеңінде жасалған іс-әрекеттер тұрақты статистикалық, біртекті меншікке қарсы қасақана қылмыс), сондай-ақ осы қылмысты жасаған тұлға, кәметке толмағандардың қылмысы өз жиынтығында дербес құрамдас бөлігін (кіші түрін) құрайды.

Криминологиялық әдебиеттерді зерттеуде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 6-тарауында қарастырылған қылмыстың белгілері бар, сондай-ақ осындай әрекетті жасайтын тұлғалар, оның негізгі әрекеттерінің жиынтығын құрайтын тұтас әлеуметтік-құқықтық жаппай құбылыс ұғымдарды тұжырымдау кезінде ғалымдар арасында біркелкі пікірлер жоқ екендігін көрсетті, атап айтқанда авторлардың кейбіреулері "жеке меншікке қарсы қылмыс" деп бұрынғы заңнамдағы заңды атауын қолданса, басқалары оны "пайдакүнемдік қылмыс", үшіншілері "мүлтік қылмыс" терминіне жатқызады.

Мұндай терминологияның көптігі зерттелетін қылмыстылықтың түсінігінің мәнін түсіну мүмкін емес екендігін көрсетеді. Белгілі болғандай, біркелкі терминдерді түсіну және қолдану - бұл негізгі түсініктерді қалыптастыратын логикалық ереже. "Меншікке қарсы қылмыс" терминін формалды логика заң талаптары тұрғысынан бағалап, ол қылмыстық қол сұғушылық объектісі сияқты меншікке зиян келтіретін (келтіруге қауіп төндіретін) қылмыстық заң қарастырған қоғамдық-қауіпті әрекеттерді белгілеу үшін анық, тұрақты, біркелкі және бәріне мәлім екенін көрмеуге болмайды.

Басқаша айтқанда, бұл термин тарихи қылмыстық заңмен байланысты (ол туралы Ресей және кеңестік кодифициланған қылмыстық заңнама актілерінің даму логикасы дәлелдейді), меншіктің әлеуметтік-экономикалық қатынастарынан шығады, оны

қылмыстық-құқықтық қорғауы - бұрынғы болған және қазіргі Қылмыстық кодекстердің негізгі мәселесі.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, "меншікке қарсы қылмыс" термині мағыналық және семантикалық табиғаты бойынша қылмыстық-құқықтық болып табылады және қылмыс түрінің криминологиялық түсінігін белгілеу үшін емес, қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық қол сұғушылықты белгілеу үшін қолдануға жарамды деп санауға болады.

Егер, осы терминді өзгертілмеген түрде қолдану жолымен криминологиялық зерттеулерге "бейімдеп" көрсе, біздің ойымызша осы "криминологиялық" терминнің мағынасын сонымен бірге ол жеке қылмыстардың атын белгілеу үшін және түсінік көлемдері сәйкес келмейтін қылмыс түрлерін анықтау үшін қосымша анықтауды қажет ететін қиындықтар болуы мүмкін. Осы терминді қылмыстық-құқықтық және криминологиялық аспектке қолдануға осындай бірыңғайланған тәсіл, логиканың негізгі ережесін бұзады - термин бірегей болу керек, терминді бірнеше бірін-бірі жоққа шығаратын мағынада қолдануға болмайды.

Сонымен бірге, криминологияда жалпы ереже бойынша, қылмыстың нақты түрін білдіретін терминдерді, әрқашанда "анықтаушы" сөз болады, ол қылмыстың зерттелетін түрін басқадан (мысалға, "әйелдер қылмысы", "рецидивті қылмыс" және т.б.) ажырататын елеулі белгісін ашады. Сонымен қатар, криминологияда нақты бір қылмысты білдіретін терминдердің жалпы ережесі бойынша басқалардан бөлек зерттелетін қылмыс түрлері ерекшелігін ашатын белгілеріне көңіл аударған жөн (мысалы, "әйелдер қылмысы", "рецидивті қылмыс" және т.б.).

Егер осы ережені ұстанса, онда "меншікке қарсы қылмыстар" қылмыстық-құқықтық терминін криминологиялық терминге ауыстыру керек еді, ол "меншікке қарсы қылмыстардың жасалу себептері мен жағдайлары" деп аталар еді. Бірақ, мұндай термин орыс тіліндегі сөз тіркес құрастыру ережесін бұзады және түсінудің айқындығы және қол жетімділігі ережесіне жауап бермейді; ол қисынсыз естіледі де және қабылданады да. Айтылғандарды ескере отырып, "меншікке қарсы қылмыстар" термині меншік объектісі болып табылатын, қоғамдық-қауіпті қылмыстық қол сұғушылық тарихи қалыптасқан тыйымдар түрін белгілеу үшін қажетті және жеткілікті болатыны анық.

Осы терминмен қылмысты-құқықтық саласында қолданысы бар қылмыстың жеке түрін атауы, біздің ойымызша дұрыс емес. Басқа екі терминде, "пайдакүнемдік қылмыс" және "мүлтік қылмыс" "криминологиялық" қолдану саласы бар. Алғашқы көзқарасқа, олардың көлемдері бірдей сияқты, өйткені криминологияда осы терминдермен меншікке қарсы қылмыстардың жиынтығын белгілеу қабылданғаны баршаға мәлім және тарихи қалыптасқан. Бірақ осы терминдердің мәнді толуының егжей-тегжейлі зерттеуі, олар тепе-тең еместігін көрсетуге мүмкіндік береді. Тіпті, олардың әрқайсысы дербес түсініктемені мұқтаж етеді.

"Пайдакүнемдік қылмыс" терминін қарастыра отыра, ол орыс тілі ережелерінің талаптарына сәйкес және криминологиялық терминді құру логикасы

көзқарасы бойынша дұрыс құрастырылған; сонымен бірге ғылымда және әдетте дағдыға бұрыннан орныққанын мойындамауға болмайды. Криминологиялық әдебиетті зерттеу, "пайдакүнемдік қылмыс" терминімен криминологтар өз жұмыстарында көбіне меншікке қарсы қылмыстар жиынтығын айтқанын көрсетті. Криминология бойынша оқулықтардың басым бөлігінде, меншікке қарсы қылмыстардың криминологиялық сипаттамасына арналған тарау олда "пайдакүнемдік қылмыс" деп аталады.

Сонымен бірге, біртұтас құбылысты белгілеу үшін бірыңғай атауы, оның мәнін біркелкі түсінуге әкелмеді, ол осы терминнің ішкі күрделілігі туралы дәлелдейді. Анықтауды қалыптастырғанда авторлар оны түрлі мағынамен толтырған. В.Н. Кудрявцев " пайдакүнемдік қылмыс деп экономика саласына қол сұғатын қылмыстық жазаланатын әрекеттердің жиынтығын және тұлғалардың өтеусіз құқыққа қарсы мүліктік пайда табу үшін саналы ұмтылумен негізделген әрекеттерін түсінген" [4, 446,449-б.]. А. И. Долгова пайдакүнемдік қылмысты - өмірлік стандартқа жету мақсатында "абсолюттік" және "салыстырмалы" қанағаттандыру мақсатында экономикалық себептермен жасалатын қылмыстардың жиынтығы сияқты кен мағынада қарастырған және тар мағынада - қылмыс сияқты оның негізінде заңсыз баюдың пайдакүнемдік осы сөздің дәл мәнінде, себептер, қызығушылық және қажеттіліктер болады. С.А. Елисеев пайдакүнемдік қылмысты тар және кен мағынада қарастырады. Ұрлық, тонау, алаяқтық сөздің тар мағынасында пайдакүнемдік қылмысты құрайды. Пайдакүнемдік қылмыстың шекарасының кен анықтауы, оған пайдакүнемдік міндетті белгісі болатын қылмыстарды ғана емес, сонымен бірге пайдакүнемдік себептерден жасалатын басқа қылмыстардың барлығын оған жатқызуды көздейді.

Осы терминде "пайдакүнем" сөзі мағына анықтайтын сөз болады, оның семантикалық мағынасы көпқырлылығы белгілі. "Пайдакүнем" сөзін әртүрлі түсінуі "пайдакүнемдік қылмыс" терминінің мәнін біркелкі болмауына әкеледі, ол пайдакүнемдік қылмыстың шекарасын дұрыс анықтамауға сөзсіз әкеп соғады. Зерттеушілер (баяғы жылдарғы, қазіргі жылдардың) пайдакүнемдік қылмыстың мағынасын нақтылауға мәжбүр болды, яғни жиынтыққа қандай қылмыстар және неге қосылатынын айқындауға. А.И. Долгова, пайдакүнемдік қылмыстың екі аспектісі түсінігін негізге ала отырып, оны "бөлуді" ұсынды

а) жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыс, оның ішіне "пайдакүнемдік себеп бойынша, осы мүлік есебінен негізсіз баю мақсатында, шаруашылық қатынастарды және экономикалық байланыстарды бұзусыз, қызмет бабын пайдаланусыз" бөтен мүлікті тікелей заңсыз иелену түрінде жасалатын меншікке қарсы қылмыстар кіреді және

б) экономикалық қылмыстық оған басқа қалған қылмыстар жатады. Г.А. Аванесов, пайдакүнемдік қылмыстың ішінде жалпы қылмыстық және экономикалық қылмысты бөлуі туралы А.И. Долгованың пікірін қолдай отыра, олар жалғыз еместігін көрсетеді, олардан басқа пайдакүнемдік қылмыс құрылымында сыбайлас жемқорлық және салық қылмысты ажырату керектігін көрсетеді. В.Н. Кудрявцев, В.В. Лунев пайдакүнемдік қылмыстың

ішінде көп құрылымды құрайтындарды бөлген: меншікке қарсы пайдакүнемдік қылмыстар, экономикалық әрекет саласындағы пайдакүнемдік қылмыстар, коммерциялық және басқада ұйымдарда қызмет мүдделеріне қарсы пайдакүнемдік қылмыстар. Ю.М. Антоян "пайдакүнемдік қылмыс - барлық қылмыс түрлерінің ен алуан түрлі; оның құрылымына меншікке қарсы қылмыстар (90%); экономикалық әрекет саласындағы қылмыстар (4,5%), басқа пайдакүнемдік қылмыстар (4,5%)" кіретінін айтқан[5, 545-б.].

Көріп отырғандай, "пайдакүнем" деген анықтау сөзінің көп мағыналылығы, қазіргі зерттеушілер пайдакүнемдікті меншікке қарсы ғана емес және басқада қылмыс құрамының негізгі белгісі ретінде қарастыруды ұсынды. Сонымен бірге, көптеген түрлі көп объектілі қылмыстарды бір жиынтығына біріктіру, нәтижесінде "пайдакүнемдік қылмыс" бірыңғай түсінігінің шекарасын "бұзады", оның толуы шексіз болады, осы терминнің мағынасын түсінуінің біркелкілігі жойылады, өйткені осы қылмыстың түрінің барлық маңызды белгілерін бір мағыналы сипаттауға қиындық туғызады. Осының салдарынан, термин өзі ғана емес, оның анықтамасы қосымша анықтауды талап етеді, ол терминнің өз мағынасын дұрыс түсінуіне әкелмейді, түсініктің анықтығы мен дұрыстығы ережесі бұзылады.

Бір белгісіз- "пайдакүнемдік қылмыс" термині - басқа белгісіз - "пайдакүнемдік" сияқты көп мағыналы ұғыммен түсіндіріледі. Жоғарыда айтылған, соншалықты "көлемді" "пайдакүнемдік қылмыс" термині осы зерттеудің мақсатына толық сәйкес келмейтінін көрсетеді. Кәметке толмаған, қылмыс субъектісі сияқты, өз жасына және соның салдарынан түрлі құқықтық тыйымды қабылдау және бағалауға байланысты, қылмыстық жауапкершілікке қоғамдық қауіпі оған түсінікті болатын әрекеттер үшін ғана, нақты айтқанда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 15-бабы 2-б. қылмыстары ғана үшін тартылады.

Қарастырылып отырған кәметке толмағандардың қылмыс түрінің ауқымына, олар тек қана заңға сәйкес жауапкершілікке тартылатын қылмыстарды қосуға болады. Осындайға, статистикалық тұрақтылықтан есептей келе, ұрлық, тонау, қарақшылық, алаяқтық, бопсалаушылық, көлік ұрлау сияқты меншікке қарсы қылмыстар жатады. Сонымен бірге, айта кету керек, кәметке толмағандар аталған қылмыстарды үнемі пайдакүнемдік пиғылдан жасаған жоқ.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, меншікке қарсы жасалған қылмыстардың көбінде "қос өзгешелік" пиғылды айқын көрінді. Бір жақтан, себептер шынымен, кәметке толмағандардың материалдық қажеттіліктерімен негізделген. Екіншіден, оларда өзіндік пайдакүнемдік мінез болмаған, олар "өздері арасында", "басқалардан қалмау", "бәрі сияқты болу" ниетімен негізделген.

Осы бақылауды ескере отырып, кеңес кезеңінде "пайдакүнемдік қылмыстылық", "пайдакүнемдік қылмыс" терминдерін зерттеушілер кәметке толмағандардың қылмысына қатысты мүлдем қолданбағанын айтпай кетуге болмайды. Сол кездегі әдебиетте, кәметке толмағандардың қылмысы мүліктік өзгешелікпен сипатталады, ал кәметке толмағандар бөтен мүлікке пайдакүнемдік үшін емес,

серіктестіктің жалған сезімі бойынша, жасөспірімдік ақымақтық, тентектік, ұқсастық және т.б. себептермен қол сұғады деген пікір кең тараған. Кеңестік криминологтар меншікке қарсы кәмететке толмағандар жасайтын қылмыстарды - мүліктік қылмыстар деп атайтын, ал олардың жиынтығын - "мүліктік қылмыстылық" деп атайтын.

Осы қылмыстың түрін белгілеу үшін терминді таңдау кезінде мағынасын анықтайтын критерий ретінде, әр зерттеуші субъективті белгілейтін ынталандыру сипаты емес, қылмыстық заңмен анықталған объективті қылмыстық қол сұғудың объектісі және заты. "Мүліктік қылмыс" терминнің өзі "мүлік" түсінігімен тығыз байланысты, ол Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 6-тарауында қарастырылған меншікке қарсы қылмыстың мәні болады.

Қазақстандық қылмыстық ғылым ешбір қылмыстық заңда мүлік түсінігін ашпаған заң шығарушының кемшілігін толтырды және мүлікті мүлікке қарсы қылмыс заты ретінде бағасы бар, олардың меншікке байланысты қатысы бар материалдық әлем (объектілер) заттары деп анықтады. Сонымен қатар, меншіктік қатынастар, мүлік иесіне тиесілі құқықтық өкілеттікті иелену, пайдалану, билік ету тектік болып табылады және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 6-тарауында қарастырылған қылмыстың тікелей объектісі (қылмыстық құқықта тектік және меншікке қарсы қылмыстың тікелей объектісінің тепе-теңдігі туралы пікірдің басымдылығына сүйеніп). Дәл осы мүліктің меншікке тиесілі қатынастары, меншікке қарсы қылмыспен бұзылады немесе басқаша айтқанда мүліктік қылмыспен.

"Мүлік" түсінігі және "меншік құқығы" түсінік араларында үзілмес мағыналы байланыс бар, өйткені "бұл екі түсінік, олардың міндеті белгілі бір тұлғаға тиесілі, мүліктік құрамдас бөліктердің диапазонын барынша қамту". Сондықтан, қазір "меншікке қарсы қылмыстар" деп аталатын қылмыстар бұрын "мүліктік қылмыстар" деп аталатыны заңды және орынды.

Бұл туралы қазақстандық қылмыстық заңының даму тарихы дәлелдейді. 1497 жылғы Судебниктен бастап, бөтен меншікті өзінің мәні қылдыратын қылмыстардың ерекше тобы бөліне бастады. 1550 ж. Судебникте, 1649 ж. Алексей Михайлович патшаның Собор Ережесінде, 1835 ж. Ресей империясының заңдар жинағында, 1839 ж. Ауылдық сот Жарғысында, осындай қылмыстар "меншік құқығына қарсы қылмыстар" немесе "мүліктік қылмыстар" деп аталатын. РКФСР 1922 ж., 1926 ж., кеңес қылмыстық кодекстері бөтен мүлік мәні болатын қылмыстарды "мүліктік қылмыстар" деп атайтын.

Сонымен бірге, "мүліктік қылмыс" ұғымы Ресей қылмыстық құқығына бұрыннан мәлім болса да, заң шығарушы нормативті-құқықтық құжаттарда қолданса да, ол өзіндік заңды анықтауын таппады. Қылмыстық құқық теориясы, содан кейін криминология оның мәнін түсіндіруге тырысты. Н.Ф. Кузнецова мүліктік қылмыс болып мүліктік зиян келтіретін қылмыстар табылады, яғни, бөтен мүлік зат болып табылатын, меншікке қатысты зиянды өзгерістер. С.Я. Лебедев, М.А. Кочубей мүліктік қылмыс деп негізгі біріктіруші элементі болып табылатын, меншік иесінің құқықтарын бұзу есебінен кінәлінің заңсыз баюы, бөтеннің мүлкін заңсыз

пайдалану немесе билік ету, қылмыстарды атайды [6, 62-63-66].

А.Г. Безверхов мүліктік қылмыстарды ҚР ҚК тиісті тарауында қарастырылған сияқты, меншік иесіне немесе өзге қатысушыларына алынбаған кіріс (алынбай қалған пайда) және (немесе) нақты зиян түріндегі мүліктік зиянды залалды келтіретін немесе келтіруге қауіп төндіретін, нарықтық және табиғатты мүліктік қатынастарға қол сұғатын, қасақана және қоғамдық қауіпті әрекеттерді анықтайды. О.Н.Пикуров кәмететке толмағандардың мүліктік қылмыстары деп мәні - мүлік тар (қылмыстық-құқықтық) мағына болатын, негізгі немесе қосымша объектісі болып табылатын, меншік қатынастары, 14 жастан 18 жасқа дейінгі тұлғалар жасаған қылмыстық жазалауға жататын қоғамдық қауіпті әрекеттерді түсінеді. Келтірілген анықтамалар шолуынан, барлық авторлар мүліктік қылмыс деп қылмыстық қол сұғушылық затына сияқты бөтен мүлікке зиян келтіретін (немесе оны келтіруге қауіп төндіретін) қоғамдық-қауіпті әрекетті түсінеді. Қылмыспен қылмыскер меншіктің субъект және объект арасындағы белгіленген меншіктің субъективті құқығын бұзады, онымен мүліктік зиян келтіреді, ол меншік иесі өз мүлкіне ие болудан, өз еркімен пайдалану құқығымен және мүмкіндігінен және одан пайдалы қасиеттерін алуды жоғалтумен белгіленеді негізгі басымдық осыған жасалады.

Айта кету керек, меншікке қарсы қылмыстар жиынын белгілеу үшін, басқаша айтқанда мүліктік қылмыстарды, революцияға дейінгі және кеңес авторлары жұмыстарында "мүліктік қылмыс" терминін қолданған. Осы терминді қолдануды бірқатар қазіргі криминология оқулықтарында кездестіреміз. "Мүліктік қылмыс" терминіне криминологиялық әдебиетте әртүрлі анықтамалар ұсынылды. М.П. Клейменов мүліктік қылмысты меншікке қарсы статистикалық көп қасақана қылмыстар сияқты қарастырады. В.Н. Бураков мүліктік қылмысқа РФ ҚК-нің 21 тарауында қарастырылған қасақана әрекеттерді жатқызуды ұсынады олардың біріктіру элементі болып меншік иесінің құқығын бұзу есебінен заңсыз баю, сонымен қатар бөтен мүлікті заңсыз пайдалану немесе билік ету табылады. О.Н. Пикуровтың ойы бойынша, мүліктік қылмысты белгілі бір аймақта, белгілі бір мерзімде жасалған мүліктік қылмыстардың жиынтығы құрайды. Ұсынылып отырған анықтамалардың жиі өзгертілгеніне қарамастан, бастысы - бүкіл зерттеушілер мүліктік қылмыс деп бір құбылысты түсінеді: белгілі бір аймақта, белгілі бір мерзімде меншікке қарсы жасалған қылмыстардың жиынтығы, сондай-ақ кінәлі немесе басқа тұлғалардың мүліктік қажеттіліктерін тегін қанағаттандыру мақсатында оны жасаған тұлғалар.

Қорытындылай отырып, құқыққа қарсы мүліктік пайда табу мақсатымен бөтен мүлікке қылмыстық қол сұғуды, мүліктік қылмыстар деп атаған дұрыс деген шешімге келуге болады. Меншік иесінің өз мүлкін иелену, пайдалану және билік ету құқығын бұзатын немесе басқа тәсілмен меншік иесіне мүліктік зиян келтірсе (әлде келтіру мүмкін) бөтен мүлік қол сұғу заты болатын және осы қылмыстарды жасайтын тұлғаларға мүліктік қылмыстар құрайтын қылмыстың түрін белгілеу үшін "мүліктік қылмыс" терминін қолдану орынды.

Алдыңғы баяндау "мүліктік қылмыс" термин ұғымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мүліктік қылмыс деп біз Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 6-тарауында көзделген белгілі бір аумақта, белгілі бір уақыт кезеңі ішінде меншік иесінің өз мүлкі ретінде материалдық заттар пайдалану және билік етуді, бұзатын, сондай-ақ оларды жасаған адамдар, меншікке қарсы қылмыстардың жиынтығымен пайда болатын, тарихи өзгермейтін статистикалық тұрақты теріс әлеуметтік-құқықтық, салыстырмалы жаппай құбылысты айтамыз.

"Мүліктік қылмыс" деп біз, меншік иесінің мүлкін пайдалану және билік етуді бұзатын иелену, немесе өзге де тәсілмен (немесе қауіп төндіретін залал) бөтен мүлікке қол сұғушылық болып табылатын мүліктік зиян әкелетін, құқыққа қарсы мүліктік пайда алу мақсатымен жасалған қоғамдық-қауіпті әрекетті түсіну керек деп ұсынамыз. Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысын, сол немесе өзге уақыт аралығында белгілі бір аумақта 14-17 жастағы тұлғалар жасаған мүліктік қылмыстардың және осы қылмыстарды жасайтын кәмелетке толмаған тұлғалардың статистикалық тұрақты жиынтығынан құралатын, теріс әлеуметтік-құқықтық, салыстырмалы жаппай құбылыс деп анықтауға болады.

Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысының құрылымына біз меншікке қарсы қылмыстарды қостық: ұрлау (ұрлық, тонау, қарақшылық, алаяқтық) бопсалаушылық, автомобильді немесе өзге де көлік құралын ұрлау мақсатынсыз заңсыз иелену (айдап кету).

Жоғарыда жазылған, "мүліктік қылмыс" ұғымы кәмелетке толмағандардың қылмыстық әрекетінің елеулі белгілерінің ең жоғары деңгейде екендігін көрсетеді:

-біріншіден бірыңғай бастапқы қол сұғушылық объектісі - меншік қатынастарын, экономикалық және заңдық жақтары бар көп қырлы құбылыс,

-екіншіден қылмыстың бірыңғай мәні - жеке - белгілі бір зат, ақша жөнінде қарым-қатынас меншік түрінде бөтен мүлік,

-үшіншіден - қылмыстың бірыңғай салдары (нәтижесі) - бөтен мүлікті басып алумен мүліктік залал, ол кінәлі меншік иесінен мүлікті алады және өз пайдасына аударудан көрінеді деп айтуға мүмкіндік береді.

Айтқанды ескере отырып, қол сұғушылықтың мәні және объектісі - ол қылмыс жасағанда кәмелетке толмаған қылмыскердің негізгі қозғалтқыш күшін көруге мүмкіндік береді, қарастырылып отырған құбылыс туралы объективті ("пайдакүнемдік" субъективті санатындағы айырмашылығы) көрініс беретін критерий дегенмен дауласу қиын.

Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысы жалпы қылмыстың бөлігі, сондай-ақ жалпы қылмыспен бірдей сипаттамалары бар. Сонымен қатар, оның өзіндік негізгі көрсеткіштері бар: жағдайы, құрылымы, динамикасы. Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысының жағдайы деп кең мағынасында оның бүкіл сандық-сапалық жинағын, тар мағынада - белгілі бір аумақта және белгілі бір кезеңде тіркелген мүліктік қылмыстар деп түсіну керек.

Біз, нақты осындай тар мағынада 2005-2015 жж. кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысының

жағдайына аздаған талдау жасадық, сонымен бірге жағдайы тек қана абсолютті емес және қылмыстың коэффициентінде, салыстырмалы көрсеткіште қарастырылады. Айтарлықтай, абсолютті мәнімен көрсетілетін қылмыс жағдайының көрсеткіші қылмыс көлемі деп аталады.

Коэффициентпен көрсетілетін қылмыс жағдайының көрсеткішін қылмыс деңгейі деп атайды. Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмыс деңгейі, белгілі бір аумақта белгілі бір кезеңде 100 мың халыққа 14 жастағы және одан жоғары тұлғалар, осы аумақта тұратын 14-17 жастағы тұлғалармен жасалған тіркелген мүліктік қылмыстар санынан есептеледі. Осындай есеп кәмелетке толмаған халықтың криминалдық белсенділігін көрсетеді, нақты айтқанда, ол қылмыстық тәртіпті қаншалықты қарқынды өндіретінін көрсетеді. Кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысы түсінігінің тағы бір маңызды элементі болып оның ішкі құрылымы табылады. Құрылым тіркелген мүліктік қылмыстардың жеке түрлерінің ара салмағын және үлестік салмағын (немесе үлесін) кәмелетке толмағандар барлық жасаған қылмыстарының жалпы санында, сонымен қатар жеке түрі ретінде - барлық мүліктік қылмыстарда көрсетеді. Құрылымның көрсеткіштері кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмыстарының қоғамдық қауіпінің сандық және сапалық сипаттамасын береді.

Біз кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысын динамикасын сипаттайтын көрсеткіштері, оның абсолюттік өсуі немесе төмендеуі, өсу (төмендеу) қарқыны болып табылады. Қылмыстың динамикасы белгілі бір кезеңдегі уақытта белгілі бір аумақта кәмелетке толмағандардың тіркелген мүліктік қылмысының сандық-сапалық көрсеткіштер өзгеруін (өсу/азаяу) қозғалысын көрсетеді.

Қорытындылай келе айта кету керек, кәмелетке толмағандар жасайтын мүліктік қылмыстардың түсінігін бере отырып, зерттелетін мүліктік қылмыстардың түрінің мәнін ашып, оған қатысты қолданылатын терминдерге баса назар аудару керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2009 жылдың 28 тамызындағы "Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы" № 858 Жарлығы.

2. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2010-2015ж.ж. мәліметтері.

3. Преступность и правонарушения (2010-2015): статистический сборник/Астана- 2015.

4. Кудрявцев В.Н. Причины и условия, способствующие совершению корыстных преступлений несовершеннолетними/-М.1999. - 446-449б.б.

5. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних./-М.2003. -545б.

6. Лебедев С.Я., Кочубей М.А. Причины и условия формирования групп несовершеннолетних, совершающих преступления с корыстной мотивацией/М.2001.- 62-63б.б.

Анес НУРМАГАНБЕТОВ, Старший научный сотрудник НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова подполковник полиции

ЗОНА БЕЗОПАСНОСТИ СОТРУДНИКА ОВД КАК ОДНО ИЗ ГАРАНТИЙ СОСТОЯНИЯ ЗАЩИЩЕННОСТИ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКА, А ТАКЖЕ ПРИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

В данной статье автором рассматриваются проблемы обеспечения безопасности сотрудников ОВД в своей повседневной работе. А также проблемы обеспечения безопасности сотрудников ОВД при чрезвычайных ситуациях социального характера. Решения ими своих профессиональных задач в данных ситуациях, так как она приобретает в настоящее время особую остроту и актуальность. Дается разъяснение нарушения личного пространства сотрудника полиции при исполнении ими своих служебных обязанностей. В работе вносятся предложения по вопросу обеспечения безопасности сотрудников правоохранительных органов и в частности сотрудников ОВД. Предлагается внести такие понятия как "Зона безопасности сотрудника ОВД" и "Безопасность правоохранительных органов".

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация социального характера, сотрудники ОВД, оружие, специальные средства, физическая сила, зона безопасности сотрудников ОВД, безопасность правоохранительных органов, гарантии безопасности, социальные конфликты.

Анес НУРМАҒАНБЕТОВ, ҚР ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясы ҒЗИ аға ғылыми қызметкерполиция подполковнигі

ПО ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ ҚАУІПСІЗДІК АУМАҒЫ ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ КҮНДЕЛІКТІ ҚЫЗМЕТІНДЕ, СОНДАЙ-АҚ ӘЛЕУМЕТТІК СИПАТТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДА ҚАУІПСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНЫҢ КЕПІЛІ

Мақалада автор ПО қызметкерлерінің күнделікті жұмыс кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері, және қоса әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдай кезіндегі ПО қызметкерлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз еті мәселелері қаралады. Олар өздерінің кәсіби міндеттерін орындауда қазіргі уақытта ерекше өткірлігі және өзектілігі бар. Өздерінің қызметтік міндеттерін орындауда полиция қызметкерінің жеке аумағы туралы түсініктеме береді. Жұмыста құқық қорғау орган қызметкері атап айтқанда ПО қызметкерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша ұсыныстар қарастырылған. "ПО қызметкерінің қауіпсіздік аумағы" және "Құқық қорғау органдарының қауіпсіздігі" түсініктерін енгізу ұсынылған.

Түйінді сөздер: әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдай, ПО қызметкері, арнайы құралдар, дене күші, ПО қызметкерінің қауіпсіздік аумағы, құқық қорғау органдарының қауіпсіздігі, қауіпсіздік кепілдігі, әлеуметтік қақтығыстар.

Anes NURMAGANBETOV, Senior researcher of the SRI of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstannamed after. B. Beisenova police lieutenant colonel

THE SECURITY ZONE OF AN ATS OFFICER AS ONE OF THE GUARANTEES OF THE STATE OF SECURITY IN THE DAILY ACTIVITIES OF THE EMPLOYEE, AS WELL AS IN EMERGENCY SITUATIONS OF A SOCIAL NATURE

In this article, the author discusses the problems of ensuring the safety of ATS officers in their daily work. And also the problems of ensuring the safety of ATS officers in emergency situations of a social nature. The solutions of their professional tasks in these situations, as it is acquiring now a special urgency and urgency. It is given an explanation of the violation of the personal space of a police officer in the performance of their official duties. In the work proposals are made on the issue of ensuring the safety of law enforcement officers and in particular employees of the Internal Affairs Bodies. It is proposed to introduce such concepts as "Security Zone of the Officer of Internal Affairs Bodies" and "Safety of Law Enforcement Agencies".

Keywords: social emergency, employees of law enforcement bodies, weapons, special means, physical strength, security zone of employees of law enforcement bodies, security of law enforcement agencies, security guarantees, social conflicts.

В настоящее время трудности социально-экономического, межнационального, религиозного

характера могут создать предпосылки к нарастанию напряженности в обществе, возникновению

конфликтных ситуаций, чрезвычайных происшествий и осложнению оперативной обстановки в целом по республике.

В работе рассматриваются вопросы проблемы обеспечения безопасности сотрудников ОВД в своей повседневной работе и при чрезвычайных ситуациях социального характера при решении ими своих профессиональных задач, так как она приобретает в настоящее время особую остроту и актуальность.

Как отметил Глава государства Республики Казахстан на заседании Совета безопасности отношение населения к сотрудникам полиции должно быть четко регламентировано законодательством. Также Президент Республики Казахстан указал на то, что все факты нападения, неуважения к полицейским должна даваться жесткая правовая оценка со стороны правоохранительной системы. Человек в форме должен быть под особой защитой государства, ему должна быть гарантирована неприкосновенность во время исполнения служебного долга. При этом представитель полиции также должен вести себя соответствующим образом. В связи с этим призываю все общественные институты, гражданское общество оказывать поддержку органам правопорядка, вносить посильный вклад в обеспечение безопасности страны [1].

Чрезвычайная ситуация социального характера - это чрезвычайная ситуация, обусловленная возникновением на определенной территории противоречий и конфликтов в сфере социальных отношений, которые могут повлечь или повлекли за собой человеческие жертвы, причинение вреда здоровью, значительный имущественный ущерб или нарушения условий жизнедеятельности населения [2].

Изучение социальных конфликтов позволяет сделать вывод о том, что в настоящее время они представляют собой не только большую угрозу безопасности гражданским правам, но и жизни огромных масс населения, стабильности самой государственной системы. При межнациональных конфликтах проявляют себя не только националистические группировки, но и экстремистские объединения, преследующие конкретные политические цели в борьбе за власть. Социальные конфликты, являясь исключительно криминогенно опасными, способны при отсутствии эффективных мер по их предупреждению существенно дестабилизировать обстановку не только в отдельных регионах, но и в стране в целом.

Сотрудники органов внутренних дел имеют дело с разными категориями людей, в основном с наиболее трудными в социальном отношении, для которых характерны наличие асоциальных установок, неуправляемость, агрессивность и скрытый характер поведенческой деятельности. В этой связи, важным элементом повышения эффективности, является правильная организация работы различных структурных подразделений, в зависимости от возложенных компетенций. На необходимость совершенствования организации деятельности отдельных подразделений уже указывалось в юридической литературе [3; 4; 5]. Такой подход

необходим, поскольку сотрудники ОВД должны быть готовы к решению многообразных и сложных задач, нередко постановляемых в условиях дефицита времени, возникновения критических ситуаций, связанных с риском и опасностью для жизни.

Органы внутренних дел обязаны квалифицированно действовать как в обычных, так и в необычных, особых (в т.ч. экстремальных) условиях (при стихийных бедствиях, эпидемиях, эпизоотиях, массовых беспорядках и групповых нарушениях общественного порядка, крупных производственных авариях и катастрофах) вызывающих резкое осложнение оперативной обстановки и требующее иных приемов и способов решения возникающих в этих условиях задач, существенного изменения содержания организационных усилий и ресурсного обеспечения. [6, с.4].

Деятельность сотрудников ОВД нередко протекает в напряженных оперативно-служебных и служебно-боевых условиях, конфликтных ситуациях, опасных для жизни обстоятельствах, связанных с применением оружия. Особо трудны чрезвычайные обстоятельства, вызываемые явлениями и факторами социального характера, которые нередко нарушают нормальную жизнь населения, общественную безопасность и порядок на конкретной территории.

При этом как показывает практика, в большинстве случаев сотрудники ОВД, осуществляя свою деятельность по обеспечению правопорядка в оперативно-служебных и служебно-боевых условиях страдают от рук преступников "не по причине отсутствия у них табельного оружия, а по причине ослабления бдительности и неготовности отразить внезапное нападение, либо, как следствие этого, из-за нерешительности и медлительности своих действий. Это происходит, прежде всего, потому, что преступники выбирают время, место, способ, орудия посягательства, жертву таким образом, чтобы добиться успеха, т. е. заранее обеспечивается преимущество перед потерпевшим.

За последние годы число возбужденных уголовных дел по фактам применения насилия в отношении представителя власти имеют тенденцию роста. К примеру, в 2016 году было возбуждено около 600 уголовных дел, в 2015г. - 500, в 2014г. - 300. [7].

Причины таких последствий говорит о том, что в первую очередь сотрудники ОВД слабо защищены при исполнении своих профессиональных обязанностей, во вторых наличие слабых знаний по вопросам применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия и в третьих наличие слабой психологической подготовленности в кризисных ситуациях сотрудника.

К примеру, можно привести деятельность полицейских США, где обучение "менеджменту безопасности" стало обязательной частью профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации полицейских. Специальные учебные курсы типа "Will to survive" ("Воля к выживанию"), "Survive on the street" ("Выживание на улице") посвящены изучению

тактики и приемов обеспечения личной безопасности и призваны решать четыре основные задачи: сформировать профессионально-психологические установки на обеспечение личной безопасности и безопасности коллег при решении профессиональных задач; дать знания, необходимые для обеспечения личной профессиональной безопасности и безопасности коллег; практически научить тактике и приемам обеспечения профессиональной безопасности; обучить соединению тактики и приемов обеспечения безопасности с тактикой и приемами решения профессиональных задач. В содержание каждого курса включены: статистические данные о гибели или ранениях сотрудников правоохранительных органов; анализ причин гибели или ранений сотрудников; обобщенный социально-демографический и психологический "портрет" сотрудника - жертвы; условия и факторы, способствующие обеспечению личной безопасности; психологический "портрет" сотрудника, способного обеспечить оптимальный уровень личной безопасности; тактика личных действий ("звезда выживания") и работы "в команде" по обеспечению безопасности; комплекс конкретных знаний, характеризующих состояние человека в ситуациях опасности; комплекс конкретных профессионально-психологических установок на выживание ("Динамика страха"); конкретные рекомендации - как действовать по обеспечению личной безопасности; практическая отработка тактики и приемов обеспечения личной безопасности при решении профессиональных задач.

По сути, подобные курсы пронизывает одна сквозная идея: "Опасность есть, но ее можно избежать, если ты это умеешь". Как правило, они начинаются с изучения, осмысления и принятия каждым обучающимся "Обязательства остаться в живых", в котором в частности он обязуется: "В любых обстоятельствах приближаться ко всем подозреваемым, предвидя конфронтацию. Думать о прикрытии и постоянно его обеспечивать. Избегать недооценки подозреваемого или противника. Оценивать, насколько необходимо приближаться к подозреваемому или подозрительному месту. Следить за руками подозреваемых. Соблюдать безопасную физическую дистанцию от подозреваемого. Надевать наручники на подозреваемых. Использовать обуздание сопротивляющихся в полной мере. [8].

Закон Республики Казахстан "О правоохранительной службе" предусматривает право сотрудников применение специальных средств и физической силы статья 60 и право применения огнестрельного оружия статья 61[9]. Однако вместе с тем не каждый сотрудник на сегодняшний день осмелится применить специальные средства физическую силу или огнестрельное оружие, боясь дальнейших последствий.

Это связано с тем что, в первую очередь со стороны общества по отношению к сотрудникам ОВД идет большое недоверие, в связи с этим сотрудник полиции всегда виноват в последствиях инцидентов в своей служебной деятельности, во вторых сотрудники ОВД превышают свои

должностные обязанности (в основном это из-за слабого знания законодательства, своих прав и обязанностей) в результате чего в отношении сотрудников ОВД проводят служебные расследования, не до конца разобравшись в ситуации, наказывают его в лучшем случае, в худшем случае увольняют из органов или привлекают к уголовной ответственности. Таким образом сотрудник ОВД находится в состоянии страха не перед правонарушителем, а перед последствиями применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия, отсутствие самоуверенности. То есть сотрудник полиции не уверен не в руководстве, не в государстве в целом, что его защитят от наступивших последствий, если он правомерно применил свои действия по отношению к правонарушителю. Так же один немаловажный момент является то, что сотрудники ОВД на сегодняшний день находятся под пристальным вниманием общества, что сильно сказывается на их профессиональную деятельность.

Так же немаловажным аспектом является то, что при решении своих профессиональных задач сотрудник ОВД может стать объектом провокаций, шантажа со стороны правонарушителей, в результате чего, он может совершить противоправные или аморальные поступки.

В целях выполнения поручения Главы государства как было отмечено выше, где он подчеркнул "Человек в форме должен быть под особой защитой государства, ему должна быть гарантирована неприкосновенность во время исполнения служебного долга" [1], а также повышения самоуверенности в дальнейшей работе при выполнении своих обязанностей, поднятия авторитета сотрудника ОВД, минимизации последствий, связанных с причинением вреда сотруднику полиции как представителю власти и обеспечения безопасности сотрудников ОВД, в нормативные правовые акты предлагается ввести такие понятия как "Безопасность правоохранительных органов" и "Зона безопасности сотрудника ОВД"

Так, например Приказ МВД Республики Казахстан № 170 от 06 марта 2013 года "Об утверждении Программы по психологической подготовке сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан к действиям в экстремальных ситуациях" в пункте 2 "Личная профессиональная безопасность сотрудника ОВД" хорошо расписано понятие и виды защищенности сотрудников ОВД при исполнении своих обязанностей в экстремальных ситуациях. Однако вместе с тем в данном приказе отсутствуют такие понятия как "Зона безопасности сотрудника ОВД" и "Безопасность правоохранительных органов".

"Безопасность правоохранительных органов - это состояние их защищенности от противоправной деятельности формирований организованной преступности и отдельных лиц во всех ее формах, способность противостоять внешним и внутренним угрозам и устремлениям, сохраняя работоспособность и оперативно-технический потенциал" "Зона безопасности сотрудника ОВД - это безопасная зона, определенное расстояние

между субъектом (гражданским лицом) и сотрудником полиции, которую запрещается нарушать гражданским лицам подходить к сотруднику без особо на то причин, прикасаться до него и определяется она в расстоянии не менее трех метров, то есть это зона неприкосновенности к сотруднику". В качестве гарантии безопасности при нарушении данного расстояния сотрудник полиции имеет право применить физическую силу, использовать специальные средства и в крайнем случае огнестрельное оружие в зависимости от возникшей ситуации. Перед принятием решения о применении физической силы, использования специальных средств и огнестрельного оружия, сотрудник ОВД обязан предупредить о нарушении. За нарушение этой зоны безопасности гражданское лицо будит привлечено к административной или уголовной ответственности.

Людям свойственно защищать свое личное пространство. Для человека личная территория и ее защита - это гарантия безопасности. Сотрудник полиции, осуществляя свою деятельность, защищая права граждан от преступных посягательств, а также свою безопасность, должен иметь личное пространство. Личное пространство - это зона комфорта. Полицейский, в целях осуществления полноценной деятельности, должен чувствовать комфортность в своей повседневной работе находясь на улицах города, района.

Личное пространство делится на несколько зон.

1. Интимная зона (расстояние меньше вытянутой руки). Эта зона предназначена для наших родных и друзей. Если мы столкнулись с кемто в толпе или вынуждены находиться рядом с чужаком в лифте, наш организм подает сигнал тревоги. Учащается пульс, скачет давление;

2. Персональная зона (от 50см. до 1,5 м.) - пространство, в которое мы пускаем знакомого собеседника, например коллегу или приятеля;

3. Социальная зона (от 1,5 до 3,5-4 м.) предназначена для контактов с чужими людьми. Если мы подойдем ближе, например спрашивая у прохожего дорогу, то натолкнемся на непонимание и испуг;

4. Публичная зона (до 7 м.) - предназначена для публичных выступлений. На таком расстоянии мы предпочитаем находиться, общаясь с аудиторией [10].

Готовность делиться пространством с окружающим зависит от нашего образа и социального положения.

Исходя из выше сказанного наиболее приемлемым расстоянием нарушения личного пространства сотрудника полиции необходимо считать 3 метра, так как во-первых сотрудник полиции находясь на улице исполняя свои обязанности находится в социальной зоне, во-вторых сотрудник полиции обязан оказывать содействие гражданам и быть доступным к ним. Расстояние, определяемое в данном понятии, не более трех метров считаем наиболее достаточным и безопасным.

Граждани в свою очередь при обращении к старуру правопорядка должны обращаться к ним по соответствующему званию или словами "господин полицейский". Так как сотрудник полиции является

представителем власти. Сотрудник полиции при обращении к нему граждан, убедившись в том, что ему не угрожает какая либо опасность, может дать разрешение подойти к нему поближе.

К примеру, изучение опыта зарубежных стран, в частности Объединённые Арабские Эмираты (ОАЭ), где к стражам порядка запрещено не только подходить без разрешения, но прикасаться и спорить с ними. Если полицейский ОАЭ остановил, то необходимо с ним говорить уважительно, отвечать на все вопросы, не кричать и не возмущаться. Если необходимо привлечь внимание полицейского или спросить его о чем-то, то нельзя касаться его плеча или другой части тела - это будет расценено, как неуважение и последует наказание [11].

В этой связи, предлагается дополнить Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года "Об органах внутренних дел", внося в статью 19 "Полномочия сотрудников органов внутренних дел" следующий пункт: "Гражданам Республики Казахстан и иным лицам при обращении к сотрудникам ОВД запрещается нарушать их зону безопасности и не подходить к ним не более чем на расстоянии трех метров, прикасаться, вырваться словами оскорбляющие честь и достоинство сотрудника ОВД".

Предлагается также внести дополнение в Закон Республики Казахстан от 06 января 2011 года "О правоохранительной службе" в статью 1 "Основные понятия, используемые в настоящем Законе" понятия зона безопасности сотрудника ОВД и безопасность правоохранительных органов, следующего содержания: "Зона безопасности сотрудника ОВД - это безопасная зона, определенное расстояние (не менее трех метров) между субъектом (гражданским лицом) и сотрудником полиции, которую запрещается нарушать гражданским лицам, а именно подходить к сотруднику без его разрешения, то есть это зона личной неприкосновенности сотрудника".

"Безопасность правоохранительных органов - это состояние их защищенности от противоправной деятельности формирований организованной преступности и отдельных лиц во всех ее формах, способность противостоять внешним и внутренним угрозам и устремлениям, сохраняя работоспособность и оперативно-технический потенциал"

Дополнить в Закон Республики Казахстан от 06 января 2011 года "О правоохранительной службе" в статью 14 следующим пунктом 9 "Сотрудники правоохранительных органов имеют право применить физическую силу, специальные средства и огнестрельное оружие в случае нарушения гражданскими лицами зону безопасности определяемое на расстоянии не более трех метров в зависимости от ситуации".

В кодекс об Административных правонарушениях Республики Казахстан в главу 25 "Административные правонарушения, посягающие на общественный порядок и нравственность" предлагается внести норму статьи "Нарушение зоны безопасности лица, участвующего в обеспечении общественного порядка" следующего содержания "Нарушение зоны

безопасности лица, участвующего в обеспечении общественного порядка, - влечет штраф в размере десяти месячных расчетных показателей либо административный арест до пяти суток".

Вышеизложенные предложения по нашему мнению будут в дальнейшем способствовать гарантией безопасности сотрудников правоохранительных органов и в частности сотрудников ОВД при исполнении своих служебных обязанностей и при не исполнении обязанностей. То есть эти права могут использоваться сотрудниками на постоянной основе и при не исполнении своих обязанностей (в период отдыха от работы).

Список литературы:

1. Заседание Совета Безопасности под председательством Главы государства от 10 июня 2016 года. Электронный ресурс [Режим доступа]: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/zasedanie-soveta-bezopasnosti-pod-predsedatelstvom-glavy-gosudarstva-4.

2. Закон Республики Казахстан "О чрезвычайном положении" от 08 февраля 2003 года № 387.

3. Коблов Ф.Ч. К вопросу о совершенствовании профессиональной деятельности специальных подразделений органов внутренних дел // Общество: социология, психология, педагогика. 2016. № 6. С. 91-93.

4. Васильев Ф.П., Насыров Р.Р. Особенности деятельности полиции по обеспечению

правопорядка при проведении собраний, митингов, шествий, демонстраций и пикетирований // Пробелы в российском законодательстве. 2013. № 2. С. 210-213.

5. Ханов Т.А., Какимжанов М.Т., Балгимбеков Д.У. О совершенствовании организации деятельности следственных подразделений районных отделов полиции // Российский следователь. - 2015. № 16 - С.44-49.

6. Талиев Б.Н. Деятельность органов внутренних дел в особых условиях, Учебное пособие. Караганда - 2009г.

7. Электронный ресурс: [Режим доступа]: <https://365info.kz/2017/02/v-mvd-rk-prokommentirovali-predlozhenie-ob-uvlichenii-shtrafov>.

8. Обеспечение личной безопасности полицейских в США // Электронный ресурс [Режим доступа]: https://lib.sale/yuridicheskaya-psihologiya_1332/obespechenie-lichnoy-bezopasnosti-politseyskih-76238.html.

9. Закон Республики Казахстан от 06 января 2011 года "О правоохранительной службе".

10. Личное пространство-зона комфорта // Электронный ресурс: [Режим доступа]: <https://www.wmj.ru/psihologiya/lichnoe-prostranstvo-zona-komforta/>.

11. Безопасность в ОАЭ: что можно, чего нельзя, роль полиции в поддержании порядка в Эмиратах. Электронный ресурс [Режим доступа]: <https://offshorewealth.info/life-abroad/safety-and-role-of-police-uae/>.

Айтолқын ОРАЛХАН, Ю-ІІНП тобының магистранты Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті., 100009.Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы., Муканов көшесі 20-24., Aika@mail.ru +7757738858

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК, СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ

Бұл мақалада алаяқтық қылмысы субъектісі әрекетінің объективтік және субъективтік сипаттамалары беріледі.

Түйінді сөздер: алаяқтық, тұлға, қылмыс субъектісі, әрекет, қылмыс.

Айтолқын ОРАЛХАН, Магистрант гр.Ю-ІІНП Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза., 100009. Республика Казакстан, г.Караганда.,ул. Муканова.20-24., Aika@mail.ru +7757738858

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ МОШЕННИЧЕСТВА

В данной статье раскрывается юридическая и социальная специфика форм проявления действия субъекта мошенничества и раскрывается их объективно-субъективный характер.

Ключевые слова: мошенничество, личность, субъект преступления, действие, преступление.

Aytolkin ORALHAN, Magistrant gr.Yu-ІІNP of the Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz., 100009. Republic of Kazakstan, Karaganda., Ul. Mukanova.20-24., Aika@ mail.ru +7757738858

OBJECTIVE AND SUBJECTIVE SIGNS OF FRAUD

This article reveals the legal and social specificity of the forms of procedure for the subject of the frauds and disclosed them objectively-subjective.

Keywords: fraud, identity, subject of crime, action, crime.

Алаяқтықпен жасалатын қылмыс бұл - қылмыс жасаудағы алдау немесе сенімді теріс пайдалануды қылмыстық мақсатты жүзеге асыру құралы ретінде пайдаланып қылмыс жасау деп білу керек. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану әрекеті түрліше және бір-біріне ұқсамайды, қылмыскердің тұлға сипатына, біріншіден, соған сәйкес көбіне жасалатын қылмыс түріне, жағдайына, орнына, жәбірленуші тұлғасына да байланысты. Алаяқтық қылмысын жасаушы тұлғалардың сипаттамасы оларға тән жалпы белгілерден басқа, әрбір алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасайтын қылмыстарға тән ерекше белгілерден де тұрады.

Оларға тән жалпы белгілер болып табылатын белгілер мыналар: эгоистік мінез-құлыққа байланысты барлық оны қоршаған тұлғалардың мінез-құлқы оның мүддесіне, тілегіне, сай келуінде; эгоистігіне орай басқалардың мүддесіне қалай болса солай қараушылығы, оның ішінде тіпті өзіне етене жақындардың да мүддесі бар; өзін жәбірленушінің орнына қоя алатындай, оның басындағы қиыншылықты сезіне алатындай қабілеттің жоқтығы; қарсылық көрсетушілердің әрекетіне тойтарыс беріп, өз тілегіне жете алатындай дайындықта әрқашанда болуы.

Жоғарыда көрсетілген белгілердің барлық қылмыскерлерде бірдей болмауы да мүмкін, кейбіреулерінде тіпті осы көрсетілген белгілердің тек

біреуі ғана болуы да мүмкін. Соған қарамастан жоғарыда көрсетілген белгілер, біріншіден: тек қана алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушыларға ғана тән, екіншіден: алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың жартысынан көбінде кездеседі, үшіншіден: бұл белгілер басқа қылмыс жасаушыларға қарағанда алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушыларда көбірек кездеседі. Бұл топқа кіретін қылмыскерлерді біріктіруші ең басты белгі: алдау немесе сенімді теріс пайдалануға дайын тұратын эгоистік мінез-құлық [1, 76-79 бб].

Қылмыс жасаушы субъектілердің өз әрекеттеріне, сондай-ақ ол әрекеттен туған зардапқа деген баға беру тілегінің жоқтығынан алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстар туындайды. Қылмыс жасаушы тұлға тез арада қылмыстық зардап тудыру мақсатымен, тілегін жүзеге асырудың ең оңай тәсілін таңдап алып және ол тәсіл алдау немесе сенімді теріс пайдалану болып табылады. Бұл топқа кіретін қылмыскерлер қызығушылықтарының аздығымен, қажеттіліктерінің көптігімен ерекшеленеді, олардың 70% бос уақытын еш мақсатсыз қалай болса солай өткізетіндер. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың 90% қылмыстық әрекетті мас күйінде жүзеге асырады. Эгоист адамдар арасындағы

кылмыстық әрекет пен адамның мас күйі бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені ішімдік ішкен адам өзіне қарсы айтылған сөзге немесе жасалған әрекетке сол мезетте қарсы әсерлік әрекет жасап тастауға тырысады, келтірілетін зардап оның ойынша өзіне көрсетілген қарсы реакцияның есесі сияқты болып көрінеді.

Өз тілегін, әдетін, қажеттілігін, сезімін ең қажетті және ең маңызды деп есептеген тұлға өзгелердің мүддесінен өз мүддесін жоғары қойып, қалайда сондай әрекетке тырысады, және оның бірден бір шешуі алдау немесе сенімді теріс пайдалану деп есептейді де, болады және болмайдының арасындағы шекара мүлдем жойылып кетеді. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушы адам жәбірленушінің әрекетін қылмыстық әрекетті тудыруға себепші болды деп өз әрекетін ақтауға тырысады.

Анкета жүргізу нәтижесі бойынша сұралғандардың жартысының жауабы дәл осындай болған. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың арасында эгоистерден басқа қылмысқа деген бағыты уақытша, зардапқа үстірт қарағандықтан туған тұлғалар да кездеседі. Қылмыстық әрекет жасауға әсер еткен жәбірленушінің қылмысқа итермелеуші әрекеті, іс-қимылы т.б болып табылатын жағдайлар да кездеседі. Бұл топқа кіретін қылмыскерлер категориясы туралы талдау жасағанда кейбір қосымша белгілерді де ескеруге тура келеді, олар; ниет және келіспеушілік жағдайға байланысты туындаған нақты реакцияның көлемі, жәбірленушімен арадағы қарым-қатынас түрі және қылмыстық топтың болуы.

Қосымша белгілерді анықтаудың кейбір алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарға талдау жүргізу де қылмыстық ниетті анықтау үшін маңызды зор. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаудағы ниет ірбір қылмыста әр түрлі болуы мүмкін, сондықтанда қылмыскер тұлғасын бағалағанда қарама-қарсы екі позицияны ұстануға болады: табиғат адамды басында қылмыскер етіп жаратқан, қылмыстылық қанында бар, қоғамда басқа тұлға ретінде оған орын жоқ; адам өмір тауқыметіне түсіп, қылмыс жасауға мәжбүр болған, қастандық жасау, қоғамға қарсы тұру оның қанына біткен қасиет емес, қылмыс жасауға оны қоршаған әлеуметтік орта итермелейді деп қарау арқылы.

Жеке адамдар мен қоғам арасындағы қақтығыстардың қайсысының қоғамға қауіптілік дәрежесінің басым екендігін анықтау және оған осы мәселеде қылмыстық құқықтық шараларды қолдану арқылы осы қатынастарды реттеу-қылмыстық заңның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қоғамның дамуы және қоғамда болып жатқан өзгерістерге сай қылмыстың саны мен түрі өзгеріп отырады. Көбінесе қылмыстың өсуіне себеп болатын жағдайлардың бірі: әлеуметтік-экономикалық саясат барысында жіберілген қателіктер, әлеуметтік әділеттіктің кей кездері заң тұрғысынан жүзеге аспауы, еңбек ету ережелерінің бұзылуы, адамдардың бір-біріне сенімсіздікпен, қызғанышпен қарауы т.б.

"Қылмыс жасау негізінен адам мінез-құлқымен тікелей байланысты, яғни, қылмыс адам мінез-

құлқының тікелей жемісі"-, деп жазды В.Н. Кудрявцев, бұл пікірмен қосыла отырып Е.Алауханов "Қылмыстың болуына, өсуіне, көбеюіне әсерін тигізетін тек қана саяси-экономикалық жағдай ғана емес, сонымен қатар қоғам мүшелерінің жалпы және құқықтық білімінің деңгейі, мәдени-тұрмыстық жағдайы, қоғамда болып жатқан өзгерістерге деген көзқарастары, қылмыстың алдын алу шараларының әсерінің болмауы, қылмыскерге қолданылған жазаның тым жеңіл болып, оның мінез-құлқына әсер етпеуі"-, деген пікірді айтады. Қоғамның күн сайын криминалдана түсуі барынша шиеленісіп, нарыққа өркениетті түрде өтуге шек келтіріп отыр.

Қылмыстың ауыр түрлері күрт өсіп кетті, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың саны күннен күнге өсуде, қылмыстың жоғарғы кәсіби деңгейге жетуі мен қылмыскердің кейде мемлекеттік құрылымдармен бітісе қайнасып кетуі шындыққа айналды. Қылмыспен күрес ұйымдастыруда жүргізілетін жұмыстар қылмыс жасаушының жеке тұлғасының кім екендігін дәлелдемейінше және жүргізілетін жұмыстарды жеке тұлғаның ерекшеліктерін есепке ала отырып жүргізбейінше белгілі бір нәтиже береді деп күту мүмкін емес. Сонымен қатар жеке тұлғаның кім екендігін анықтап қана қоймай, оның қылмыс жасауға келтіру әрекеттерін де ғылыми түрде ескеріп зерттеген жөн.

Қылмыс жасаушы тұлға құқықтық пәндердің саласына орай әр түрлі атауға ие болады, мысалы: қылмыстық құқықта- қылмыс субъектісі, қылмыстық процестік құқығында-сезікті, күдікті, айыпкер, қылмыстық атқару құқығында-сотталғандар, қылмыскерлер. Құқық саласына орай бұлай бөлінудің қылмыс жасаушының статусына қарай пайда болатын қоғамдық қатынастардың түріне сәйкес, олардың алдына қойған міндеттері мен құқықтарының әртүрлілігіне байланысты. Тұлғаны қылмыс жасаушы деп бөліп алып қарастыруға себеп болатын негіз- оның қоғамға қауіпті, құқыққа қарсы әрекет жасауы. Осыған орай, бірқатар криминологтар қылмыс жасаушы тұлға деп-заңда тыйым салған қоғамға қауіпті, құқыққа қарсы әрекетті жасаған жеке тұлғаны атайды. Ал А.И.Алексеев пен Е.О.Алауханов: "Қылмыс жасаушы тұлға деп, мінез-құлқында жағымсыз көріністер бар тұлғаны атайды" [1, 48-51 бб.].

Адамның жеке тұлғасын зерттеуде ғылымда тарихи әртүрлі пікірлер айтылуда. Адам тұлғасын зерттеп түсіну ұшан теңіз бақыт. Бұл жайында француздың XVIII ғ. өмір сүрген белгілі ғалымы Оффе де ля Мегридің тастап кеткен сөздерін ескермеске болмайды. Оның пікірінше: адам туғанда қулыққа, билікке, үстемшілікке бейім болып туады, ал қайырымдылықты тәрбие процесі кезінде алады. Бұл пікірдің түбінде де шындықтың шектері бар сияқты.

Көптеген криминологтардың пікірі бойынша, қылмыс жасаушылардың жеке тұлғасы мен олардың мінез-құлқындағы өзгерістер бір-бірімен тікелей байланысты, осы өзгерістерді есепке ала отырып қана, қылмыс жасау себебін анықтап және қылмыстың алдын алу жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Қылмыскерлердің жеке тұлғасы туралы зерттеу қортындыларын есепке ала отырып,

кылмыстың өсуі және азаюы, әлеуметтік жағдайға әсері туралы мағлұматтар беруге болады. Қылмыскердің жеке тұлғасын зерттеу жұмыстарын жүргізу және оған анықтама беру өте күрделі жұмыс, өйткені қылмыскердің тұлғасы туралы көптеген бір-біріне қарама-қайшы мәліметтер өте көп. Кейбір криминологтар қылмыскердің жеке тұлғасын жеке зерттеуге алудың қажеті жоқ деп есептейді, өйткені, қылмыс жасаушылардың барлығына ортақ қасиет, барлығының бірдей тыйым салынған заң нормаларын бұзуы, сондықтан да оларға тек қылмыс субъектісі деп қана қарау керек.

Екінші бір криминологтар тобы, қылмыс жасаушыларды тек қана "қылмыс субъектісі" деп қарау жеткіліксіз, олардың қылмыс жасау себептерін анықтау үшін, әрқайсысын жеке өзіндік тұлға ретінде, өзіне тән қасиеттері мен ерекшеліктері бар екендігін ескере отырып зерттеуге алу қажет дейді. "Бұл түсініктерге ерекше мағына беріп қараудың өзіндік мәні бар, өйткені екі түсінікті де кінәлілік тұрғысынан қарастырсақ, онда олардың бір-бірінен еш айырмашылығы болмай қалар еді. "Қылмыс субъектісі" - бұл қылмыстық құқық тұрғысынан мағына береді, яғни қылмыстық жауапкершілікке тартудың негізін анықтайды, ал "қылмыскердің тұлғасы" - бұл криминологиялық түсінік, ол түсінік арқылы қылмыстың жасалу себебі анықталады". Міне, сондықтан да қылмыскердің жеке тұлғасына тән белгілерді анықтай отырып, оның мінез-құлқына әсер еткен жағдайларды анықтауға сонымен қатар жүргізілетін профилактикалық жұмыстардың түрлерін тандап алуға болады.

Кейбір ғылымдар қылмыскердің тұлғасына анықтама бергенде әлеуметтік факторларға көп көңіл аударады. Б.В.Коробейников, Н.Ф.Кузнецова, Г.М.Миньковский қылмыскердің тұлғасын "әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-психологиялық қасиеттерден тұратын жиынтық", деп қарайды. Ғылымдардың өзге бір тобы қылмыскердің тұлғасының құрылымын, әлеуметтік-саяси факторлармен қатар, психологиялық және физикалық белгілердің жиынтығы ретінде қарастырады. П.С.Дагель "Қылмыскердің тұлғасы бұл қылмыс жасаушының -әлеуметтік-саяси, психологиялық және физикалық белгілерінің жиынтығы" -деп жазады [2, 274 б.]. Тұлғаға берілген бұл анықтамамен Ю.М.Антоноян, В.П.Голубев, Ю.Н.Курдяковтар да келіседі.

Ғылымдардың екінші бір тобы әлеуметтік-саяси белгілерден басқа, жеке тұлғаның құрылымына психологиялық және физикалық күштеулер де әсер етеді деп жазады. Бұл пікірмен бізде келісеміз, өйткені, сыртқы күштердің әсері жеке тұлғаның дамуына, тұлға ретінде қалыптасуына өте көп әсер ететіндігі бәрімізге белгілі. Қылмыскердің тұлғасында да, кез келген адамның тұлғасы секілді өзіне тән психологиялық және физикалық белгілер бар. Міне, сондықтан да криминологтардың алдына қылмыскердің тұлғасына тән әлеуметтік маңызы бар ерекшеліктер мен белгілерді бөліп көрсету міндеті тұр.

Бұл өзекті мәселенің шешуін табуда, ғылымдардың пікірлері бір-бірімен сәйкесе бермейді. Мысалы, профессорлар тобы-А.И.Долгова.,

В.Д.Ермаков., Н.В.Беляевтар қылмыскердің тұлғасының белгілерін анықтауда, қылмыскердің мінез-құлқындағы әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-саяси қасиеттерді есепке алу керек дейді, ал екінші бір еңбегінде, қылмыскердің жеке тұлғасы жайлы айту үшін оны жүйелі түрде зерттеп барып, анықтама беру керек дейді [3,41-59 бб]. В.С.Четвериков қылмыскердің тұлғасына анықтама беруде биофизиологиялық, әлеуметтік-демографиялық, психологиялық, адамгершілік, қылмыстық-құқықтық және криминологиялық жүйелерді есепке алуды жөн көреді. Кейбір ғалымдар бұл мақсатта қылмыскердің тұлғасының құрылымының түсінігін пайдаланғанды жөн көреді, өйткені тұлға бір-бірімен тығыз байланыстағы құрылымдардың қасиеттерінен тұрады.

А.И.Алексеев қылмыскердің тұлғасының құрылымына төмендегі элементтер тіркесін жатқызады: әлеуметтік-демографиялық белгілер: жынысы, жасы, әлеуметтік, отбасылық, қызмет жағдайы, мамандығы, материалдық қамтамасыз етілу жағдайы, тұрғылықты мекен-жайының бар-жоқтығы және т.б; қылмыстық-құқықтық белгілер: жасаған қылмысының түрі, қылмыс жасау мақсаты, кінәнің нысаны, қылмысқа қатысу формасы, соттылық жағдайы; адамгершілік қасиеттері және психологиялық ерекшеліктері: қоршаған ортаға көзқарасы, қызығушылық деңгейі, түсінігі, санасы [4, 84 б.].

Олай болса, біз қылмыс жасаған адамның бойынан жеке және жалпы белгілерге ие индивидті, қоғамның толық құқылы өкілін, біздің болмысымыздың, өкінішке орай, келеңсіз жағын ашатын адамды көруіміз қажет. Өзінің тіршілік әрекетінде қылмыс жасаған адамды, оның тұлғасының қалыптасу процесін, оның әрекетіндегі қоғамға қарсы бағыттылықтың пісіп-жетілуіне жағдай жасайтын ішкі және сыртқы жағдайдарды, әлеуметтік және психологиялық факторларды зерттеу - жеке қылмыстық әрекеттің себебін анағұрлым толық ашуға апаратын жолдардың бірі ғана емес, сонымен бірге жалпы қылмыстылықпен күрес жүргізудің бірден бір тиімді жолы болып табылады.

Тұлға түсінігі әртүрлі ғылымдар саласында түсіндіріледі. Бірақ әрбір ғылым өз пәні бойынша зерттейді. Криминология ғылымы үшін таным объектісі болып тұлғаның ерекше түрі-қылмыскер тұлғасы болып табылады. Демек, криминология ғылымы барлық тұлғалардың арасынан тек қана қылмыскерлерді жинап алып соларды зерттеумен ғана айналысады. Әйтседе криминология өзге де ғылымдардың жетістіктерін ескереді, себебі қылмыскер тұлғасы комплексті зерттеуді талап ететін өзекті проблема.

Қылмыскер тұлғасы өз еркіне байланысты белгілі бір заңға қайшы өрескел әрекеттерді жасаған адам. Егер адам ерік шегінде әрекет жасай алмаса, не өзінің жасаған әрекеті үшін жауап бере алмайтын болса, яғни жасына байланысты жетілмегендігіне немесе есінің дұрыс еместігіне байланысты болса, олар тұлға ретінде сипаттайтын қасиеттерге ие бола алмайды. Мұндай адамдар криминология шектерінде зерттеу объектісі ретінде қарастырылуы мүмкін емес. Себебі, ҚР ҚК-нің 15 - бабының 1-тармағына сәйкес есі

дұрыс, жасы он алтыға толған адамдар, ал кейбір ауыр қылмыс жасағаны үшін он төрт жасқа толған жеке адам ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылуға тиіс.

Кез келген типтегі тұлға мен оны қоршаған адамдар арасында қарым-қатынас қалыптасады. Осыған байланысты тұлға мен қоғам арасында да қоғамдық қатынас орнайды. Әлеуметтік ортаның және қоғамдық қатынастардың жаңарып, өркендеуіне байланысты кез-келген тұлға дамып, өзгеріп отырады. Адам қылмыс жасағанымен ол тұлға ретінде және қоғам мүшесі ретінде қала береді. Міне, бұл қылмыскер криминологиялық зерттеудің тұлғасы негізін құрайды.

Қылмыскер қоғам талаптарымен санаспай, өзінің қоғам алдындағы міндеттерін орындамайды. Ал, адам мемлекет заңын қатаң орындап, қоғамда оның әдет-ғұрыпын, әлеуметтік және моралдық нормаларға сәйкес өмір сүруі қажет. Бірақ бұл үшін мемлекет құқықтық, ал қоғам өркениетті болуы қажет. Дегенмен, қазір жер бетінде толық құқықтық мемлекет деп танылған мемлекет жоқ. Себебі мемлекетте сыбайлас жемқорлық, кедейлік, теңсіздік және алдау немесе сенімді теріс пайдалану әрекеті жойылмай құқықтық мемлекет құрылуы мүмкін емес. Демек, құқықтық мемлекет құрылмай қылмыстың, соның ішінде зорлықтың жойылуы мүмкін емес.

Қылмыс кез келген әлеуметтік маңызды әрекеттер сияқты, адамның жеке әрекетінің нәтижесі болып табылады. Яғни, әрбір нақты жағдайларда, қылмыс жасау туралы шешімді тұлғаның жеке өзі қабылдайды.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану да өз кезегінде қылмыскер тұлғаның әлеуметтік қасиеттерімен тығыз байланысты болып келеді. Әдебиетте алдау немесе сенімді теріс пайдалануға бейім тұратын тұлғалар да көрсетіледі. Осыған сәйкес қоғамдық қатынастардың сипаты да қылмыскер мінез-құлқымен тығыз байланысты. Мұнда екі жағдайды атап өтуге болады:

1. Қоғам мен тұлға мүдделерінің бірлігі;
2. Қоғам мен тұлға мүдделерінің бір-біріне қайшы келуі.

Осы соңғысының нәтижесінде тұлға қылмысқа, соның ішінде алдау немесе сенімді теріс пайдалану әрекетіне жол береді. Осыған орай, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер тұлғасы бұл ерекше қылмыстық әрекетті-алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын адам болып есептеледі. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыстар жасайтын қылмыскер тұлғасы негізінен бірнеше жағдайлардың шиеленісті қарым-қатынасының нәтижесінде жасалады, бұлардың ішінде ең маңызды орынды тұлғаның өзі иеленеді [5, 148-149 бб.].

Қазіргі кезде алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлерге қарапайым халық арасында - олар қоғамға жат және оның талаптарын өрескел бұзатын адамдар, оларды ұстап абақтыға өмір бойына жабу керек, ал қажет болған жағдай өлім жазасына кесу керек деген пікір қалыптасқан.

Мұндай пікірлердің қалыптасуына журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдарының

қызметкерлерінің алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыс туралы жеке көзқарастары әсер етуде. Әрине аталған пікірлермен келіспеуге болмайды. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер туралы шындыққа жанасатын пікірлерді тереңірек тек криминолог ғалымдар ғана бере алады.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың әлеуметтік, адамның экономикалық еркінділігінің қасиеттерін зерттеу барысында, олардың ішіндегі адам өмірі мен денсаулығына, жыныстық бостандығына және жеке қол сұғылмаушылығына қатысты адамдар ерекшеленеді. Себебі, аталған қылмыстар тек қылмыстық-құқықтық нормаларды ғана емес, сондай-ақ басқадай әлеуметтік нормаларды да бұзуға бағытталған. Қылмыстық құқықпен анықталмаған адамдардың кейбір теріс қылықтары қоғамға әлеуметтік залал келтіреді және олардың нәтижелері жеке адамға қарсы қылмыстарға күрделі әсер етеді. Мұндай теріс нәтижелерге ішімдікке салыну, нашақорлық, жезөкшелік, қаңғыбастық және қайыршылықтарды жатқызуға болады.

Аталған, олқылықтар алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстармен өзара тығыз байланыста қарастырылғанымен, оларға тек әлеуметтік басқадай тұрғыда ғана жеткілікті дәрежеде баға берілуі мүмкін. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды жасаушы тұлғаларға криминологиялық талдау жасау үшін оларды жүйелі топтастыру қажет. Себебі, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушы тұлғалар көпжүйелі сипатқа ие болып табылады, осыған байланысты олардың қылмыс жасау ниеті қалыптастырылады, мұның негізінде әлеуметтік және био-физиологиялық қажеттілік жатыр. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын тұлғалар: био- психологиялық ерекшеліктері бойынша, қоғамға қауіптілік дәрежесі бойынша, қылмыс жасау тәсілі бойынша әртүрлі типтерге бөлінеді. Қылмыс іздері қылмыскер туралы, яғни оның қай типке жататындығы туралы куәландыруы мүмкін.

Қылмыскер тұлғасын және оның құрылымын тереңірек оқып үйрену үшін, мұндай тұлғаның типін танып-білу қажет. Демек, бұдан байқайтынмыз, тұлғаның құрылымы мен типологиясының арасында тығыз байланыс болады. Зерттеудің негізі ретінде құрылым танылады, себебі тұлға құрылымын танып білмейінше қылмыстық мінез-құлық механизмін түсіну мүмкін емес. Ең алдымен адамның қасиеттерінің бәрі екі негізгі құрылымға био-психологиялық және әлеуметтік құрылымға жинақталады. Психологиялық құрылымы тұлғаның психологиялық қасиеттері мен ерекшеліктері, сонымен қатар тұлғаның дәрежесін білдіреді. Өз кезегінде олар төртке бөлінеді: біріншісі- тұлғаның нерв жүйесінің табиғи қасиеттерін, оның психикасының жастық, жыныстық және патологиялық қасиеттерін білдіретін биологиялық құрылым; екіншісі - тұлғаның ерекше қасиеттеріне арналған, арнайы психологиялық процестердің барлық жекеше қасиеттері; үшіншісі тұлғаның иемденген білімін, мүмкіндігін, қылықтарын және

амалдарын, әлеуметтік тәжірибесін; төртінші-тұлғаның әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан бағаланатын бағыты жатады.

Жоғарыда көрсетілгендерге сәйкес тұлғаны зерттеу барысында оның криминологиялық дәрежесі өз алдына бөліп қарастырылады. Негізінен тұлғаның қылмыстық бағыты ерекше зерттеледі. Ал, қылмыскер тұлғаның құрылымын қарастырғанда олардың белгілері үш топқа бөлінеді: жалпы, ерекше және қылмыс жасаған нақты тұлғаның жекешелендірілген белгілері.

Кез келген арнайы жекешелендірілген қылмыскер тұлғасы зерттелгенде онымен қатар тұлғаның жалпы және арнайы белгілері де зерттеледі. Сонымен қатар, күш қолдану арқылы қылмыс жасаушы тұлғасының белгілерін әлеуметтік-демографиялық және адамгершілік психологиялық деп бөліп қарастыруға болады.

А)Әлеуметтік-демографиялық белгілерге қылмыскерлердің жасын, жынысын, білімін және отбасылық қатынастарын жатқызуға болады.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушының тұлғасы көп жағдайларда еркек адамдар болады. Себебі, әйел адамның жалпы жаратылысына махаббат, сүйіспеншілік және тәрбиелік тән, сондықтан олар көбінесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану әрекеттерін жасауға бара бермейді.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды негізінен орта жастағы адамдар жасайды. Олардың дені отыз-елу жас арасындағы адамдар. Қазіргі кезде алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды жасау жастар арасында да кең етек алуда. Қарт адамдар алдау әрекеттерін сирек қолданады, себебі, олар өздерінің физиологиялық жағдайларына байланысты алдау мүмкіндігінен айырылады. Сонымен қатар, олардың алдау немесе сенімді теріс пайдалануы да нақты қатер туғызбайды.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын тұлғалардың білім деңгейлеріне келетін болсақ: олар негізінен арнайы орта не жоғары білімі жоқ тұлғалармен, сондай-ақ толық емес орта білімі бар адамдармен жасалады. Қазақстанда білім жүйесін жақсарту енді-енді қолға алынып, жанданып келе жатыр, себебі тәуелсіздік алғаннан кейін әртүрлі сапасыз білім беретін жоғарғы оқу орындары көптеп ашылды, олардың негізгі мақсат білім беру емес, пайда табу болды. Әрине, мұндай оқу орындарында тәрбиеге көп көңіл бөлінбейді. Мысалы, бұрын студент сабаққа келмесе, оның оқудан шығарып жіберетін, ал қазір оқудың ақысын төлесе болғаны, студенттің сабаққа келген-келмегендігімен ешкімнің жұмысы жоқ.

Отбасы-тұлғаның қалыптасуында шешуші орынды иеленеді. Тұлғаның қалыптасуына отбасы әрқашанда біркелкі әсер етпейді, дұрыс та, бұрыс та әсер етуі мүмкін. Отбасының алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушы тұлғасына ықпалын талдамастан бұрын, оның түсінігін анықтап алу керек. Философиялық тұрғыда, отбасы дегеніміз некеге немесе туыстыққа негізделген, олардың мүшелері ортақ тұрмысқа, моральдық жауапкершілікке және өзара түсіністікке

байланысты қалыптасқан кішігірім топ . Әлеуметтануда отбасы дегеніміз ерлі-зайыптыларды, ата-аналары мен балаларының арасындағы қатынастарды реттейтін белгілі бір құқықтар мен міндеттерді, мінез-құлық үлгілерін және әлеуметтік нормаларды сипаттайтын әлеуметтік институт. Осыған сәйкес әлеуметтануда неке- еркек пен әйелдің арасындағы олардың бір-біріне және балаларына қатысты құқықтар мен міндеттерді туындататын әлеуметтік бекітілген, ал кейде зани куәландырылған одақ деп танылады [6,16 б].

Құқықтық тұрғыдан қарастыратын болсақ отбасы дегеніміз- некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге нысандарынан туындайтын мүліктік немесе мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты және отбасы қатынастарын нығайту және дамытуға, жәрдемдесуге тиісті адамдар тобы. Ал, неке дегеніміз- ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастарды туғызатын, отбасын құру мақсатымен заңда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықтық одақ.

Отбасы тек адам өмірінде ғана емес, сондай-ақ қоғам өмірінде де маңызды орынды иеленеді. Сондықтан, отбасы кез келген организм сияқты дамып, өзгеріп, жаңарып отырады. Отбасы өз мүшелерінің экономикалық, әлеуметтік және тәни қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, қоғамның тұрақтылығын және оның алға өрлеуін, тұлғаның мирасқорлық тәртіпте одан әрі дамуын қамтамасыз етеді. Сондықтан, отбасы алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын тұлғаны қалыптастырудың себептілігі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Мұның бір дәлелі отбасы институтының ғасырлар бойы сақталып, оның әртүрлі болып келуінде. Егер, ол алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы әрекет етуді уағыздамайтын болса, оның мүшелерінде мұндай қасиеттің тууы екі талай болар еді. Осыған сәйкес, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушы қылмыскер тұлғасын қалыптастыруға негіз болатын отбасы емес, отбасылық қатынастарды шешу жолдары деп қарастыру жөн. Сондықтан отбасындағы қарым-қатынасты, махаббатқа, сүйіспеншілікке және адамгершілік қасиеттерге негіздей отырып шешу алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың алдын алу шараларының бірі деп ойлаймыз.

Б) Адамгершілік-психологиялық белгіге негізінен тұлғаның қылмыс жасау ниетін жатқызамыз. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын тұлғаның қылмыс жасау ниеті әртүрлі, ол: кек алу, пайдақорлық, қызғаныштық, көре алмаушылық, өзін-өзі көрсетушілік және т.б.с.с болуы мүмкін.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстар зерттеу бойынша көп жағдайларда жоғарыда көрсетілген ниеттердің ішіндегі пайдақорлық ниетте және кек алу мақсатымен жасалады. Қылмыстық құқықтық әдебиетте қылмыс жасау үшін пайдақорлық ниетпен қатар өзін-өзі бекіту ниеті де бар, яғни осы екеуі

біріккенде ғана қылмысқа әкеп соғуы мүмкін деген пікірлер де кездеседі. Мұнымен қоса, кейбір авторлар өзін-өзі бекіту ниетін еске алу және қызғаныштықтан туындайтын қылмыстармен тығыз байланыстыра отырып, "табиғатта бұзақылық ниет болмайды, ал өзін-өзі қорғау, өзін әлеуметтік және биологиялық жан ретінде бекіту ниеті болады"- деп те көрсетеді [7, 232 б.]. Дегенмен біз бұл пікірмен келіспейміз, себебі тәжірибеде таза пайдақорлық қылмыстары да, өзге ниеттерсіз еске алу ниетінде жасалатын қылмыстарда жиі кездеседі.

Алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер тұлғасының типологиясы, оның сана, психика, ерік, жігер, әдет, амал, темперамент, эмоция, қажеттілік және тағы басқа да қасиеттерін зерттейді. Ал, қылмыскер тұлғасын топтастырудың типологиядан айырмашылығы ол қылмыс жасаушы тұлғалардың тұрақты тобының ажырамас қасиеттері болып табылатын атрибуттық белгілерін зерттейді. Ол қылмыстар мен қылмыскерлерді топтарға бөлуде аса қатаң тәртіпке ие. Топтастыру қылмыс жасаушы тұлғалардың нақты тобына байланыста жалпы қасиеттерін сипаттайтын ұқсастыққа негізделеді. Соған сай, ұқсастық айырмашылықпен салыстырыла отырып, қарсы қойылады.

Типология болса мұндай қатаң тәртіпке ие емес, ол тек тұлғаның қасиеттеріне байланысты, оның қылмыскер тұлғалардың белгілі бір тобына жатуын анықтаумен айналысады. Демек типология бұл топтастыруға қарағанда анағұрлым жоғары түсінік. Қылмыскер типологиясын бірнеше түрге бөліп қарастыруға болады:

-Тұлғаның және оның әрекетінің қоғамға қарсы бағытталғандығы белгілері бойынша.

1. Қылмыскер тұлғаның адамзатқа және оның маңызды құндылықтарына теріс пиғылмен қарауы. Бұл негізінен алдау немесе сенімді теріс пайдаланумен шектеледі.

2. Қылмыскер тұлғаның мінез-құлқының пайдақорлық қасиеттерімен ұштасуы. Мұндай қылмыстарды жасайтын қылмыскер типі өзінің пайдақорлық ниетін алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қанағаттандыруға тырысады.

3. Қылмыскер тұлғаның әртүрлі әлеуметтік әдет-ғұрыптарға, жалпы азаматтық, отбасылық, қызметтік міндеттер мен ережелерге жекешілдікпен және өзімшілдікпен қарауы.

4. Қылмыскер тұлғаның белгіленген әлеуметтік құндылықтарға және оларға байланысты өз міндеттерне немқұрайдылықпен қарауы. Бұлар көп жағдайларда абайсыздық қылмыстарында орын алады, дегенмен кейбір алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарда да кездесуі мүмкін.

-Тұлғаның жасайтын қылмысының қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты оларды беске бөліп қарастыруға болады:

1. Жағдайлық (ситуациялық) қылмыскерлер, яғни белгілі бір туындаған жағдайларға байланысты алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы әрекеттерін жүзеге асыратын қылмыскерлер. Себебі өмірде әртүрлі қиын да күрделі (экстремальды) жағдайлар кездесетіндіктен, кейбір адамдар соларды шешудің

бірден-бір жолы ретінде алдау немесе сенімді теріс пайдалану әдісін пайдаланады.

2. Тұрақсыз қылмыскерлер, яғни бұлар өздерінің ой-өрісінің интеллектуалдық төмендігіне байланысты кез-келген мәселелерді алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы шешуге бейімді адамдар. Мұндай адамдарда есерсоқтық әдеттер басым қалыптасып, олардан айырыла алмайды және айырылуды қаламайды да, сөйтіп алдау немесе сенімді теріс пайдалануды әдетке айналдырып жібереді.

3. Қауіпті тұлғалар, яғни бұлар күш қолдану әрекеттерін жасағаны үшін сотталған тұлғалармен жасалатын қылмыстық әрекеттер. Бұл адамдар кез келген ұсақ-түйекті де күш қолдану арқылы шешуге икем.

4. Аса қатыгез қылмыскерлер, яғни өте қауіпті тұлғалар. Алдау немесе сенімді теріс пайдалану кімдерге қатысты жасауға болады деп жәбірленушіні арнайы іздеп қылмыс жасайтын тұлғалар. Бұларды кәсіби қылмыскер типі деп те атайды. Мұндай қылмыскерлер өзінің құқықтық нигилизмімен, төменгі дәрежедегі жалпы құндылықтар мен мәдениеттіліктен, адамгершіліктен мүлдем оқшау, оның санасын қатыгездік, арсыздық және озбырлық билейтін тұлғалар жатқызылады.

5. Кездейсоқ қылмыскерлер, яғни қылмыс жасау ниеті жоқ, абайсыздықта қылмыстық әрекетке жол берген тұлғалар. Бұл қылмыскерлер тобы көп жағдайларда абайсыздықпен жасалатын қылмыстарда кездеседі. Қылмыстық құқықтық әдебиетте алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлердің кездейсоқ типі болмайды дейтіндермен қатар, оларды бар деп мойындайтындар да кездеседі. Осыған байланысты Ю.В.Голик кездейсоқ алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер тұлғаларға, өзінің санасында адамдардың заңды құқығы мен тұлғаға қарсы тұрақты қоғамға деген теріс көзқарасы қалыптаспаған, бірақ жағымсыз қалыптасқан жағдайдың ықпалы нәтижесінде қылмыс жасағандарды жатқызады. Автор барлық алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлерді үш топқа бөліп қарастырады:

а) Бірінші топтағы қылмыскерлерге: байқаусызда өзгерген жағдайдың нәтижесіне байланысты қылмыс жасаған тұлғаларды жатқызады.

б) Екінші топқа өмірлік жағдайлардың кенеттен өзгеруінің нәтижелеріне байланысты қылмыс жасаған тұлғалар жатады. Мұның қатарына жаңа туған сәбиін өлтіруші аналардың басым бөлігін (баланың әкесінің үйленемін деген сөзіне алданып тұрмысқа шықпай екіқабат болған қыздар т.б.) жатқызады.

в) Ал, үшінші топтағы қылмыскерлерге қиын, әрі жағымсыз өмірлік жағдайлардың ұзақ ықпал етуінің нәтижелеріне байланысты қылмыс жасаған тұлғаларды жатқызады. Мұндай тұлғаларға ұзақ мерзімде өзінің реніштері мен өкпесін сақтап келген, шыдамы таусылып оның жарылып қылмысқа айналуын жатқызады [8, 19 б.].

Берілген анықтамадан және кездейсоқ қылмыскерлер топтамасына жүгінер болсақ, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыстар

жүйесін анықтау қиынға әкеп соғады. Себебі, автор мұнда тек қана қасақаналықпен жасалған қылмыстарды ғана емес, сондай-ақ абайсызда жасалған қылмыстарды да қарастырған. Дегенмен біз абайсызда жасалатын қылмыстардың алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстар қатарына жатпайтындығын жоғарыда талқылап кеткенбіз.

Кездейсоқ қылмыскерлер туралы ойлар ежелден қарастырылып келуде. Ч. Ломброзо өзін-өзі өлтірушілер, туа біткен қылмыскерлер және ынтықтық бойынша қылмыс жасайтын қылмыскерлермен қатар, кездейсоқ қылмыскерлерді де көрсетеді.

Ал, алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтын әйелдер жөнінде айта келе, кездейсоқ қылмыскерлер өздерінің әйелдік қасиетінен, яғни ұялшақтық пен аналық инстинктен айырылмаған. Бұлардың қатыгездік дәрежесі туа біткен қылмыскерлерге қарағанда анағұрлым төмен. Бұларда еркектерге қарағанда қиналу сезімі ерекше, олар түзелу жолына тез түсіп қылмыстың рецидивтілігіне сирек барады. Таныстық барысында олар бір-бірімен тез және жылы қатынастарды орнықтырады. Мұндай әйелдерде ұялшақтық сезімнің жоғарылығы сонша, олар өздерін өзге жезөкше қылмыскерлермен бірге отырғызуға қарсылық етеді. Жезөкше қылмыскерлерге, кездейсоқ қылмыскер әйелдерде оларға деген жиіркеніш тудырады. Аталған сезімдермен қатар кездейсоқ қылмыскерлерде, олардың қарапайым әйелдерден ерекшелігінің аздығын куәландыратын өзге де мейірімділік және нәзіктік сияқты сезімдер тән.

Қылмыстық құқықтық әдебиетте кездейсоқ қылмыскерлердің қатарына қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде, яғни шабуылдаушының қаншалықты зиян келтіргендігін, оның қауіптілігін алдын ала жете болжай алмауының нәтижесінде қылмыс жасаған

тұлғаларды жатқызады. Сонымен қатар, жан күйзелісі (аффект) жағдайында қылмыс жасаған қылмыскерлерді жатқызады. Себебі мұнда қылмыстық ниет қылмыскердің адамгершілік қасиеттерінен тыс, тек эмоцияға негізделі отырып жасалады.

Әрине, бұл пікірлерге біз қарсымыз, өйткені бұл қылмыскерлерді кездейсоқ емес жағдайлық (ситуациялық) деп қарастырған жөн. Себебі, нақты туындаған жағдай болмаса (жәбірленуші шабуыл жасамаса немесе қылмыскерлерді жан күйзелісі аффект) аффект жағдайына әкелмесе мүлдем қылмыс жасауға бармайтын тұлғалар. Айтылғандарды қортындылай келе, кездейсоқ алдау немесе сенімді теріс пайдалану қылмыс жасайтын тұлғаның болуы екіталай немесе мүлдем болмауы да мүмкін деп айтуға болатындай.

Әдебиеттер тізімі:

1. Е. Алауханов Понятие и признаки мошенничества по уголовному законодательству Республики Казахстан. Алматы. 2006. 76-79бб
2. П. С. Дагель Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. М. 2001. 274б
3. В. Д. Ермаков. Личность корыстного преступника. Казань. 1998. 41-59бб
4. А. И. Алексеев Характеристика преступлений против собственности по уголовному законодательству России. Санкт-Петербург. 1995. 84б
5. В. М. Овчинников. Организационные и методические особенности расследования крупных финансовых мошенничеств. М. 2006. 148-149бб
6. К. М. Кучуков. Расследование мошеннических действий. Алматы. 2001. 16б
7. В. Н. Кудрявцев. Теоретические основы квалификации преступлений. М. 2003. 232б
8. Т. А. Журавлев. Безналичные деньги как предмет хищения. Новосибирск. 2002. 19б

Наталья САРТАЕВА, доктор юридических наук, доцент, 010001, г. Астана, ул. Талгата Бегельдинова д.7, E-mail: sartay12071969@mail.ru, +77015167559

Аликжан ФЕТКУЛОВ, кандидат юридических наук, доцент, ведущий научный сотрудник научно-исследовательского института экономических и правовых исследований, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, г. Караганда, ул. Академическая, 9, E-mail: fetkulov_german@mail.ru, +77212441634 (Вн.6564)

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: РЕТРОСПЕКТИВА И ДАЛЬНЕЙШЕЕ ВИДЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В статье изучаются особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Для этого проводится ретроспективный анализ уголовных кодексов 1959, 1997 и 2014 годов. Также в статье излагается дальнейшее видение совершенствования Уголовного кодекса Республики в рамках заявленной тематики.

Ключевые слова: ответственность, наказание, несовершеннолетние, преступление.

Наталья САРТАЕВА, заң ғылымдарының докторы, доцент, 010001, г. Астана, ул. Талгата Бегельдинова д.7, E-mail: sartay12071969@mail.ru, +77015167559

Аликжан ФЕТКУЛОВ, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің Экономикалық және құқықтық ғылыми зерттеулер институтының жетекші ғылыми қызметкері, 100009, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, E-mail: fetkulov_german@mail.ru +77212441634

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ЖӘНЕ ЖАЗАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: РЕТРОСПЕКТИВТІ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚОСЫМША КӨРІНІСІ

Мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің және оларды жазаға тартудың ерекшеліктері зерттеледі. Осы орайда 1959, 1997 және 2014 жылғы қылмыстық кодекстеріне талдау жасалады. Сонымен қатар мақалада аталған тақырып аумағында Республика Қылмыстық кодексін әрі қарай жетілдірудің жолдары көрсетіледі.

Түйінді сөздер: ответственность, наказание, несовершеннолетние, преступление

Natalya SARTAYEVA, doctor of jurisprudence, associate professor, 010001, g. Astana, ul. Talgata Begeldinova -7, E-mail: sartay12071969@mail.ru, +77015167559

Alikzhan FETKULOV, Candidate of Legal Sciences, Leading Research Fellow, Scientific Research Institute of Economic and Legal Studies, Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz, 100009, Karaganda, 9 Academicheskaya street, e-mail: fetkulov_german@mail.ru, +77212441634 (ext. 6564)

FEATURES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT OF MINORS: A RETROSPECTIVE AND FUTURE VISION OF PERFECTION

The article examines the special features of criminal responsibility and punishment of minors. For this reason, a retrospective analysis of the Criminal Codes of 1959, 1997 and 2014 is carried out. The article also sets out a vision of further improvement of the Criminal Code of the Republic within the framework of the subject declared.

Keywords: responsibility, punishment, juvenile crime.

Постановка проблемы. Уже много лет, независимо от смены социально-экономических и политических преобразований в стране, проблемы преступности несовершеннолетних остаются актуальными, и являются объектом пристального внимания не только представителей правоохранительных органов и ювенальных судов, но и ученых. Вопросы предупреждения преступности несовершеннолетних является одной из главных задач в сфере уголовной и социальной политики государства. Противодействие преступности несовершеннолетних - это сложная социальная проблема, с вытекающими отсюда

причинами, факторами и другими сопутствующими явлениями.

Анализ последних исследований и публикаций. Следует отметить, что зарубежными исследователями предпринимались и предпринимаются попытки специального исследования проблем, связанных с особенностями уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Современные проблемы преступности несовершеннолетних исследовали ряд российских ученых как Долгова А.И., Гилинский И.Я., Забрянский Г.И., Миньковский Г.М. и многие другие. В Казахстане были проведены целевые исследования

проблем наркотизма несовершеннолетних, ее криминологических, правовых и организационных аспектов: профессором Н.М. Абдиловым и доцентом М.К. Интыкбаевым на тему: "Подросток в орбите наркотизма: проблемы, предупреждение" [1]; М.К. Интыкбаевым - "Криминологическая характеристика наркотизма несовершеннолетних в Республике Казахстан" [2]; М.К. Интыкбаевым и А.Х. Феткуловым - "Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних в Республике Казахстан" [3]. Однако, с момента опубликования данной работы, вопросы уголовной ответственности и наказания, профилактики и предупреждения преступности несовершеннолетних достаточно глубоко не изучались.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Это связано с тем, что изменились качественные характеристики преступности несовершеннолетних, которая сегодня характеризуется высокой степенью организованности, латентности, а также корыстной направленностью и жестокостью.

Цель исследования заключается в исследовании проблем, связанных с особенностями уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних в рамках сравнительного анализа положений Уголовного кодекса Республики Казахстан, вступившего в законную силу с 1 января 2015 года, а также совершенствование механизма правового регулирования общественных отношений в сфере противодействия преступности несовершеннолетних.

Основные результаты исследования. Уголовный кодекс Республики Казахстан, принятый 2014 года (далее - УК РК 2014 года) определяет, что уголовной ответственности подлежит только вменяемое физическое лицо, достигшее возраста, установленного уголовным законом. Статья 15 УК РК 2014 года устанавливает два возрастных критерия: общий, т.е. достижение шестнадцатилетнего возраста, и особый (исключительный) - достижение лицом 14-летнего возраста [4].

Для привлечения к уголовной ответственности с 14 лет в УК РК 2014 года предусмотрен исчерпывающий перечень. По УК РК 2014 года, с 14-летнего возраста уголовная ответственность, как правило, наступает за совершение тяжких или особо тяжких преступлений. Так, за 6 месяцев 2017 года доля несовершеннолетних, осужденных за совершение тяжких преступлений составила 77%, а особо тяжких - 8%.

Анализ отчета судебной практики за указанных период свидетельствует, что за совершение убийства осуждено 5, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью - 22, умышленное причинение средней тяжести здоровью - 1, изнасилование - 9, насильственные действия сексуального характера - 3, кражи - 28, грабеж - 72, вымогательство - 6, разбой - 14 несовершеннолетних. Таким образом, более 60% несовершеннолетних осуждены за совершение имущественных преступлений [5].

Как показывает ретроспективный сравнительно - правовой анализ Уголовного кодекса КазССР 1959 года (далее - УК КазССР), уголовных кодексов

Республики Казахстан 1997 (далее - УК РК 1997 года) и действующего УК РК 2014 года, перечень статей уголовного закона, в которых предусматривается уголовная ответственность несовершеннолетних с 14 лет, начиная с 1959 года по настоящее время, значительно расширен. Так, если в УК КазССР в него входило 12, то в УК РК 1997 года - уже 21 состав, в действующем УК РК таких составов 30.

Расширение перечня статей произошло в результате криминализации новых составов преступлений, ранее не предусмотренных уголовными законами. К примеру, в сравнении УК КазССР с УК РК 1997 года к таковым следует отнести: насильственные действия сексуального характера; похищение человека; вымогательство; акт терроризма и заведомо ложное сообщение об акте терроризма; неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения при отягчающих обстоятельствах; захват заложника; надругательство над телами умерших и местами их захоронения при отягчающих обстоятельствах; вандализм.

Таким образом, сравнивая два указанных уголовных закона, количество составов УК РК 1997 года в сравнении с УК КазССР увеличилось на 9 составов. Расширение составов, в большей мере, продиктовано угрозами современности, такими как: терроризм, а также направлено на уголовно-правовое противодействие преступлений против личности, собственности, сфере общественной безопасности и общественного порядка.

Интересным также является сравнение УК РК 1997 года с действующим уголовным законом. Перечень рассматриваемых уголовных правонарушений расширен на 9 составов, такие как: нападение на лиц или организации, пользующихся международной защитой; возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни; посягательство на жизнь Первого Президента Республики Казахстан - Лидера Нации; Посягательство на жизнь Президента Республики Казахстан; диверсия; пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акты терроризма; финансирование террористической деятельности или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму; нападение на здания, сооружения, средства сообщения и связи или их захват.

Расширение составов в УК РК 2014 года, показывает, что новые составы, предусматривающие ответственности несовершеннолетних, продиктованы общественной опасностью совершения преступлений против конституционного строя и безопасности государства.

Представляется, что в целях дальнейшего совершенствования уголовной ответственности несовершеннолетних необходимо проревизировать составы уголовных правонарушений, по которым предусмотрена уголовная ответственность несовершеннолетних. К примеру, статья 294 УК РК "Вандализм" предусматривает уголовную ответственность за осквернение зданий, иных сооружений, памятников истории и культуры, природных объектов, охраняемых государством,

надписями или рисунками, или иными действиями, оскорбляющими общественную нравственность, а равно умышленная порча имущества на транспорте или в иных общественных местах.

Такой вид уголовных правонарушений, как умышленная порча имущества на транспорте или в иных общественных местах, чаще всего совершается несовершеннолетними. Общественная опасность данного деяния, незначительна в сравнении, к примеру, с тем, если вандализм осуществляется в отношении памятников культуры. В этой связи можно рассмотреть возможность освобождения несовершеннолетнего от уголовной ответственности, в случае совершения впервые умышленной порчи имущества на транспорте или в иных общественных местах, при добровольном возмещении ущерба, нанесенного порчей. Для этого статью 294 УК РК необходимо дополнить примечанием соответствующего содержания.

Ревизии требует и система наказания, применяемая к несовершеннолетним. Согласно УК РК 2014 года несовершеннолетним назначается наказание в виде: лишение права заниматься определенной деятельностью, штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы.

При анализе применяемых наказаний, определенный интерес вызывает штраф, который в соответствии с частью первой статьи 41 УК РК есть денежное взыскание, назначаемое в пределах, предусмотренных настоящим Кодексом, в размере, соответствующем определенному количеству месячных расчетных показателей, установленных законодательством Республики Казахстан и действовавших на момент совершения уголовного правонарушения, либо в размере, кратном сумме или стоимости взятки, сумме переданных денег, или стоимости переданного имущества, или сумме полученного дохода либо сумме не поступивших платежей в бюджет.

При этом норма статьи 81 УК РК несколько ограничивает суды в назначении несовершеннолетним такого вида наказания как штраф. Так, в соответствии с частью третьей этой статьи штраф назначается только при наличии у несовершеннолетнего осужденного самостоятельного заработка или имущества, на которое может быть обращено взыскание. Штраф назначается в размере от десяти до двухсот пятидесяти месячных расчетных показателей. Таким образом, суды редко назначают несовершеннолетним штраф, поскольку, как правило, у них отсутствует самостоятельный заработок, впрочем, как и имущество.

Проведенный анализ показывает, что штраф предусматривается как наказание только в семи статьях УК РК (часть вторая статьи 107, часть вторая статьи 188, часть вторая статьи 200, часть вторая статьи 202, часть вторая статьи 293, 294, часть вторая статьи 314, часть первая статьи 350), в которых предусмотрена уголовная ответственность несовершеннолетних.

В этой связи следует рассмотреть вопрос об исключении подпункта 2) части первой статьи 81 УК

РК, как практически недействующей нормы при назначении наказания осужденным несовершеннолетним. Полагаем, что суды должны шире применять такое наказание, как общественные работы.

Альтернативный вариант - это предусмотреть по аналогии с КоАП РК норму, в соответствии с которой, при отсутствии у несовершеннолетнего имущества, достаточного для уплаты штрафа, штраф налагается на родителей или лиц, их заменяющих.

Следует отметить, что размер штрафа, налагаемого на несовершеннолетнего, согласно части первой статьи 66 КоАП РК, не должен превышать 10 месячных расчетных показателей. Его уплатить должны либо несовершеннолетний, либо его родители.

Уголовный закон предусматривает штраф от 10 до 250 тысяч месячных расчетных показателей, т.е. по верхнему пределу в 25 раз превышает размер штрафа, предусмотренного КоАП РК. Логично предположить, что и в уплате штрафа, назначаемого в рамках уголовного наказания, также должно предусматриваться, обязанность родителей. Такой подход расширит возможности уплаты штрафа несовершеннолетними преступниками.

Отдельного внимания заслуживает назначение наказания несовершеннолетнему при учете всех обстоятельств совершенного уголовно-наказуемого деяния, в их числе не только условия его жизни и воспитания, уровень психического развития и иные особенности личности, но и влияние на него по возрасту лиц.

Как свидетельствует правоприменительная практика, в большинстве случаев в антиобщественные действия несовершеннолетних вовлекают взрослые. Однако, по различным причинам, включая сложный механизм выявления и квалификации вовлечения, трудности в сборе вещественных доказательств у головной ответственности привлекается лишь малая часть взрослых. К примеру, за 6 месяцев 2017 года судами окончено всего 7 уголовных дел по статье 132 УК РК вовлечение несовершеннолетних в совершение уголовных правонарушений. Более того, такое вовлечение может осуществляться неоднократно. Однако, УК РК применительно к рассматриваемому составу уголовного правонарушения не содержит квалифицирующий признак "неоднократно".

Выводы из данного исследования и перспективы последующих разработок в данном направлении. В этой связи следует рассмотреть возможность дополнения части второй статьи 132 УК РК квалифицирующим признаком "неоднократно".

Полагаем, что дальнейшее развитие уголовного законодательства должно проводиться в тесной взаимосвязи правоприменительной практики и юридической науки. Положительным в этом отношении является проведение в 2017 году Государственным учреждением "Институт законодательства Республики Казахстан" Министерства юстиции Республики Казахстан, фундаментального и научно-прикладного исследования на тему: "Проблемы совершенствования уголовного законодательства и

законодательства об административных правонарушениях Республики Казахстан (пути устранения нестыковок, пробелов и других недостатков". Его задачами определены: вопросы понятийного аппарата уголовного закона, проблемы криминализации и декриминализации, особенности привлечения к уголовной ответственности, в том числе и несовершеннолетних. Данное исследование проводится на основе изучения необходимой научной литературы, статистических сведений, аналитики правоприменительной практики, зарубежного уголовного законодательства и других материалов.

Список литературы

1. Абдиров Н.М., Интыкбаев М.К. Подросток в орбите наркотизма: проблемы, предупреждение: Монография. - Караганда: Карагандинская высшая школа КНБ РК, 1997. - 160с.

2. Интыкбаев М.К. Криминологическая характеристика наркотизма несовершеннолетних в Республике Казахстан: Учебное пособие. - Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова, 2011. - 114с.

3. Интыкбаев М.К., Феткулов А.Х. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних в Республике Казахстан: Учебное пособие. - Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2016. - 69 с.

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. - Алматы: "Издательство "Норма-К", 2015. - 240с.

5. Сведения о судебной практике, о составе осужденных, совершивших уголовные правонарушения за 6 месяцев 2017 года. <http://pravstat.prokuror.kz/rus>

Владимир ФИЛИН, кандидат юридических наук, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая 9, e-mail: vlad-filin@yandex.ru, +77013288566

Кульбагила БАЙКЕНЖИНА, кандидат юридических наук, доцент, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая 9, e-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru, +77053342137

Куралай АДильБЕКОВА, магистр права, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая 9, e-mail: 73kuralai@mail.ru, 87004908992

Мадина ИСКАЛИЕВА, магистр права, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая 9, e-mail: zar-pada@mail.ru +77009175153

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКОГО АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА

В статье анализируется содержание национальных программных документов и определяются главные этапы развития казахстанского административного права. Проводится анализ теории и динамики совершенствования административного законодательства, законодательства об административных правонарушениях Казахстана и стран СНГ. Формулируются особенности становления национального института административной ответственности, его тенденции и дальнейшие перспективы развития.

Ключевые слова: характеристика административного права, административное законодательство, законодательство об административных правонарушениях, административный процессуальный кодекс.

Владимир ФИЛИН, заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы, Академическая көшесі, 9, e-mail: vlad-filin@yandex.ru, +77013288566

Кульбагила БАЙКЕНЖИНА, заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы, Академическая көшесі, 9, e-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru, +77053342137

Куралай АДильБЕКОВА, заңтану магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы, Академическая көшесі, 9, e-mail: 73kuralai@mail.ru, 87004908992

Мадина ИСКАЛИЕВА, заңтану магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы, Академическая көшесі, 9, e-mail: zar-pada@mail.ru +77009175153

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Мақалада казахстандық әкімшілік құқықтың басты кезеңдері мен ұлттық бағдарламалық құжаттардың мазмұны сараланады. Қазақстандағы және ТМД елдеріндегі әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы заңдардың, әкімшілік заңдардың жетілдірілу теориясы мен қарқыны қарастырылады. Ұлттық әкімшілік жауаптылық институтының, оның бағыты мен болашақ даму бағыттарының қалыптасу ерекшеліктері қалыптастырылады.

Түйінді сөздер: әкімшілік құқық сипаттамасы, әкімшілік заңдар, әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы заңдар, әкімшілік іс жүргізу кодексі.

Vladimir FILIN, Candidate of Law sciences, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, ul. Academicheskaya 9, e-mail: vlad-filin@yandex.ru, +77013288566;

Kulbagila BAIKENGINA, Candidate of Law sciences, Associate Professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, ul. Academicheskaya 9, e-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru, +77053342137;

Kuralai ADILBEKOVA, Master of Law, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, ul. Academicheskaya 9, e-mail: 73kuralai@mail.ru, 87004908992;

Madina ISKALIEVA, Master of Law, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academicheskaya st. 9, e-mail: zar-pada@mail.ru +77009175153.

MAJOR TRENDS OF DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN ADMINISTRATIVE LAW

The article analyzes the content of national policy documents and identifies the main stages in the development of Kazakhstani administrative law. The analysis of the theory and dynamics of improvement of administrative legislation, legislation on administrative violations of Kazakhstan and CIS countries is conducted. Specific features of the formation of the national institution of administrative responsibility, its trends and further development prospects are formulated.

Keywords: characteristics of administrative law, administrative legislation, legislation on administrative violations, administrative procedural code.

В процессе последних двадцати пяти лет в странах СНГ основные юридические характеристики национального административного права определяются как система нормативных правовых норм, регулирующих: отношения в сфере организации и функционирования публичного управления в области действия государственных органов исполнительной власти; порядок совершения управленческих действий и соответствующих управленческих процедур; установление гарантий судебной правовой защиты физических или юридических лиц от незаконных решений и действий органов государственной власти, должностных лиц, государственных или муниципальных служащих посредством административного судопроизводства, осуществляемого судами общей юрисдикции, арбитражными и военными судами; административно-правовые режимы, обеспечивающие общественный порядок и общественную безопасность в стране; административное принуждение за противоправное управление, неисполнение или ненадлежащее исполнение должностных обязанностей, а также установление административной ответственности за совершение правонарушений в различных сферах и отраслях государственного управления; административно-правовой механизм обеспечения законных прав, свобод и интересов физических и юридических лиц в процессе привлечения их к административной ответственности и другое [1].

В целом национальное административное право и соответствующее законодательство на протяжении последних лет претерпевают глубокий процесс реформирования. Политические решения и реформа административного законодательства позволяют говорить о стремлении высших должностных лиц, политиков и законодателей разных стран к обеспечению рационального управления. Преодоление незаконного публичного администрирования обусловлено тем, что во многих странах актуализируется проблема ликвидации в системе публичного управления всего лишнего, нерационального его механизма, административного произвола, формирования транспарантной административной системы, в которой будет господствовать принцип реального доступа к информации о деятельности самой исполнительной власти [2, с.3].

Сегодня, в административной науке исследуются и разрабатываются новые концептуальные положения развития и совершенствования административных институтов. Имея особую значимость, отдельные институты административного права в Республике Казахстан, а так же в Российской Федерации, Республике Беларусь в последние годы получили буквально стремительное развитие.

В Казахстане первые приоритеты в становлении и развитии национального административного права и законодательства были заложены в "Послании Президента страны народу Казахстана" еще в 1997 году. В то время самыми важными задачами было создание эффективной, современной системы государственной службы и структуры управления оптимальной для рыночной экономики, а также формирование и деятельность Правительства Республики Казахстан, центральных органов исполнительной и судебной власти, способных выявлять приоритетные цели и эффективно решать поставленные Президентом страны основные задачи, строительство независимого государства и его новых государственных органов, стоящих на страже как национальных интересов и безопасности в целом, так и каждого гражданина страны в частности [3].

Следующим важным этапом в развитии административно-правовой отрасли страны стала необходимость правового обеспечения административной реформы, направленной на создание эффективного и компактного государственного аппарата, внедрение новых управленческих технологий, совершенствование административных процедур. С этой целью, в 2009 году Концепцией правовой политики были сформулированы основные направления развития национального административного права до 2020 года. Вот некоторые из них: обеспечение рационального и четкого распределения компетенции между государственными органами; предотвращение в условиях рыночной экономики избыточного государственного регулирования, в том числе контрольно-надзорных функций; регламентация условий и порядка реализации государственных функций органами исполнительной ветви власти; обеспечение и организацию взаимодействия органов государственного управления с гражданами и организациями; обновление национального законодательства об административных правонарушениях и административно-процессуального права, максимально направленного на восстановление нарушенных прав, предупреждение правовых конфликтов в обществе административно-правовыми мерами, четкой законодательной регламентации порядка разрешения конкретных дел об административных правонарушениях и другое [4].

Промежуточные итоги кропотливой работы по модернизации вышеуказанных институтов казахстанского национального административного права и законодательства в конце 2012 года были подведены и преобразованы в следующие шаги правового реформирования по укреплению государственности и развития казахстанской демократии в "Стратегии "Казахстан-2050": новый

политический курс состоявшегося государства". Данной Стратегией было обозначено семь дальнейших направлений работы по совершенствованию системы государственного планирования и прогнозирования, децентрализации управления, формирования нового профессионального государственного аппарата, систему его взаимодействия с бизнес-сообществом и другое [5].

Через три года, в мае 2015 года эти направления были включены в конструктивные мероприятия Программы Президента Республики Казахстан "План нации - 100 конкретных шагов" [6].

В настоящее время современная система административного права Республики Казахстан основывается на административном законодательстве, регулирующем отношения в области государственного управления различных органов государства и сфере принятия административных решений и других административных действий в отношении всех субъектов государственно-управленческих отношений. При этом особо надо отметить, что его важной и неотъемлемой частью остается и выделяется, институт административной ответственности, являющийся сегодня одним из основных элементов механизма гарантий соблюдения законных прав и свобод человека и гражданина, а также юридических лиц.

Далее мы кратко остановимся на освещении этапов развития этого института. Первый этап можно исчислять с 1996 года, когда в Казахстане в процессе кардинальной правовой реформы одновременно были разработаны и приняты в 1997г. несколько концептуально новых кодифицированных актов, отвечающих новым реалиям того времени. Речь идет о новых на то время Уголовном кодексе, Уголовно-процессуальном кодексе, Гражданском кодексе Республики Казахстан и других. Лишь острейшей нерешенной проблемой на тот период остался вопрос о подготовке концептуального нового Кодекса Республики Казахстан об административной ответственности или Административно-деликтного кодекса.

Необходимо заметить, что наш казахстанский законодательный опыт еще раз был реализован спустя семнадцать лет, когда по указанию Президента страны Н.А. Назарбаева, были одновременно разработаны и в июле 2014 г. приняты концептуально новые Уголовный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс, уголовно-исполнительный кодекс и, что важно для нас - новый Кодекс об административных правонарушениях, который на момент его принятия состоял из 919 - ти статей и 53 - х глав.

Первый Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях, который был принят в независимой стране еще в январе 2001 г. на момент его введения в действие состоял лишь из 733 - х статей, входивших в 44 главы. Как видим законодательство об административных правонарушениях современного Казахстана развивается весьма активно. Наш позитивный законодательский опыт, накопленный за последние годы в странах СНГ, Таможенного Союза, Евразийского экономического союза признается многими учеными ближнего зарубежья.

При этом следует заметить, что еще к 1999 г. ведущими административистами молодой науки казахстанского административного права были предложены несколько альтернативных проектов кодифицированных нормативных актов об административной ответственности, среди которых принципиально отличались проекты административно-деликтного и административно-деликтного процессуального кодексов, впервые разделяющие нормы материального и процессуального характера. Уже тогда в них предлагалось отдельной главой определить общие принципы законодательства об административной ответственности, установить нормы об административной ответственности юридического лица, выделить особенности отдельных субъектов административной ответственности, ввести новые административные взыскания, меры обеспечения административно-деликтного процесса и некоторые другие правовые новеллы.

Вышеуказанный авторский проект Административно-деликтного процессуального кодекса впервые делил и четко регламентировал четыре стадии процесса, определял содержание, виды и порядок процессуальных действий, принятия по ним процессуальных решений органом судебной и исполнительной власти (должностным лицом), осуществляющим данный вид процесса от начала выявления административного правонарушения до завершения процесса исполнения назначенного административного взыскания [7]. Однако не все предложения ученых административистов страны были реализованы казахстанским законодателем.

В январе 2001 г., с учетом отдельных положений вышеуказанных проектов, все же был принят первый Кодекс об административных правонарушениях независимого Казахстана.

Необходимо отметить, что в связи с введением ряда новых институтов Кодекса (задачи и принципы, обстоятельств, исключающих административную ответственность, новых видов взысканий, новых субъектов административной ответственности, института пересмотра и реабилитации, иммунитета от административной ответственности, ряда новшеств процессуального характера) на практике стало возникать множество правоприменительных проблем. Именно поэтому, его принципиально новое и демократичное содержание восприняли в постсоветской административной науке по-разному, в том числе и негативно.

Несмотря на то, что разделение законодательства об административных правонарушениях на отдельные материальные и процессуальные положения законодателем одобрены не были, дальнейшее исследования в науке в этом направлении не были остановлены. Работа над соответствующими проектами кодексов продолжилась в рамках долгосрочного приоритета "Послания Президента Республики Казахстан "2030", становления системы административной юстиции и была закончена в контексте "Концепции правовой политики на период с 2010 до 2020 г.". Тогда, Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 сентября 2009 года за № 1474 были утверждены два новых официальных проекта: Кодекс Республики Казахстан об административных

правонарушениях и Административно-процессуальный Кодекс.

Принципиальным новшеством проекта Административно-процессуального кодекса являлось введение механизма административной юстиции с институтами отдельных административных исковых производств по защите прав и свобод человека и гражданина и другие. Подготовленные проекты достаточно активизировали научные дискуссии, привлекли внимание и некоторых ученых правоведов и политологов стран Западной Европы.

Открытая Президентом Казахстана, весной 2010 г., в резиденции президента "Акорда", трехдневная международная конференция была посвящена в основном именно этим проектам кодексов. Горячая полемика между членами конференции показала тогда всю гамму критических взглядов и отрицательных позиций некоторых представителей современной мировой науки административного права, тем самым определив дальнейшую судьбу этих проектов.

По итогам конференции за основу было принято мнение некоторых иностранных представителей из ЕС о якобы несоответствии норм проектов вышеназванных кодексов, как национальному законодательству, так и отдельным международно-правовым стандартам. И, как следствие, была начата работа над подготовкой следующей новой редакции проекта Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях. В котором, вернувшись к середине 1980-х годов, вновь решили объединить в одном Кодексе материальные и процессуальные нормы. При этом, уже две страны СНГ: Республика Беларусь (с декабря 2006 г.) и Республика Таджикистан (с июля 2013 г.) имеют по два самостоятельных административно-деликтных кодекса.

В основу подготовки нового казахстанского проекта Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях легли положения Послания Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана "Стратегия "Казахстан-2050" новый политический курс состоявшегося государства", а также Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 гг. Работа по подготовке нового проекта была направлена на кардинальное реформирование законодательства об административных правонарушениях, четкое определение административно-правовых составов, а также административно-юрисдикционных полномочий органов судебной и исполнительной власти. Разграничение материальных и процессуальных норм в отдельных кодифицированных нормативных актах так и не было поддержано. Итоги этой работы подведены Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31.10.2013 г. № 1155 "О Проекте Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (новая редакция)". В ходе совершенствования этого проекта его содержание неоднократно принципиально и основательно изменялось и дополнялось, вплоть до его официального принятия 5 июля 2014 года и вступления в действие с 1 января 2015 г.

В заключение еще раз следует отметить, что в настоящее время и в Казахстане, и в России остаются не реализованными концептуальные научные

предложения о реформировании действующего законодательства об административных правонарушениях. Не решен главный вопрос о необходимости раздельной кодификации указанного законодательства.

Список литературы:

1. См: Татарян В.Г. Административное право Республики Казахстан: Учебное пособие. - Караганда: Карагандинская высшая школа МВД РК, 1994.- 319 с.; Татарян В.Г. Административное право Республики Казахстан. Административно-правовое регулирование в социально-политической сфере управления. - Алматы: Изд-во ГУК и УУЗ Государственного следственного комитета Республики Казахстан. 1996. - 278 с.; Татарян В.Г. Казахстанское административное право. В 3-х частях. Часть № 1: Сущность и основные институты административного права. - Алматы, ГУКУЗ МВД Казахстана, 1997. - 326 с.
2. Административное право: учебный курс / под ред. д.ю.н., проф. Р.А. Подопривога. - Алматы, 2010. - 368 с.
3. "Казахстан - 2030 Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев". / Послание Президента страны народу Казахстана 1997 года. - Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/U090>
4. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 г. № 858. - Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>
5. Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства / Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года. - Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/090000342>
6. План нации - 100 конкретных шагов / Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года. - Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/0211>
7. Татарян В.Г. Административно-деликтное законодательство государств - участников Содружества Независимых Государств: проблемы теории и законодательного регулирования: Монография. - Астана: Научно-методический совет Министерства юстиции Республики Казахстан, КВШ Комитета национальной безопасности РК, 2000. - 430 с.; Татарян В.Г. Законодательство государств-участников СНГ об административной ответственности: сравнительно-правовое исследование: Монография. В 2-томах. Том первый. - Астана: Академия финансовой полиции Республики Казахстан, 2005. - 550 с.; Татарян В.Г. Проблемы кодификации административно-деликтного законодательства государств - участников Содружества Независимых Государств: сравнительно-правовое исследование: Монография. Изд. 2-е, измен. и доп. - Москва: Академия экономической безопасности МВД России, 2007. - 408 с.; Филин В.В., Беккожина А.А. Развитие законодательства Республики Казахстан об административных правонарушениях. / Мат-лы междунар. науч.-практ. конф., посвященной памяти профессора Кульжакаевой Р.Б. / Под общ. ред. к.ю.н. Д.Т. Кенжетова. - Караганда: КА МВД РК им. Б. Бейсенова, 2016. - С. 357.

Ербол ШЫНҒЫС, Ю-12П тобының магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. 100009. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы. Н. Абдиров көшесі 54-35., kz_015@list.ru +77785928988

ТЕРГЕУШІ- ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ФУНКЦИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУШЫ ТҮЛҒА РЕТІНДЕ

Бұл ғылыми мақалада қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнама нормаларына талдау жасау қарастырылып, ондағы тергеушінің қылмыстық қудалауды жүзеге асырудағы еріктілігіне шектеу қойылғандығы айтылады, осындай жағдайларда осы санаттағы маман-заңгерлердің азайып кетуі мүмкін екендігі туралы айтылады.

Түйінді сөздер: тергеуші, қылмыстық-процестік заңнама, шектеу, қылмыстық қудалау.

Ербол ШЫНҒЫС, магистрант гр.Ю-12П, Қарағандық экономикалық университеті. Казпотребсоюз. 100009. Республика Казахстан, г.Қарағанда. ул.Н.Абдирова 54-35., kz_015@list.ru +77785928988

СЛЕДОВАТЕЛЬ-КАК ЛИЦО ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕЕ ФУНКЦИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

В статье рассмотрено действующее уголовно процессуальное законодательство. Анализ показал, что процессуальная самостоятельность следователя явно ограничена и может привести к обезличиванию этой процессуальной фигуры, снижению престижа профессии и утрате данной категории юристов.

Ключевые слова: следователь, уголовно процессуальное законодательство, ограничение, процессуальное ограничение.

Yerbol SHYNGYS, student gr.YU-12P, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, St. N. Abdirova 54-35., kz_015@list.ru +77785928988

THE INVESTIGATOR -AS A PERSON PERFORMING THE FUNCTIONS OF CRIMINAL PROSECUTION

The article considers the current criminal procedural legislation. The analysis showed that the procedural independence of the investigator is clearly limited and can cause this depersonalization of the procedural shapes, reducing the prestige of the profession and the loss of this category of lawyers.

Keywords: investigator, criminal procedure law, the limitation procedure limitation.

Қазақстан Республикасы өзінің құқықтық тәуелсіз және өркендеуші мемлекет ретінде даму жолында құқықтық реформаларды жүзеге асыруға қоғамдық қатынастарды жалпы жан-жақты кеңістікте дамытуға күш жұмсауда. Осы дамудың негізгі бағыттарының бірі болып заң шығарушы базаны күшейту табылады. Осы негіздердің ерекше бір бағыты, қылмысқа қарсы күресті күшейту мен болған қылмысты тез арада және толық ашу үшін қылмыстық қудалауды жүзеге асырушы органдардың жұмысын ұтымды ұйымдастыру қажет. Ендеше, қылмысты ашу, қылмыскерді әшкерелеу және оның кінәлі екендігін дәлелдеу үшін, қылмыстық процессуалдық заң нормалары мен жүргізілетін тергеулік әрекеттерді тергеуші жетік меңгеруі тиіс.

Тергеушінің қызметі мен алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізудегі рөлі, оның күнделікті атқаратын қызметінің мазмұны мен түрлері осы қызметтің ішкі құрылымы болып табылады да және әрбір қызмет түрі тергеуші қызметінің құрамдас бөлігін құрай отырып, біртұтас тергеуші қызметінің мазмұнын құрайды және сапалық дәрежесін көрсетеді және оның еңбегінің нәтижесі талданады.

Процессуалдық функциялар тергеушінің ғылыми құралы ретінде пайдаланылып, оның қызметіне күнделікті бағыт-бағдар береді және осы қызметті атқарудың жеке дара заңи үлгісі ретінде қарастырылады.

Әрбір егеменді елдің, құқықтық мемлекеттің міндеті - өз елінің, өз қоғамының мүшелерінің мүддесін қорғау, құқығына қол сұғушылықты болдырмау, алдын алу және қол сұғушылық орын алған жағдайда әлеуметтік әділеттіліктің орнауына ықпал ету. Тергеуші қандай қылмыстық іс бойынша қай бағыттағы мәселені шешсе де, осы тезис ұдайы оның басшылығында болады, оның функцияларын жүзеге асыруына бағыт-бағдар сілтейді. Осы бағыттардың бірі мемлекет пен оның мүшелеріне аса зор қауіп төндіретін қылмыстар мен құқық бұзушылықтарды дер кезінде анықтап, қылмыс пен құқық бұзушылықты болдырмау жолын қарастырып, оны болдырмау шараларын жүзеге асыратын мемлекеттің өкілетті органдары мен лауазым иелерінің, сондай-ақ құқық қорғау органдары қызметкерлерінің атқаратын қызметтерінің орны ерекше. Мемлекетке аса қауіп келтіретін

кылмыстарды және құқық бұзушылықты зерттеу және ашумен айналысатын мемлекеттің өкілетті органдарының және лауазым иелерінің мемлекеттің адамдар мен азаматтардың құқықтарының қорғалуын жүзеге асыратын құқық қорғау органдарының орны ерекше.

Қылмыспен күрес жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттің арнайы органдары - сот, прокуратура, ішкі істер министрлігі, қаржы полициясы, ұлттық қауіпсіздік комитеті. Соңғы үш ведомствоның құрамында тергеу аппараты да іс-әрекет жасайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің 8- бабында қылмыстық іс жүргізудің міндеттері айқындалады, яғни қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауапқа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану [1].

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі азаматтарды негізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз ету, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Егер ішкі істер органдарының тергеушілері басым көпшілік қылмыстар бойынша алдын ала тергеуді жүргізетін орган болса, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес агенттігінің қылмыстық ізге түсу функциясын орындау жұмысы 1998 жылдың басынан басталды. Қаржы полициясы 50-ден астам салыққа байланысты қылмыс құрамдарын тергеуде.

Алдын ала тергеу өндірісі бойынша тергеушінің іс жүргізу құзіреті заңмен көрсетілген міндеттерді қамтамасыз ету үшін оның өкілеттігін және алдын ала тергеу әрекеттерін жүргізуде өз бетімен дербестігін арттырады.

ҚР ҚПК-нің 60-бабына сәйкес, тергеуші өз құзыреті шеңберінде қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу жүргізуге уәкілеттік берілген лауазымды адам. Қылмыстық процесте тергеуші бір-ақ функция атқарады. Ол функция - қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу жүргізу және осы алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізуге қажетті өз өкілеттілігі шегінде тергеу әрекеттерін жүргізу, бұл өз шеңберінде тергеушінің функциялық өкілеттілігін жүзеге асыру болып табылады.

Осыған сәйкес тергеушінің негізгі міндеті - қылмысты тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамды әшкерелеу оны тиісті жауапкершілікке тартып, оны айыптау бойынша қозғалған қылмыстық істің сотқа берілуін қамтамасыз ету болып табылды.

Қылмысты ашу, қылмысты жасаған айыптыларды әшкерелеу, істердің көпшілігінде арнайы құралдар мен әдістерді қолданатын ұзақ күрделі жұмыстарды қажет етеді. Қылмыс жасаған айыптыларды әшкерелеу, қылмысты тез арада және толық ашу мақсатында алдын ала тергеу органдары құрылып, өз әрекеттерін жүзеге асырады. Бұл органдар қылмыстың барлық жасау жолдарын және

қылмыстың оқиғасын анықтауға, қылмысты жасауда айыпты адамдарды анықтауға және оларды жазалауға, сонымен қатар айыптының жауапкершілігін ауырлататын және жеңілдететін жағдайларды бекітеді; қылмыс нәтижесінде келтірілген материалдық зиян мөлшерін және материалдық зиянды өндіру үшін қолданатын шараларды бекітеді; қылмысты жасауға итермелеген себептерді анықтайды. Барлық дәлелдерді тауып, оларды процессуалды түрде бекітеді.

Тергеушілердің барлығының (ішкі істер органдарының, ұлттық қауіпсіздік органдарының және қаржы полициясы органдарының) өкілеттіктері бірдей болып табылады. Ол өкілеттіктерінің ішінде тергеушінің процессуальдық дербестігі бар екендігін және оның маңызын атап айту қажет.

Тергеушінің процессуалдық дербестігі - оның тергеудің бағыты мен тергеу әрекеттерін жүргізу жөнінде шешімдердің барлығын өзі дербес қабылдайтындығын және іс бойынша жүргізілетін процессуалдық әрекеттердің заңды, әрі уақытында орындалуы үшін толық жауапты болатындығын білдіреді.

Заңда көрсетілген кейбір жағдайларда ғана тергеуші прокурордың санкциясын немесе соттың шешімін алуы тиіс (мысалы, тінту жүргізу үшін прокурордың санкциясын алу қажет, қоғамға қауіпті әрекет жасаған адамды мәжбүрлі түрде сот-психиатрлық сараптамасын жүргізу үшін медициналық мекемеге мәжбүрлеп орналастыру үшін соттың шешімі қажет).

Прокурор немесе тергеу бөлімінің бастығы тергеу жүргізудің барысында қандай шешімдер қабылдау және қандай процессуалдық шаралар қолдану қажеттігі жөнінде тергеушіге шектеу қоя алмайды. Сондықтан да ҚР ҚПК-нің 59-бабының 3-бөлімінде былай деп көрсетілген: тергеу бөлімі бастығының қылмыстық іс бойынша нұсқауы тергеушінің дербестігін және оның құқықтарын шектей алмайды. ҚР ҚПК 60-бабының 5-бөліміне сәйкес, тергеушінің қызметіне заңсыз араласуға жол берілмейді, оның қызметіне заңсыз араласу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырады. Тергеушінің процессуалдық дербестігін қорғауға бағытталған тағы бір мынадай ереже бар: тергеуші прокурордың қылмыстық іс бойынша нұсқауларымен келіспеген жағдайда ол жөнінде жоғарғы тұрған прокурорға шағымдануға құқылы.

Келесі маңызды мәселе - тергеушінің анықтау органдарымен қарым-қатынастарының процессуалдық тәртібінің заңмен реттелуі болып табылады. Тергеуші өзінің тергеуіндегі қылмыстық іс бойынша: анықтау органдарына орындауға міндетті іздестіру және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқауларын беруге және олардан тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуді талап етуге; сондай-ақ жедел-іздестіру шараларының материалдарын сұратып алуға, олармен танысуға және қажет болған жағдайларда ол материалдарды заңда белгіленген тәртіп бойынша іске қосуға құқылы.

Тергеушінің құқықтық жағдайына байланысты оның қызметіне биліктік бастама тән екендігін де айту қажет, яғни, тергеушінің өзінің жүргізуіндегі қылмыстық іс бойынша заңға сәйкес шығарылған

қаулыларын орындау басқа мекемелер, ұйымдар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін міндетті болып табылады. Олай болмаса, тергеуші өзінің алдына қойылған міндеттерін, соның ішінде қылмыстарды тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды тиісті жауапкершілікке тарту қызметін жүзеге асыра алмас еді.

Алдын ала тергеу жүргізген кезде тергеудің бағыты туралы және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы барлық шешімдерді тергеуші өз бетімен, дербес қабылдайды, ешкімнің бұйрығы, нұсқауы оның дербес әрекетіне бөгет бола алмайды, өйткені қарауына алған қылмыстық іс бойынша шешімді тергеуші өз өкілеттілігінің шеңберінде ғана қабылдай алады. Қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу кезінде жиналған, қылмыстық іске тігілген сөйтіп арнайы тізім арқылы сотқа жіберілген материалдар басты сот талқылауының негізін құрайды және басты сот талқылауы барысында басшылыққа алынады, сол материалдардың заңға сәйкес алынғандығы шындыққа сәйкес екендігі дәлелденеді.

Жан-жақты, объективті, толық түрде жүргізілген алдын ала тергеу әрекеттерінің қорытындылары, шығарған қаулы, толтырған хаттамалары сотта іс қарау барысында заңды, негізделген, әділ үкім шығаруға жағдайлар туғызады. Егер тергеуші заңмен белгіленген алдын ала тергеу органдарының дәлелдемелерді жинау, бекіту, зерттеу тәсілдері мен құралдарын толығымен қолданбаса, істің мән-жайын бір жақты, үстірт зерттесе, өзінің заң шеңберінде берілген міндеттерін дұрыс атқармаса, яғни негізсіз айыптауға жол берсе немесе заңға қайшы әрекеттерді жүзеге асырса, мұндай әрекет сотта іс жүргізуді қиындатып жіберуі мүмкін, кейде тіпті заңсыз үкімнің шығуына немесе қылмыстық істі қайта тергеуге жіберуге әкеліп соқтырады.

Тергеушіге тек жасалған қылмыстың бетін ашып, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеп, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту ғана тапсырылып қоймай, сонымен қатар қылмыстың алдын алу, қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын анықтау, қоғамға қауіпті әрекеттерді болғызбау, құқық бұзушылықтың алдын алу шараларын ұйымдастыруға ат салысу, заңдылықты нығайту және азаматтардың құқықтық сана сезімін тәрбиелеу тапсырылады.

Қылмыстық істер бойынша анықтау мен алдын ала тергеу жүргізуді арнаулы органдар жүзеге асырады және бұлардың қызметі сот пен прокуратурадан бөлінген. Алдын ала тергеу органдарының негізгі міндеті - қылмысқа қарсы күрес, қылмыстарды ашу мен алдын ала тергеу жүргізу. Мұндағы негізгі тұлға - тергеуші, осындай толып жатқан міндеттер жүктелген тергеуші мәртебесін көтеру кезек күттірмейтін мәселе болып табылады.

Осыған орай заң ғылымдарында кездесетін тергеушілердің процессуалдық функцияларына байланысты кейбір ой-пікірлердің, заңда туындайтын қайшылықтарына тұжырым жасау қарастырылады.

Қылмыстық процесстің теориясындағы мына тұжырымды қатып қалған деп айтуға болады: яғни, бұл бойынша қылмыстық-процессуалдық қызметтің әрбір субъектісі нақтылы функцияларды жеткізуші,

соның ішінде, тергеуші, прокурор сияқтылар қылмыстық процесстің негізін құрайды, оның құрылымын және құрылу принциптерін айқындайды.

Алайда, процессуалдық функциялар түсінігі және олардың түрлері туралы мәселе даулы деп айтуға болады. Кейбір ғалымдар қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстық-процессуалдық қызметтегі қатысушылар (субъектілер) жүзеге асыратын қылмыстық-процессуалдық функциялардың болуын көрсетеді, ал басқалары, керісінше, қылмыстық процессте бір-бірінен оқшауланған қандай да бір процессуалдық функциялардың болуын жоққа шығарады, олардың пікірінше, қылмыстық-процессуалдық заңдылық қылмыстық-процессуалдық қызметті түрлі функцияларға қатаң межелей бөлу үшін негіз бола алмайды.

Дегенмен, қылмыстық-процессуалдық функциялар концепциясының жақтаушылары арасында да бірталай мәнді мәселелер бойынша, мәселен, нақ осы процессуалдық функциялардың түсінігі, олардың мәні, қылмыстық процесстегі саны туралы көзқарас сәйкестігі жоқ. Тіпті, аттас функциялардың түсінігінің өзіне түрлі авторлар көбінесе әртүрлі мазмұн береді. Кейбір авторлар, қылмыстық-процессуалдық қызметтің алуан түрлі субъектілерімен тең жағдайда жүзеге асырылатын қылмыстық-процессуалдық функциялар жоқ, болуы да мүмкін емес дегенге саяды [2, 97-99бб].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесстің кодексінің 8-бабында белгіленгендей, қылмыстық процесстің міндеттері қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауапқа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану болып табылады.

Сондай-ақ, қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі адамды және азаматты негізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда - оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуі, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдесуі тиіс.

Қылмыстық істің барлық қатысушыларының қызметі осы міндеттерге бағынған, бірақ жоғарыда аталған мақсаттардың нәтижесі әрбір қатысушылардың функцияларының нақты бөлінуінде ғана мүмкін бола алады, соның ішінде тергеушінің де.

Бұл үшін мемлекет тергеушінің құқықтық мәртебесін анықтап, оған нақтылы құқықтар берді және міндеттер жүктеді, осы өкілеттілік негізінде тергеуші қылмыстық іс бойынша тергеу амалдарын жүргізеді. Тергеушінің процессуалдық мәртебесін реттейтін нормаларды жетілдіру үшін, тергеуші немен шұғылдануы тиіс, оған қандай функцияларды атқару жүктелген, қандай міндеттері мен құқықтары бар, ол қай кезде және қалай жүзеге асырылуы керек, оған сеніп тапсырылған қылмыстық істі тергей отырып сот ісін жүргізудегі мақсаттарға жетуде оған қандай рөл берілген, міне, осыларды нақты айқындау қажет, дегенменде мұндай нақты мүмкіндік әлі жоқ.

Тергеуші функциясының заңмен нақты, дәл айқындалуы, әсіресе, заңға маңызды өзгерістер енген кезде, оның реформалануы мен жаңа қылмыстық - процессуалдық кодекс қабылдау кезінде қажет, бірақ кодекс қабылданғаннан кейін де қоғамдағы өзгерістерге қатысты заңдарға да өзгерістер енгізіліп тұратындықтан бұл тұрақтылық әлі де орнай қойған жоқ.

Өкінішке орай, қолданыстағы процессуалдық заң нормаларының талдауы көрсеткендей, заңдық тұрғыда тергеуші функцияларының бәрі бірдей заңда белгіленбеген, өйткені функцияларды айқындау, тергеушіге қандай да бір немесе басқа да функциялардың қатыстылығын, олардың түрлерін анықтау, сондай-ақ олардың заң нормаларында нақты бекітілуін және осылар жайлы қандай көзқарастар бар - екенділігі жайлы зерттеулер жүргізу бүгінде әлі өзекті мәселелердің бірі болып қалып отыр.

Процестің әрбір қатысушысы тек оның өзіне ғана тән қылмыстық-процессуалдық функцияны жүзеге асырады және осыған сәйкес процессуалдық функция деп ең басты міндеті көрсетілетін және процесстің әрбір қатысушысының процессуалдық рөлі айқындалатын негізгі процессуалдық міндетті айтады.

Сонымен бірге, процесстің барлық қатысушыларының алдында тең дәрежеде тұрған негізгі процессуалдық міндеттердің ортақтығы бұл міндеттердің процесс кезінде түрліше, олардың әрқайсысының арнайы тәсілдермен, алуан түрлі процессуалдық формада орындалатынын жоққа шығармайды.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстық-процессуалдық қызметтің дербес қатысушысы ретіндегі тергеушімен орындалатын процессуалдық функцияларға келетін болсақ, кейбіреулер тергеуші бір мезгілде үш функцияны атқарады деп санайды: айыптау, қорғау және істің шешілуі, - және де айыптау (қылмыстық қуғындау) мен қорғау функциясы тергеушіде процессте кінәлі пайда болғаннан кейін ғана көрінеді деп атап көрсетеді [3, 37-39 бб.].

Осы сәтке дейінгі тергеушінің бүкіл қызметі - процессуалдық функциялары жіктелмеген тергеу қызметі, бастапқы тергеу, және де бұл қызмет қылмыстық қуғындауға қажетті дайындық түрінде болады, бірақ қылмыстық қуғындаудың нақ өзі емес. Осының нәтижесінде тергеушінің аса жауапты қызметі көбінесе бастапқы тергеу ісінен айып тағуға дейінге әжептәуір маңызды кезең бойы дербес және қандай да бір процессуалдық функциямен қамтылмаған күйінде қалады.

Дегенмен де, тергеуші жұмысының қылмысты ашуға, қылмыскерді табу мен әшкерелеуге бағытталған зор, тынымсыз, шешуші бөлігі процессуалдық функция теориясында өзінің тиісті көрінісін таппаған.

Қылмысты тергеудің мемлекеттік-құқықтық функциясын жүзеге асырушы мемлекеттің органы тергеуші болып табылатынын атап өту керек. Тергеушілер осы функцияны жүзеге асыру үшін арнайы құрылған. Қылмысты ашу және тергеу, кінәлілерді табу, адамның адамшылық келбетін қалпына келтіру - тергеуші жұмысының мәні. Істің қалай аяқталуы, көп жағдайда, оның істі қаншалықты

білетіндігі мен күш-қайратына, бірбеткейлігі мен ширақтығына, бастамасы мен ержүректілігіне байланысты.

Кейбір авторлар тергеушіде бір ғана процессуалдық функция бар, ол - істің жан-жақты, толық және шынайы зерттелуі деп көрсетеді [4,78-79бб]. Мұндай пікірмен де келісуге болмайды, істі зерттеу тергеушіге ғана тән функция емес; қылмыстық іс бойынша сот та, прокурор да, тергеуші мен тергеу жүргізу ұйымдары бірдей дәрежеде қолданатын ақиқатты орнықтырудың процессуалдық тәсілі.

Сондай-ақ, тергеушілерге бес функцияны бөліп берген авторлар пікірі де бар, соның ішінде жұртшылықты қылмыспен күреске тарту және тәрбиелеу функциясы сияқтылар. Кейбір авторлар тергеуші қызметіндегі негізгі бір ғана функцияны - тексеру функциясының жүзеге асуын ғана қарастырады.

Бұл пікірді жақтаушылар тергеушінің қылмыстық істі тергеу ісі бойынша процессуалдық қызметінің біртұтас сипаты мен мәнін негізінен іс жүргізудің басқа қатысушыларына тән бірқатар дара функцияларға жіктеу жасанды болып табылады деп есептейді [5,45-46бб].

Қылмыстық істі тергеудегі тергеуші қызметінің түрлі жақтарын қарастыратын тергеушінің процессуалдық функцияларының атауы қылмыстық процесстің нақтылы бір кезеңінің атауымен сәйкес келмеуі мүмкін немесе бұл функцияны тергеушінің жүзеге асыруы қылмыстық істің барысындағы сотқа дейінгі барлық кезеңіне таралуы, яки қылмыстық істің қозғалу стадиясындағы немесе алдын ала тергеудегі белгілі бір уақытты ғана қамтуы мүмкін.

Қылмыстық істі тергеу кезіндегі тергеуші жүзеге асыратын функциялар жайлы ресей авторы А.М.Ларин тергеушіге қылмыстық-процессуалдық қызметтегі мақсаттарға лайық мынадай функциялар тән дегенді айтады: істің жайын зерттеу, қылмыстық қудалау, қорғау, зиянды жою және өтеу, азаматтық талап қоюға қарсы қарсылық білдіру, іске қатысушы тұлғалардың құқығы мен заңды талаптарын қамтамасыз ету, қылмыстың алдын алу, процессуалдық басқару және істі шешу [6,79-80б б.].

Бұл функцияларды автор процессуалдық функцияларға өз анықтамасын бере отырып айқындады: процессуалдық функциялар - бұл ерекше тікелей мақсаттар бойынша ажыратылатын қылмыстық-процессуалдық қызметтің іс жүргізудегі қорытындысында қол жеткізілетін түрлері (компоненттері).

Процессуалдық функциялар туралы сөз қозғағанда күрделі және сан қырлы болып келетін қылмыстық-процессуалдық қызметтің, шынында да, түрлі құрамдас бөліктерден құралатынын атап өту қажет. Алайда, процесстің бөліктерін (кезеңдерін) процесстің сатысына жатқызу үрдіс алған. Сондықтан да, мына анықтама қажет: қылмыстық-процессуалдық қызметтің қылмыстық процесстің барлық сатысына тән құрамдас бөліктері бар. Қылмыстық-процессуалдық функцияларды қылмыстық-процессуалдық қызметтің өзінің бағыттары бойынша яғни жуық арадағы мақсаттарға жіктелетін, қызметтің осы түрінің нәтижесін көздеген

аса маңызды түрі ретінде қарастыру қажет. Қылмыстық істің жүргізілуі, қылмыстық процесстің дамуы қылмыстық-процессуалдық қызметтің өз бағыттары бойынша диалектикалық тұрғыдан қарама-қарсы екі түрінің - айыптау мен қорғаудың "күресімен" байланысты.

Бұл "күрестің" қорытындысын және тиісті шешім шығару үшін қылмыстық-процессуалдық қызметтегі істі шешудің үшінші түрі қажет. Демек, қылмыстық процессте, тергеуші қызметінде қылмыстық-процессуалдық функциялардың үш түрі бар:

- айып тағу (қылмыстық қуғындау);
- қорғау және
- істі шешу.

Автор көрсеткен функциялар, көп жағдайда, басқа авторлар да атаған функциялармен ұқсас, бірақ олардың қайсысы қай кезде пайда болу мәселесі басқаша шешілген.

Түрлі қылмыстық-процессуалдық функцияларды бөлуде, олардың процесстің түрлі қатысушыларына жүктелуі тәрізді, психология заңының біліміне сүйену қажет. Айыптау мен қорғаудың біріктірілген функциясын бір адамның орындауы екі міндетті шарттың қатаң сақталуында ғана мүмкін болады.

Біріншіден, мұндай адам ішкі сенім бойынша ол белгілеуге және бағалауға тиіс істің нақтылы жағдайын ескере отырып, алда тұрған таңдауға толық еркіндік алуы тиіс

Екіншіден, бұл адам психологиялық тұрғыдан, іс бағдарындағы осыған дейін жасалған тұжырымдармен күні бұрын байланысты болмауы қажет. Тұжырымның әлі жасалмағаны маңызды.

Демек, бұл - тұлға бір мезгілде айыптауды да, қорғауды да оған (оның ұғымында) ана жақ та, мына жақ та артықшылықта, дұрыс немесе негізді болып көрінбегенге дейін ғана жүзеге асыра алады деген сөз. Қандай да бір тұжырыммен келген және оны ашық айтқан адам, әдетте, бұдан әрі де осы тұжырымдарды қорғауға және қарама-қарсы сипаттағы дәлелдерді жете бағаламауға бейім.

Жеке тұлғаның психологиялық мүмкіндігі шектеулі, сондықтан да ол, әдетте, белгілі бір бағыттағы және көлемдегі ақыл-ой жұмысын жақсы атқарады [7, 38-42бб.].

Осылайша, айтылғандарды қорытындылай келе, автор процесстің белгілі бір сатысында субъект нақтылы бір шешімге келуі керек, ал заңдылық, өз кезегінде, оған істің нақтылы жағдайын ескере отырып, ішкі наным бойынша ол жүзеге асыратын функцияны таңдауға еркіндік береді және де процесстің қандай да бір қатысушысымен (прокурор, сот) таңдау жасалынбағанға дейін, психологиялық тұрғыдан ол өз қызметінде толығымен айыптауға да, қорғауға да тең дәрежеде ықпал ете отырып, шынайы қалпында қала алады деп есептейді. Тергеуші қызметін жеке құрамдас бөліктерге (функцияларға) мүшелеу тек қана механикалық тәсіл емес, оның негізінде қарастырылып отырған қызметтің сол және басқа да бағыттағы өзгешелігі бар, ол өзгешелік туралы әр түрлі авторлар түрліше пікірлер білдіреді, бздің ойымызша осы пікірлердің барлығын бір-бірімен салыстырып оның қайсысысы тергеушінің өкілеттілігіне нұсқан келтірмейтін болса, сонысын қабылдау, яғни қалдыру керек.

Қылмыстық іс жүргізуден туындайтын қылмыстық-процессуалдық функциялар қылмыстық-процессуалдық құқықта жеке-дара бекітілген. Олардың кейбіреуі заңда анық көрсетілген (мысалы, қылмыс туралы хабарды қарастыру және қылмыспен келтірілген материалдық шығынды өтеу), басқалары нақтылы институттар арқылы байланыстырылған (мысалы, айыптау функциясы). Яғни, процессуалдық функциялар тек қана теориялық қана емес, сонымен бірге құқықтық категория. Процессуалдық функциялар процеске қатысушылардың міндеттері мен құқықтық жағдайының арасындағы байланыстырушы буын, олар көбінесе, тергеушінің процессуалдық жағдайын, оның құқықтары мен міндеттерін алдын ала анықтайды, жекелеген құқықтық институттар мен нормаларда нақтыланады да іс жүргізу барысында қолданылады.

Тергеушінің процессуалдық функциясы жүйесін тану, оның қызметінің негізгі бағыты ретінде қылмыстық іс жүргізудің міндеттерінің орындалуындағы тергеушінің рөлін барынша толық танып-білуге, оның қызметін реттейтін әрбір құқықтық институт пен әрбір норманы дұрыс түсінуге және қолдануға мүмкіндік береді [8, 3-6 бб.].

Жоғарыда аталғандарды назарда ұстай отырып, бағыттар, түрлер, құрамдас бөліктер, қылмыстық іс жүргізу міндеттерімен негізделген оның қылмыстық-процессуалдық қызметінің бөлігі ретіндегі тергеушінің процессуалдық функциясының мынадай анықтамасымен келісуге болады.

Осылайша, тергеушінің процессуалдық функциялары сот ісін жүргізу мен тергеушінің құқықтық жағдайының арасындағы міндеттерді байланыстыратын өзгеше буын болып табылады. Ізінше, логикалық түсініктің бірізді қатарын түзуге болады, олардың әрқайсысы келесінің қажеттілігін тудырады: қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттері - тергеушінің қылмыстық-процессуалдық қызметін, қылмыстық-процессуалдық функциялар - тергеушінің процессуалдық өкілеттілігінің қажеттілігін тудырады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 ҚР Қылмыстық процесстік кодексі 04.07.14ж. қабылданған
2. Гаврилов Б.О процессуальной самостоятельности следователя: история, реальное состояние, перспективы развития. М.2011.97-99бб.
3. Патсаев У. Предварительное следствие в Республике Казахстан: проблемы и возможные пути повышения роли следователя. Алматы. 2010.37-39бб
4. Кенжебекова Э.П. Қылмыстық іс қозғау сатысындағы дәлелдеу мәселелері. Астана.2012. 78-79бб
5. Еркенов С.Е., Султанов С. Тергеу әрекеттерінің тактикасы. Қостанай.2010. 45-46бб
6. Ларин А.М. Процессуальные гарантии и функция уголовного преследования. М. 2011.79-80бб
7. Кусаинов Ш. Личность обвиняемого как субъект уголовно-процессуальных отношений. Караганда. 2013.38-42бб
8. Мельников В.Ю. Следователь и дознаватель в уголовном процессе. М.2010. 3-6бб

АВТОРЛАРҒА АҚПАРАТ

"Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы" журналы: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция бағыттары бойынша мақалалар жариялайды.

Пікірсайыс материалдары үшін журналдың беттері әрқашан ашық, сондықтан оның мазмұны міндетті түрде құрылтайшылардың және редакция алқасының көзқарасын көрсетпейді.

Жариялауға берілетін мақалалар ғылыми жарияланымдар әдебіне сәйкес келуі тиіс.

- Авторлар келтірілген фактілердің, дәйексөздердің, экономикалық-статистикалық деректердің, өз аттарының, жағрафиялық атаулардың және өзге де мәліметтердің іріктелімі мен дұрыстығы үшін, сондай-ақ ашық баспасөзде жариялауға арналмаған деректерді пайдаланғаны үшін жауап береді.

- Нақты деректерді, бүкіл мәліметтерді, әдебиеттерден алып пайдаланған және өзге де дерек көздерін, сондай-ақ мақалада келтірілетін дәйексөздерді тиісті сілтемелермен растау қажет.

- Авторлар жарияланымдарға қойылатын талаптарды сақтауы тиіс.

- Түпнұсқа жұмыс ретінде плагиатты табыс етуге және бұрын жарық көрген жарияланымға жол берілмейді.

Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы" журналы тоқсанына бір рет (жылына төрт рет) шығады. Қайта басылған кезде журналға сілтеме жасау міндетті.

Қарауға қабылданған мақалалар бойынша екі апта ішінде оларды жариялаудың әлеуетті мүмкіндіктері туралы мәселе шешіледі. Түпкілікті шешім Редакция алқасының талқылау нәтижелері бойынша қабылданады. Мақалалардың өтуі туралы бүкіл ақпаратты авторлар +7 (7212) 44-16-24 (6500) телефоны бойынша ала алады.

Автор Интернет желісінде Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті сайтының "ҚЭУ Жаршысы" бөлімінде, "ҚЭУ Жаршысы" журналында жарияланған, өз мақаласының электронды нұсқасын өтеусіз негізде жаңғыртуға келісім береді. Автор сайтқа шығу мүмкіндігі реттелмегенін түсінуге сүйенеді.

Жариялауға қабылданбаған мақалалар авторларға қайтарылмайды.

Жарияланым үшін қаламақы төлеу қарастырылмаған.

Қолжазбаның жарияланым ақысы 3 000 теңге (эквиваленті 20\$).

Назар аударыңыз: Автордың ҚЭУ Жаршысына жариялау үшін мақаланы беруі ғылыми жарияланымдар әдебінде айтылған ережелер мен талаптарға келісім беру ретінде автоматты түрде қабылданады.

Мақалалар мәтінінің форматына қойылатын талап:

- мәтіндік редактор Microsoft Word;
- қарып түрі Times New Roman 11 кегль (мақалалардың негізгі мәтіні үшін);
- бір жол аралық интервал;
- бос орын: жоғарғы, төменгі, оң жақтағы, сол жақтағы - 2 см қалдырылады;
- азат жолдан шегініс - 1 см.

Көрсетілген форматтағы мақала көлемі 8 беттен аспауы тиіс.

Жарияланымдардың міндетті элементтері болып саналады:

- мақаланың тақырыбын жеткілікті түрде толық көрсетуі тиіс УДК индексі, одан әрі азат жолдан шегініс қарып түрі Times New Roman 11 кегль;

- орыс, қазақ және ағылшын тілдеріндегі автордың (теңавторлардың) аты (бас әріптермен) және тегі (барлық әріптер бас әріппен) қарып түрі Times New Roman 10 кегль, курсив;

- авторлар туралы мәлімет: регалия, авторлардың жұмыс орны және байланыс ақпараты (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, курсив;

- мақала атауы бас әріптермен, майлы қарып түрімен (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, ары қарай азат жолдан шегініс;

- мақаланың аңдатпасы және түйінді сөздер орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде, қарып түрі Times New Roman 10 кегль.

- **Назар аударыңыз:** кез келген қысқартуға, оның ішінде аббревиатураға, түпнұсқа тілінде ғана рұқсат етіледі (өзге тілдік форматтарда мағынасы толық ашылып берілуі тиіс).

Мақала мәтінінің ұсынылған құрылымы:

1. Проблемалардың қойылысы.
2. Соңғы зерттеулерді және жарияланымдарды талдау.
3. Жалпы проблемалардың бұрын шешілмеген бөліктерін бөліп көрсету.
4. Зерттеу мақсаты.
5. Зерттеудің негізгі нәтижелері.

Мақалаларды табыс ету формасына қойылатын талаптар:

Мәтін электронды түрде табыс етіледі (e-mail редакция алқасына: vestnik_keu@mail.ru).

Мақалаға мыналарды (сканирленген түрде) тіркеу қажет:

- ғылыми жетекшінің ұсынысын (студенттер мен магистранттар үшін);
- пікір жазушының ғылыми дәрежесі мен координаттары көрсетілген, аталған зерттеу саласындағы маманның (сканирленген) пікірі (Қазақстанның, ТМД елдерінің және шетелдердің оқу және ғылыми мекемелерінде жұмыс істейтін оқытушылар мен ғылыми қызметкерлер үшін).

Редакция алқасының мекен жайы: Қарағанды, Академиялық көшесі, 9, Қарағанды экономикалық университеті, 359 каб. т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). Email: vestnik_keu@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал "Вестник Карагандинского экономического университета" публикует статьи по следующим направлениям: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция.

Страницы журнала открыты для дискуссионных материалов, поэтому его содержание не обязательно отражает точку зрения учредителей и редакционной коллегии.

Передаваемые для публикации статьи должны соответствовать этике научных публикаций:

- Авторы несут ответственность за подбор и достоверность приведенных фактов, цитат, экономико-статистических данных, имен собственных, географических названий и иных сведений, а также за использование данных, не предназначенных для открытой печати.

- Фактические данные, все сведения, заимствованные из литературных и иных источников, а также цитаты, приводимые в статье, необходимо подтверждать соответствующими ссылками.

- Авторы должны соблюдать требования к публикациям.

- Не допустимым является представление плагиата в качестве оригинальной работы и публикация ранее опубликованной статьи.

Журнал "Вестник Карагандинского экономического университета" выходит один раз в квартал (четыре раза в год). При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

По принятым к рассмотрению статьям в течение двух недель решается вопрос о потенциальной возможности их публикации. Окончательное решение принимается по результатам обсуждения на Редколлегии. Всю информацию о прохождении статьи авторы могут получить по телефону: **+7 (7212) 44-16-24 (6500)**.

Автор дает согласие на воспроизведение на безвозмездной основе в сети Интернет на сайте Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза в разделе "Вестник КЭУ" электронной версии своей статьи, опубликованной в журнале "Вестник КЭУ". Автор исходит из понимания, что доступ к сайту не регламентирован.

Отклоненные статьи не возвращаются авторам.

Выплата гонорара за публикации не предусматривается.

Плата за публикацию рукописей составляет 3 000 тенге (эквивалент 20\$).

Внимание: Передача автором статьи для публикации в Вестнике КЭУ автоматически воспринимается как согласие с перечисленными положениями и требованиями этики научных публикаций.

Требования к формату текста статей:

- текстовый редактор Microsoft Word;
- шрифт Times New Roman 11 кегль (для основного текста статьи);
- одинарный межстрочный интервал;
- поля: верхнее, нижнее, правое, левое - по 2 см;
- абзацный отступ - 1 см.

Объем статьи в указанном формате не должен превышать 8 страниц.

Обязательными элементами публикации являются:

- индекс УДК, который должен достаточно подробно отражать тематику статьи, далее абзацный отступ шрифт Times New Roman 11 кегль;

- имя (с прописной буквы) и фамилия автора (соавторов) (все буквы прописные) на русском, казахском и английском языках, шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;

- сведения об авторах: регалии, места работы авторов и контактная информация (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;

- название статьи прописными буквами, жирным шрифтом (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 11 кегль, далее абзацный отступ;

- аннотация статьи и ключевые слова на русском, казахском и английском язык, шрифт Times New Roman 10 кегль.

- **Обратите внимание:** любые сокращения, в том числе аббревиатура, допускаются только на языке оригинала (в других языковых форматах должна быть приведена полная расшифровка).

Рекомендованная структура текста статьи:

1. Постановка проблемы.
2. Анализ последних исследований и публикаций.
3. Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.
4. Цель исследования.
5. Основные результаты исследования.

Требования к форме предоставления статей:

Текст предоставляется в электронном виде (e-mail редколлегии журнала: vestnik_keu@mail.ru).

К статье необходимо приложить (отсканированную):

- **рекомендацию научного руководителя** (для студентов и магистрантов);

- **рецензию** (отсканированную) специалиста в данной области исследования с указанием научной степени и координат рецензента (для преподавателей и научных сотрудников, работающих в учебных и научных учреждениях Казахстана, стран СНГ и дальнего зарубежья).

Адрес редколлегии: Караганда, ул. Академическая, 9, Карагандинский экономический университет, каб. 359, т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). **Email:** vestnik_keu@mail.ru

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

The journal "Karaganda Economic University Bulletin" publishes papers in the following areas: Economics, Philosophy, Pedagogics, and Law.

Papers are open to discussion, so their content does not necessarily reflect the views of the founders and the Editorial Board. Manuscripts submitted for publication should correspond to the Ethics of scientific publications.

Authors are responsible for the choice and the accuracy of the facts, quotations, economic and statistical data, proper names, place names and other information, as well as the use of data which are inappropriate for public media.

The actual data and all the information taken from references and other sources, as well as citations given in the manuscript need to be confirmed by the appropriate links.

Authors should meet the publication requirements:

Original research papers can be submitted on the understanding that the paper was not previously published or under consideration for publication elsewhere. Please, avoid plagiarism!

The journal "Bulletin of Karaganda Economic University" is issued once a quarter (four times per year). In terms of reprint the reference to the journal is required.

The final decision about publishing manuscripts accepted for the submission is made within two weeks. The final decision is made according to the results of the Editorial Board discussion. Authors can get information about manuscript evaluation by tel.: +7 (7212) 44-16-24 (int. 6500).

By submitting a manuscript to the editor authors are deemed to have granted permission to publish free electronic version of the manuscript in "Karaganda economic university Bulletin" at the web-site of Karaganda economic university.

Author understands that access to the web-site is not regulated.

Rejected manuscripts are not returned to the authors.

Payments of honoraria for the publication are not provided.

The fee for the publication of manuscripts is 3,000 tenge (equivalent to \$ 20).

Please, pay attention that the submission of manuscripts for publication in the "Bulletin of KEU" automatically means that the author agrees with the provisions and requirements of scientific publications ethics mentioned above.

Format:

- Text editor - Microsoft Word;
- Times New Roman, 11 point font (for the main text);
- Single line spacing;
- Margins: head, bottom, right, left - 2 cm;
- Indention - 1 cm

The volume of manuscripts in the specified format should not exceed 8 pages.

Obligatory elements:

- the universal decimal classification index, which should reflect the research area of publication in details; indention; Times New Roman 11 point font;
- the name (in capital letters) and the surname of the author (co-authors) (in capital letters) in the Russian, Kazakh and English languages, Times New Roman 10 point font, italic;
- information about the authors: regalia, institution and contact information (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 10 point font, italic;
- manuscript title must be in capital letters, bold type (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 11 point font, later indention;
- manuscript's abstract and key words must be in Russian, Kazakh and English, Times New Roman 10 point font.

Please, pay attention that abbreviations must be in the original language (in other language formats full transcript should be given).

Recommended structure:

1. Problem statement.
2. Analysis of the recent research and publications.
3. Selection of the unsolved aspects of the problem.
4. Purpose of the study.
5. Main results.

Requirements for submission

Please submit all manuscripts to the Editorial Board in Word documents by e-mail: vestnik_keu@mail.ru

Master and Bachelor students should attach:

- a scanned version of the scientific Supervisor's recommendation for manuscript submission.
- a scanned version of the review from the specialist in this area of research. The review should contain reviewer's scientific degree and contact information (for teaching staff, scientific researchers working in educational and research institutions in Kazakhstan, and other countries).

Editorial Board address: Karaganda Economic University, office 359, 9 Akademicheskaya str., Karaganda
Tel: +7 (7212) 44-16-24 (6500). E-mail: vestnik_keu@mail.ru

www.keu.kz

№ 3 (46) 2017

ISSN 1998-7862

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

**ЖУРНАЛ
Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

**JOURNAL
Bulletin of KEU: Economy, Philosophy,
Pedagogics, Jurisprudence**

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только
с письменного разрешения редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Басуға қол қойылды	29.09.17	Подписано к печати
Пішімі	A4	Формат
Көлемі, ес.б.т.	17,5	Объем, п.л.
Таралымы	300	Тираж
Тапсырыс	№ 844	Заказ
Келісімді баға		Цена договорная

Редакцияның мекен-жайы - Адрес редакции
100009, г.Караганды, ул.Академическая, 9.

Отпечатано в типографии Карагандинского экономического университета